

SPEEL NATUUR IN DE STAD

HOE MAAK JE DAT?

© 2009
Uitgeverij Jan van Arkel
Grifthoek 151, 3514 JK Utrecht
telefoon: +31 30 273 18 40
e-mail: info@janvanarkel.nl
zie ook www.hetlaatstekindinhetbos.nl

Ontwerp en opmaak: *StudioSpass, Rotterdam*
omslagfoto: *Sigrun Lobst*
druk: *Haasbeek*
lettertypen: *Omnes*

Gedrukt op 120 gr Biotop

Auteurs

Natuurspeeltuin de Speeldernis
Sigrun Lobst, Margit Schuster, Suzanne Borgharts

GGD Rotterdam-Rijnmond
Josine van den Bogaard, Jennie Odink

Wageningen Universiteit en Research Centrum
Lenneke Vaandrager, Mariëtte Custers, Dorit Haubenhofers

Redactie
Josien Stehouwer, Josine van den Bogaard, Suzanne Borgharts

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen. Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlenuen aan dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission from the publisher.

ISBN 978 90 6224 498 0

Dit boek is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit

SPEEL NATUUR IN DE STAD

Josine van den Bogaard
Sigrun Lobst
Margit Schuster
Lenneke Vaandrager
Suzanne Borgharts
Mariette Custers
Dorit Haubehofer
Jennie Odink

HOE MAAK JE DAT?

INHOUD

pagina

6	Voorwoord
9	Leeswijzer
10	1 Groene, natuurlijke speelplaatsen
12	1.1 Doel van de studie
13	1.2 Stand van zaken
17	1.3 Uitgangspunten
19	1.4 Terminologie speelnatuur
25	1.5 Voorwaarden en kwaliteitscriteria
28	2 Analyse bestaande projecten
31	2.1 Natuurspeel plek - OBS Bloemhof, Rotterdam
34	2.2 Natuurspeel zone - Prettige Wildernis, Gent
37	2.3 Natuurspeel plaats - Stellenbos, Rotterdam Pendrecht
40	2.4 Natuurspeel tuin - Speeldernis, Rotterdam
44	2.5 Natuurspeel terrein - Varsseveld, Leerdam
48	2.6 Groen ingerichte speeltuin - Vogelwijk, Leiden
52	2.7 Behavioral enrichment - Gorilla eiland Diergaarde Blijdorp, Rotterdam
56	2.8 Conclusies voor speelnatuur
58	2.8.1 Kwaliteitscriteria voor speelnatuur
67	2.8.2 Verdere uitwerking

pagina

68	3 Fysieke voorwaarden en inrichting voor gezond spelen
70	3.1 Soorten buitenspel
72	3.2 Het belang van natuurspelen
72	3.2.1 Een band met de natuur opbouwen
73	3.2.2 Stimuleren van de cognitieve en emotionele ontwikkeling
75	3.2.3 Stimuleren van de sociale ontwikkeling
77	3.2.4 Bevorderen van de lichamelijke gezondheid
80	3.2.5 Leren omgaan met risico's
82	3.3 De inrichting van speelnatuur
82	3.3.1 Algemene richtlijnen
85	3.3.2 Speelnatuur voor kinderen van verschillende leeftijden
86	3.3.3 Gebruik van natuurlijke elementen
90	4 Sociale voorwaarden
94	4.1 Analyse van de actoren
94	4.1.1 Perspectieven
95	4.1.2 Belemmeringen
108	4.2 Succesvolle speelnatuur
108	4.2.1 Draagvlak
112	4.2.2 Inspirerende Initiator
112	4.2.3 Integrale projectaanpak en samenwerking
121	4.3 Participatie
121	4.3.1 Dimensies van participatie
130	4.3.2 Succesvolle participatie
132	4.4 Sociale spin-off
133	4.5 Conclusies

pagina

136	5	Beleidsinstrumenten en voorwaarden
138	5.1	Communicatie
139	5.2	Voorzieningen
139	5.2.1	Landelijke voorzieningen om natuurspelen in de stad te bevorderen
144	5.2.2	Wat kan de gemeente zelf doen?
149	5.3	Wet- en regelgeving
149	5.3.1	Publiekrecht
151	5.3.2	Privaatrecht
152	5.3.3	Wetgeving en praktijk
162	5.4	Samenwerken en het creëren van win-win situaties: de praktijk
164	5.5	Conclusies
166	6	Communicatie
168	6.1	Doelgroepen
170	6.2	Communicatie instrumenten
170	6.2.1	Stappenplan
183	6.2.2	Excursies op maat
184	6.2.3	Patterns Speelnatuur
196	6.2.4	Ontwerpwijzer Speelnatuur
198	6.2.5	Trajectaanpak 'Duurzaam Natuurlijk Veilig'
204	6.2.6	Handleiding Onderhoudsontwikkelingsplan
206	6.2.7	(Handboek) Regels Speelnatuur
207	6.2.8	Cursus educatieve potenties speelnatuur
208	6.2.9	Voorlichtingscampagne speelnatuur
208	6.2.10	Speelnatuurwijzer

pagina

210	7	Aanbevelingen
212	7.1	Kernpunten
215	7.2	Landelijk: aansluiting bij bestaand beleid en onderzoek
217	7.3	Lokaal: ruimte maken en benutten voor integrale doelstellingen
220		Literatuur
226		Colofon

In Nederland verdwijnen groene speelplekken. Deze trend staat in schril contrast met de golf van aandacht die er nu voor is. De warme ontvangst van het boek “Het laatste kind in het bos” van Richard Louv (2007) illustreert die aandacht. In de studie die nu voorligt, verbinden we de kennis van Wageningen Universiteit en Researchcentrum met de inzichten van de GGD Rotterdam-Rijnmond en combineren dit met de praktijk vanuit Natuurspeeltuin de Speeldernis. Het resultaat is een bijdrage om de uiteenvliedende krachten meer in balans te brengen; om groene, natuurlijke speelplaatsen in de stad meer vanzelfsprekend te laten worden.

Het gaat in essentie om de band tussen mens en natuur. Die band vraagt aandacht. We komen op steeds grotere afstand van de natuur te staan, terwijl er wel grote opgaven op natuur- en milieugebied in het verschiet liggen.

De studie geeft een terminologie voor speelnatuur en stelt criteria waaraan speelnatuur zou moeten voldoen. De toetsing van praktijkvoorbeelden daaraan laat zien dat de criteria werken. Ze leveren waardevolle informatie op, en handvatten voor ontwerp. Kernbegrippen zijn vrij spel, veranderbaarheid (spelen mét de natuur, in plaats van in de natuur) en een complexe 'landschaps' structuur. Dat is de basis om meer speelnatuur te maken.

Het huidige speel-veiligheidsbeleid is voor natuurspelen weinig stimulerend. Op verschillende manieren klinkt de roep om een andere insteek. Stop met het ontlopen en vermijden van risico's, leer er mee leven, benut de kansen die uitdaging aan kinderen biedt op een evenwichtiger ontwikkeling. Een nieuw veiligheidsparadigma zal de stap naar meer speelnatuur makkelijker maken.

Speelnatuur biedt veel. Zoveel meer dan motorische vaardigheden en bewegen, al zijn dat terecht belangrijke thema's. Het gaat om spelen in al zijn rijkheid. Het gaat om een oase in het beton, het creëren van aantrekkelijke woonmilieus, vasthouden van gewilde groepen in de stad, kindvriendelijkheid, werkelijk brede scholen. Het gaat om sociale ontmoeting, gezonde ontwikkeling van de jeugd en letterlijk binding van mensen aan de stad.

Het benutten van de kansen die speelnatuur biedt aan de verschillende beleidsdoelen vraagt op rijksniveau betere samenwerking en eenduidigere agendering. Lokaal moet speelnatuur worden verankerd in het groen- en speelruimtebeleid en zijn aanspreekpunten nodig met expertise. De studie reikt hier toe instrumenten en suggesties aan. Zo maakt de overheid meer speelnatuur mede mogelijk.

Speelnatuur maken is nog vaak het werk van een creatieve eenling. Inmiddels heeft het zoveel potentie dat meer partijen er mee aan de slag moeten, en ook gaan. Gedachtenloze herhalingen,

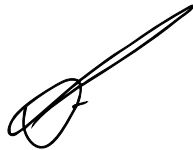
zoals indertijd bij de trimbanen, zijn echter voor speelnatuur funest. Aandacht voor context en randvoorwaarden maken het juist tot een succes. Het draagvlak moet worden verbreed met behoud van de kernwaarden van speelnatuur. Die waarden staan in deze studie goed omschreven voor de verschillende disciplines.

Goede speelnatuur spreekt kinderen aan. Het is niet voorgeprogrammeerd of verplicht. Het gebeurt vanuit het kind zelf. Dat is de krachtigste motivatie. Speelnatuur moet dan wel voldoende kwaliteit bieden. Zeker in de stad is het niet makkelijk speelnatuur dicht bij huis te creëren. Het ontwikkelde gereedschap, met onder meer patterns, een duurzame veiligheidsaanpak, excursies op maat, handleiding voor onderhoudsplan, is bruikbaar voor ontwerpers, beheerders en procesbegeleiders. Zo kunnen zij uiteindelijk meer speelnatuur maken in de stad.

Wij wensen u lees-, kijkplezier en vooral goede speelnatuur toe,

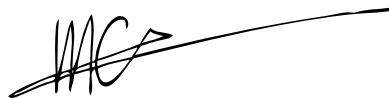
Prof. dr. M.J. Kropff

Rector Magnificus/vice voorzitter
Raad van Bestuur Wageningen Universiteit
& Researchcentrum

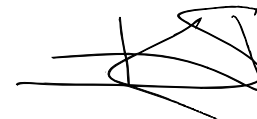
Mw. prof.dr. M.C.H. Donker

Algemeen directeur
GGD Rotterdam-Rijnmond

Klaas Huls

Secretaris
De Speeldernis

SPEELNATUUR IN DE STAD, HOE MAAK JE DAT?

De afgelopen jaren zijn veel goede voorbeelden van speelnatuur in een stedelijke omgeving gerealiseerd, zowel in Nederland als in het buitenland. Ook is een aantal publicaties over de voordelen van speelnatuur verschenen. Goede voorbeelden inspireren. Maar de stap van inspiratie naar daadwerkelijke realisatie blijkt minder eenvoudig te zetten. Juist die stap krijgt aandacht in deze studie.

Deze studie brengt de aanwezige kennis in kaart, creëert overzicht en legt verbanden tussen theorie en praktijk rond de realisatie van speelnatuur in de stad. Ter verduidelijking is een aantal bestaande projecten geanalyseerd en zijn concepten, terminologie en instrumenten voor de realisatie van speelnatuur ontwikkeld. Dankzij een interdisciplinair onderzoeksteam, werkzaam in de praktijk en in de wetenschap, kon een heterogene aanpak worden gevolgd. Zowel in onderwerpen als in methodiek is deze combinatie van

praktijk (analyses, bezoek aan voorbeeldlocaties, interviews etc.) en theorie (deskstudies) toegepast.

De studie is opgebouwd uit zeven hoofdstukken die stuk voor stuk een aspect rond de realisatie van speelnatuur behandelen. Zo kunnen de diverse betrokkenen, bijv. bestuurders, ontwerpers, ouders, wijkverenigingen, beheerders e.a. toegang vinden tot informatie die voor hen relevant is.

LEESWIJZER

HOOFDSTUK 1

In hoofdstuk 1 wordt speelnatuur van een heldere terminologie voorzien en wordt duidelijk gemaakt wat de kenmerken van speelnatuur zijn. Dit is belangrijk voor iedereen die met kinderen en speelnatuur te maken heeft.

HOOFDSTUK 2

In hoofdstuk 2 worden bestaande natuurspeelplekken, hun ontstaansproces en ruimtelijke inrichting geanalyseerd. Dit is interessant voor ieder die met het proces rond ruimtelijke inrichting van speelnatuur te maken heeft, vanuit het perspectief van de gebruiker, ontwerper of beleidsmaker.

HOOFDSTUK 3

In hoofdstuk 3 komt de kennis over spelen in het groen in relatie tot gezond opgroeien aan bod, en wat dit oplevert voor de inrichting van speelnatuur. Dit is van belang voor diegenen die de ontwikkeling van kinderen ter harte gaat, en voor mensen die met de ruimtelijke inrichting van speelnatuur bezig zijn om een betere focus te krijgen op de verschillende behoeftes van kinderen.

HOOFDSTUK 4

In hoofdstuk 4 gaat het om de sociale inbedding van speelnatuur en de spin-off ervan. In de stad is de sociale inbedding van speelnatuur minstens zo belangrijk voor goed functioneren als een goede ruimtelijke inrichting. Dit is waardevol voor iedereen die bij het proces rond de realisatie van speelnatuur betrokken is, of het nu de kinderen zelf, de ouders, de praktijk of de gemeenten zijn. Voorbeelden en interviews bij dit hoofdstuk maken de mogelijkheden en belemmeringen duidelijk.

HOOFDSTUK 5

Hoofdstuk 5 richt zich op het beleid en de regelgeving die invloed hebben op de realisatie van groene speelplekken in de stad. Dit hoofdstuk richt zich vooral op gemeenten en de mensen uit de praktijk, die dagelijks met regelgeving te maken hebben. Ook in dit hoofdstuk illustreren voorbeelden en interviews het maken van speelnatuur in de stad.

HOOFDSTUK 6

In hoofdstuk 6 worden communicatiemiddelen voorgesteld. Gerichte communicatie is een belangrijk bestanddeel van succesvol oprichten, inrichten, beheren en onderhouden van speelnatuur. Er is aandacht voor de verschillende doelgroepen en fasen in het project. Enkele communicatiemiddelen zijn uitgewerkt en bieden praktische ondersteuning.

HOOFDSTUK 7

In hoofdstuk 7 staan de aanbevelingen voor verschillende bestuursniveaus. Daar kunnen de randvoorwaarden worden gecreëerd voor meer speelnatuur in de stad die bovendien van goede kwaliteit is.

1 2 3 4 5 6 7

GROENE
NATUURLIJKE
SPEELPLAATSEN
IN DE STAD

1. GROENE, NATUURLIJKE SPEELPLAATSEN IN DE STAD

Voor groene, natuurlijke speelplekken en voor het spelen op die plekken zijn veel verschillende termen in omloop. In dit eerste hoofdstuk gaat het erom duidelijk te zijn over wat speelnatuur is en wat het inhoudt. Een basale terminologie is nodig om spraakverwarringen en vaagheid bij de verschillende betrokken partijen te voorkomen.

1.1 DOEL VAN DE STUDIE

Kinderen spelen veel en graag. Gelukkig maar, want spelen is niet alleen leuk, het is ook belangrijk voor de ontwikkeling en gezondheid van kinderen. De plek waar kinderen spelen is in belangrijke mate bepalend voor het soort activiteiten dat ze ondernemen. Denk alleen al aan het verschil tussen buiten en binnen spelen. Buiten kunnen kinderen meer, gevarieerder en intensiever bewegen dan binnen. Hoeveel tijd kinderen buiten doorbrengen verschilt van kind tot kind. Het is afhankelijk van persoonlijke kenmerken zoals leeftijd, karakter, gezondheid, sekse, klasse en etniciteit, en van sociale en ruimtelijke kenmerken van de omgeving. Er is een

duidelijke trend te zien naar minder buiten spelen. Dat komt onder andere doordat de agenda's van kinderen voller worden waardoor zij minder tijd overhouden om 'gewoon' te spelen, maar ook doordat ouders minder de risico's accepteren die buitenspelen met zich meebrengt en doordat de binnenruimte per kind groter is geworden en bovendien voorzien van aantrekkelijke alternatieven. Een andere reden is dat er buiten simpelweg steeds minder ruimte beschikbaar is voor kinderen. De openbare ruimte wordt intensiever benut en strakker geordend; er zijn weinig 'restruimtes'. Denk aan de bouw van woningen en kantoren en de aanleg van wegen, parkeerplaatsen en voorzieningen (Platform Ruimte voor de Jeugd, 2005).

Spelen in de natuur is niet alleen uitdagender en inspirerender dan op de meeste traditionelere speelplekken, het levert ook belangrijke voordelen op voor de ontwikkeling en gezondheid.

Ruimtes waar kinderen kunnen spelen in de stad hebben veelal eenzelfde opzet. Het zijn traditionele speelgebieden bestaande uit een vlak terrein met meerdere speeltoestellen. Hoewel regelmatig sprake is van een 'groene setting' (een grasveld en enkele bomen of struiken) kan van een natuurlijke omgeving meestal niet worden gesproken. Het groen is geen onderdeel van de feitelijke speelruimte en ook geen object van spel, het is decor. Dat is jammer, want spelen in de natuur is niet alleen uitdagender en inspirerender dan op de meeste traditionelere speelplekken, het levert ook belangrijke voordelen op voor de ontwikkeling en gezondheid. Niet voor niets spelen natuurlijke elementen een belangrijke rol bij de inrichting van ziekenhuizen als 'healing environment'. Helaas zijn in de directe woonomgeving van kinderen nog maar weinig plaatsen waar kinderen

intensief en lijfelijk de natuur kunnen beleven. In- en uitbreiding leiden er toe dat woningen, kantoren en wegen de plaats innemen van de onbeheerde 'landjes' waar de natuur jarenlang z'n gang heeft kunnen gaan. Natuur elders, ver van huis, compenseert niet voor kinderen, omdat ze er meestal niet zelfstandig naar toe kunnen. Er is daarom dringend behoefte aan meer speelnatuur in de woonomgeving. Dat kunnen speelbossen aan de rand van de stad zijn, maar ook fantasieerijk en avontuurlijk ingerichte buitenruimten in de stad: bij scholen en kinderopvangcentra, in de wijk, als speeltuinen of zones in het park. Over het laatste, de groene, natuurlijke speelplaatsen **in de stad** gaat deze studie.

1.2 STAND VAN ZAKEN

Hoe staat het met groene, natuurlijke speelplaatsen in de stad? Hoe is de kennis, de houding, de aandacht, de praktijk ten aanzien van de realisatie van speelnatuur anno 2009?

Media

In landelijke kranten en tijdschriften wordt met bescheiden regelmaat geschreven over avontuurlijke groene speelplekken, zowel in ingezonden brieven als achtergrondartikelen en reportages. Het gaat bijna altijd om een pleidooi of een initiatief voor speelnatuur. De positieve kanten voor de ontwikkeling van kinderen worden belicht: "Hutten bouwen is het beste medicijn" (Richard Louv in *NRC*, 9 sep 2007); de veiligheidsdiscussie wordt aangestipt - niet echt gevoerd met pro's en contra's: "Hyperouders maken zwakke kinderen" (Steven Pont in de *Volkskrant*, 10 jan 2008). De sfeer rond

speelnaam in de media is eerder licht romantisch dan zake-
lijk of beleidsgericht, op 'ballonnetjes' na zoals: "Het morele
besef (om de relatie natuur-gezondheid te bewaken en
te benutten-red) begint met de jeugd", waarmee voorzitter
van Menzis, Roger van Boxtel hardop denkt dat een
ziektekostenverzekeraar misschien wel moet investeren in
speelnaam (NRC, 4 okt 2008). Op radio of televisie is geen
aandacht voor het onderwerp. Wel kregen de boeken *Het
laatste kind in het bos* (Richard Louv, 2007) en *Vrij spel voor
naam en kinderen* (Leufgen en van Lier, 2007) een warme
ontvangst. Ze hebben tot effect dat de teloorgang van het
contact met de natuur bij de jeugd landelijk op de agenda is
gezet en dat inspiratie om er wat aan te doen binnen hand-
bereik is. Deze studie bouwt hierop verder.

Praktijk

In 2006 is het Handboek gemeentelijk speelruimtebeleid
Spelen met ruimte uitgebracht, bedoeld voor gemeenten.
Er staat algemene informatie in die ook nuttig is voor
natuurlijke speelplaatsen, onder meer over financiële
randvoorwaarden, over participatie en over ontwikkelings-
behoeften en hun vertaling naar ruimte. Het boek is
gespekt met korte voorbeelden uit gemeenten. Praktische
tools ontbreken. Over groen spelen wordt weinig gezegd,
evenals over beheer.

Een scan langs de gemeenten (VROM, 2007) laat zien dat
zo'n 40% een vorm van speelruimtebeleid heeft. Het is niet
duidelijk in hoeverre er inhoudelijke combinaties zijn met
het groenbeleid, het jeugdbeleid of het gezondheidsbeleid.

In veel gemeenten zijn de budgetten voor groenbeheer en onderhoud krap. Afwijken van de routine brengt extra kosten met zich mee. Een heuvel in het gras kan niet met de grote machine gemaaid worden; een boom niet tot drie meter opsnoeien vergt specifieke instructies. Wel spreekt het veel groenbeheerders aan hun vakmanschap in te zetten voor speelnatuur, mits het vanuit de gemeente wordt ondersteund en zij niet ieder voor zich het wiel moeten uitvinden. Op het gebied van veiligheid voelen zij zich onvoldoende zeker.

Er is een start gemaakt met een nascholing voor hoveniers op het gebied van onder andere speelnatuur (Elyseum, stichting Oase); het voornemen is deze opleiding te verbreden naar natuurspeelwerkers. De pedagogische academie (PABO Arnhem) in Arnhem heeft voorlopig als enige een module voor de inrichting van een groene schoolomgeving ontwikkeld. Enkele hogescholen volgen op hun manier met aandacht voor het onderwerp. Er zijn vooralsnog geen (landelijke) maatschappelijke organisaties die gericht middelen inzetten of een fonds hebben gevormd om speelnatuur te helpen realiseren. Op lokaal niveau zijn zulke relaties er mogelijk wel.

Wetenschap

Vanuit de wetenschap ontstaat er interesse voor speelnatuur. In het buitenland is dat al wat langer zo. Het is een gevolg van de toenemende aandacht voor de relatie tussen natuur en gezondheid. De aandacht komt vooral uit de groene hoek en vanuit bewegperspectief, nog weinig uit de (ortho)pedagogische of ontwerphoek. Bij de weinige experimentele studies en studies rond 'natuurlijke experimenten' (zoals de transformatie van een schoolplein) worden bescheiden positieve resultaten gevonden.

In hoofdstuk 3 staat meer hierover. Daarnaast verschijnt er steeds meer beleidsliteratuur over 'groen opgroeien' en zijn er studiedagen voor verschillende doelgroepen. Eind 2008 is een studie afgerond naar richtlijnen voor veiligheid in speelbossen (Visser e.a. 2008).

Politiek

Vanuit het rijk komt de stimulans voor natuurlijk buitenspel nu vanuit het ministerie van LNV. VWS richt vooralsnog de blik, en de financiën, op sport. Ook VROM/WWI en OCW zijn niet aangehaakt, ondanks aanknopingspunten. Het programmaministerie voor Jeugd en Gezin heeft de handschoen om hen samen te brengen, nog niet opgepakt. Gemeenten kunnen inspiratie vinden bij elkaar via onder meer het netwerk Kindvriendelijke Steden (aangehaakt bij de VNG), dat de rechten van het kind als vertrekpunt heeft. Een paar gemeenten hebben beleid ontwikkeld voor groene speelplekken in de stad; in hoofdstuk 5 is dit beschreven.

Ouders/opvoeders

Vooraf hoger opgeleide ouders zoeken met hun kinderen groene, natuurlijke speelplekken bewust op. Zij vinden het belangrijk dat kinderen buiten spelen, zijn zich bewust dat kinderen plezier vinden in uitdaging en vinden zelf het verblijf een welkome afwisseling, een rustpunt. Deze ouders willen ook dat hun kinderen contact hebben met natuur, en met seizoenen. Daarnaast zijn er veel gebruikers voor wie louter het speelplezier van de kinderen telt. Ook uitstapjes en

schoolreisjes horen daarbij. Als er in de woonbuurt een natuurlijke speelplaats is, maken net als bij een traditionele speelplek in principe alle kinderen en gezinnen er gebruik van. Er zijn wel meer drempels. De belangrijkste zijn naast eventuele slechte bereikbaarheid, onbekendheid met de manieren van spelen, niet vies willen/mogen worden en vrees voor onveilige situaties waarin het kind misschien verzeild raakt. In steden groeit de groep ouders die "avontuurlijk speelgroen" in de buurt willen (Smart Agent, 2008, Rotterdamse Jongerenraad, 2007). Het past bij de waarden van de nieuwe stedelijk georiënteerde gezinnen. De verschillen in houding zijn ook te zien bij kinderleidsters en leerkrachten. Zolang 'natuurspelen' in hun beroepsopleiding geen aandacht krijgt, hetgeen nu het geval is, is hun houding afhankelijk van hun eigen ervaringen als kind. Een professionele, gedeelde visie ontbreekt. Ouders en opvoeders die graag groene speelplekken in de buurt willen, kunnen zich oriënteren op wat al voor handen is (bijvoorbeeld met "*Vrij Spel voor natuur en kinderen*" Leufgen en van Lier, 2007) en partners zoeken, vanuit het besef dat tot nu toe de meeste speelnatuur tot stand is gekomen vanuit de kracht van betrokken mensen.

HOE ONDERSCHIEDT DEZE STUDIE ZICH VAN EERDERE PUBLICATIES?

- Het onderzoek richt zich met name op grote en middelgrote steden met als voorbeeldlocaties Amersfoort, Maastricht en Rotterdam.
- De studie doet geen eigen effectonderzoek, maar brengt kennis in kaart, creëert overzicht en legt verband tussen theorie en praktijk. Het ontwikkelt concepten, terminologie en instrumenten voor de realisatie van speelnatuur.
- De studie richt zich specifiek op kinderen en natuurlijke speelplaatsen. Andere onderzoeken hebben vaak een zijdelingse insteek, zoals bewegen in het groen, natuur beleven in steden of participatie door jeugd in natuur en milieu.
- Er is een heterogene aanpak gebruikt om het onderwerp in zijn geheel te bestrijken, zowel in onderwerpen als in methodiek; een combinatie van praktijk (bezoek van voorbeeldlocaties, interviews met actoren, etc.) en theorie (deskstudies).
- Dit was mogelijk dankzij het interdisciplinair onderzoeksteam, werkzaam in praktijk en wetenschap.

1.3 UITGANGSPUNTEN

De realisatie van groene, natuurlijke speelplaatsen in de stad is geen routine. Het is nodig helder te zijn over de uitgangspunten. In deze studie gaan we uit van het volgende:

ONTWIKKELING

natuurlijk-avontuurlijk spelen is van fundamenteel belang voor de gezonde psychische, motorische, emotionele en cognitieve ontwikkeling van kinderen in alle leeftijden.

VRIJ SPELEN

er moet volop ruimte en mogelijkheid zijn voor vrij spelen met zo min mogelijk voorwaarden of bepalingen.

INRICHTING

voor een rijke natuurervaring is voldoende ruimte met een hoge natuurwaarde noodzakelijk, natuur moet niet alleen decor voor het spel zijn, maar onderwerp ervan.

RISICO'S

uitdaging en risico's zijn onlosmakelijk verbonden aan boeiend kinderspel en zij dienen door volwassenen geaccepteerd en gerespecteerd te worden. Kinderen moeten de mogelijkheid krijgen te leren zelf risico's in te schatten en daarmee om te gaan.

De basisbehoeften van kinderen

Kinderen beleven hun omgeving anders dan volwassenen. Zij leven in een wereld waarin alles eigenlijk veel te groot is. Ook is hun gevoelswereld gedifferentieerder dan die van volwassenen. Daarom is het belangrijk rekening te houden met hun perspectief: ruimtes die zijn toegesneden op de leefwereld van de kinderen, die mogelijkheden bieden om te ontdekken, uit te proberen en eigen initiatief te ontwikkelen. Het directe, het voelbare, zichtbare en veranderbare is daarbij belangrijker dan de dingen die verder weg zijn, later komen, groter, abstracter en onveranderbaar zijn. Daarom hebben kinderen gedetailleerdheid, gelaagdheid, nissen, hoeken, hoogteverschillen en veelvormigheid nodig. Stenen die je in het water kunt gooien zodat het spat, gaten waar je iets in kunt stoppen, wiebelende trottoirtegels,

heksen waar je op kunt klimmen: het zijn allemaal belangrijke ontdekkingen en interessante speelaanleidingen.

De criteria bij de vormgeving van ruimte voor volwassenen verschillen van die van ruimte voor kinderen. Voor volwassenen gaat het meer over hoe de ruimte gebruikt kan worden, waarvoor ze bedoeld is; voor kinderen is het meer wat een plek vertelt, hoe zij een plek ervaren. "Children use the environment to improve themselves; adults use themselves to improve the environment. Children work for the sake of process, adults work to achieve an end result." (P.Lillard, in Day 2007)

De Duitse pedagoog en psycholoog Otto Herz heeft de basisbehoeften van kinderen voor ruimtes en landschappen samengevat in een essay over schoolarchitectuur. Daarin heeft hij een leidraad opgesteld met de behoefte van kinderen en jongeren aan:

- rusten
- lawaai kunnen maken
- zich bewegen en, uitleven
- "boven" en "beneden" zijn
- zich verstoppen
- vormgeven, veranderen
- de resultaten van hun bezigheden laten zien
- gezelligheid beleven
- de elementen ervaren: aarde, water, vuur, lucht
- risico ondergaan
- verantwoordelijkheid nemen
- zich thuis voelen

Bij de ontwikkeling van ruimtes voor kinderen is het belangrijk om op deze behoeften en belevingswereld in te kunnen spelen. Een wereld waar de meeste 'grote' mensen verder van verwijderd zijn geraakt dan ze zelf denken.

Om te voorkomen dat straks iedere schommel die tussen heesters staat als 'natuurspelen' wordt neergezet, moeten de begrippen helder zijn. Dan kan speelnatuur een duurzame inbedding krijgen.

1.4 TERMINOLOGIE SPEELNATUUR

Voor groene, natuurlijke speelplekken en voor het spelen op die plekken zijn veel verschillende termen in omloop. Dat is logisch voor een fenomeen dat vanuit verschillende oorsprongen/contexten in ontwikkeling is. Zie figuur. Inmiddels is het fenomeen de *pioniersfase* ontgroeid. De huidige fase van *adaptatie* en de vervolgstap naar *algemeen aanbod*, is gebaat bij eenduidig woordgebruik. Duidelijke terminologie verheldert de communicatie tussen de verschillende betrokken disciplines en settings en tussen verschillende bestuurslagen. Het vergemakkelijkt daarmee de implementatie van groene, natuurlijke speelplaatsen in de stad.

Daar komt bij dat de populariteit van spelen in het groen en natuurspeelplekken groeit. De termen duiken op bij speelplekken die niet meer groen bieden dan de bomen en struiken die als decor de plek omzomen plus wellicht een vlot dat over een waterpartij is gelegd, of voor (houten) toestellen die in een verder groen gebied geplaatst zijn. Dat is niet de beoogde speelnatuur-kwaliteit. Om te voorkomen dat straks iedere schommel die tussen heesters staat als 'natuurspelen' wordt neergezet, moeten de begrippen helder zijn. Dan kan speelnatuur een duurzame inbedding krijgen in plaats van een hype worden die weer overwaait, verloedert of instort. Deze paragraaf geeft een bruikbare terminologie, gebaseerd op de praktijk.

Definitieprobleem: iedereen heeft het erover, maar wat bedoelt men ermee?

Begrippen

Spelen

is een bezigheid van actief samenspel van een levend wezen met zichzelf en zijn omgeving. Tijdens spel worden cruciale ervaringen opgedaan, reacties aangeleerd, vaardigheden ontwikkeld en kennis opgebouwd. Speels bezig zijn is een opeenvolging van actie en reactie. De speelwaarde van een omgeving is hoger naarmate de aanwezige elementen afwisselender zijn en naarmate ze dichter bij de werkelijkheid staan.

De (re)acties die tijdens spel min of meer aan bod komen, zijn:

- creatief / constructief
- sociaal / communicatief
- zintuiglijk
- motorisch
- natuurervaring / wereldoriëntatie

Natuurspelen

is een vorm van spel dat plaatsvindt in een natuurlijke (al dan niet ingerichte en onderhouden) omgeving, waarbij eventuele gebruikte materialen door de spelers zelf verkozen worden en afkomstig zijn uit deze omgeving. Om de speelwaarde te vergroten/ het gebruiksgemak te vergroten/ het gebied aantrekkelijker te maken/ het gebied af te perken, kan voor inrichting van het gebied gekozen worden. Wanneer een gebied speciaal wordt ingericht voor het natuurspelen wordt daarbij gebruikgemaakt van natuurlijke materialen.

Groen

omvat alle soorten begroeiing. Het zegt niets over de soort beplanting, ontwerp, onderhoud of de gebruikswaarde.

Natuurlijk groen

is een specifieke vorm van groen: het wordt volgens ecologische principes aangelegd en onderhouden, waarbij gebruik wordt gemaakt van inheemse planten en materialen.

Speelnatuur

is een omgeving die natuurlijke materialen en vormen en inheemse beplanting combineert met creatief vormgegeven reliëf, met het doel een complex samenspel van natuurlijke en inrichtingselementen te creëren dat kinderen uitdaagt en fascineert en hen, terwijl zij spelen, leert over

de wonderen en subtiliteiten van de natuurlijke wereld. Goed toegankelijke speelnatuur biedt een prachtige omgeving voor buitenspel en voor leren. Onderdelen voor spel kunnen bijvoorbeeld bestaan uit grondvormen en sculpturen, landschapskunst, inheemse beplanting (bomen, struiken, grassen, bloemen, korstmossen, mossen), keien of andere steenstructuren, zand en andere bodemsoorten, natuurlijke afscheidingen (stenen, wilgen, hout), onverharde paadjes en natuurlijke watervormen. ('Natural playgrounds').

Speelnatuur heeft **natuurlijk groen** als onderwerp en omgeving van het spel. Dus niet alleen als randbekleding of decor voor gewone speelvoorzieningen. Speeltoestellen zijn er niet, of alleen in deelgebieden of incidenteel verspreid aanwezig (maximaal 20% van het oppervlak). Kinderen kunnen delen van de plek zelf vormgeven of veranderen (minimaal 20%), bijvoorbeeld door spel met losse elementen, water, zand, leem.

NB

- 1 Natuurspelen is niet spelen in natuurlijk groen, maar spelen mét natuurlijk groen.**
- 2 Natuurspelen kan op verschillende schaal plaats vinden. In principe overal waar natuurlijk groen aanwezig en toegankelijk is.**
- 3 Er zijn mengvormen van conventionele speelgebieden en natuurspeelgebieden mogelijk. Dit heet speelnatuur als minimaal 80% van het totale oppervlak echte (toestelloze) speelnatuur is.**

Typologie

Er zijn vier typen natuurspeelplekken in de stad te onderscheiden. Ze verschillen met name van elkaar op de kenmerken openbare toegankelijkheid en beheer.

- 1 Natuurspeelzone (deel van een grotere groenvoorziening zoals speeltuin, park of bos)
- 2 Natuurspeelplaats (openbaar, ingericht terrein)
- 3 Natuurspeeltuin (omheind, ingericht terrein met vorm van toezicht)
- 4 Natuurspeelterrein (informeel, openbaar natuurlijk terrein, niet specifiek ingericht)

In het schema op de volgende pagina zijn de terminologie en de typologie voor natuurspeelgebieden uitgewerkt. De typen zijn op relevante kenmerken naast elkaar gezet. In hoofdstuk 2 wordt van elk type speelnatuur een voorbeeld geanalyseerd.

Praktisch gebruik van de typologie speelnatuur

De typologie, of 'nomenclatuur', voor speelnatuur schept duidelijkheid

- bij ouders, kinderen, scholen en andere gebruikers (verwachtingen en gedragsregels)
- bij beheerders (richtlijnen voor beheer)
- bij beleidsmakers en bestuurders (keuzes)
- bij ontwerpers (verheldering opdracht)
- ten aanzien van veiligheidsniveaus

In de communicatie kan bij de typologie worden aangesloten, bijvoorbeeld:

- een gids welke speelnatuur er per provincie/ regio/stad te vinden is, per type
- een handboek(site) voor beheerders met richtlijnen voor onderhoud en beheer
- een uitnodigende informatiefolder voor kinderen en begeleiders. Hierin kunnen ook verwachtingen over uitdaging en veiligheid aan de orde komen.

In hoofdstuk 6 staan diverse instrumenten voor communicatie beschreven.

1 'Natural playgrounds' are environments that blend natural materials, features, and indigenous vegetation with creative landforms to create purposely complex interplays of natural, environmental objects in ways that challenge and fascinate children and teach them about the wonders and intricacies of the natural world while they play within it. A totally accessible natural playground creates a beautiful, outdoor play and learning environment. Play components may include earth shapes (sculptures), environmental art, indigenous vegetation (trees, shrubs, grasses, flowers, lichens, mosses), boulders or other rock structures, dirt and sand, natural fences (stone, willow, wooden), textured pathways, and natural water features. (Wikipedia 2008)

NAAM / ASPECT	ALLE SOORTEN SPEELNATUUR
karakter spel	<ul style="list-style-type: none"> - bevordering vrij spel - ruimte voor zelfstandig beslissen, individuele zingeving en handelen op eigen initiatief - ruimte die de mogelijkheid biedt om te ontdekken, uit te proberen en vooral eigen initiatief te ontwikkelen
karakter groen	<ul style="list-style-type: none"> - divers, bespeelbaar, inheems, avontuurlijk
inrichting	<ul style="list-style-type: none"> - divers, onoverzichtelijk, veilig, goed te onderhouden - min. 20% vormbaar/ veranderbaar door de gebruikers - max. 20% met toestellen/ meubilair/ voorzieningen - het directe, voelbare, zichtbare en veranderbare is belangrijker dan dingen die verder weg zijn, later komen, groter, duurder, abstracter en onveranderbaar zijn
materiaalgebruik	<ul style="list-style-type: none"> - kindvriendelijk, spaarzaam, weinig milieubelastend, multifunctioneel, effectief, hergebruik
veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> - evenwicht van uitdaging en veiligheid - 'duurzaam, natuurlijk veilig' als principe (kinderen leren omgaan met aan natuur verbonden risico's in beschermde omgeving) - veiligheidsbevorderende vaardigheden trainen (alertheid, ervaring, reactievermogen, kracht, behendigheid, verantwoordelijkheid etc.)
onderhoud	<ul style="list-style-type: none"> - bevordering van diversiteit en afwisseling - ontwikkeling speelwaarde en veiligheid als prioriteit - volgens ecologische principes, gesloten kringloop, gif- en mestvrij e.a.

NATUUR SPEEL-

Type speelnatuur	- plek/zone	- plaats	- tuin	- terrein
omschrijving	een deelgebied van een groenvoorziening of natuurgebied (tuin, speeltuin, park, schoolplein, bos, duinen, strand etc), dat voor natuurspelen geschikt (gemaakt) is	een openbaar toegankelijk gebied, meestal bij of tussen (woon)bebouwing met natuurspelen als hoofdbestemming	een omheind gebied, dicht bij de (woon)bebouwing en zelfstandig bereikbaar voor kinderen met natuurspelen als hoofdbestemming	een groot, extensief ingericht en beheerd gebied, meestal aan de rand van de (woon)bebouwing met natuurspelen als hoofdbestemming
grootte	enkele 10m ² tot enkele 10000m ²	enkele 100m ²	enkele 100 tot enkele 1000m ²	vanaf ca. 10000m ²
toegankelijkheid	afhankelijk van omgeving, kan in principe tot elke van de hiernaast genoemde categorieën behoren	openbaar	afgesloten	openbaar
bereikbaarheid		zelfstandig vanaf +/- 4jaar	zelfstandig vanaf +/- 6jaar	zelfstandig vanaf +/- 8 jaar
organisatievorm		geen of overheid, bewonersinitiatief of vereniging/stichting	particuliere of maatschappelijke organisatie of vereniging/ stichting	geen of overheid, bewonersinitiatief of vereniging/ stichting
soorten spel		sociaal, beweging, fantasie, creatief	beweging, creatief, fantasie, sociaal, constructie, verzorgend	ravotten, ontdekken, constructie, struinen, verkennen, fantasie
toezicht		<ul style="list-style-type: none"> - incidenteel - informeel/ sociaal - mogelijk in combinatie met 'natuurdrop' 	<ul style="list-style-type: none"> - formeel en continu - professioneel geschoold en/of vrijwilligers 	<ul style="list-style-type: none"> - incidenteel en - informeel/ sociaal

lees verder op pagina 20 >

	- plek/zone	- plaats	- tuin	- terrein
EHBO		evt 'pleisterplek' en telefoon bij omliggende winkel, restaurant, bewoners afspreken	EHBO en telefoon altijd aanwezig	niet / evt een EHBO-kist
inrichting/ onderhoud		intensief	intensief, mogelijk gedeeltes extensief	extensief
groeninrichting		aanplant en inzaai	aanplant en inzaai, deelgebieden spontaan	spontaan, deelgebieden aanplant en inzaai
ervaarbare natuurwaarde		laag	middel	hoog
ecologische ontwikkelingspotentie		laag	middel	hoog
belastbaarheid		hoog	middel	hoog
beheer		intensief	intensief	extensief
kosten voor aanleg/ onderhoud		hoog	middel	laag
voorbeelden	<ul style="list-style-type: none"> - Schoolplein OBS Bloemhof / Rotterdam* - Prettige Wildernis/ Gent* - Speelbossen Staatsbosbeheer - Speeltuin Plan West/ Amsterdam - Natuurspeelbos Klein Zwitserland/ Tegelen - Natuurspeelplekken Klein Zwitserland en Nimmerdor/ Amersfoort 	<ul style="list-style-type: none"> - Stellenbos Pendrecht/ Rotterdam* - Schoolplein Daltonschool de Margriet, Rotterdam - Woeste Weide/ Sliedrecht 	<ul style="list-style-type: none"> - Speeldernis Rotterdam* - Ruige Plaat, Hoogvliet 	<ul style="list-style-type: none"> - Natuurpark Varsseveld/ Leerdam* - Natuurpark De Noorderriet/ Kommerzijl (gemeente Zuidhorn)

* Deze voorbeelden zijn nader geanalyseerd in hoofdstuk 2 van deze studie.

1.5 VOORWAARDEN EN KWALITEITSCRITERIA

Vrij spel

In speelnatuur staat vrij spel centraal. Dat lijkt gemakkelijk en vanzelfsprekend. In de praktijk geven inrichting en/of begeleiders al snel sturing aan spel. Daarom wordt er hier nadrukkelijker bij stilgestaan.

In het vrije spel zijn de eigen persoonlijkheid, de eigen (on-)mogelijkheden en de eigen fantasieën altijd het uitgangspunt. In het vrije spel leren kinderen hun eigen grenzen ontdekken (en mogelijk overstijgen), leren ze op hun eigen manier oorzaak en gevolg, samenwerken en conflicten oplossen. Intrinsieke motivatie is vanzelfsprekend aanwezig; anders doen ze niets. Vrij spel onderscheidt zich van begeleid spel door het persoonlijke initiatief van het kind en de ongebreidelde voorzetting daarvan. Alleen de eigen (morele) overwegingen van het kind, mogelijke groepsdruk en de fysieke onmogelijkheden zowel van het kind als van de omgeving kunnen het spel inperken. Vrij spel (met en zonder toezicht) is zeker zo belangrijk als begeleid spel, vanwege de invloed die dit spel heeft op de zelfstandigheids- en identiteitsontwikkeling van kinderen.

Vrij spel ontstaat door wat de kinderen in hun hoofd hebben (alleen of in samenspraak met andere kinderen) en/of door wat de omgeving biedt: de vaste fysieke structuur en elementen, als ook de losse materialen/ gereedschappen (takjes, steentjes, speelgoed, sport- en bouwmaterialen). Vrij spel kan binnen en buiten; met en zonder toezicht. Het meeste vrije spel vindt thuis plaats, en in de eigen tuin, in de speeltuin en in de openbare buitenruimte. Doordat de omgeving van invloed is op het vrije spel is het mogelijk met de buitenspeelruimte voorwaarden te organiseren die leer- of ontwikkelingsdoelen nastreven.

Dat kan door:

- de inrichting van de ruimte
- de gebruikte materialen (bijvoorbeeld verharde of zachte ondergronden)
- de vaste (speel)elementen en
- losse elementen/ speelgoed/ sportbenodigdheden (dit kan worden aangereikt door ouders, door begeleiders (school, club) of door toezichthouders).

De exploratieve aspecten van het vrije spel (het “associatief verkennen”) komen het best tot uiting in een fysieke omgeving met veel variatie in ruimten en in spelmogelijkheden (Steemers, 2006). Daarnaast moet de sociale omgeving zelfstandig beslissen en individuele zingeving en handelen op eigen initiatief mogelijk maken. Wat is voor kinderen toegestaan, kunnen ze zelf voor bepaalde activiteiten kiezen en in hoeverre wordt hun behoefte aan beweging en uitdaging door volwassenen getolereerd?

Karakteristiek voor het vrije, ongeorganiseerde spel is dat kinderen activiteiten kunnen ontplooiën

- *in hun eigen tijd*
- *op hun eigen wijze*
- *in hun eigen ritme*
- *naar hun eigen voorkeur*
- *associatief*
- *met kinderen naar eigen keuze*

Een unieke kwaliteit van spelen op groene natuurlijke speelplaatsen, in vergelijking met spelen op conventionele speelplaatsen, is het ervaren van het ambivalente karakter van de natuur. Er gaat een fascinerende aantrekkelijkheid van uit.

Kwaliteitscriteria van speelnatuur

De combinatie van vrij spel en natuurlijk groen zijn kenmerkend voor speelnatuur. In de Duitse literatuur (de Guenther, 2008) worden criteria genoemd om de speel- en natuurwaarde van een plek nader te bepalen. Voor de Nederlandse situatie van speelnatuur in de stad zijn dat:

- ontwikkelingspotentie
- beleefbaarheid en veranderbaarheid
- zelfstandigheid bij natuurontmoeting
- bereikbaarheid/ toegankelijkheid
- herkenbaarheid/ bekendheid
- natuurnabijheid
- diversiteit/ verwevenheid
- onoverzichtelijkheid/ aanwezigheid van plekken om je terug te trekken
- onderhoudsvriendelijkheid
- belastbaarheid

Een belangrijk notie is de grootte van de plek in verhouding tot het (verwachte) gebruik.

Hoe kleiner een oppervlakte:

- hoe intensiever het gebruik
- hoe minder natuurexperiëntie mogelijk
- hoe hoger de nodige investeringen in vormgeving, inrichting en onderhoud
- hoe kleiner de mogelijkheid om zelf aan de slag te gaan met planning en inrichting
- hoe kleiner de pedagogische en ecologische waarde

Dus hoe groter een terrein:

- hoe groter de ontwikkelingskansen van het terrein
- hoe minder eisen aan inrichting en onderhoud

De twee gezichten van natuur

Een unieke kwaliteit van spelen op groene natuurlijke speelplaatsen, in vergelijking met spelen op conventionele speelplaatsen, is het ervaren van het ambivalente karakter van de natuur. Er gaat een fascinerende aantrekkelijkheid van uit.

GEUR EN STANK
ZACHTHEID EN PRIKKELS,
DOORNS, STEKELS
ZOMERSE KLEURENPRACHT
EN WINTERSE GRAUWHEID
LEVEN EN DOOD
WARMTE EN KOU
DROOGTE EN NATTIGHEID
AIBAARHEID EN WALGING

Deze ervaringen moeten niet worden weggenomen door overdreven veiligheid of netheid (de Guenther 2008).

1234567

ANALYSE
BESTAANDE
PROJECTEN

2. ANALYSE BESTAANDE PROJECTEN

Speelnatuur is geen nieuw fenomeen. Enkele decennia geleden was dit iets wat er gewoon was, iets wat vanzelf ontstond. Braakliggende terreinen tussen de bebouwing en de rand van de stad waren vanzelfsprekende ruige landjes om in te spelen. Nu worden natuurspeelplekken bewuster ingericht of beheerd. In dit hoofdstuk wordt een aantal projecten onder de loep genomen.

Inmiddels zijn er in de stad eigenlijk geen plekken die zomaar over zijn. Ruimte is te kostbaar geworden om de ontwikkeling zomaar aan zichzelf over te laten. Alles is gecultiveerd, iedere plek heeft een bestemming. Zo is speelnatuur in de Westerse wereld een bewuste bestemming geworden, doelbewust aangelegd om kinderen te laten spelen in de natuur. Naast groene speelplekken in de stad legt bijvoorbeeld Staatsbosbeheer speelbossen aan. Langzamerhand komen er steeds meer initiatieven om speelnatuur te ontwikkelen. Enkele ontwerpers en aannemers beginnen een zekere deskundigheid te ontwikkelen. Gemeentes nemen speelnatuur in hun beleid op (zie ook hoofdstuk 4 en 5).

Elke categorie uit de terminologie (hoofdstuk 1) verduidelijken we met een voorbeeld. We beschrijven het ontstaansproces, het ontwerp, het beheer en onderhoud,

en de ervaringen uit de praktijk. Op basis van de gestelde kwaliteitscriteria trekken we conclusies.

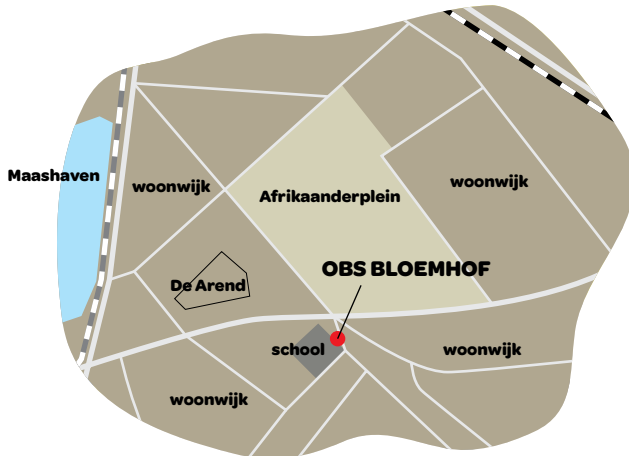
Per categorie kiezen we het volgende voorbeeld:

- **plek** - OBS Bloemhof, Rotterdam
- **zone** - Prettige Wildernis, Gent
- **plaats** - Stellenbos, Rotterdam Pendrecht
- **tuin** - Speeldernis, Rotterdam
- **terrein** - Varsseveld, Leerdam

Om de terminologie verder te verlevendigen voegen we nog twee voorbeelden toe:

- **groen ingerichte speeltuin** – Vogelwijk, Leiden. Een speeltuin verrijkt met groen
- **behavioural enrichment** – gorilla eiland, diergaarde Blijdorp, Rotterdam. Kunnen we wat leren van de inrichting van een dierentuin?

2.1 NATUURSPEEL - PLEK: OBS BLOEMHOF, ROTTERDAM

ROTTERDAM

Ligging en grootte

De natuurspeelplek van enkele tientallen vierkante meters is onderdeel van het schoolplein van de Openbare Basis School (OBS) Bloemhof in Rotterdam Zuid. De aanleg is begonnen in november 2007. De school ligt in een woongebied.

Proces

Om meer groen op het speelplein te krijgen, wordt een gedeelte van de tegels eruit gehaald. Daarna bedenken ze wat ze verder zullen doen. De aanleg kost wat tijd, maar met iedere keer een stukje erbij, kom je er ook.

Doel

De kinderen laten zien dat bijvoorbeeld radijsjes niet in de supermarkt groeien, maar in de grond. Laten zien dat je moet wachten tot er iets uit een zaadje groeit.

Initiatiefnemer

Schoolleiding en team.

Participatie

Kinderen, leerkrachten en ouders van groep 1/2.

Ontwerp

Er is geen ontwerp, alles ontstaat tijdens het proces. Het groene plein ontwikkelt zich nog steeds verder.

Inrichting en ontwerp

Ruimte om te spelen, 'chillen', zaaien, oogsten etc. Een grote hut van wilgentenen, een overkapt, beetje donkere plek om lekker te zitten en plekken om groenten, vruchten, kruiden, planten en bloemen te laten groeien.

Toegang en toezicht

De kinderen gebruiken het schoolplein tijdens schooltijd, onder toezicht van de leerkrachten. Na schooltijd sluit de school het plein. Tussen de middag speelt ook groep 3 op het kleuterplein. Zij weten dat ze de planten, bloemen en de paddenstoelen moeten laten staan, anders hebben bijvoorbeeld de kabouters geen huisje meer.

Beheer en Onderhoud

De kinderen werken met de leerkrachten onder schooltijd: zaaien, onkruid wieden, schoonhouden, water geven. Als de kinderen buiten spelen, start de leerkracht met het onderhoud van de tuin. De kinderen helpen vervolgens graag mee.

Foto: OBS Bloemhof

Organisatie en uitvoering

Schoolleiding en team.

Kosten aanleg en onderhoud

Kosten aanleg 70 euro. Een leerkracht is met een fotobok van de tuin onder de arm naar tuincentra en de heemtuin gegaan. Door enthousiast te vertellen, heeft zij veel planten en zaden gratis gekregen.

Veiligheid

Geen bijzondere aansprakelijkheid.

De kinderen worden niet viezer dan wanneer ze in de zandbak spelen. Op de stapelmuurtjes lopen is erg leerzaam. Stenen zijn scherp: je kan er niet overheen rennen. De kinderen houden daar goed rekening mee. Wonderlijk genoeg heeft nog geen kind zich daaraan geschaafd. Ook de buurt houdt een oogje in het zeil. Werden er vroeger wekelijks ramen ingegoooid, tegenwoordig komt dat bijna niet meer voor.

Ervaringen

Er gaat een wereld voor de kinderen open, ze zijn erg betrokken. De school investeert een beetje tijd, maar het resultaat is dat de kinderen er veel van leren en respect voor de natuur krijgen. De kinderen ontdekken iedere keer nieuwe dingen. Ze komen dan enthousiast vertellen wat ze gevonden hebben. Dat geeft veel voldoening.

De kinderen vinden het leuk wanneer de bessen rijp zijn. Ze vragen dan of ze al klaar zijn. Ze weten dat je alleen wat mag plukken als de juf zegt dat het rijp is. Het is heel leuk om die verwonderde toetjes te zien wanneer ze een worteltje of radijsje uit de grond trekken. Ze hadden toch piepkleine zaadjes in de grond gestopt? En nu is het iets geworden wat je kan eten!

De kinderen zijn erg betrokken bij *hun* tuin en leren andere kinderen al snel wat wel en niet mag.

Conclusies

Dit voorbeeld laat zien dat met weinig geld en ruimte toch een stukje speelnatuur gemaakt kan worden, dat kwaliteit toevoegt aan het bestaande schoolplein. Belangrijk hier is dat het initiatief uit de school zelf komt. Alles rond inrichting, aanleg en onderhoud wordt door de school zelf gedaan. Via de school raken de kinderen enthousiast om zelf mee te doen. De school maakt de natuurspeelplek onderdeel van het onderwijsprogramma.

2.2 NATUURSPEEL - ZONE: PRETTIGE WILDERNIS, GENT

Ligging en grootte

De speelzone (2007) van ca. 1,5 ha is ingebed in het nieuwe natuurlijke park St. Baafskouter-Rozebroeken van 14 ha. Het park ligt op het terrein waar vroeger volkstuinen lagen. De Prettige Wildernis ligt ten oosten van het centrum van Gent (België) in een woongebied met vooral rijtjeswoningen en sluit aan op een sportcomplex.

Proces

De ontwerper, bewoners en stadsdiensten werken samen. De ontwerper en de stadsdiensten bespreken op het terrein zelf het eerste praatplan en de schetsen met de bewoners. In de loop van het ontwerp en de uitvoeringsfase overleggen de ontwerper en stadsdiensten regelmatig met bewoners en de scholen.

Doel

Natuurrijk park met aandacht voor de geest van de plek: oude ligusterhagen (restanten volkstuinen), bestaande bomen, ecologie en herstel van de oude beek. Door spannende avontuurlijke plekken speels te gebruiken, kunnen kinderen zelf hutten bouwen en in bomen klimmen en is het een park dat voor allerlei publiek geschikt is.

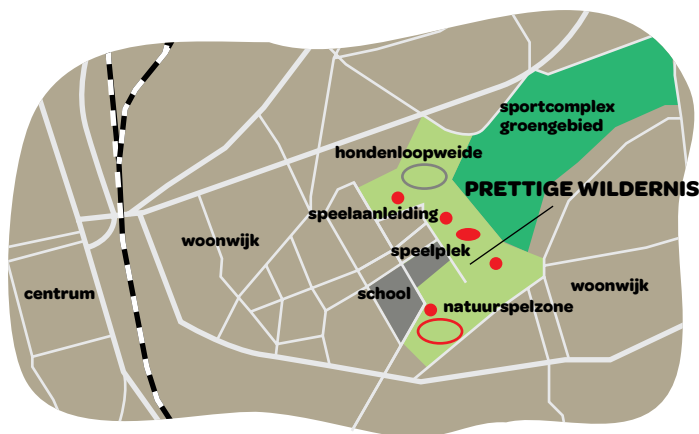
Initiatiefnemer

Burgerinitiatief Actiegroep Sint-Baafskouter -Rozebroeken, stad Gent Groendienst, Dienst Stedenbouw, Jeugddienst.

Participatie

Omwonenden, stad, school, jeugdvereniging, ontwerper Fris in het Landschap.

GENT

Ontwerp

Fris in het Landschap, Gent.

Jean-François Van den Abeele, Els Huigens – landschap-architecten samen met:

Ger Londo, Frederik Hendrickx – biologen;

Architettura – architecten;

Bjoke Carron – communicatie.

Inrichting en ontwerp

Ontvangstpleintjes aan de koppen van de straten. Parkbanden in parallelle stroken met verschillende atmosferen: zandrug met inheemse bloemenmengsels, struweelrand, bosstrook, parksteppe, beeklint. Thematische zones: hondenloopweide, kriekeboomgaard, bloeiende tuin van Eden als verwilderingborder, vlindertuin (in nabijheid van de school), avontuurlijke speelzone met heuvels. Door het park heen slingert een breed graslint met grasovalen als rustplek.

Toegang en toezicht

Vrij toegankelijk, sociale veiligheid door doorlopende fiets- en voetgangersverbindingen en dankzij grote mate van betrokkenheid van de buurt. Regelmatig worden er culturele, kunstige, speelse, beheeractiviteiten georganiseerd door de buurt.

Tekening: Fris in het Landschap, Gent

Onderhoud

De Stedelijke groendienst zorgt voor het regulier onderhoud van het park (frequent), school via beperkte initiatieven rond de heemtuin i.s.m. Groendienst, bewoners via Natuurvereniging voor het beheer van een zeggegraslandje op eigen initiatief (2x per jaar).

Organisatie en uitvoering

De Groendienst van de stad Gent, inclusief controle op speelzone.

Kosten aanleg en onderhoud

De totale investering voor de 1^e fase van het landschapspark bedraagt 1.014.033 euro. De Vlaamse Gemeenschap geeft de stad Gent een subsidie van 150.000 euro (vernieuwende projecten voor beter groen in de stad).

2.3 NATUURSPEEL-PLAATS: STELLENBOS, ROTTERDAM

ROTTERDAM

Ligging en grootte

De Avontuurtuin Stellenbos (opening 2008) is vrij toegankelijk en ligt aan de oostelijke rand van de wijk Pendrecht in Rotterdam Zuid. De circa 500 m² grote speelnatuurplaats grenst aan de ene kant aan de bebouwing en aan de andere kant aan een waterpartij. Dat water is onderdeel van de oude groenstructuur van de wijk. Het water is een uitloper van de ecologische zone van het Zuiderpark. Aan de kant van het water is ook het viaduct van de metrolijn.

Proces

De deelgemeente Charlois benaderde Thuis op Straat (TOS) om de plek van een oude speellocatie opnieuw in te richten. TOS heeft samen met de bewoners en kinderen het idee van een avontuurtuin ontwikkeld. Het bureau BuitenKans vertaalde de ideeën van kinderen en omwonenden naar een ontwerp voor een avontuurlijk natuurspeelplaats.

Doel

Een avontuurtuin als speelplek en ontmoetingsruimte in de buurt. Door veel speeltoestellen weg te laten, de kinderen stimuleren om meer samen te spelen.

Initiatiefnemer

Thuis op Straat (TOS) in opdracht van de deelgemeente.

Participatie

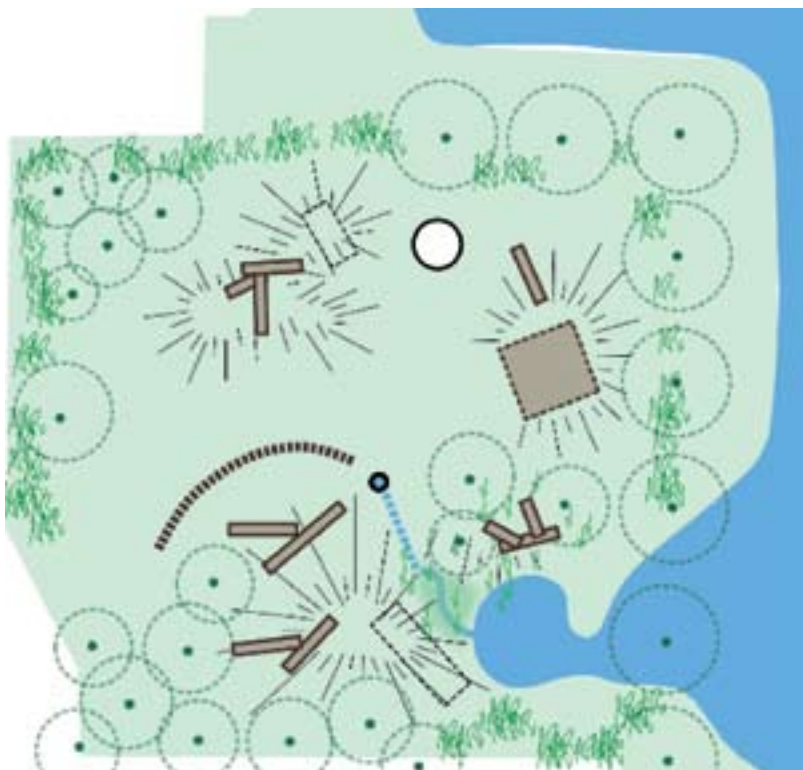
TOS bezoekt met een aantal kinderen en ouders de Speeldernis in Rotterdam om ideeën op te doen. Het ontwerp en de aanleg worden samen met de gebruikers gemaakt. BuitenKans begeleidt het ontwerp en de inrichting.

Ontwerp

BuitenKans, participatieve groenprojecten,
www.buitenkans.eu

Inrichting en ontwerp

Op het terrein zijn geen speeltoestellen gebruikt. Het terrein wordt gestructureerd door twee heuvels en beplanting. De locatie bestaat in principe uit twee delen: een plek met heuvel voor de echte kleintjes, niet zo groot, met een buis, niet zo hoog; en een groter deel met een grotere heuvel en buis, wat robuuster en spannend voor grotere kinderen. (In de uitvoering echter werd de grote buis in het gedeelte voor de kleintjes neergelegd en andersom). Verder is er een picknickplek, een vuurplaats en een verhoogde zitplek met een dak.

Organisatie en uitvoering

Gemeentewerken Rotterdam in samenwerking met BuitenKans.

Toegang en toezicht

De plaats is vrij toegankelijk, toezicht is er informeel door de omwonenden en incidenteel door TOS.

Beheer en Onderhoud

Het onderhoud zit in de gewone onderhoudscyclus van de deelgemeente. Verder zijn er gezamenlijke werkdagen met bewoners en kinderen. Afspraken over de werkdagen staan in het participatieplan van BuitenKans. De deelgemeente evalueert de werkwijze en stelt met de betrokkenen nieuwe afspraken voor 2009 vast.

Kosten aanleg en onderhoud

De deelgemeente financiert het project samen met de woningbouwcoöperatie, de Nieuwe Unie. Het gehele project kost rond 120.000 – 140.000 Euro.

Veiligheid

Het gebied is openbaar, de gemeente is verantwoordelijk.

Ervaringen

Het hele project duurt nu al 3 jaar. Voor een project met bewonersparticipatie is dat te lang. Bewoners kunnen wel geïnteresseerd blijven als er aan duidelijke tussenresultaten gewerkt kan worden.

De bewoners hebben nu de indruk van een heel traag proces. Een deel haakt hierom af. Gek genoeg vinden de gemeentelijke ambtenaren dit juist een snel proces. De complexe organisatie van de gemeente en de veelheid aan financieringspotjes (en allerlei regeltjes die daarbij horen) vragen van alle betrokkenen uithoudingsvermogen en doorzettingskracht.

Omdat de speelplek pas net klaar is, zijn de planten nog klein. De structurering van het terrein is hierdoor nog niet goed te zien. Het korte bestaan van deze plek maakt het moeilijk om iets over het gebruik te zeggen. Het eerste gebruik door de omwonende kinderen lijkt op dit moment nog matig.

De deelgemeente overweegt of deze plek, naast het gewone onderhoud, ook sociaal onderhouden moet worden. Het sociaal cultureel werk (opbouwwerkers, jongerenwerk, kinderwerk) zou dan op deze plek aan de slag moeten gaan.

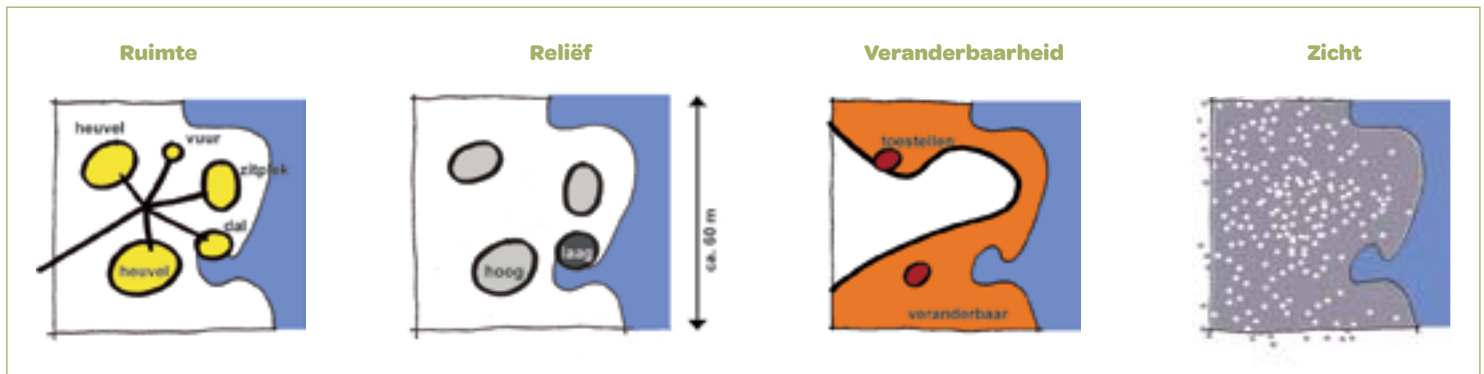
Conclusies

De natuurspeelplaats is nieuw. Het ligt op de plek van een bestaande speelplek op een relatief klein gebied van 500 m². De ruimtelijk structurende werking van de pas geplante planten is nog niet zo sterk. Nu is het terrein nog overzichtelijk en valt er weinig te ontdekken. Verstoppen kan achter de heuvels en in de rioolbuizen.

Er zijn geen speeltoestellen, alleen natuurlijke speelaanleidingen in de vorm van boomstammen. Dit geeft kinderen veel mogelijkheden om zelf hun spel in te vullen en de ruimte te gebruiken. Er zijn (nog) weinig mogelijkheden om zelf in de omgeving in te grijpen. Er zijn te weinig losse elementen om de omgeving mee te veranderen.

Voor een natuurspeelplaats in deze ruimtelijke context is vooral toezicht belangrijk.

De natuurspeelplaats is niet direct op de woningen georiënteerd (het gebied ligt aan de rand van het woongebied). Het voordeel is dat de plaats wel deel uitmaakt van de aanwezige groenstructuur. Het nadeel is dat niet alle kinderen er zelfstandig naar toe mogen gaan.

2.4 NATUURSPEEL-TUIN: DE SPEELDERNIS, ROTTERDAM

Ligging en grootte

De tuin van ca 1 ha is in 2002-2003 aangelegd en ligt aan de rand van een vooroorlogse stadsuitbreiding in het westen van Rotterdam. De Speeldernis ligt in het Roel Langerakpark tussen sportvelden, de diergaarde Blijdorp, een Volkstuincomplex en de Mevlana moskee.

Proces

In 1987 treedt het Warenwetbesluit Atractie- en Speeltuinen (WAS) in werking. Veel Rotterdamse speeltuinen voldoen niet meer aan de veiligheidseisen van deze wet. De gemeente stelt een stimulatiebudget ter beschikking voor vernieuwing.

Het bestuur van bouwspeeltuin de Botte Spijker neemt samen met de eigenaar, de dienst Sport en Recreatie, het initiatief voor een natuurlijke avontuurlijke speeltuin. Excursies, een expertmeeting, participatieworkshops en een integrale werkgroep leveren een programma van eisen. Dat vormt de basis voor het ontwerp door een landschapsarchitect.

Doel

Stadskinderen dagelijks dichtbij hun huis laten genieten van en kennis laten maken met de (inheemse) natuur in een speels tuinlandschap.

Initiatiefnemer

Het bestuur van de bouwspeelplaats, samen met de gemeentelijke dienst Sport en Recreatie.

Participatie

De speeltuin wil samen met kinderen en ouders het concept van natuurspelen in een grote stad uitwerken. De gemeente (Sport en Recreatie) stelt voor de vernieuwende participatie een extra budget ter beschikking. De speeltuin zet tien participatiestappen voor kinderen en ouders: excursie,

ROTTERDAM

Linge

enquête, maquette bouwen, inspraak op ontwerp, nieuw logo maken, zaden en materialen verzamelen, grove structuur maken, tussenopening, inplant en inzaai. De speeltuincoördinator en de ontwerper begeleiden deze stappen.

Ontwerp

Dipl.-Ing. Sigrun Lobst, www.aardrijk-sigrunlobst.nl

Inrichting en ontwerp

Een s-vormige heuvelrug creëert drie samenhangende deelgebieden:

- een voorterrein voor kinderen t/m 6 jaar (kleinschalig, laag, overzichtelijk, tuinachtig beplant, enkele toestellen, zonnig, geschikt voor intensief gebruik);
- een centraal middengedeelte als feest- en groepsplaats (komvormig, open, met vuurplek, picknickweide en hoogstamfruitgaarde);
- een avontuurlijke rand vanaf 7 jaar (veel plek voor vrij spel en eigen initiatief, onoverzichtelijk, verscholen, rijk gedifferentieerd, landschappelijk, ruig, schaduwrijk).

In alle delen is water een centraal speelelement (bron, fontein, beek, canyon, vijver, eilanden).

Organisatie en uitvoering

Een stuurgroep zet het proces, de financiering en het beleid op. Het enthousiasme van één bevlogen ambtenaar van Sport en Recreatie zorgt voor veel voortgang. Een werkgroep werkt de procesdetails uit. Er is geen bestektekening, ze maken veel aanpassingen tijdens het proces ter plekke. De ontwerper begeleidt de uitvoering, dit loopt in drie fasen:

1. Grondwerk en infrastructuur door een aannemer
2. Inrichting en maken van de speelelementen door vrijwillig hovenierkamp
3. Inplant en inzaai door gebruikers

Toegang en toezicht

Toegang tijdens de openingstijden, toezicht tijdens de openingstijden door minimaal 2 medewerkers.

Beheer

Beheer door de speeltuinvereniging. Via het Buurt- en Speeltuinwerk, Rotterdam (als werkgeversorganisatie) zijn 2 coördinatoren (HBO) en 3 toezichhouders (ID-regeling) in dienst. Via het project Ruimte voor Contact (ministerie van Wijken, Welzijn en Integratie) werken er een tuinman, een administratieve kracht, een projectmedewerker (universitair) en stagiaires.

Onderhoud

De medewerkers onderhouden voor een groot deel de tuin tijdens de werkuren. Leden en vrijwilligers doen één keer per maand extra onderhoud op een tuinwerkdag. De opkomst is gering. Incidenteel organiseert de speeltuin via Zinnige Zaken (maatschappelijk verantwoord ondernemen) een bedrijfsuitje om in de tuin te komen werken. En mensen met een psychische handicap helpen in hun dagbesteding mee met het onderhoud.

De gemeente doet het groot onderhoud als het uitbaggeren van de watergangen en het kappen van bomen.

Kosten aanleg en onderhoud

De gemeente draagt een groot deel van de kosten (budget verbeteringen speeltuinen stedelijk en deelgemeente Noord, bijdrage uit Duurzame stad van het Milieubeleid en een bijdrage van de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting). Verschillende fondsen dekken het restant (Samen buiten spelen, Wereldnatuurfonds en Prins Bernhard Cultuurfonds). Het jeugdbeleid (dienst Sport en Recreatie) betaalt het participatietraject van 48.000 euro.

De kosten voor ontwerp en aanleg zijn 171.000 euro. De kosten voor lopend onderhoud zijn niet te bepalen, omdat de eigen mensen in hun werkuren het meeste doen.

Veiligheid

Alle speeltoestellen voldoen aan de WAS (fabrikantentoe- stellen met certificaat, zelfbouw gekeurd op locatie). De speeltuin beoordeelt alle natuurlijke speelaanleidingen met een risico-analyse. Het toezichthoudende personeel inspecteert elke dag visueel. Eén keer per week kijkt de coördinator grondiger. Een toezichthouder en een coördinator inspecteren één keer per kwartaal samen. Een extern bedrijf inspecteert jaarlijks. De speeltuin houdt een logboek bij.

Ervaringen

Het participatietraject zorgt voor aansluiting op de behoeftes en wensen en het zorgt voor een breed draagvlak. De meest populaire spelvormen zijn spelen met water; sjouwen en bouwen; verstoppertje en achtervolgen. Ook de jongste kinderen genieten van de basiselementen: reliëf, zand en water, stenen en stokken, bloemen en bomen. Door het aanbieden van voldoende los speelmateriaal, verhoogt de speeltuin het speelplezier en de creativiteit. De kinderen beïnvloeden de natuur en de inrichting van de tuin vrij direct. Zo verandert de loop van de watergang door het bouwen van dammen met stenen en takken (continu). Hierdoor slopen de kinderen vrij weinig in de tuin. Het natuurlijke speelgroen kent weinig vandalisme, vernielingen richten zich vooral op de aanvullende zaken, zoals banken en prullenbakken.

Ondanks de steeds groeiende bezoekersaantallen (in het begin circa 12.000 bezoeken per jaar, nu circa 30.000 bezoeken), bouwt de tuin weinig duurzame relaties en een diepgaande natuurbeleving op. Het heel intensieve gebruik van de tuin vraagt meer onderhoud en vooral robuuste inrichting. De drukte in de tuin is erg afhankelijk van het weer en het seizoen. Dit maakt de planning soms moeilijk. Over het algemeen is de bezetting van de tuin kritisch. Er is geen personele ruimte voor extra activiteiten. Een groot deel van het bezoek zijn dagjesmensen, mensen die hun verjaardagsfeestje op de Speeldernis houden, of met een schoolreisje de tuin bezoeken. Dit bezoek komt niet alleen uit Rotterdam. De Speeldernis bereikt vooral

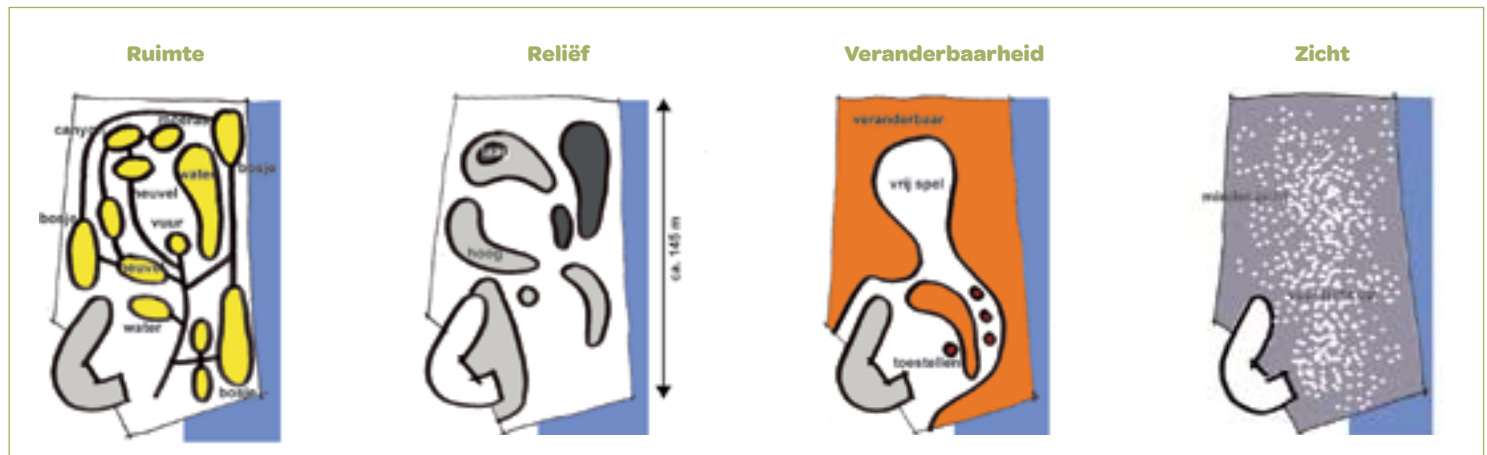
kinderen tot 12 jaar, oudere kinderen worden met dit concept niet bereikt. De tuin spreekt het meest hoger opgeleide ouders aan die zeer bewust hun kinderen opvoeden. Het blijkt lastig om een vanzelfsprekende relatie met de buurt te leggen. De speeltuin grenst ook niet direct aan een buurt. Het is moeilijk om kinderen of vrijwilligers voor een langere periode actief bij de tuin te betrekken. Pas met Ruimte voor Contact (bijdrage van het ministerie van Wijken, Welzijn en Integratie) lukt het om op een natuurlijke manier de buurtkinderen te bereiken. De Speeldernis deelt het gebouw met een kindercentrum. Ondanks deze onmiddellijke nabijheid, gebruiken alleen de peuterspeelzaal en de buitenschoolse opvang de tuin. Het kinderdagverblijf maakt weinig gebruik van de natuurtuin.

Conclusies

Het terrein van de natuurspeeltuin is opgedeeld in een voorterrein voor kleine kinderen tot 7 jaar en een avontuurlijk terrein met veel water voor kinderen vanaf 7 jaar. Het voorterrein is overzichtelijk ingericht met een aantal speeltoestellen voor kleine kinderen. Er is een ondiepe watergang in een breed zandbed dat vanaf een fontein door het zandspeelgedeelte in het voor-

terrein stroomt. Hier hebben kleine kinderen de mogelijkheid met zand en water te spelen en de omgeving te veranderen, waarvan intensief gebruik gemaakt wordt. Langs het pad zijn er een aantal nisjes om te zitten die meestal door ouders gebruikt worden en bieden wilgenhutten een plek om zich te verstoppen.

Het achterterrein kenmerkt zich door een grote dichtheid van landschappelijke ruimtes (gestructureerd door hoogteverschillen in het terrein en beplanting) met verschillende sferen (open, dicht, donker, licht, droog, nat, hoog, laag). De verschillende ruimtes worden door een netwerk van kleine paden verbonden die het mogelijk maken zich op heel verschillende manieren door het gebied heen te bewegen. In het achterliggende gebied is toezicht vooral vanaf de hoger gelegen punten mogelijk en vanaf de paden. Een deel van het gebied is heel onoverzichtelijk wat het spannend maakt om te ontdekken of zich te verstoppen, kinderen kunnen hier 'verdwijnen'. In de bosjes kan met allerlei los materiaal (takken, stenen, hooi - dit moet extra aangevoerd worden) hutten gebouwd worden. Er wordt veel aan en in het water en met modder gespeeld. Omdat de tuin intensief gebruikt wordt, komt het vooral aan de oevers en heuvels (modderglijbanen) tot erosie die nauwelijks tegen te houden is.

2.5 NATUURSPEEL-TERREIN: VARSEVELD, LEERDAM

Ligging en grootte

Het terrein van circa 2 ha dateert uit 1993/1994. Het ligt op een voormalig bedrijventerrein dicht bij de binnenstad van Leerdam. Het gebied ligt aan de Linge en grenst aan een nieuwbouwwijk, met een flatgebouw en laagbouw. Varsseveld is aan drie kanten door water omsloten.

Proces

Na sluiting van de oude houtfabriek, schieten bomen en struiken omhoog. Al snel ontstaat een ruig natuurerrein, waar kinderen graag spelen en hutten bouwen en waar mensen wandelen en hun honden uitlaten. Aanvankelijk bestaat het plan om, samen met de uitbreiding van de woonwijk, van deze plek een heemtuin te maken. De aanleg van een heemtuin is lastig. En het zou de kinderen uit de wijk van hun enige speelplek beroven. Uiteindelijk kiest Leerdam voor een spontaan begroeid, wild terrein. De spontane begroeiing blijft. Het is voor spelende kinderen geschikt. Een klein deel bij de entree wordt natuurtuin.

Doel

De combinatie van natuur en een natuurtuin met recreatie en kinderspel.

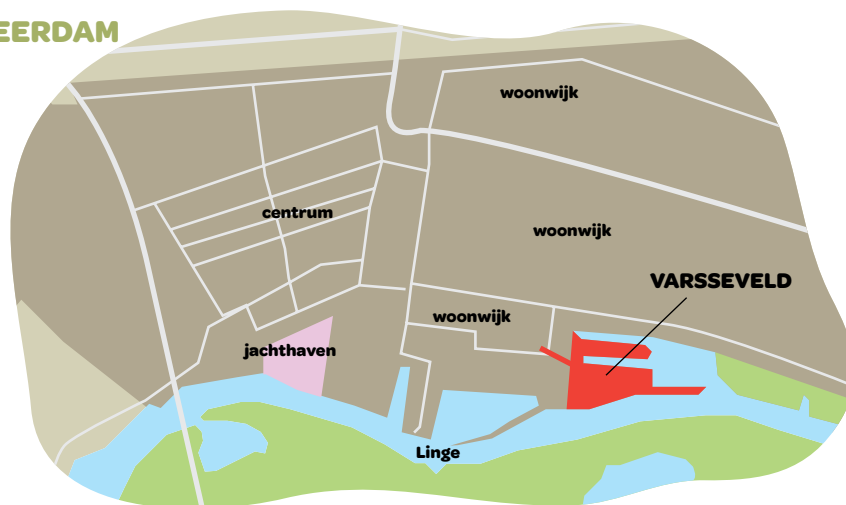
Initiatiefnemer

Dhr. Vermey, voormalig wethouder Ruimte gemeente Leerdam.

Participatie

De gemeente stelt een werkgroep in met bewoners en de wijkvereniging. Na realisatie van het plan, trekken de kinderen van een basisschool tijdens de boomfeestdag bomen om. Goede voorlichting, een inspraakavond en regelmatig stukjes in de krant zorgen voor begrip en draagvlak bij de inwoners voor deze ontwikkeling.

LEERDAM

Ontwerp

Hans van der Lans, Ecoplan Natuurontwikkeling,
www.ecoplan.nl

Inrichting en ontwerp

Er is een overzichtelijk voorterrein met enkele speeltuinen voor de kleine kinderen. Daarachter ligt de entree naar de heemtuin en het natuurterrein. Het natuurterrein kent verschillende zones met bos, struweel, natuurlijke oevers en spontaan ontstane paadjes. Natuurlijke barrières als stammenwanden maken delen van het terrein moeilijk toegankelijk. De inrichting van het terrein gaat in hoofdlijn uit van de bestaande structuur en beplanting. De oevers worden verlaagd, bijvoorbeeld om te kunnen zwemmen in de Linge en er wordt een natuurlijke oeverbescherming aangelegd. Een deel van het gebied wordt opgehoogd en een leemvijver aangelegd. Het grondwerk geeft het terrein een natuurlijke vormgeving. Naast divers plant- en zaaiwerk, brengen ze verschillende zitgelegenheden aan. De deels te dichte kroonlaag van de bomen wordt uitgedund. Zo ontstaan lichte boomweiden. De omgetrokken bomen blijven liggen als spelaanleiding. Kinderen kunnen er inklimmen, hutten mee bouwen, zich erin verstoppen en er indiaantje spelen.

Organisatie en uitvoering

Gemeente Leerdam in samenwerking met Ecoplan.

Toegang en toezicht

Het terrein is vrij toegankelijk, na zonsondergang is de toegang verboden. Behalve het wekelijkse onderhoud door gemeentewerken, is er geen toezicht. Bewoners gebruiken het wandelpad veel om hun hond uit te laten. Vanuit de woningen is beperkt toezicht op het terrein. Als er overlast is, signaleren de omwonenden dit.

Beheer

Gemeentewerken maait nu en dan. Ze controleren elke week het terrein op zwerfvuil en veiligheid.

Kosten aanleg en onderhoud

De realisatie bedraagt fl 294.500,-, inclusief bodemsanering en nieuwe watergang. De kosten voor aanleg en inrichting van het terrein zelf bedragen circa fl 100.000,-. De kosten voor het onderhoud zijn € 2.000 tot 3.000 per jaar.

Veiligheid

In het gebied zelf staan geen speeltoestellen, alleen in het voorgebied staan een paar toestellen. De toegang is op eigen risico, er staat een bordje bij de ingang.

Ervaringen

Het terrein oogt gevarieerd en natuurlijk, er zijn veel bijzondere soorten. Het terrein is een goed voorbeeld hoe spelen en natuur elkaar kunnen versterken.

Er zijn weinig klachten, wat aanduidt dat de huidige gebruikers tevreden zijn. Omwonenden gebruiken het terrein vooral als wandelroute en om hun hond uit te laten.

Kinderen uit de buurt spelen er. Ouders organiseren verjaardagspartijen op het terrein, de school gebruikt het voor natuurkundelessen. En jongeren gebruiken Varsseveld als hangplek.

In de beginfase, de jaren negentig, krijgt de natuurtuin veel aandacht. De laatste tijd verslapt de aandacht voor de natuurtuin en de beleidsdoelen die daarbij horen.

De educatie en het betrekken van vrijwilligers zakt wat weg. Tegenwoordig is het terrein vooral een hondenuitlaatroute, maar kinderen spelen er natuurlijk ook nog steeds.

De hoofdroute blijft open, maar verder raakt het terrein dichtbegroeid. De begrazing door Soay-schape is een tijdje geleden gestopt, omdat de gemeente dacht dat er teveel weggevreten werd.

De gemeente Leerdam gaat in 2009 het beleid op het gebied van natuur- en speelplekken herzien. De Natuurtuin Varsseveld zal weer meer aandacht krijgen, zodat de oude functies weer (beter) terugkomen. Wellicht komen er dan ook meer van dergelijke natuurspeelterreinen in de gemeente.

Conclusies

Het terrein kent meerdere zones met verschillende ruimtes. Een rondlopend pad verbindt deze ruimtes met elkaar.

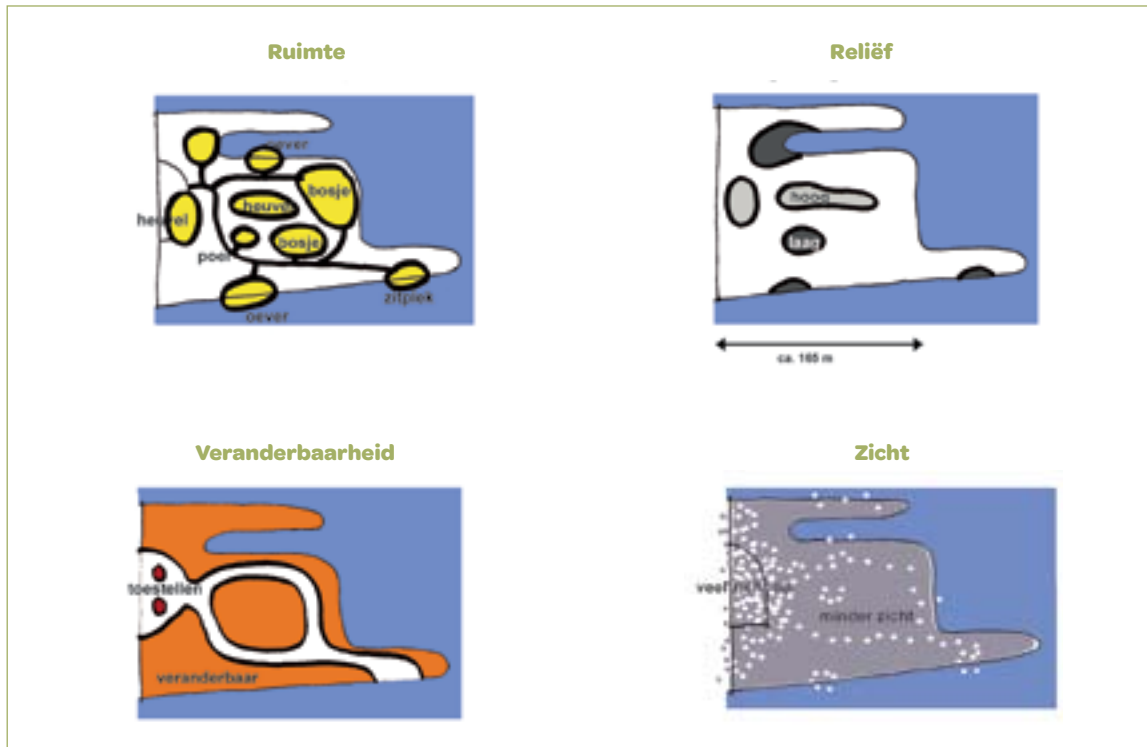
De gemeente brengt bij de aanleg bewust verschillen tussen de ruimtes aan (hoog, laag, dicht, open, toegankelijk, ontoegankelijk, nat, droog etc.).

Het voorterrein is heel overzichtelijk en geschikt voor kleinere kinderen. Het achterterrein is, op het pad na, nauwelijks inzichtelijk. Het biedt veel uitdagende en spannende ruimtes om te ontdekken. Het terrein is echter zo dichtgegroeid, dat veel plekken nauwelijks nog te bereiken en bespeelbaar zijn. Dit in combinatie met maar één route en beperkt toezicht, maakt dat men zich op sommige plekken onveilig voelt.

In dit gedeelte zijn geen speeltoestellen aanwezig, alleen omgetrokken bomen dienen als speelaanleiding. Als het terrein niet zo ontoegankelijk was, zou er volop ruimte zijn om eigen invulling aan het spel te geven. Het terrein kan veel uitdagende ruimtes bieden voor allerlei activiteiten. Het aanbod aan los materiaal beperkt zich tot wat van de aanwezige planten afkomstig is.

De ontwerper kiest bewust hoge takkenbarrières en bramen om delen van het gebied ontoegankelijk te maken. De natuur kan daar zijn gang gaan. Dit voorbeeld maakt duidelijk dat er voor een avontuurlijk natuurspeelterrein geen toestellen nodig zijn. Het laat zien dat het openbaar toegankelijk karakter geen probleem hoeft te zijn.

De belangrijkste les is dat je ook bij extensief beheer de ontwikkelingen nauwlettend moet volgen, om te voorkomen dat het zo dicht groeit dat het onbruikbaar wordt.

2.6 GROEN INGERICHTE SPEELTUIN - VOGELWIJK, LEIDEN

Ligging en grootte

De speeltuin Vogelwijk is in 2006/2007 opnieuw ingericht. De speeltuin ligt aan de noordelijke rand van Leiden op de grens met Oegstgeest. Het terrein ligt tussen een weiland en een klein volkstuincomplex en sluit aan één kant aan op een woonwijk. De toegangsweg is alleen voor langzaam verkeer.

Proces

In 2004 treden nieuwe Europese veiligheidseisen in werking. De speeltuin voldoet niet meer aan deze eisen. Vogelwijk moet dicht, of opnieuw ingericht worden. De speeltuin vraagt bij de NUSO, Speelruimte Nederland, een lening van het ontwerp aan. De speeltuin organiseert inspirerende excursies naar andere speeltuinen. Op basis van het voorgestelde ontwerp regelt de speeltuin subsidie en werft sponsorgelden.

Doel

Een prachtige groene speeltuin waarin natuur gecombineerd wordt met traditionele speeltoestellen, zodat er meer kinderen van de speeltuin gebruik maken.

Initiatiefnemer

Het speeltuinbestuur.

Participatie

De speeltuin brengt met een enquête onder kinderen de meest favoriete speelstoestellen in beeld. De speeltuinverenging betreft de wijk, de leden en betrokken organisaties bij de renovatieplannen. Het bestuur voert samen met vrijwilligers een aantal werkzaamheden zelf uit.

Ontwerp

Suzanne van Ginneken, Designstudio van Ginneken
www.vginneken.com

LEIDEN

Inrichting en ontwerp

De speeltuin heeft verschillende gebieden voor verschillende leeftijden en behoeftes. Het plan integreert de bestaande speeltoestellen zoveel mogelijk in het nieuwe ontwerp. Er is een 'broedplaats' voor kinderen t/m 5 jaar. Dit is een veilige begrensde ruimte met toezicht. Het biedt mogelijkheden tot gevarieerd spel, een waterloop en een kleine heuvel.

Voor kinderen vanaf 6 jaar is er een ontdeckingsgebied met een semi-gecultiveerde uitstraling. Er is een open plek met speeltoestellen en een wat bosachtige begroeiing. Verder is er voor deze leeftijdsgroep het natuurgebied, een ongecultiveerd, wild gebied, met weinig speeltoestellen. Spelen met de natuur staat hier centraal. Het is een glooiend heuvellandschap met een waterpartij, waar een kabelbaan doorheen loopt.

De 'uitvliegplaats' biedt ruimte voor veel beweging en is voor kinderen vanaf 8 jaar. Naast bestaande toestellen, is hier een skysurf geplaatst en een vier persoonsvoetbalveld met kunstgras.

Organisatie en uitvoering

Onder supervisie van de ontwerper verricht DZB Leiden de grondwerkzaamheden (DZB is een gemeentelijke dienst voor arbeidsontwikkeling). DZB Leiden plaatst ook de meeste nieuwe toestellen en verplaatst een aantal bestaande toestellen. De herinrichting duurt 8 maanden, waarvan één maand door zeer slecht weer niet gewerkt kon worden.

Toegang en toezicht

De speeltuin is toegankelijk voor leden. Van niet-leden vraagt de speeltuin een vrijwillige bijdrage. 's Ochtends is de speeltuin open. Er is dan geen toezicht en de toiletten zijn dicht. 's Middags huurt de BSO (buitenschoolse opvang) het gebouw, zij bieden toezicht en de toiletten zijn open. Woensdagmiddag en zaterdagmiddag is er betaald toezicht door de speeltuin zelf.

Beheer

DZB Leiden beheert de speeltuin technisch. De gemeente betaalt het technisch beheer voor een deel. Dit loopt via de

LBS (Leidse Bond van Speeltuinverenigingen). Vrijwilligers van de speeltuinvereniging onderhouden het groen. De speeltuin roept de vrijwilligers regelmatig op.

Kosten aanleg en onderhoud

Het hele project kost € 170.000. Technisch onderhoud kost naar schatting € 5000 per jaar.

Veiligheid

Het verenigingsbestuur heeft een bestuurlijke aansprakelijkheidsverzekering afgesloten bij de NUSO. De speeltuin voorkomt aansprakelijkheid op ongelukken op de speeltuin door te zorgen voor een goede staat van de speeltoestellen en regelmatige controle.

SPEELTUIN - VOGELWIJK **VÒÒR**

SPEELTUIN - VOGELWIJK **NA 1 JAAR**

Foto's: Suzanne van Ginneken

Ervaringen

De oplevering valt vaak tegen. Het is zaak er bovenop te zitten, want het animo om na oplevering nog iets te veranderen is gering. Zeker als de rekening is betaald. Sommige leuke natuurlijke dingen als rotspartijen en waterlopen, blijken door langdurig gebruik toch kapot te kunnen gaan. Ook kleine kinderen kunnen met keien schade aanrichten.

Van vandalisme is nog geen sprake geweest. Dat kan ook met de ligging in een goede buurt te maken hebben.

Conclusies

De Vogelwijk in Leiden is een goed voorbeeld van een traditionele speeltuin waarin groen en natuurlijke speelelementen zijn toegevoegd, waardoor een attractieve omgeving voor spel en verblijf is ontstaan.

Op een relatief klein gebied staan speelaanleidingen voor de leeftijden van heel klein tot groot. De speeltuin ken-

merkt zich door een groot vlak en overzichtelijk terrein, met veel speeltoestellen. De zonering van rustig in het zuiden naar actiever in het noordelijke gedeelte zorgt dat de verschillende belangen en behoeftes elkaar niet in de weg zitten.

De beplanting is nog niet volgroeid. De beplanting dient wel de zonering van de verschillende leeftijden en activiteitengebieden, maar legt minder nadruk op een ruimtelijke structurering. De landschappelijke en natuurlijke inrichting beperkt zich tot de heuvels in het noordelijke gedeelte. Mogelijkheden voor vrij spel en verandering beperken zich tot de oevers van de waterpartij waar kinderen met zand en water kunnen spelen. Door de combinatie van natuur met speeltoestellen en de beperkte veranderbaarheid is het geen natuurspeeltuin, maar een groen ingerichte speeltuin. Voor wie een volledige natuurspeelplaats een stap te ver is, is dit een goede tussenoplossing.

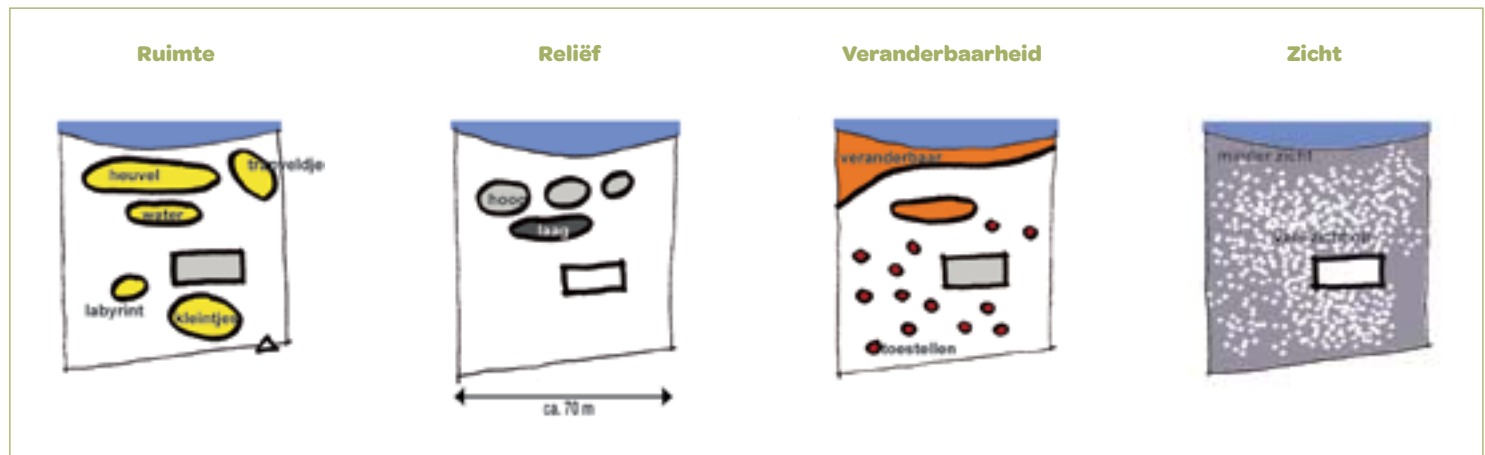

foto: diergaarde Blijdorp

2.7 BEHAVIORAL ENRICHMENT – GORILLA EILAND, DIERGAARDE BLIJDORP, ROTTERDAM

Ligging en grootte

Het terrein van ca. 2200 m² (aanleg 2000) maakt onderdeel uit van de Diergaarde Blijdorp in Rotterdam.

Proces

De oorspronkelijke opzet komt van van architect Sybold van Ravesteyn uit 1941. Eerst wonen er alleen chimpansees in het apenverblijf. Pas in de jaren '70 komen de gorilla's. In de jaren '80 breidt de diergaarde het buitengebied uit met kooi met koepel. Er komt steeds meer kennis van het dierenwelzijn en de inrichting van dierenverblijven. Op basis daarvan besluit Blijdorp om het nog steeds te kleine buitenverblijf van de mensenapen verder uit te breiden en nieuw in te richten. In 2000 legt de diergaarde het nieuwe gorilla eiland aan. Na de ontsnapping van Bokito in 2007 wordt om het terrein een muur geplaatst.

Doel

Het besloten leefgebied moet niet alleen een veilige en gezonde omgeving zijn, het moet bovendien het psychologisch welzijn van de dieren bevorderen door het stimuleren van sociale interactie en het gedrag dat typisch is voor de soort. Het leefgebied moet voldoende gelaagd zijn en een maximale controle van de dieren over hun leefgebied mogelijk maken.

Initiatiefnemer

Het project maakt deel uit van het Masterplan. Diergaarde Blijdorp is initiatiefnemer van het masterplan. Het plan strekt zich uit over vele jaren. Blijdorp spant zich tot het uiterste in om vele investeerders voor dit plan te werven.

Participatie

Het plan is in samenwerking met dierenverzorgers, curatoren, dierenmanagement, educatie en een ecooloog ontwikkeld.

Ontwerp

Diergaarde Blijdorp.

Inrichting en ontwerp

Het ontwerp baseert zich op de richtlijnen voor de inrichting van dierenverblijven en kennis over het gedrag van de dieren. De inrichting richt zich zoveel mogelijk op de behoeften van de dieren. Het is de kunst om een uitgewogen balans te vinden tussen de behoeften van de dieren en de beste manier om de dieren aan het publiek te presenteren. Voor de bezoeker is het net een theater, waar Blijdorp als regisseur licht, perspectief en zichtafstand bewust inzet.

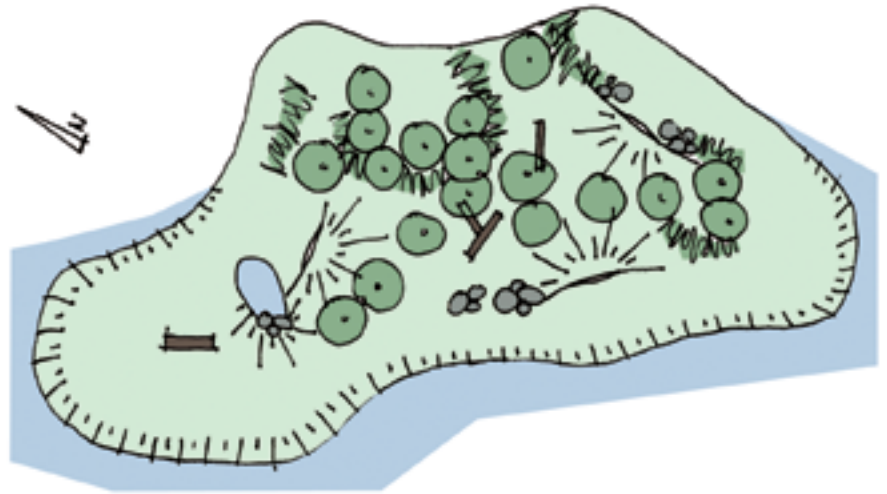
De diergaarde maakt van het gorilla eiland een complexe omgeving. Er zijn plekken met zon en vooral ook met schaduw. Er zijn schuilplekken waar de dieren zich van het publiek terug kunnen trekken (Gorilla's hebben er een hekel aan om aangestaard te worden). Er is ook voldoende mogelijkheid om elkaar uit de weg te gaan. Verder zijn er verhoogde plekken om op te klimmen en te zitten. En veranderbare elementen als een kleine vijver, eetbare planten en een automatisch voedingssysteem waar op verschillende plekken en tijden 'at random'-systeem voeding uitgereikt wordt. Planten en natuurlijke elementen zoals rotsen structureren het terrein. Bewegende elementen zoals lianen, zijn er vooral voor de jongere dieren.

Organisatie en uitvoering

Diergaarde Blijdorp besteedt het grootste deel van de werkzaamheden hieraan. De rest doen de eigen diensten zelf.

Toegang en toezicht

De toegang van de dieren tot het buitenverblijf verandert met de seizoenen. In de zomer zijn de dieren buiten, 's nachts kunnen zij kiezen of ze binnen of buiten willen zijn. In de rest van het jaar is het afhankelijk van het weer of de dieren binnen of buiten zijn.

Vanuit een tussengebied zijn er twee toegangen tot het eiland. Dit om te voorkomen dat een grote gorilla de toegang blokkeert. Ook de dierenverzorger gebruikt deze toegang.

Beheer

De dierenverzorgers onderhouden het terrein, inclusief het groen en de inrichting. De groenafdeling van Blijdorp ondersteunt het onderhoud van het groen en de inrichting. De dierenverzorgers geven de kleine elementen voor de dieren en lopen dagelijks de veiligheidsaspecten na.

Kosten aanleg en onderhoud

Er is geen specifiek budget voor het onderhoud, dit is onderdeel van de zorg voor de dieren.

foto: diergaarde Blijdorp

Veiligheid

Het terrein voldoet aan de richtlijnen voor dierenwelzijn en voor de veiligheid van de bezoekers, die voor dieren-verblijven gelden. Zo mogen er bijvoorbeeld geen losse voorwerpen op het terrein aanwezig zijn of fragiele en instabiele elementen. Omdat gorilla's niet kunnen zwemmen mag het water niet te diep zijn en moeten de oevers vlak zijn.

Ervaringen

De inrichting van het terrein is gebaseerd op kennis van dierenpsychologie en strategieën om deze kennis om te zetten: 'behavioural enrichment'. Blijdorp observeert de dieren en past de inrichting aan. Probleem is dat de kwaliteit van een dierenbestaan niet objectief meetbaar is, een deskundige kan alleen maar een inschatting maken. Het aanpassen van de inrichting is een continu proces, omdat de behoeftes van de dieren met de leeftijd veranderen en ook de samenstelling van de groep altijd in ontwikkeling is. In het begin bleek het lastig voor de dieren om naar buiten te gaan, maar nu gebruiken ze het eiland graag. Een gorilla met een eetstoornis heeft hier zelfs minder last van als hij buiten is.

Door de laatste aanpassing van het terrein (een hoge muur rondom het eiland) hebben de dieren wel meer ruimte, maar hun uitzicht is nu beperkt en de natuurlijke ventilatie is minder. Mogelijk wordt het eiland verhoogd om dit probleem te verhelpen. Verder wil Blijdorp volgend jaar proberen nog een andere kleine apensoort op het eiland te huisvesten.

Onderzoek toont aan dat gorilla's ruimtelijke complexiteit waarderen. Het tactiele contact met de omgevende structuren is voor hun van groot belang, net als de mogelijkheid om een intiem plekje te vinden. Het zelf keuzes kunnen maken in het gebruik van de verschillende ruimtes levert een belangrijke bijdrage aan hun welzijn. Ook het gedrag van bezoekers is te beïnvloeden door de manier waarop de dieren gepresenteerd worden. Een natuurlijk vormgegeven omgeving voor de dieren en ook voor de bezoekers heeft een positieve werking op het gedrag van allebei. (Hoff and Maple, 1995).

Conclusies

Het buitenverblijf van de mensapen van de diergaarde Blijdorp laat zien dat vanuit een andere invalshoek (dierenwelzijn, veiligheid bezoek) al langer heel bewust gewerkt wordt aan de inrichting van natuurlijke terreinen. De kennis over de behoeftes en het gedrag van dieren en de voordelen van een natuurlijke inrichting op het welzijn van de dieren worden bewust bij de vormgeving van de terreinen gebruikt. Er bestaat een wereldwijd netwerk van deskundigen. Er is veel onderzoek om deze kennis verder uit te bouwen. Natuurlijk vormgegeven terreinen ('zachte' architectuur) hebben onverwachte krachten. Ze vergroten het welzijn van dieren, bieden de meeste kans dat een dier zijn behoeftes bevredigd (ook behoeftes die voor de dierhouder niet eens inzichtelijk of bekend zijn) en zelfs de bezoekers gaan zich er beter door gedragen.

De terreinen hebben een bepaalde complexiteit nodig die nieuwsgierig maakt en uitdaagt om te ontdekken. De kwaliteit van de ruimte is daarbij belangrijker dan de kwantiteit. Zicht vanuit verschillende perspectieven provoceert de nieuwsgierigheid. De kwaliteit van een terrein neemt dus toe als het meerdere perspectieven heeft zoals boven water, onder water, vanuit de boomkroon, vanuit het maai-veld, uit een hol etc. Ook grote bewegingen als op-, af- en overheenklimmen prikkelen de nieuwsgierigheid en de drang tot ontdekking. Naast gedifferentieerde niveaoverschillen zijn ook vlakke gebieden nodig om te zitten of slapen. Het is goed om gebieden met zon en met schaduw te hebben, zodat de dieren kunnen kiezen. Een goed opgezet 'environmental enrichment program' heeft dus verschillende gezondheidseffecten voor de dieren. Dieren krijgen de mogelijkheid voor soort-typisch gedrag en worden uitgedaagd tot meer beweging (Baer, 1998).

Het inrichten en realiseren van speelnatuur is complex. Het gaat om de condities van de plek zelf, de behoeftes en belangen, om regels, om technieken, om gebruik, beheer en onderhoud. Het is altijd maatwerk, want de ene plek is de andere niet en de randvoorwaarden verschillen steeds.

NATUURSPEELZONE IN HET BALIJBOS, ZOETERMEER

2.8 CONCLUSIE VOOR SPEELNATUUR

Het inrichten en realiseren van speelnatuur is complex. Het gaat om de condities van de plek zelf, de behoeftes en belangen, om regels, om technieken, om gebruik, beheer en onderhoud. Het is altijd maatwerk, want de ene plek is de andere niet en de randvoorwaarden verschillen steeds. Dat maakt het lastig met kant-en-klare oplossingen te komen. Of standaarden te ontwikkelen die zo overal toegepast kunnen worden.

Het ontwerpen van kwalitatief goede speelnatuur is een opgave voor een deskundige en ervaren ontwerper. Naast ruimtelijk vermogen en kennis over natuurlijke terreininrichting en planten, is het ook belangrijk dat de ontwerper zich in het perspectief van de gebruikers kan verplaatsen. Het gaat immers om kinderen, die ruimte, groen, spelen en schaal heel anders beleven dan volwassenen.

De ruimtelijke en sociale context

Ontwerpen kan pas beginnen als de fysieke en sociale randvoorwaarden goed in beeld zijn. De ruimtelijke randvoorwaarden gaan over de fysieke gegevens van de locatie zelf en over de context van de locatie.

Fysieke gegevens zijn de morfologie van de plek, de aanwezige beplantings- en grondstructuren, de bodem zelf en de condities ter plekke zoals bijvoorbeeld bezonning. De fysieke context betreft vooral de inbedding van de locatie in het grotere geheel, de toegankelijkheid, de aansluiting

of inbedding in bestaande ruimtelijke (groen)structuren of een combinatie met andere functies.

Het is goed om je de vraag te stellen hoe passend de speelnaatuur is voor de beoogde locatie. In een binnenstedelijke context kan staal en beton soms natuurlijker zijn dan ruige natuur. Je kunt uitdagend speel- en bewegingslandschappen op heel verschillende manieren vormgeven, zoals bijvoorbeeld het skatepark op de Westblaak in Rotterdam laat zien. In het centrum van een stad past speelnaatuur beter in een beschermd binnengebied, of als onderdeel van een stadspark.

Naast de ruimtelijke context speelt ook de sociale context mee. Het gaat om belangen van betrokkenen, omwonenden en gebruikers. En om de manier hoe deze bij het proces betrokken worden. In de voorafgaande voorbeelden is dat op heel verschillende manieren gebeurd. Dat heeft zijn weerslag op het proces en de inrichting.

Je moet je daarbij afvragen hoe vanzelfsprekend speelnaatuur is voor de beoogde gebruikers of andere belanghebbend; niet iedereen heeft wat met speelnaatuur. Vooral ouders zijn belangrijk. Als zij weinig waarde aan speelnaatuur hechten, dan is openbaar toegankelijke speelnaatuur zonder toezicht en activiteiten misschien niet geschikt voor deze plek. Speelnaatuur met weinig voorgeprogrammeerde toestellen kan door sommigen worden opgevat als het onthouden van mooie en dure speeltoestellen. Dus speelnaatuur (vooral zonder beheer en toezicht) moet en kan niet overal. (zie hiervoor ook hoofdstuk 4).

Sowieso is bij het omschakelen naar ecologisch groenbeheer het draagvlak van het publiek wezenlijk. Uit de praktijk blijkt dat ecologisch groenbeheer vooral in het begin het gevoel kan oproepen dat er minder aan het onderhoud gedaan wordt. En dat het groen verloedert. Het is belangrijk bewoners voor te lichten, zee mee te nemen in de ontwikkeling

en ze tijd voor acceptatie te gunnen. Op de ene plek gaat dat makkelijker dan op de andere. Bij de Varsseveld in Leerdam was het gemakkelijk, omdat er geen traditioneel groen was.

Naast verschil in draagvlak voor natuurontwikkeling, speelt er verschil in behoeftes. Niet alle gebruikers willen hetzelfde. Ga dus voor je positionering en inrichting na welke groepen je met welk aanbod wilt bereiken. Wat zijn de toekomstige gebruikers, hoe komen zij daar, met wie komen ze er, hoe gebruiken zij ruimte en wat zijn hun verwachtingen?

Een ander belangrijk aspect is het beheer van de speelnaatuur. Kijk ook hierbij goed naar de ruimtelijke en sociale context. Zo kent bijvoorbeeld de speeltuin Vogelwijk in Leiden in een nette buurt veel betrokkenheid van leden en actieve vrijwilligers. De Speeldernis in Rotterdam grenst niet direct aan een buurt. Daar moeten mensen anders bij de speeltuin betrokken worden. Op plekken als de Stellenbos in Pendrecht is het nog de vraag of de omwonenden het idee van speelnaatuur vanzelfsprekend omarmen. Als dat niet gebeurt, is er meer begeleiding en toezicht nodig. De afgenomen betrokkenheid van de omwonenden bij het Varsseveld in Leerdam en het geringe onderhoud zorgen ervoor dat het terrein zijn potenties niet waarmaakt. Van de goede ruimtelijke inrichting zou je een hoger gebruik verwachten.

Soms kan koppeling aan een bestaande inrichting uitkomst bieden. Of de combinatie met ander spel- of sportaanbod. Verschillende dingen kunnen elkaar versterken. Voorbeelden daarvan zijn de Woeste Weide in Sliedrecht (in een openbaar park in combinatie met een kinderboerderij) en Plan West in Amsterdam (in een gesloten binnenterrein in combinatie met sportvoorzieningen en een gewone speeltuin). Vooral bij openbare gebieden zonder toezicht is een koppeling aan een andere trekker handig (Reidl, Schemel, Blinkert 2005).

Het gaat om belangen van betrokkenen, omwonenden en gebruikers. En om de manier hoe deze bij het proces betrokken worden.

Het gaat niet alleen om het plannen van speelnatuur. De mogelijkheden voor de implementatie in de sociale context moeten vooraf bekend zijn. Dus moet naast de financiering van de inrichting van speelnatuur zelf, vooral ook het beheer en onderhoud, de nazorg (zie hier ook voorbeeld CNME hoofdstuk 5) goed geregeld zijn. Investeren in inrichting terwijl er onvoldoende middelen voor het vervolg zijn, is weinig zinvol.

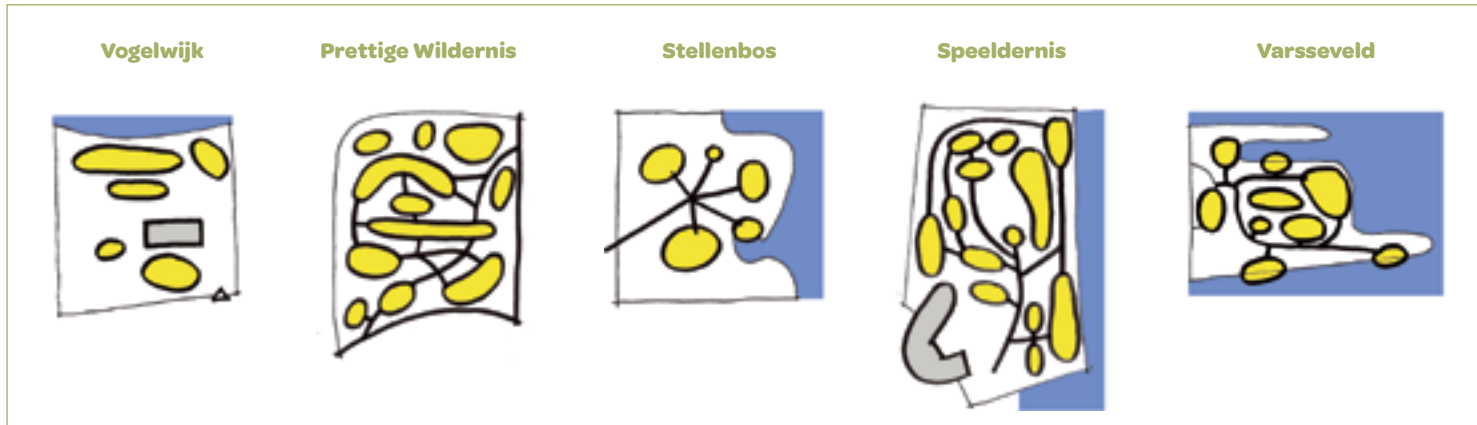
2.8.1 Kwaliteitscriteria voor speelnatuur

Het serieus kijken naar de randvoorwaarden helpt om te bepalen of en zo ja welk type speelnatuur toegepast kan worden. De randvoorwaarden en de complexiteit bepalen ook welke locatie geschikt is. De verschillende kwaliteitscriteria zoals de ruimtelijke opbouw, het reliëf, de veranderbaarheid en het zicht bieden een kader voor de inrichting van speelnatuur.

Ruimtelijke opbouw

De voorbeelden laten zien dat bij de inrichting van speelnatuur de ruimtelijkheid van de inrichting centraal staat. Bij een huis is het slim en heel gewoon om na te gaan in welke ruimte je wat wilt doen, en hoe de kamers zich onderling verhouden. Dat zou je bij een speellandschap precies zo moeten doen.

De ruimtelijke vlekken op de tekeningen staan voor verschillende ruimtes en behoeftes. Het perspectief van kinderen is anders dan die van volwassenen. De ooghoogte is lager, ruimtelijke grenzen krimpen, bereik en afstand zijn voor kinderen sneller reusachtig. Ook de beleving is anders. Volwassenen nemen vooral waar met hun hoofd, kinderen met hun lichaam. Kinderen ervaren zintuiglijk en proefondervindelijk. Daarom is het directe, voelbare, zichtbare en veranderbare belangrijker dan dingen die verder weg zijn, later komen, groter, duurder, abstracter en meer onveranderbaar zijn (zie ook hoofdstuk 1 en 3). Iedere ruimte kan een andere sfeer hebben, het kan koud, warm, nat, droog, zacht, hard, zandig, modderig, glibberig, zandig, rustig of druk zijn. Het kan hoog of laag zijn, het kan lekker ruiken, maar ook stinken. Het is morgen anders dan vandaag.

Ruimtelijke opbouw van de vijf onderzochte locaties

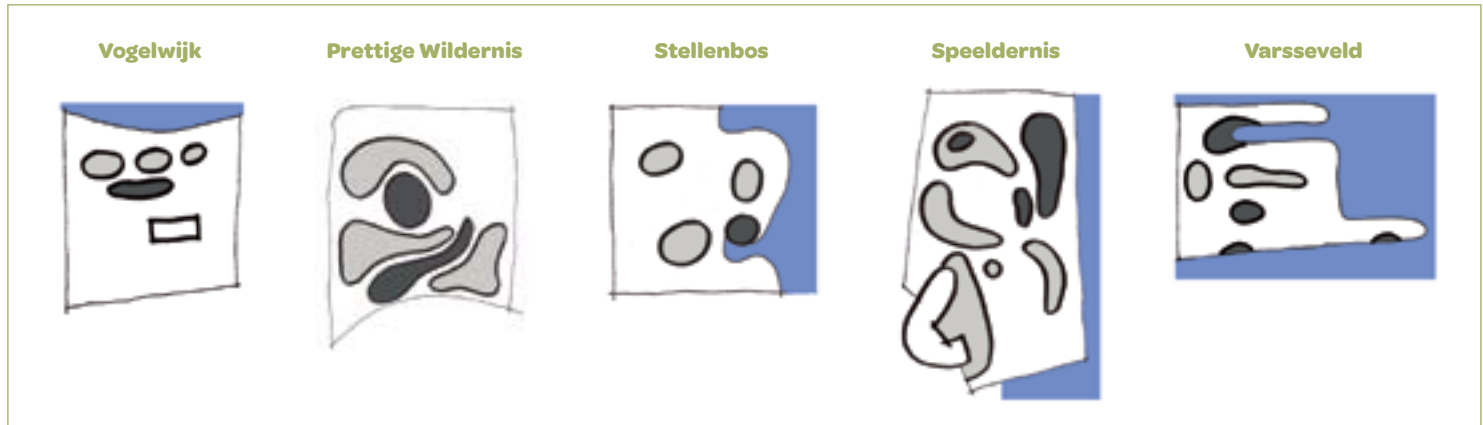
In praktische termen: hou bij de inrichting rekening met de aard van het spel, scheid gebieden met veel activiteit en beweging af van rustigere gebieden voor fantasiespel. Laat de grootte en de schaal afhangen van de leeftijd van het kind. (Voor een baby is 'een druppel water' al interessant, voor grotere kinderen moet het een flinke waterpartij zijn, zie ook hoofdstuk 3). Ga bewust om met de bezonning en de mate van toezicht. Ook de toegang van het gebied heeft een bewuste plek in het ontwerp en de ruimtes moeten onderling een goede verbinding hebben. Een gebied wordt interessanter, als er meer verschillende routes mogelijk zijn. Dan ontstaat bijvoorbeeld de mogelijkheid bepaalde ruimtes te mijden. Zo gebruiken de kinderen het fijnmazige netwerk van paden in de Speeldernis in Rotterdam voor allerlei soorten spel. De opzet van de Stellenbos in Rotterdam Pendrecht biedt daar, ook vanwege de omvang van het gebied, minder mogelijkheden voor. Bij het Varsseveld in Leerdam is door de dichte begroeiing eigenlijk alleen de hoofdroute nog te gebruiken.

Laat bij de inrichting ruimte over voor het groeien van planten en bomen. De ruimtelijke werking van groen moet kunnen groeien. De ontwerptekeningen kunnen best de

volgroeide situatie laten zien, terwijl je met niet volwassen planten en bomen begint. In de wat lege niet volgroeide beginfase kun je tijdelijk attracties en elementen inzetten om toch ruimtelijke werking te krijgen. Dit stimuleert ook het gebruik van het gebied.

Reliëf

Een van de belangrijkste aspecten bij de inrichting van speelnaatuur is het modelleren van het terrein. Hoogteverschillen structureren de ruimte van een terrein en voegen een extra dimensie (hoog/laag) toe, die kinderen tot beweging uitdaagt. Afhankelijk van de leeftijd (zie ook Ontwerpwijzer speelnaatuur in hoofdstuk 6) kunnen de niveauverschillen extremer worden. Voor kleine kinderen is een licht golvend landschap al een uitdaging, maar voor grote kinderen wordt een heuvel pas vanaf 3 meter interessant. Vanaf een heuvel is er uitzicht en overzicht, een dal daarentegen is meer beschermt, biedt ruimte om je te verstoppen. Door de niveauverschillen is het totale gebied niet meer direct overzichtelijk, wat het spannender en uitdagender maakt en waardoor het ook daadwerkelijk groter wordt en lijkt. Het maakt dat er meer te ontdekken valt dan op een vlakke.

Reliëf van de vijf onderzochte locaties

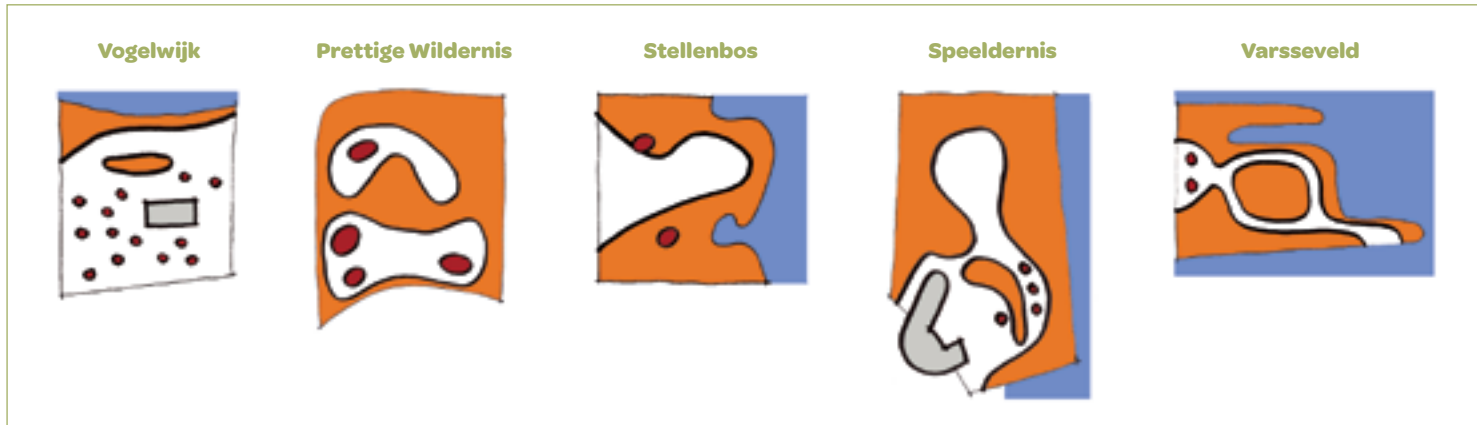
In een op zich plat (polder)landschap is het een uitdaging voor de ontwerper om niveauverschillen op een manier toe te passen die nog als natuurlijk en vanzelfsprekend ervaren wordt. Hier kan onderzocht worden of traditionele landschapspatronen, zoals dijk en sloot, ingezet kunnen worden.

Veranderbaarheid

Kinderen moeten de mogelijkheid hebben om actief in hun omgeving in te kunnen grijpen, zich deze eigen te maken, dingen te veranderen en anders in te richten. Zij moeten hun omgeving letterlijk begrijpen om een voorstelling van de dingen, hun lichaam en de onderlinge relaties te kunnen ontwikkelen. Een kind moet door zijn eigen handelingen spel- en bewegingssituaties kunnen veranderen. Daarom is het belangrijk dat er voldoende onbepaalde ruimte is, die de kinderen zelf veranderen en die zij zich door het spel eigen maken. Zo komen de kinderen met hun spel in een 'flow'. Ze gaan helemaal in hun spel op. Het resultaat van hun bezigheden is zichtbaar. Bij speeltoestellen is dat in mindere mate mogelijk. Daarom zetten ontwerpers ze vooral in voor bepaalde bewegingen, zoals bijvoorbeeld schommelen en glijden.

Naast veranderbare ruimte, zoals bijvoorbeeld een grote zandspeelplek, een bos waar je hutten kunt bouwen, en een watergang die te veranderen is, is het ook belangrijk dat er voldoende losse materialen zijn.

De richtlijn voor speelnatuur is dat minimaal 20% van de oppervlakte door gebruikers is te veranderen. Voor toestellen/meubilair/voorzieningen zou niet meer dan 20% van de ruimte gereserveerd moeten zijn. Zo is bij het natuur-speelterrein Varsseveld het pad door het terrein het enige bepalende element en kan de rest van het terrein voor vrij spel gebruikt worden. De speeltuin Vogelwijk in Leiden is het tegenovergestelde, daar is alleen de oever en de achterkant van de heuvels geschikt voor vrij spel en verandering. Maar ook een leuk natuurlijk ingericht terrein als de Woeste Weide in Sliedrecht, waar bijna geen speeltoestellen staan, biedt nauwelijks ruimte voor verandering. Alle watergangen staan daar vast en zijn niet te veranderen. Dit biedt leuk waterspel, maar is niet het soort spel waar speelnatuur op gericht is.

Ruimte voor vrij spel en verandering (oranje) en toestellen (rood) op de vijf onderzochte locaties

Zicht

Zicht geeft een veilig gevoel. Ouders moeten vooral op kleine kinderen goed zicht hebben. Hier kunnen wel kleine verstopelementen staan. (Zie ook ontwerpwijzer speelnatuur in hoofdstuk 6). Naarmate kinderen ouder worden, moeten er meer ruimtes zijn waar kinderen zich terug kunnen trekken en waar ze dingen kunnen doen zonder het directe toezicht van volwassenen. Het gaat om gedoseerd toezicht: ouders weten bijvoorbeeld dat de kinderen achter de heuvel zitten, maar kunnen ze niet direct zien. (Als de kinderen via die achterkant van de heuvel het speelterrein ongezien kunnen verlaten, dan faalt het toezicht). Daarnaast vragen oudere kinderen ook om ruimtes, waar ze zich juist bewust presenteren.

De Speeldernis en het Varsseveld delen het terrein duidelijk in: er is voor kleintjes een plek met goed toezicht, de rest van het terrein kent verschillende gradaties van zicht. Ook Vogelwijk kent een apart gedeelte voor de kleintjes, maar hier is de speeltuin in zijn geheel heel overzichtelijk. De Stellenbos is pas aangelegd en daardoor nog heel overzichtelijk.

Omdat er geen geregeld toezicht is, is de sociale controle bij openbare speelnatuur bijzonder belangrijk. Bij de Prettige Wildernis is vooral goed zicht op de gebieden langs de doorgaande fiets- en looproutes en vanuit de aangrenzende woongebieden. De sociale controle is bij het Varsseveld minder. Het gebied grenst aan drie kanten aan het water, de bebouwing ligt op afstand en het ondoordringbare groen biedt nauwelijks zicht.

Zichtbaarheid op de vijf onderzochte locaties

NATUURSPLEELPLEK BIJ OBS BLOEMHOF, ROTTERDAM

NATUURSPEELZONE BIJ DE PRETTIGE WILDERNIS, GENT

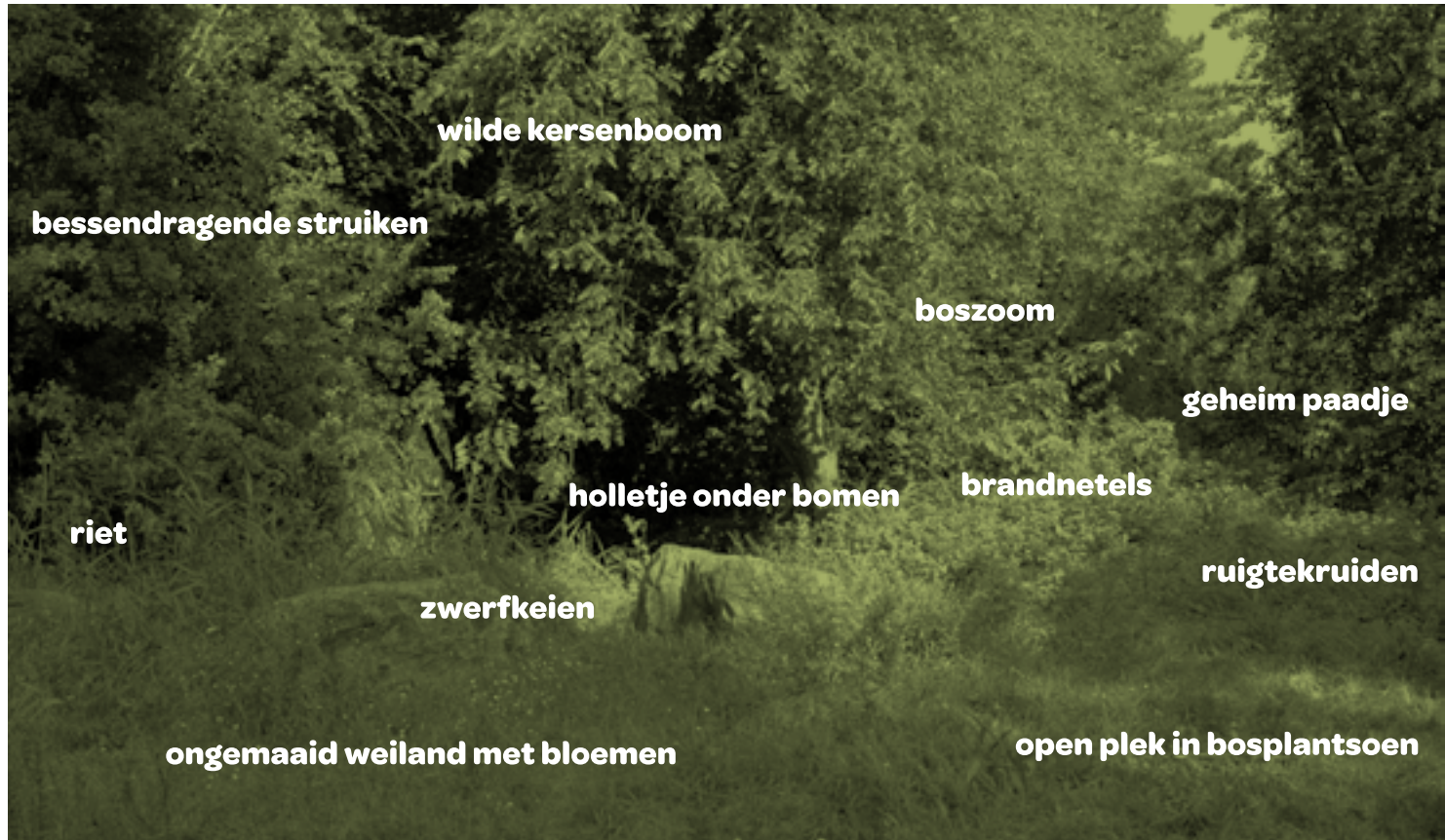
NATUURSPEELPLAATS STELLENBOS, ROTTERDAM

NATUURSPEELTUIN DE SPEELDERNIS, ROTTERDAM

NATUURSPEEL *TERREIN* NATUURPARK VARSSEVELD, LEERDAM

2.8.2 Verdere uitwerking

De voorgaande kwaliteitscriteria vormen het kader voor de inrichting van speelnatuur. De gedetailleerde inrichting kan met behulp van de Patterns speelnatuur en de Ontwerpwijzer speelnatuur (zie hoofdstuk 6) uitgewerkt worden.

Belangrijk is de samenhang tussen de verschillende onderdelen. Speelnatuur is een geheel. Het is geen onsamenhangend vlekkenplan van losse onderdelen die zo effectief mogelijk op het terrein geplaatst worden.

Vaak zijn de werkzaamheden moeilijk in een bestek te vatten. Hou er dus rekening mee dat er tijdens de aanleg nog ruimte moet zijn om op onvoorziene nieuwe omstandigheden in te spelen. Zo'n werkwijze vraagt veel van de uitvoerder, begeleider en ontwerper. Het is verstandig de ontwerper ook de aanleg te laten begeleiden. Ontwerper en uitvoerder moeten twee handen op één buik zijn.

Kinderen hebben over het algemeen geen thema's nodig om te kunnen spelen. Er komt meer ruimte voor eigen invulling als het ontwerp minder vooringenomen is. Dit geldt ook voor esthetische opvattingen. Zorgvuldigheid van de uitvoering is veel belangrijker dan een hip design of een avontuurlijk thema. Het gaat bij zorgvuldigheid om de details. Zorgvuldig is iets anders dan netjes.

Kinderen houden van een natuurlijke omgeving waar ze van alles kunnen doen. Hoe meer de natuur de ruimte krijgt, hoe avontuurlijker de omgeving voor de kinderen in principe wordt. Varsseveld in Leerdam laat zien dat er een zekere bovengrens aan zit. Daarboven wordt het terrein alleen maar ontoegankelijker als het nog natuurlijker wordt.

Ten slotte moet het onderhoud afgestemd zijn op de inrichting (zie ook Onderhoudsontwikkelingsplan hoofdstuk 6). Het ontwerp van speelnatuur laat zich niet dicht timmeren. De natuur ontwikkelt zich steeds verder, soms ook onverwachts. Het onderhoud en ontwerp moet daar flexibel op kunnen inspelen.

Soms veranderen de gebruikers of pakt het spel anders uit dan gedacht. Het ontwerp moet aangepast kunnen worden aan en het onderhoud moet flexibel kunnen omgaan met voortschrijdende inzichten.

NATUURSPEELPLEK KINDEROPVANG FREIBURG

1234567

FYSIEKE
VOORWAARDEN
EN INRICHTING
VOOR GEZOND
SPELEN

3. FYSIEKE VOORWAARDEN EN INRICHTING VOOR GEZOND SPELEN

In het voorgaande hoofdstuk zijn, op basis van analyse, de kerndimensies aan gegeven voor het ontwerpen van speelnatuur in de stad. Dit hoofdstuk gaat in op de voordelen van speelnatuur voor de gezondheid en ontwikkeling van kinderen. Vandaaruit worden de natuurlijke elementen beschreven die gebruikt kunnen worden bij de inrichting.

3.1 SOORTEN BUITENSPEL

Als je spelende kinderen observeert, zie je verschillende soorten activiteiten. De spelvormen zijn ruwweg te onderscheiden in bewegingsspel/functioneel spel, constructiespel en fantasiespel. Naast deze spelvormen zijn zintuiglijke waarnemingen en natuurervaring onderdeel van het spel van kinderen. Goede speelruimte geeft kinderen de mogelijkheid tot meerdere spelvormen, en ook de gelegenheid om op een rustig plekje op adem te komen (van den Berg, Koenis e.a., 2007).

Bewegingsspel/functioneel spel omvat activiteiten die te maken hebben met de grove motoriek zoals rennen, springen, gooien, klimmen, kruipen, rollen, glijden etc. Ook regelspel als tikkertje en verstoppertje horen hierbij. Bewegingsspel/functioneel spel komt het beste tot zijn recht in landschappen met gevarieerde topografie en gemengde vegetatie. Deze wordt gekenmerkt door lage struiken en bebossing met geleidelijke overgangen (van den Berg, Koenis e.a., 2007).

De spelvormen zijn ruwweg te onderscheiden in bewegingsspel / functioneel spel, constructiespel en fantasiespel. Naast deze spelvormen zijn zintuiglijke waarnemingen en natuurervaring onderdeel van het spel van kinderen.

Foto: Gina Kranendonk

Bij **constructiespel** kan gedacht worden aan het spelen met zand of het bouwen van hutten en andere constructies met losse voorwerpen zoals takken, planken, stenen, dennenappels. Bij constructiespel gaat het vooral om het creatieve proces, meer dan om het uiteindelijke product

zelf. Creativiteit speelt hierbij een belangrijke rol. Gebieden die geschikt zijn voor constructiespel worden gedomineerd door verspreide en gemengde struiken die ook bomen en dichte heesters met open plekken bevatten. De topografie is minder geleidelijk dan bij functioneel spel waar veel reactiviteiten plaats vinden. Er zijn veel afwisselende plekken (van den Berg, Koenis e.a., 2007) en voldoende losse elementen (Both, 2008). Afwisseling, losse elementen en veranderbaarheid zijn kernbegrippen in speelnatuur (zie hoofdstuk 2).

Bij **fantasiespel** kan worden gedacht aan rollenspel, bijvoorbeeld 'Indiaantje en cowboy'. Het uiterlijk van de speelruimte die hiervoor geschikt is komt overeen met die voor constructiespel. Bij het spelen in de natuur komen alle bovengenoemde spelvormen aan bod. Er is sprake van gevarieerd spelgedrag. Kinderen vertonen meer exploratief en creatief spelgedrag in een natuurlijke dan in een niet-natuurlijke omgeving. Deze vormen van spelgedrag hebben een belangrijke rol in de ontwikkeling van vaardigheden (zoals abstract denkvermogen, zelfvertrouwen en discipline) die van essentieel belang zijn voor een gezond en optimaal functioneren (van den Berg, Koenis e.a., 2007).

3.2 HET BELANG VAN NATUURSPLEN

3.2.1 Een band met de natuur opbouwen

Vooral kinderen in de basisschoolleeftijd hebben een speciale band met de natuurlijke omgeving. Ze vinden een natuurlijke omgeving veel aantrekkelijker dan een bebouwde omgeving (Gezondheidsraad en RMNO, 2004). De natuur dicht bij huis heeft voor kinderen in hun eigen leefwereld tal van waarden, die fundamenteel zijn voor de persoonlijke ontwikkeling. Kinderen doen er heel intense natuurervaringen op. Volwassenen staan daar door hun reflectieve houding minder open voor. Contact met de natuur bevordert gevoelens van zelfbesef en autonomie en stimuleert processen van zingeving en waardetoekenning (Margadant in Gezondheidsraad en RMNO, 2004).

In zijn boek *Het laatste kind in het bos* (2007) uit de Amerikaanse schrijver Richard Louv zijn bezorgdheid over het feit dat kinderen steeds minder een band hebben met de natuur doordat ze meer en meer opgroeien in een verstedelijkte omgeving. Dat is niet alleen een gemis voor het kind zelf, maar ook voor de maatschappij als geheel. Door de natuur van dichtbij mee te maken ontwikkelen kinderen een gevoel van verantwoordelijkheid en betrokkenheid: een zorgende houding ten opzichte van de natuur. Ze leren over verschillende aspecten van de natuur en het belang van natuur- en milieubehoud (van den Berg, Koenis e.a., 2007). Volwassenen die zich inzetten voor de natuur of het milieu hebben vaak al op jonge leeftijd positieve ervaringen met de natuur gehad (Chawla, 2007). Ook de Raad voor het Landelijk Gebied benadrukt in het recente advies *Groen opgroeien!* de voordelen van een vroegtijdige ontmoeting met de groene omgeving voor de maatschappij als geheel. Als de kinderen van nu de groene omgeving vroeg leren kennen, is de kans groter dat zij zich later bekommeren om een veelzijdige natuur, gezond voedsel en afwisselende landschappen (Raad voor het Landelijk Gebied, 2008). Ouders spelen een belangrijke

Vooraf kinderen in de basisschoolleeftijd hebben een speciale band met de natuurlijke omgeving. Ze vinden een natuurlijke omgeving veel aantrekkelijker dan een bebouwde omgeving.

rol in het stimuleren van het contact met de natuur (Kong in Gezondheidsraad en RMNO, 2004).

Natuurlijk ingerichte speelgebieden bieden de mogelijkheid om de natuur van dichtbij mee te maken en er een band mee op te bouwen (van den Berg, Koenis e.a., 2007). Participatie van kinderen kan de betrokkenheid van de buurt bij speelruimtes verbeteren. Onder begeleiding van vindingrijke en vakbekwame begeleiders kunnen kinderen hun creativiteit tot uiting brengen en worden kinderwensen vertaald in een werkbaar plan. Bij de aanleg van het gebied en de afrondende plant- en zaaiwerkzaamheden kunnen kinderen ook worden betrokken (Lobst, 2004), evenals bij lichte beheertaken.

3.2.2 Stimuleren van de cognitieve en emotionele ontwikkeling

Spelen is voor kinderen een manier om het leven te onderzoeken en contact te maken met de mensen om hen heen. Zij willen hun omgeving leren kennen en er controle over krijgen. In spelsituaties zijn kinderen de baas. Zij bepalen wat er gebeurt, wat de regels zijn en hoe het spel afloopt. Ze oefenen met verschillende rollen. Buiten vinden kinderen de wereld die 'echt' en steeds anders is. Het weer, de mensen, de materialen en de omstandigheden zijn elke dag weer een verrassing. Dit nodigt uit tot creativiteit, tot inspelen op onverwachte situaties, tot nieuwsgierigheid naar het onbekende, het bedenken van nieuwe spelvormen, nieuwe woorden en nieuwe bewegingen. Al spelend komen ze hindernissen tegen die ze, door veel te proberen en te oefenen, leren overwinnen. Zo verleggen kinderen hun grenzen en ontwikkelen ze zich op alle mogelijke manieren; fysiek, maar ook cognitief, sociaal, emotioneel en psychisch (Platform Ruimte voor de Jeugd, 2005). Constructiespel en fantasiespel lijken het meest bij te dragen aan de cognitieve ontwikkeling van kinderen. Het zijn actieve spelvormen die gevoelens van competentie en zelfwaardering bij kinderen bevorderen. Ook bewegingsspel stimuleert de cognitieve ontwikkeling, maar in mindere mate. Bewegingsspel heeft daarentegen weer een grotere bijdrage in de motorische ontwikkeling (Faber Taylor e.a., 1998 in Gezondheidsraad en RMNO, 2004). Bij constructiespel zoals het bouwen van hutten, leren kinderen in welke volgorde te handelen, welke materialen het beste zijn en waar ze te vinden zijn. Doordat kinderen ervaren dat ze zelf succesvol dingen kunnen maken en problemen kunnen oplossen, ontwikkelen ze een gevoel van zelfvertrouwen en eigenwaarde.

Spelen is voor kinderen een manier om het leven te onderzoeken en contact te maken met de mensen om hen heen.

Fantasiespel bevordert de creativiteit en hogere cognitieve vaardigheden, zoals het vermogen tot abstract denken (van den Berg, Koenis ea. 2007). Avontuurlijke omgevingen met veel natuurlijke elementen stimuleren constructiespel en fantasiespel (Faber Taylor e.a., 1998 in Gezondheidsraad en RMNO, 2004). Ook de ruimte op zich en het bewegen daarin bevorderen de cognitieve ontwikkeling.

Voor de cognitieve ontwikkeling is het belangrijk dat kinderen de mogelijkheid hebben om de omgeving in vrijheid te verkennen. Kinderen vergaren zo kennis over de omgeving en de eigenschappen van objecten die daarvan deel uitmaken zoals planten, dieren en ruwe materialen zoals zand, modder, gras, regenwater, takken en keien. Ze leren afstanden, hoogte, diepte en snelheid in te schatten. Ze leren problemen op te lossen, te analyseren en logisch te denken. Je zou kunnen zeggen dat een natuurlijke omgeving een beroep doet op het kind als onderzoeker (Platform Ruimte voor de Jeugd, 2005). Vrije exploratie bevordert een onderzoekende houding en de ontwikkeling van de cognitieve vermogens, waaronder het oriëntatievermogen (Cornell e.a., 2001 in Gezondheidsraad en RMNO, 2004). Door direct contact met natuurlijke elementen en zintuiglijke ervaringen ontwikkelen kinderen tactiele vaardigheden, reuk en gehoor. Beweging is ook belangrijk voor het denken. Denken is één van de belangrijkste cognitieve vaardigheden; het staat in nauw verband met de emoties van een kind. Denken is een geïnternaliseerde actie. Het begrijpen van de wereld door een jong kind is gebaseerd op beweging en de sensorische feedback van de acties die een kind in de wereld uitvoert. Fysieke oefening stimuleert hersenfuncties, verbetert het humeur en verhoogt het leren. Bewegingen als glijden, rollen, spinnen, springen, draaien en zwaaien stimuleren het bewustzijn van beweging ten opzichte van de grond, wat belangrijk is voor balans, postuur en ruimtelijk bewustzijn. Dit bewustzijn van onze eigen plaats in de ruimte staat nauw in verbinding met onze emotionele ontwikkeling, het gevoel van wie we zijn. Het verband tussen emotie en beweging kun je terugzien wanneer een verandering in emotie je postuur, gebaren, snelheid en vloeiendheid van je bewegingen beïnvloedt (Tovey, 2008).

Kinderen die opgroeien in woningen met uitzicht op natuur presteren beter op tests voor het cognitief functioneren en hebben een hogere zelfwaardering. Deze positieve invloeden van contact met de natuur op het cognitief en emotioneel functioneren kunnen worden verklaard door het mechanisme van herstel van gerichte aandacht. Hierdoor vermindert de kans op risicofactoren zoals impulsief gedrag en stressvol gedrag. Deze bevorderlijkheid van de natuur voor de ontwikkeling van kinderen kan ook op volwassen leeftijd tot gezondheidsvoordelen leiden (van den Berg, 2007).

3.2.3 Stimuleren van de sociale ontwikkeling

Op sociaal gebied moeten kinderen veel (onzichtbare) dingen leren. Kinderen leren de regels van het samenleven vooral door zelf te doen, dus door samen te spelen. Kinderen in de leeftijd van 1,5 tot 4 jaar spelen meer naast dan met andere kinderen. Bij hen ligt de nadruk vooral op fantasie- en imitatiespel (het naspelen van de dagelijkse werkelijkheid) en eenvoudig constructiespel met blokken, zand, water etc. Vanaf een leeftijd van ongeveer 4 jaar worden leeftijdsgenoten belangrijker. Er wordt meer samengespeeld. Kinderen tussen 4 en 6 jaar spelen met name samen in imitatie- of fantasiespel, regelspel komt minder voor en duurt in het algemeen korter. Vanaf 6/7 jaar doen kinderen meer aan regel- en competitie spel als tikkertje, verstoppertje, kringspelletjes en sport (Gemeente Rotterdam, 2008). Naarmate kinderen ouder worden, wordt het fantasiespel ingewikkelder en neemt het meer ruimte in beslag.

Informele sociale contacten tussen kinderen vinden vaak buiten plaats, waar zij andere kinderen tegenkomen tijdens het spelen. In hun spel fantaseren ze dat ze een ander zijn, ze spelen rollen en leren zich verplaatsen in een ander. Door te spelen met leeftijdsgenoten leren kinderen belangrijke sociale vaardigheden als samenwerken, delen, andere meningen respecteren, onderhandelen, ideeën en gevoelens uiten (Malone en Tranter, 2003). Buiten is vaak de eerste plek waarbij kinderen op zichzelf zijn aangewezen en zelf hun problemen oplossen, zonder inmenging van volwassenen. Ze ontwikkelen zelfvertrouwen en samenlevingsstrategieën die bij hun karakter en mogelijkheden passen (Platform Ruimte voor de Jeugd, 2005). Zo stimuleert (samen) buiten

Het begrijpen van de wereld door een jong kind is gebaseerd op beweging en de sensorische feedback van de acties die een kind in de wereld uitvoert. Fysieke oefening stimuleert hersenfuncties, verbetert het humeur en het leren.

Kinderen leren de regels van het samenleven vooral door zelf te doen, dus door samen te spelen.

spelen de ontwikkeling van een eigen identiteit (Malone en Tranter, 2003).

In vergelijking met de meer traditionele speelruimten blijkt in natuurlijke, gevarieerde speelgebieden de sociale hiërarchie minder op alleen het fysieke kunnen gebaseerd te zijn en meer op de communicatieve vaardigheden van kinderen en op hun creativiteit, fantasie en vindingrijkheid. Een gevarieerde, natuurlijke speelomgeving met voldoende speelaanleidingen, die verschillende niveaus van complexiteit hebben en de mogelijkheid bieden tot interactie tussen kinderen van verschillende leeftijden, voorkomt verveling en lijkt ook agressief gedrag en pesten te verminderen (Malone en Tranter, 2003).

Naast spelen met andere kinderen, zijn contacten met volwassenen voor kinderen een belangrijke factor voor de sociale ontwikkeling. Groen leidt tot meer contacten van kinderen met volwassenen (Faber Taylor e.a., 1998 in Gezondheidsraad en RMNO, 2004). Ook volwassenen onderling zoeken meer contact met elkaar. Openbare groene (speel-)gebieden hebben positieve invloed op sociale integratie. Vooral in wijken waar enige armoede heerst, is dit verband duidelijk te zien. Het aantal face-to-face momenten is in groene ruimtes groter en dit leidt tot sociale interactie (Gezondheidsraad en RMNO, 2004).

3.2.4 Bevorderen van de lichamelijke gezondheid

Motorische ontwikkeling

De motoriek is op jonge leeftijd volop in ontwikkeling. In de leeftijd van 1,5-4 jaar leren kinderen staan en lopen zonder steun, rennen, stapelen en sjouwen. Ook begint langzaam aan de ontwikkeling van de fijne motoriek. Vanaf 4 jaar ontwikkelen de spieren zich sterk, allereerst de grote spieren en dan de fijne spieren. De fijne motoriek bouwt voort op de grove motoriek (Both, 2005). In de leeftijd van 4-8 jaar ontstaat verschil tussen jongens en meisjes in spelvoorkeur.

Jongens doen vaker spellen die alleen een beroep doen op de grove motoriek (bijvoorbeeld een klimrek), terwijl meisjes meer betrokken zijn bij spellen die een beroep doen op de fijne motoriek (bijvoorbeeld hinkelen). In de leeftijd van 8-13 jaar vindt verfijning van de motoriek en een toename van de behendigheid plaats (Gemeente Rotterdam, 2008).

Voor de ontwikkeling van de grove en fijne motoriek is veel en gevarieerde beweging nodig. Activiteiten die jonge kinderen helpen de grove motoriek te ontwikkelen, zijn lopen (eventueel met voorwerpen), rennen, achteruitlopen, draaien, evenwichtsspel en springen. Voor de fijne motoriek is het constructiespel belangrijk, bijvoorbeeld het spelen met blokken, zand, water, modder, klei en takjes. Er zijn verschillende manieren waarop beweging de motoriek verbetert. Zo stimuleren bewegingen als draaien, twisten, rollen, springen, stuiteren, vallen en zwaaien het vestibulaire sensorische systeem, dat de ontwikkeling van balans en coördinatie ondersteunt. Voor de bewustwording van het eigen lichaam, het leren kennen van de lichaamsdelen en de mogelijkheden en grenzen hiervan, hebben kinderen veel ervaringen als duwen, trekken, stretchen, hangen, gooien, optillen, dragen en stoeien nodig. Deze ervaringen ontwikkelen de sensoren in de spieren en de huid en alle connecties met de hersenen. Voor de ontwikkeling van lichaam-oog-coördinatie en een gevoel voor ruimtes, moeten kinderen in veel en diverse ruimtes komen en met veel objecten ervaringen opdoen. Zo leren ze diepte in te schatten en gecontroleerde bewegingen te maken tijdens het voortbewegen in een bepaalde omgeving. Bewegingen waarbij beide zijden van het lichaam gebruikt worden, bij klimmen, kruipen, trappen, stappen zetten en zwemmen helpen een verbinding te maken tussen de beide hersenhelften. Voor spierkracht en botdichtheid, grove motorische kracht, fijne manipulatieve kracht en het beoordelen van de juiste kracht voor een taak hebben kinderen eindeloze ervaringen nodig met het gebruiken van hun ledematen zoals tillen en dragen, duwen en trekken, springen en landen, grijpen en vasthouden, gooien en vangen (White, 2008).

Voor de bewustwording van het eigen lichaam, het leren kennen van de lichaamsdelen en de mogelijkheden en grenzen hiervan, hebben kinderen veel ervaringen zoals duwen, trekken, stretchen, hangen, gooien, optillen, dragen en stoeien nodig.

De ontwikkeling van de motoriek hangt nauw samen met de ontwikkeling van aspecten van het leren, denken en waarnemen en is ook van invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling (Hoekstra e.a., 2000). Voor het oefenen van motorische vaardigheden zijn buiten meer mogelijkheden dan binnen. Er is meer ruimte en variatie (hoogteverschillen, verschillende materialen etc.) en kinderen hebben er meer gelegenheid om hun grenzen te verkennen, te accepteren en te verleggen (Platform Ruimte voor de Jeugd, 2005). Ook voor de motorische ontwikkeling van kinderen kunnen groene, natuurlijke speelplaatsen een duidelijke meerwaarde hebben boven de traditionele speelplekken. De grove motoriek wordt hier gestimuleerd door activiteiten als rennen, springen, balanceren en klauteren. De fijne motoriek door bijvoorbeeld het plukken van bloemen en het oprapen en verzamelen van steentjes, takjes en kleine beestjes. Een goed ingerichte groene speelplek is erg uitnodigend om zo gevarieerd te bewegen. Bij motoriek gaat het niet alléén om bewegen. Ook rust en relaxen is belangrijk voor de lichamelijke ontwikkeling. Kinderen moeten dit leren. In een natuurlijke omgeving zijn er vele plekken te vinden die dit makkelijker maken door bijvoorbeeld de rust die er heerst en de vele plekken waar je even kunt gaan liggen of zitten (White, 2008).

Uit meerdere onderzoeken komt naar voren dat natuurlijke speelplaatsen een gunstigere invloed hebben op de ontwikkeling van de motoriek dan de traditionele speelplaatsen. Dat is niet verwonderlijk, aangezien een natuurlijke omgeving onvoorspelbaar is en kinderen sterker moeten anticiperen op hun omgeving. Een klimboom met lage en hoge, dunne en

dikke, levende en dode takken is heel anders om in te klimmen dan een klimrek met standaardafstanden tussen de spijlen. Op een terrein met veel oneffenheden zoals boomstronken en rotsen moeten kinderen alerter en gevarieerder bewegen dan op een vlak terrein.

Fjortoft vergeleek de motorische ontwikkeling tussen kinderen van twee kleuterscholen in Noorwegen. In de ene kleuterschool speelden de kinderen dagelijks in een bos, in de andere speelden ze dagelijks op een traditionele speelplaats. De laatste groep kwam af en toe in de natuur. Bij de kinderen die dagelijks op de natuurlijke speelplek kwamen, werd een sterkere verbetering van de motoriek gezien dan bij de kinderen die speelden op de traditionele speelplek. Het gaat hierbij onder andere om snelheid van armbewegingen, coördinatie, balans, kracht, snelheid en behendigheid (Fjortoft, 2004). Ook in een onderzoek van Grahn e.a. werd een positief effect op de grove motoriek gevonden. In dit onderzoek werden het spel en de ontwikkeling van kinderen van 3 tot 7 jaar in twee Zweedse kindercentra met elkaar vergeleken. Het ene kindercentrum had een traditionele buitenruimte met een klimrek, glijbaan, schommels, zandbak, een vlak terrein en wat beplanting. Kinderen van dit kindercentrum speelden gemiddeld twee uur per dag buiten. Het andere kindercentrum had een natuurlijke buitenruimte met rotsen, grote bomen, oneffen terrein, een zandbak, schommels, speelhuis en slingertouwen aan stevige boomtakken. Van dit kindercentrum brachten de kinderen elke dag meer tijd buiten dan binnen door. Naast een gunstig effect op de motoriek, bleek dat in het laatste kindercentrum de kinderen veel minder vaak ziek waren.

Ook bleken kinderen in het tweede kindercentrum zich veel beter te kunnen concentreren (Grahn e.a., 1997 in Hoekstra e.a., 2000). Van den Berg concludeert in haar advies 'Kom je buiten spelen?' dat er voldoende bewijs is voor een gunstige invloed van groen op de motorische ontwikkeling, het speelgedrag, de lichamelijke activiteit en het voorkomen van overgewicht bij kinderen. Zij merkt op dat gezondheidsvoordelen tot nu toe alleen zijn aangetoond voor natuur en groen in de directe woon- en speelomgeving van kinderen, niet voor verder weg gelegen groen (van den Berg, 2007).

Gezond gewicht en betere conditie

Het percentage volwassenen en kinderen met overgewicht en obesitas stijgt snel. Was in 1980 nog 4% van de 6-11 jarigen in Nederland te dik, in 1997 was dit gestegen tot 10% en in 2005 was landelijk gezien zelfs één op de zeven kinderen te dik. In sommige stadswijken is het aantal kinderen met overgewicht nog veel hoger, vooral in wijken met een relatief lage sociaal-economische status en/of veel allochtonen. Hier kan de prevalentie oplopen tot ongeveer één op de drie kinderen. Ook het vóórkomen van ernstig overgewicht (obesitas) is sterk gestegen. Van 0 % in 1980 tot 1-2% in 1997 en ongeveer 3% in 2005 (van den Hurk en Hirasing, 2005 in De Vries, 2005) (Fredriks, 2004 in De Vries, 2005). Kinderen die op jonge leeftijd te dik zijn, zijn dat ook vaker op volwassen leeftijd. Dat is een probleem, want overgewicht en vooral obesitas gaan gepaard met een verhoogd risico op vroegtijdige sterfte en allerlei ziekten zoals hart- en vaatziekten, diabetes, klachten aan het bewegingsapparaat en psychosociale problemen. Een deel van deze problemen treedt al op jonge leeftijd op (van den Hurk en Hirasing, 2005).

Een belangrijke oorzaak voor het groeiende aantal te dikke kinderen is een te laag energieverbruik door onvoldoende lichamelijke activiteit (de Vries, 2005). Buitenspelen is voor kinderen een belangrijk middel om voldoende lichaamsbeweging te krijgen. Denk aan de intensieve beweging bij het springen, rennen, klimmen etc. In goed ontworpen speelnatuur is het bijna onmogelijk om niet te bewegen; de vrijheid het spel zelf in te vullen spreekt ook kinderen aan die minder sportlievend zijn (Both en van den Bogaard,

2008). Door de afwisseling tussen intensieve beweging en rust bij het buitenspel werken kinderen ook ongemerkt aan hun conditie (Platform Ruimte voor de Jeugd, 2005). Ook is er voldoende bewijs voor positieve effecten van gewichtsdragende lichamelijke activiteit tijdens de groeiperiode en de daaraan gerelateerde vermindering van het risico op het ontstaan van osteoporose op middelbare en oudere leeftijd (ACSM, 2000 in Bakker, de Vries e.a., 2008) (Mulder e.a. in Bakker, de Vries e.a., 2008). Uit onderzoek blijkt dat de hoeveelheid lichamelijke activiteit van kinderen in belangrijke mate wordt bepaald door de toegang en afstand tot faciliteiten waar kinderen kunnen spelen, bewegen en sporten (Bakker, de Vries e.a., 2008).

Het is belangrijk te beseffen dat een bewegingstekort een veel groter risico vormt voor kinderen dan het bewegen zelf.

3.2.5 Leren omgaan met risico's

Bewegen is gezond en tegelijkertijd wordt het gezien als iets risicovols. Daarom wordt het met allerlei veiligheidswaarborgen omgeven. Het is belangrijk te beseffen dat een bewegingstekort een veel groter risico vormt voor kinderen dan het bewegen zelf (Both, 2005). De kindertijd is namelijk een kritische periode voor de ontwikkeling van een goede motoriek en lichaamsbeheersing. Hiervoor is veel en gevarieerde beweging nodig. Door te rennen, klimmen, springen, kruipen, balanceren, gooien en bouwen oefenen kinderen spelenderwijs hun spieren, zintuigen en grove motoriek. Kinderen leren op 'gevaarlijkere' gebieden beter te bewegen, risico's inschatten en hun grenzen kennen. De toename van motorische vaardigheden bij kinderen die spelen op uitdagende en avontuurlijke gebieden, komt tot uiting in het lagere aantal ongevallen dat deze kinderen meemaken. (Hoekstra, 2000). Kinderen die weinig bewegen hebben een grotere kans op ongevallen, zowel tijdens het spelen als daarbuiten (Kunz, 1993).

Risico's nemen is een deel van het leven. In staat zijn tot het inschatten en het omgaan met risico's is een levensvaardigheid die mensen nodig hebben om te overleven. Dat moet al op jonge leeftijd ontwikkeld, geoefend en verfijnd worden. Bulten, kneuzingen, struikelen en vallen zijn deel van het leerproces. Door vallen en opstaan wordt men wijs (Tovey, 2008, Hajer en Keesom, 2008). Kinderen zijn serieus benadeeld als ze niet leren omgaan met fysieke en emotionele risico's. Ze hebben een grote kans timide of roekeloos te worden en kunnen moeilijk omgaan met de gevolgen. Kinderen moeten de mogelijkheid krijgen om hun eigen uitdagingen te stellen, hun eigen grenzen te ontdekken en hun vaardigheden op eigen tempo te ontwikkelen. Ze moeten voorbereid zijn op het maken van fouten en eigen competenties kunnen voelen. Uitdaging en

de bijkomende risico's zijn hiervoor van vitaal belang. Door risico's te leren herkennen en te leren hiermee om te gaan, leren ze veilig te reageren op situaties die ze in hun verdere leven nog tegen zullen komen (White, 2008).

Er zijn positieve associaties tussen risico nemen en het welbevinden en leren van het kind. Het nemen van risico's stelt kinderen in staat de grenzen van zijn of haar mogelijkheden op te zoeken. Dat wat kinderen kunnen met wat aanmoediging of hulp, zullen ze snel leren zelf te doen. Het nemen van risico's in spel staat kinderen toe het bekende te variëren met nieuwe nog niet ontdekte ideeën.

Het is belangrijk dat kinderen beseffen dat de dingen die ze bereiken, door hun eigen wil en inzet tot stand zijn gekomen, en hun eigen kunnen reflecteren. Dit principe van zelfeffectiviteit is belangrijk voor de ontwikkeling van een dynamisch zelfbeeld. Het geeft zelfvertrouwen. Het is duidelijk dat kinderen die door de ouders of begeleiders (uit angst en bezorgdheid van deze zelf) ontmoedigd worden risico te nemen, het moeilijk hebben deze houding aan te nemen en risico's te zien als plezierige problemen in plaats van dingen om bang voor te zijn (Tovey, 2008). Het ontnemen van risico's bij kinderen leidt tot volwassenen die niet om kunnen

gaan met de alledaagse risicovolle situaties. Of kinderen gaan juist gevaarlijke situaties opzoeken om risicovol gedrag te kunnen vertonen (Gill in Gleave, 2008). Kinderen gedijen het beste als hun ouders ontspannen. Overbescherming van het kind tijdens spel helpt het kind niet. Kinderen moeten zelf een manier ontwikkelen om met risico's om te gaan. Hiervoor is het zelf ervaren van risico noodzakelijk. Blijvende letselschade moet uiteraard worden vermeden door goede inrichting van de speelplek (zie ook het *Warenwetbesluit Attractie- en speeltoestellen*, kortweg *Attractiebesluit*), maar kan nooit helemaal worden uitgesloten.

Kinderen zijn serieus benadeeld als ze niet leren omgaan met fysieke en emotionele risico's. Ze hebben een grote kans timide of roekeloos te worden en kunnen moeilijk omgaan met de gevolgen.

3.3 DE INRICHTING VAN SPEELNATUUR

3.3.1 Algemene richtlijnen

In het bovenstaande zijn de positieve effecten van spelen in de natuur op de ontwikkeling en gezondheid van kinderen benadrukt. Hoe creëer je nu zo'n speelplek die het beste uit het kind haalt? Hieronder staan globale richtlijnen voor de inrichting van natuurlijke speelplekken voor verschillende leeftijden. Er kan mee worden voortgebouwd op basis van het globaal ontwerp (ruimtes, reliëf, veranderbaarheid, zicht) dat in hoofdstuk 2 is beschreven. In hoofdstuk 6 staan voorbeelden van 'patterns' die gemaakt kunnen worden voor verdere detaillering van het plan.

Veiligheid

Veiligheid is één van de basisvoorwaarden voor kinderspel. Hoe belangrijk buitenspelen ook is voor de ontwikkeling van kinderen, de buitenspeelruimte moet aan een aantal veiligheidseisen voldoen. Voor de buitenspeelruimte zelf gaat het om de fysieke veiligheid voor de kinderen en de sociale veiligheid (toezicht, begeleiding). De milieuhygiënische kwaliteit van het speelgebied (water, lucht, grond, geluid) moet voldoende zijn. Speelgebieden moeten worden schoongehouden en onderhouden (actief beheer) (Gemeente Rotterdam, 2008). Een speelruimte moet ook goed bereikbaar en toegankelijk zijn voor kinderen. Hoe jonger kinderen zijn, hoe dichterbij huis ze willen spelen. De route ernaartoe moet kindvriendelijk en verkeersveilig zijn (op de kortste route moet langzaam verkeer voorrang hebben op ander verkeer).

Herkenbaarheid

Een van de aantrekkelijke kanten van buiten spelen voor kinderen is dat ze samen met andere kinderen kunnen spelen. Dan moeten ze wel geschikte speelgenoten kunnen vinden en kunnen kiezen met wie ze wel en niet willen spelen (Platform Ruimte voor de Jeugd, 2005). Een speelplek moet duidelijk herkenbaar zijn en eventueel afgebakend zijn door hekken of heggen. Honden mogen er niet komen. Een veilige

De grootte van de speelruimte moet afgestemd zijn op de verschillende leeftijden, vanuit de behoeften en mogelijkheden van de kinderen. Naarmate kinderen ouder worden, hebben ze meer ruimte nodig.

Diversiteit in het speelgebied is van grote invloed op het speelgedrag van het kind.

omheining zorgt ervoor dat kinderen niet ongezien de speelplaats verlaten, zodat minder permanent toezicht nodig is (Hoekstra e.a., 2000). Afbakening van de speelruimte geeft een beschermd gevoel, niet alleen voor ouders, ook voor kinderen (Gemeente Rotterdam, 2008). Hekken en schuttingen kun je laten begroeien met bloeiende en geurende klimplanten.

Oppervlakte en vorm

De grootte van de speelruimte moet afgestemd zijn op de verschillende leeftijden, vanuit de behoeften en mogelijkheden van de kinderen. Naarmate kinderen ouder worden, hebben ze meer ruimte nodig. De speelruimte moet in ieder geval zo groot zijn dat kinderen niet in hun spel beperkt worden. Kinderen storen elkaar dan minder en spelen langer en geconcentreerder. Om tot spelen te komen is een gevoel van geborgenheid nodig. Te grote vlaktes nodigen niet uit tot spel (Gemeente Rotterdam, 2008). Wat betreft de vorm van een speelgebied is het vooral belangrijk dat het breed is. Op smallere plekken kunnen activiteitenplekken alleen achter elkaar gesitueerd worden, omdat er geen mogelijkheden zijn om plekken te groeperen rond een open gebied. Voor kinderen ouder dan 4 jaar is het spannend en leuk als er hoeken in het terrein zijn waar volwassenen niet direct zicht op hebben, zodat ze zich kunnen terugtrekken (Hoekstra e.a., 2000). Als kinderen zelf overzicht hebben over het speelgebied, ook in relatie tot de omgeving (bijvoorbeeld woningen) verhoogt dit het gevoel van veiligheid bij het kind (Gemeente Rotterdam, 2008).

Beschutting tegen weersinvloeden

Zon, wind, regen en temperatuur hebben grote invloed op het buitenspelen. Een speelgebied dat wind vangt en bijna geen zon krijgt, zal minder gebruikt worden dan een beschut gebied op het zuiden. Daarnaast moet het moge-

lijk zijn in de schaduw te zitten en te spelen. Dat is het aangenaamst in opgaand groen. Door en op groene plekken loopt de hitte in de stad minder op (Kuypers e.a. 2008). Schuttingen, hagen, aarden wallen en muurtjes kunnen beschutting bieden tegen wind, zowel op speelplekken als op zitplekken. Voor de afvoer van regenwater is een goed afwateringssysteem noodzakelijk, of een open en zichtbaar creatieve vorm van waterafvoer die voor kinderen interessant is. Het is niet erg als er plassen op het terrein blijven liggen na een regenbui, ze bieden een extra speelmogelijkheid voor kinderen. Het mogen er echter niet zoveel zijn dat het buitenspelen wordt belemmerd (Hoekstra e.a., 2000).

Variatie

Een speelruimte moet verschillende soorten spel stimuleren (fantasie-, constructie- en bewegingsspel) en geschikt zijn voor zowel jongens als meisjes in verschillende leeftijdsgroepen. Diversiteit in het speelgebied is van grote invloed op het speelgedrag van het kind. Het repertoire van het gedrag van het kind verbreedt enorm met het verhogen van de fysieke diversiteit van de omgeving (Fjortoft, 2001). Een goede speelplaats heeft een professioneel ontwerp met speelaanleidingen die op verschillende manieren door jeugdigen te gebruiken zijn en de fantasie prikkelen, denk aan objecten, groen, water, verschillende soorten ondergrond (verharding) en materialen, afscheidingen, hoogteverschillen en inhammen (Karsten, 2002). Variatie bevordert ook de herkenbaarheid van de omgeving, wat het gevoel van veiligheid bevordert (Gemeente Rotterdam, 2008).

Plaats voor ouders

Voor ouders en kinderen zijn zitplaatsen nodig en ook afvalbakken, zodat de speelplek schoon blijft. Over het algemeen zitten jongens graag naast elkaar, meisjes zitten liever tegenover elkaar (Gemeente Rotterdam, 2008). Jonge kinderen willen hun ouders graag in de buurt als ze spelen. Zelfs wanneer ze zich verstoppen. Jonge kinderen voelen zich psychologisch comfortabeler als volwassenen op gelijke hoogte zitten. Een bankje waarbij ouders hoger zitten dan het jonge kind, pakt dan verkeerd uit. Overzicht over het gebied vanaf de zitplaatsen van ouders is vooral belangrijk bij de jongste kinderen, bij oudere kinderen moet het zo zijn dat ze niet ongezien het terrein af kunnen (Karsten, 2002).

3.3.2 Speelnatuur voor kinderen van verschillende leeftijden

Kinderen van 0-4 jaar

Kinderen van 0 tot 4 jaar verkennen de natuurlijke omgeving buitenshuis hoofdzakelijk onder toezicht van ouders en opvoeders. Een natuurlijk gebied moet voor peuters vrij open zijn omdat ze het nog vaak eng vinden uit het zicht van volwassenen te raken. Kinderen tot vier jaar hebben altijd toezicht nodig. Over het algemeen moeten planten en struiken daarom niet te hoog zijn, moeten er duidelijke zichtlijnen blijven en niet te veel verscholen hoekjes zijn. Voor peuters die daar al aan toe zijn, moet de mogelijkheid wel bestaan om zich ergens veilig te verstoppen. Op deze jonge leeftijd hebben kinderen veel uitdaging nodig op sensorisch gebied, omdat dat midden in de ontwikkeling zit. Gevarieerde ondergronden, materialen (water, gras, grind, steen, takjes, etc.) en lichte hoogteverschillen moeten daarom aanwezig zijn. Daarnaast vinden de eerste vormen van imitatiespel en constructiespel plaats. Dit is dan vooral gebaseerd op spelen met losse materialen. Over het algemeen is het goed om voor deze leeftijdsgroep een eigen afgebakende plek te creëren, met zicht op het spel van de oudere.

Kinderen van 4-8 jaar

Hoe ouder kinderen worden, hoe sterker hun behoefte aan privacy. Voor kinderen ouder dan 4 jaar is direct toezicht in mindere mate nodig, dan voor de jongere kinderen. Niet alle delen van de speelruimte hoeven daarom binnen het directe blikveld van volwassenen te liggen. Voor de 4 tot 8-jarigen zijn vooral de volgende activiteiten geschikt: fantatiespel, constructiespel en bewegingsspel zoals rondrennen, springen, balanceren, een heuvel beklimmen, verzamelen, bouwen en graven. Vanaf de leeftijd van 6/7 jaar doen kinderen ook regelspelen en competitiespel. Deze spelvormen vragen om een gebied met bomen, struiken, planten, hoogteverschillen en de mogelijkheid om kuilen te graven en materialen om mee te bouwen.

Kinderen vanaf 8 jaar

Voor kinderen vanaf 8 jaar worden alle eerder genoemde activiteiten uitgebreider en ingewikkelder. Daarnaast worden andere activiteiten belangrijker zoals hutten bouwen, in bomen klimmen en afgezonderd spelen. Het terrein mag voor hen dus avontuurlijker zijn ingericht (Hoekstra e.a., 2000). Kinderen hebben veel behoefte aan ingewikkelder en uitgebreider bewegingsspel, fantasiespel en constructiespel. Ze zijn snel uitgekeken op de saaie inrichting van buitenspeelplaatsen met monofunctionele speeltoestellen (Karsten e.a., 1996 in Van den Berg en Van den Berg, 2001). Deze leeftijdsgroep heeft behoefte aan trapveldjes, niet-ingerichte rommellandjes, bouwplaatsen en avontuurlijke speelruimtes (Van Andel, 1985 in Van den Berg en Van den Berg, 2001).

3.3.3 Gebruik van natuurlijke elementen

Bij de inrichting van speelnatuur is het als eerste belangrijk te beseffen dat een verzameling van losse natuurlijke elementen niet volstaat voor een goede ruimtelijke kwaliteit. Waar het om gaat is de ruimtelijke samenhang in het ontwerp, zodat een landschappelijk aantrekkelijke omgeving ontstaat.

Natuurlijke materialen hebben een hoge speelwaarde en dragen bij aan veel belangrijke ontwikkelingsgebieden. Als bron voor spel zijn ze geheel open voor gebruik, de mogelijkheden zijn eindeloos. Ze staan kinderen toe zin te geven aan de wereld om hen heen. Eerst door direct contact met de elementen, dan als spelmateriaal voor het volgen van eigen interesses en creatieve ideeën (White, 2008). In feite zijn de elementen waarmee kinderen op verschillende leeftijden spelen hetzelfde, alleen verschilt de schaalgrootte. De schaal neemt toe met de leeftijd. Wanneer het bijvoorbeeld gaat om water, kunnen voor de jongste kinderen vallende druppels of kleine plasjes voldoende zijn, terwijl oudere kinderen zich liever uitleven met waterstromen waarin ze zelf kunnen ingrijpen en grotere waterpartijen. Een ander voorbeeld zijn hoogteverschillen: voor de jongste kinderen volstaat een klein en geleidelijk hoogteverschil, terwijl de oudere kinderen juist uitdaging vinden in het beklimmen van een hoge, steile heuvel of rots. Onderstaande natuurlijke elementen kunnen worden meegenomen bij de inrichting van speelnatuur. Het is geen uitputtende lijst, maar een keuze uit veelgebruikte natuurlijke middelen die kunnen worden ingezet om de gewenste ruimtelijke kwaliteit te creëren (zie ook hoofdstuk 6 de 'Pattern-boom').

Planten

Gevarieerde vegetatie is belangrijk. Kinderen hebben een multi-sensorische omgeving nodig en planten passen hier goed in. Groei is voor kinderen een krachtig thema met een sterk emotioneel element. Vooral met groente en fruit zie je terug hoeveel elementen er aan te pas komen: graven, planten, verzorgen, genieten, oogsten, koken en eten. De levende wereld verandert elke dag. Dat geeft eindeloos nieuwe ervaringen aan het kind. Het kind leert ook enige

Bij de inrichting van speelnatuur is het als eerste belangrijk te beseffen dat een verzameling van losse natuurlijke elementen niet volstaat voor een goede ruimtelijke kwaliteit. Waar het om gaat is de ruimtelijke samenhang in het ontwerp, zodat een landschappelijk aantrekkelijke omgeving ontstaat.

voorspelbaarheid, zoals de seizoenen en de plantencyclus van het leven dat telkens terugkomt.

Struiken

Een ideaal speelbosje heeft tussen en onder de struiken open plekken, kruip- en sluippaadjes. Tussen struiken en bosjes kunnen kinderen een eigen plekje maken, waar ze zich terugtrekken, of verstoppert. Als struiken in groepen bij elkaar staan, kan er een speelplek voor kinderen ontstaan. Er kunnen met wat extra takken of twijgen schuilplaatsen worden gemaakt die beschutting en afscherming bieden, maar wel zicht op buiten hebben. Als een deel van de beplanting groenblijvend is, dus z'n blad niet verliest in de herfst en winter, kunnen ze in deze periode dezelfde functie vervullen. Struiken trekken vogels en insecten aan, waardoor kinderen ook in aanraking komen met dat deel van de natuur.

Bomen en boomstronken

Bomen zijn onontbeerlijk: om in te klimmen en voor schaduw. Ze leveren materiaal om mee te spelen (denk aan propellorvruchten van de esdoorn, eikels, kastanjes, dennenappels, takken en bladeren), kinderen kunnen zich er achter verstoppert en aan takken hangen. Kinderen doen belangrijke vaardigheden op bij het klimmen in bomen, zoals durf en doorzettingsvermogen, maar ook voorzichtigheid, het bedenken van de beste weg naar boven of beneden en het inschatten van risico's. Kinderen leren ook aandachtig en veelzijdig bewegen. In tegenstelling tot een conventioneel klimrek zijn er bij een boom geen standaardafstanden en materialen en moeten kinderen blijven opletten. Eenmaal boven kunnen kinderen genieten van het eigen

succes, uitzicht, geuren en geluiden en even fantaseren of wegdromen (Janssen e.a., 2008).

Open ruimtes tussen bomen en struiken

Kinderen leven zich het beste uit als open ruimtes uitnodigen om te rennen (van den Berg, Koenis e.a., 2007). Voor bewegingen als rennen, dansen en springen is ruimte nodig. Hoe groter de kinderen, hoe meer ruimte ze nodig hebben voor motorisch spel (Gemeente Rotterdam, 2008).

Kleine ruimtes

Tunnels en verstopholen in het groen stimuleren kinderen ergens doorheen of in te kruipen. Ze ontwikkelen daarmee bewustzijn voor het eigen lichaam en de mogelijkheden ervan (White, 2008). Tunnels (en bruggetjes) maken een terrein wezenlijk complexer en uitdagender.

Hoogteverschillen

Hoogteverschillen geven variatie. Kinderen verstoppen zich, glijden, rollen, klimmen, klauteren en vallen. Ze maken een gebied spannender en groter. Daarnaast geven hoogteverschillen meer mogelijkheid voor plantengroei en ander leven. Dijkjes, kuilen en greppels verhogen de spanning en bieden de mogelijkheid simpele hutten te maken. Door op een heuvel of rots te klimmen, kunnen kinderen de speelruimte overzien. Kinderen kunnen door reliëf letterlijk de wereld uit verschillende perspectieven bekijken, genieten van het uitzicht, maar ook leren ze hoogte in te schatten en te meten (Leufgen en Van Lier, 2007).

Klimheuvels

Goed voor het ontwikkelen van balans, spierkracht en gebruik van ledematen. Kinderen leren hun eigen mogelijkheden inschatten, grenzen verleggen en trainen vaardigheden (White, 2008).

(Kronkelende) paden en bruggetjes

Aantrekkelijke paadjes stimuleren kinderen deze te volgen, zich tussen verschillende plekken of onderdelen te verplaatsen en van richting te veranderen. Kinderen moeten verschillende routes kunnen afleggen op het terrein, waarbij ze kunnen kiezen elkaar wel of juist niet tegen te komen (White, 2008).

Water

Water is erg gewild in speelnatuur. Het hoeft niet veel te zijn, een stroompje of ondiepe plas is al voldoende. Met reliëf wordt water helemaal onweerstaanbaar. In Nederland zijn dan al snel hulpmiddelen nodig, zoals pompen, molentjes of waterbassins met verval. Ondiep water is geschikt voor kinderen tot 4 jaar. Oudere kinderen vinden meer uitdaging in stromend water.

Om een wateroppervlak ook voor kinderen tot 4 jaar veilig te maken is, naast een doordacht ontwerp, toezicht nodig. Oudere kinderen kunnen vaak wel zonder toezicht met water spelen. Voor hen is het vooral belangrijk dat de overgang land-water veilig is (van den Bogaard, 2007).

Overstapreeksen

Een reeks van elementen, zoals bijvoorbeeld boomstronken of grote stenen, die het kind uitdagen van de ene naar de andere te springen. Het stimuleert het kind om verschillende manieren uit te proberen en te ontwikkelen om van de ene naar de andere te komen. Het is voor alle leeftijden geschikt door ontwikkeling van verschillende manieren hiervoor (White, 2008).

Lage muurtjes

Lage muurtjes zijn als speelaanleiding goed voor de ontwikkeling van balans en coördinatie. Kinderen vinden het uitdagend ergens vanaf te springen en leren zo ook te landen. Naarmate de elementen uitdagender zijn, leren kinderen hun grenzen verleggen door er vanaf te springen (White, 2008).

Door op een heuvel of rots te klimmen kunnen kinderen de speelruimte overzien. Kinderen kunnen door reliëf letterlijk de wereld uit verschillende perspectieven bekijken, genieten van het uitzicht, maar ook leren hoogte in te schatten en te meten.

GEVARIEERDE ONDERGROND

Hoe gevarieerder de bodemafwerking, des te gevarieerder het spel van kinderen. Variatie in materialen zoals gras, mul zand, aarde (gewone grond), houtsnippers en halve verharding (aangestampte gravel/grind) biedt verschillende spelmogelijkheden en stimuleert de sensomotorische en cognitieve ontwikkeling (Hoekstra e.a., 2000).

Zand

Zand is veelzijdig en erg responsief naar individuele interesses van het kind. Het is erg geschikt voor jonge kinderen. Hoe groter de zandgebieden, hoe meer ze te bieden hebben. Diepte is belangrijk voor de wat oudere kinderen, die kuilen graven en tunnels maken. Kinderen gebruiken hun rug, buik, spieren en ervaren het zand met hun hele lichaam. Zand kan worden gecombineerd met andere materialen, wat exploratie bevordert. Een kind kan ervaren

wat er met het zand gebeurt in verschillende weercondities. Dit en de combinatie met water biedt vele mogelijkheden (White, 2008).

Grond

Grond of aarde heeft vergelijkbare mogelijkheden als zand, maar het ziet er anders uit en het gedraagt zich anders. Voor de wat oudere kinderen is het interessant de mogelijkheden en verschillen te ontdekken (White, 2008).

Grind

Grind heeft verschillende spelmogelijkheden; vulmateriaal, beweegbaar materiaal, als landschap en het is ideaal om ze te rangschikken. Elke steen is weer anders (grootte, vorm, kleur etc.). Daarom is grind zo geschikt voor sorteren en het maken van patronen en mozaïek (White, 2008).

1234567

SOCIALE
VOORWAARDEN

4. SOCIALE VOORWAARDEN

Het inrichten van speelruimte is niet alleen een ruimtelijk verhaal. Net als bij ieder planproces spelen veel verschillende partijen een rol en moet met diverse belangen rekening worden gehouden. En hoe doen de gebruikers mee? Dit hoofdstuk gaat in op de 'actoren' en hun rol bij speelnatuur in de stad. Er is voor ieder wat te winnen.

Het inrichten van speelruimte is vaak een hele praktische zaak. Er moet gewoon x m² speelruimte per wijkbewoner komen. Het klinkt logisch om de programma eis 'spelen' zó op te lossen, dat niemand er last van heeft.

Het is heel verleidelijk om de verdere inrichting in handen te leggen van speeltoestelleveranciers met 'turn-key' oplossingen in de aanbieding, verzameld in mooie catalogi waar je uit kunt kiezen. Centraal daarbij staan vooral de praktische oplossing (goed te doen en onderhoudsvriendelijk), de veiligheid (opdat niemand aansprakelijk gesteld kan worden) en de vormgeving van de toestellen zelf (het ziet er leuk uit en maakt niet meer mogelijk dan wenselijk). Dat daarnaast meer zaken van belang zijn, is men zich wel bewust, maar is lastiger te vertalen in eisen en in producten.

De ruimtelijke en pedagogische kwaliteit van de inrichting voortkomend uit de behoeftes van kinderen, staan vaak onderaan de lijst met aandachtspunten. Spelen is vaak de sluitpost in de planning.

Met respect voor het vakmanschap in de speeltoestellenbranche, blijft het perspectief van de kinderen zelf toch vaak ondergeschikt. De branche denkt vanuit volwassenenbeleving. Opvattingen van volwassenen over hoe de kinderwereld moet zijn, domineren. Een veelvoorkomende valkuil is de neiging om, geïnspireerd door het kinderspel vol fantasie, dingen voor de kinderen al uit te denken. Daarmee ontnemen je kinderen juist de mogelijkheid de situatie naar eigen hand te zetten en hun eigen

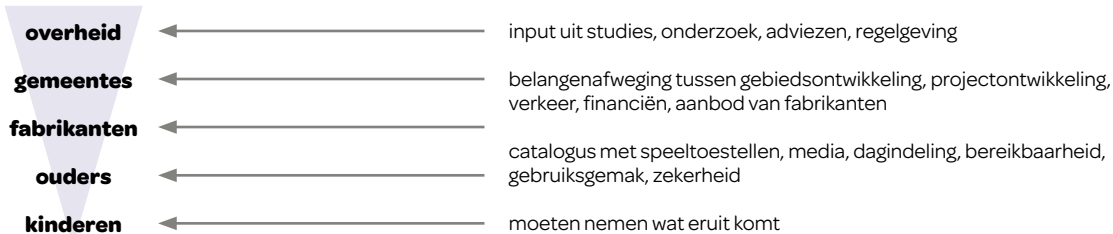
Een veelvoorkomende valkuil is de neiging om, geïnspireerd door het kinderspel vol fantasie, dingen voor de kinderen al uit te denken.

betekenenissen te projecteren. Een andere valkuil is dat in de volwassenenwereld alles af moet zijn. Men streeft een statisch eindbeeld na, zodat men weet waar men aan toe is. Terwijl het juist het onaffe is dat kinderen uitdaagt om zich verder te ontwikkelen.

Meer groen in de woonomgeving ervaart bijna iedereen als positief (bij voorzieningen als winkels, horeca, sport e.a. ligt dat genuanceerder). Groen geeft bewezen status aan de buurt. De meeste buurten hebben vooral aangeharkt decor- of afstandsgroen, met weinig gebruikswaarde en is vaak van mindere ruimtelijke kwaliteit. Met speelnatuur krijgt de gebruikswaarde van groen weer betekenis, samen met de ruimtelijke en pedagogische kwaliteit van de plek.

PROCES VAN ONTWIKKELING VAN SPEELPLEKKEN

Met speelnatuur krijgt de gebruikswaarde van groen weer betekenis, samen met de ruimtelijke en pedagogische kwaliteit van de plek.

4.1 ANALYSE VAN DE ACTOREN

Het realiseren en beheren van speelnatuur draait om actoren op verschillende niveaus. Een actor kan een organisatie, groep of individu zijn met gangbare interesse voor een specifiek vak of thema.

POLITIEK MACRO	PRAKTIJK MESO	PUBLIEK MICRO
Ministeries Bestuurders	Ontwerpers Adviseurs Uitvoerders Beheerders Lokale ambtenaren	Kinderen Ouders Opvoeders Scholen Kinderwerk

4.1.1 Perspectieven

De actoren die bij de inrichting van speelnatuur betrokken zijn, benaderen speelnatuur vanuit verschillende perspectieven en met verschillende belangen. Waar deze elkaar raken, groeien de kansen voor speelnatuur.

- **Politiek/beleid:** gaat om het omzetten van visies en beleidsdoelstellingen. In dit verband om het creëren van kwaliteit in de leefomgeving in de steden, ook voor gezinnen; draagvlak voor natuurbehoud en milieu; preventieve aandacht voor jeugd en gezin; voeding, beweging en gezondheid; veiligheid.
- **Praktijk:** gaat om inrichting, fysiek en sociaal beheer en onderhoud. Er moet toegang tot kennis rond dit onderwerp zijn en inzicht in de verschillende perspectieven en belangen van de diverse actoren (kinderen, pedagogiek, techniek, materiaal, regels, processen). Dit niveau is de schakel tussen beleid en gebruikers.
- **Publiek/gebruikers:** gaat vooral om het perspectief van ouders en opvoeders, omdat zij meestal bepalen wat

kinderen mogen doen. Het moet een veilige speelplek zijn, die makkelijk te bereiken is en waar de kinderen plezier kunnen beleven. Verder is belangrijk dat het spel kinderen stimuleert in hun ontwikkeling. De kinderen zelf willen vooral een spannende plek waar je van alles kunt doen en waar je andere kinderen en vrienden tegenkomt. Afhankelijk van de leeftijd willen ze dit op meer of minder zelfstandige manier.

4.1.2 Belemmeringen

De perspectieven hebben veel raakvlakken; realisatie van speelnatuur is feitelijk in het belang van alle actoren. Ondanks dat blijkt de implementatie lastig, zelfs bij de groeiende belangstelling in de praktijk. Een reden is dat er weliswaar veel inspirerende initiatieven zijn, maar dat de kennis over het onderwerp in de 'gewone' praktijk simpelweg onvoldoende is. Daarnaast staan op de verschillende niveaus belemmeringen de implementatie in de weg.

- **Politiek/beleid:** de vertaling van beleid naar praktijk ontbreekt en er is geen intersectorale samenwerking om krachten te bundelen. Verder belemmeren onduidelijkheden in de uitleg van de WAS de realisatie van speelnatuur. Vaak is er wel budget voor inrichting maar niet voor beheer en onderhoud.

- **Praktijk:** de kennis over inrichting, beheer en onderhoud van speelnatuur is op beperkte plekken aanwezig. Het concept speelnatuur is niet algemeen bekend en je krijgt er geen lessen over in de gangbare groene en pedagogische opleidingen. Onduidelijkheden over de veiligheids-eisen en aansprakelijkheidsregels, en weerstand tegen verdieping hierin, blijven zo bestaan. Dit maakt dat er een voorkeur voor kant-en-klaar oplossingen is. Speelruimte is vooral het resultaat van de belangenafweging tussen gebiedsontwikkeling, projectontwikkeling, verkeer, financiën en het aanbod van de speeltoestel-leveranciers. Een speelruimtebeleid dat door alle sectoren wordt gedragen, ontbreekt vaak evenals de samenwerking

om dit überhaupt mogelijk te maken. Daarnaast is er vaak geen strategie en budget voor beheer en onderhoud na de oplevering.

- **Publiek/gebruikers:** moderne ouders hebben weinig tijd en veel ambities. Dat leidt ertoe dat zij servicegericht denken en hoge verwachtingen hebben van wat wordt aangeboden. Ongemak en risico's moeten vooral vermeden worden. Steeds meer ouders hebben inmiddels zelf weinig ervaring meer met (vrij) spelen in de natuur en de waarde ervan.

Voor kinderen maakt het ruime aanbod aan activiteiten en media 'gewoon buitenspelen' minder vanzelfsprekend. De bewegings- en keuzemogelijkheden bij het buitenspelen en de ontmoetingen zijn beperkt en soms ronduit saai. Om als stadskind in de natuur te kunnen spelen, heb je bijna altijd iemand nodig om je ernaartoe te brengen.

Realisatie van speelnatuur is feitelijk in het belang van alle actoren.

GESPREK MET: **HANS PIJLS** **BUITENKANS** NIJMEGEN, 15.09.08

Hans is niet uitsluitend bezig op het gebied van natuurspeelplaatsen, maar houdt zich als procesbegeleider bezig met allerlei soorten gebruikstuinen. Hans is betrokken bij BuitenKans, participatieve groenprojecten (www.BuitenKans.eu). Dit is een samenwerkingsverband van drie zelfstandige ondernemers:

- Marleen van Tilburg is de ontwerpster en vormgeefster;
- Ruurd van Donkelaar werkt tekeningen uit, begeleidt de aanleg van locaties en maakt werktekeningen, werkbeschrijvingen en participatieplannen;
- Hans Pijsls houdt zich bezig met proces- en projectbegeleiding. Hij werkt samen met partijen om projecten op te zetten, de goede partijen erbij te halen, taken te verdelen en kijkt hoe je mensen betreft bij gemeenschappelijk groen.

Deze drie mensen werken landelijk. Zij schakelen per regio weer andere mensen in voor met name de aanleg. De hoofdtaak van BuitenKans is het maken van gemeenschappelijke groene gebieden:

schoolterreinen, kinderdagverblijven, buitenschoolse opvang, zorgcentra, zorgboerderijen, kinderopvang op boerderijen en vooral veel wijk- en buurttuinen en andere openbare locaties. Met deze laatste is Hans het meest bezig en dan vooral in de multiculturele aandachtswijken in de grote steden.

Daarnaast werkt Hans mee met BuitenRuimte voor Contact (www.buitenruimtevoorcontact.nl). Dit is opgezet na vragen om groen uit multiculturele wijken. Een participatietraject zoals ze gewend waren te doen, werkte hier vaak niet. Via het ministerie van VROM (WWI) is geld verkregen. Ze zijn eerst nagegaan hoe je het beste kunt werken met verschillende culturen en welke problemen daarbij komen kijken. Kun je er het groen wel gebruiken om mensen te binden en zo te werken aan leefbaarheid en sociale cohesie? Dit tweejarig project is bijna afgerond. Onderzocht is hoe de processen lopen om gebruiksgroen te creëren waarvan de buurtbewoners voelen dat het hun eigen locatie is waarvoor ze samen verantwoordelijk zijn. De uitkomsten van dit project zijn volgens Hans elementaire dingen die ook gel-

den voor de context en de processen die lopen bij speelnatuur. Het zijn universele uitspraken over hoe de maatschappij op dit moment functioneert. Een belangrijke conclusie is dat je in een project mensen nodig hebt die zich voor iets hard maken. Alleen dan wordt een project succesvol. Je hebt iemand nodig die het initiatief neemt en creatieve oplossingen vindt voor complexe problemen, die het overzicht heeft over de hele context van het project en weet hoe je naar het project moet kijken. Deze uitkomsten van het project heeft Hans in een schema gezet (zie volgende bladzijde).

Uitleg van het schema: het einddoel is duurzame betrokkenheid tussen de bewoners. Daarvoor moet je een mooie gebruikstuin maken die past bij verschillende leeftijden en culturen. De tuin moet een kwalitatief goede, esthetisch mooie en schone uitstraling hebben. Dat is de fysieke pijler. Daarnaast zijn er de sociale en de facilitaire pijler. Je moet aan alle drie pijlers tegelijk werken; het zijn een soort communicerende vaten. De sociale kwaliteiten hebben te maken met de buurtbewo-

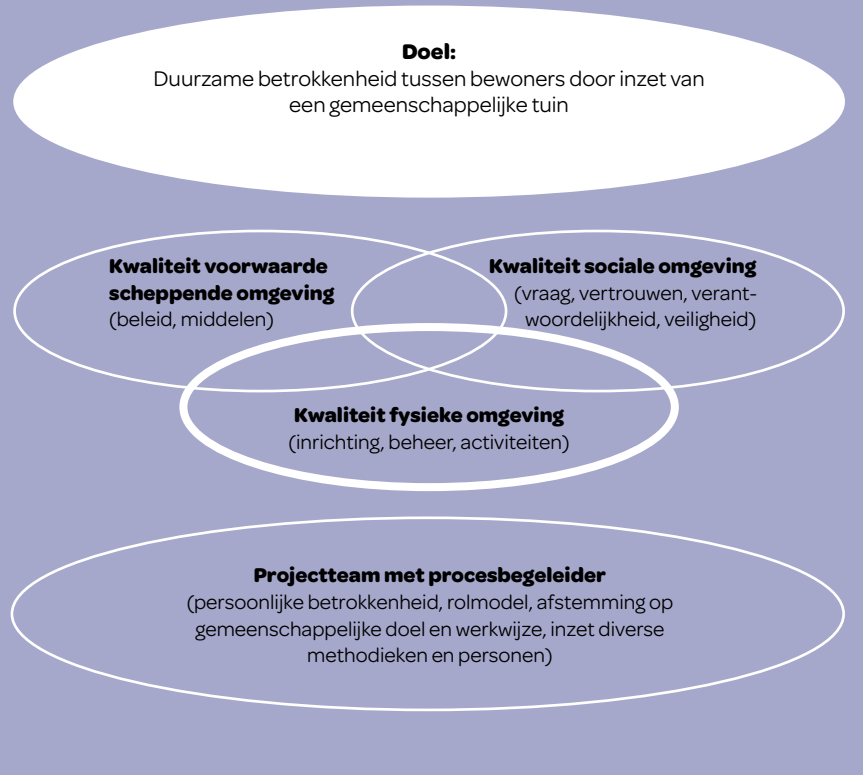
ners. Als de mensen bezig zijn met 'overleven', hebben ze vaak andere prioriteiten dan het planten van bomen. Hebben de bewoners überhaupt behoefte aan een tuin? Je moet iets vinden waar de tuin een oplossing voor is, want pas dan gaan ze de tuin gebruiken. Je moet zorgen dat de bewoners zich beter en veiliger gaan voelen. Of dat ze behoefte hebben aan sociale contacten en beseffen dat de tuin dit kan bieden. Om dit duidelijk te maken moet iemand uit het projectteam hierover met de bewoners praten.

Daarnaast spelen andere dingen een rol. De gemeente moet achter het plan staan, er mogen geen andere plannen liggen voor de grond, er moet geld zijn etc. Dat wordt in het schema omschreven als de facilitaire kwaliteit: geld en beleid, maar ook motivatie en inspiratie van diegenen die het werk doen. Zij moeten betrokkenheid uitstralen.

In onderstaand rapport wordt in de laatste twee hoofdstukken veel aandacht gegeven aan de werkwijze van BuitenKans:

www.innovatienetwerk.org/nl/bibliotheek/rapporten/315/BestemmingNieuwNederland

BUITENRUIMTE VOOR CONTACT

< **Hoe is de Avonturentuin Stellenbos in Pendrecht tot stand gekomen?**

> Hans werkt mee aan de Avonturentuin Stellenbos in Pendrecht (Rotterdam). Het project loopt al lang. Het heeft twee jaar vertraging opgelopen doordat de gemeente het liet afweten en de bewoners hun betrokkenheid verloren. Iedereen heeft er nu weer veel energie ingestoken om vaart te maken met het project.

Op de plek van de Avonturentuin was al eerder een speellocatie, maar door verwaarlozing is deze gesloopt. Thuis op Straat (TOS) pakte het idee op om hier iets nieuws te maken. Drie jaar geleden ging een enthousiaste stagiaire samen met TOS en burgerorganisaties hiermee aan de gang. Ze hebben de Speeldernis bezocht en raakten hierdoor geïnspireerd. TOS ging met dit idee naar de deelgemeente Charlois en deze vond het een goed idee. Via Sigrun Lobst (ontwerper van de Speeldernis) kwamen ze bij BuitenKans terecht. De taken van TOS waren het inbedden van het project in het sociale netwerk, werven van mensen, activiteiten organiseren etc. En BuitenKans maakte een ontwerp met veel betrokkenheid van bewoners. De uitvoering van de aanleg wordt gedaan door de gemeentewerf (uitvoerende instantie van Gemeentewerken Rotterdam). BuitenKans maakte werkomschrijvingen voor de gemeentewerf om ze te laten weten wat ze moesten doen, maar helaas ontstonden er afstemmingsproblemen. De toenmalige ambtenaar van de deelgemeente maakte een begroting, de gemeentewerf ging het uitvoeren, en BuitenKans kreeg niet de opdracht om de uitvoer te organiseren en te begeleiden. De werf hield zich niet aan de ontwerpplannen van BuitenKans, maar maakte er iets anders van: andere materialen, andere vormen, andere plek. Hoewel BuitenKans niet ingeschakeld werd bij de aanleg kwamen ze wel af en toe kijken en probeerden

ze dingen te laten corrigeren, maar dat ging moeizaam. Toen er een nieuwe ambtenaar kwam 'die het begreep' werd BuitenKans weer meer betrokken, maar nog steeds is de aanleg van de Avonturentuin niet optimaal. Deze betrokken ambtenaar is weer vertrokken, zonder opvolger, waardoor een vacuüm is ontstaan.

< **Hoe verliep/verloopt de participatie van kinderen en buurtbewoners?**

> Aan de Avonturentuin Stellenbos werkte een min of meer vast clubje van 15 kinderen (en ouders) mee. De kinderen die meewerken aan de projecten van BuitenKans worden geworven door de sociale organisaties die meewerken. Het werven van kinderen lukt meestal beter en makkelijker dan het werven van ouders. In het begin van een project kun je kinderen betrekken door ze te laten meedenken, door het maken van tekeningen, door naar het erf en naar andere voorbeeldlocaties te gaan. Hans merkt dat de betrokkenheid bij kinderen groter is als ze ook bij de aanleg van de speelnatuur betrokken zijn. De kinderen krijgen zo een band met de locatie en met elkaar.

< **Welke actoren zijn in het algemeen bij een project als de Avonturentuin betrokken?**

> Volgens Hans is de openbare speelnatuur in de wijk het meest complex. Bijvoorbeeld in vergelijking met schoolpleinen. Op beleidsniveau heb je te maken met gemeentelijke instanties, woningbouwcoöperatie, politie, scholen, welzijnsorganisaties etc. Daarbinnen heb je de uitvoerende, de behurende- en de managementlaag (vaak moeilijk te motiveren). Verder gaat het om mensen op de

werkvloer zoals buurtbeheerders, opbouwwerkers, kinderwerkers, schoffelaars van de gemeentes, de beheerders. Ook die moeten een zekere betrokkenheid en motivatie hebben bij het project. In het begin heb je vooral beleid en middelen nodig om het te organiseren. Als het eenmaal draait, moet je met gemeente, woningbouwcoöperatie en de welzijnsorganisaties blijven samenwerken. Je moet steeds aansluiten bij wat er gebeurt in een wijk; geen eiland creëren, maar inspelen op wat gaande is in een wijk.

< **Tegen welke drempels en knelpunten lopen projecten in het algemeen aan en wat waren specifieke problemen bij de Avonturentuin Stellenbos?**

> Het zijn niet alleen knelpunten bij het realiseren van speelnatuur, ook bij andere gebruikstuinen, of nog universeler: het zijn algemene problemen van de maatschappij. Sinds de Tweede Wereldoorlog zie je hoe de differentiatie in de maatschappij ontstaat; alles wordt opgesplitst en gespecialiseerd, waardoor de samenhang weg is. Niemand heeft het overzicht en dat zie je bij de tuinprojecten ook. Hierdoor lopen verschillende dingen langs elkaar heen en krijg je als uitvoerder van een project te maken met gefrustreerde bewoners. Organisaties frustreren bewoners en bewoners frustreren de bedrijven weer. Dit probleem noemt Hans de keten van desinteresse. Deze uitspraak leent hij van een procesbegeleider van Buitenruimte voor contact, Cees Anton de Vries. Je begint bij een enthousiaste ambtenaar, maar dan komt een rij van aannemers en per ingeschakelde instantie neemt de interesse af. Een oplossing voor 'de keten van desinteresse' is vaak de motivatie. Op alle schaalniveaus moet je mensen motiveren. Volgens Hans is de enige manier om te ontsnappen aan de bureaucratie,

mensen te laten samenwerken op inspiratie-niveau. Vooral bij mensen met verschillende achtergronden (een persoon werkt bij de gemeente, een andere zit bij een school, iemand bij een tuin etc.): een lerend ondernemend gezelschap noemt Cees Anton de Vries dit. Deze term gebruikt Hans geregeld. Dan gaan mensen zich persoonlijk voor iets hard maken. Dat is volgens Hans de enige manier om succesvol te zijn met projecten in het algemeen en dat geldt ook voor speelnatuur.

Verder raak je bij het uitvoeren van een project vaak in de problemen als je als uitvoerder vasthoudt aan een stappenplan. Dat is te inflexibel. Je moet voor een integrale projectaanpak kiezen. Een perspectief om naar de problemen te kijken, is die van drijfveren en culturen. Dat wordt 'spiral dynamics integral' genoemd (voor meer uitleg: www.spiraldynamicsintegral.nl/). Daarin gaat het niet alleen over projectmanagement, maar over een manier van kijken hoe personen (groepen, organisaties, culturen, landen) met hun omgeving omgaan, in relatie tot hun eigen drijfveren. Op welk niveau bevinden die drijfveren zich op dit moment? Een van de meest basale drijfveren van mensen is veiligheid en overleven. Als dat in orde is, gaat het om familiebanden (hier zitten allochtone ouderen vaak). Daarna schuif je door naar macht en gelding (hier zitten autochtone jongeren vaak). Dan kom je bij geloof en regels terecht (hier zitten vaak de autochtone vijftig- en zestigers). Het volgende niveau richt zich op succes en geld verdienen. De volgende stap is dat we allemaal gelijk zijn en iedereen verantwoordelijk is. Het hoogste niveau is het integrale niveau, waarbij je alle niveaus naast elkaar laat bestaan. Meestal kunnen mensen die een bepaalde drijfveer hebben, mensen met een andere drijfveer niet begrijpen. Om drijfveren en culturen te overbruggen, moet je volgens Hans zoeken naar manieren om bewo-

ners en professionals te raken. De natuur is een geweldig middel om te voelen. Dat is de kracht van de natuur. Hans haalt er zijn inspiratie vandaan: het gebruiken van de natuur om organisaties te veranderen. Meestal gebeurt dat heel kleinschalig. Specifiek bij de Avonturentuin Stellenbos in Rotterdam hebben ze gevochten met de bureaucratie van de gemeente en de traagheid van ambtenaren, die steeds wisselen en zich achter deze bureaucratie verstopten. De deelgemeente betaalt en de gemeentewerf moet uitvoeren. Maar de deelgemeente kan het na overgave niet meer aansturen. Het is geen gewone opdrachtgever-opdrachtnemer relatie. Als dan de werf zegt dat het geld op is, weet de deelgemeente niet hoe dat kan en wat ermee gebeurd is. Het is eigen aan een grote, traditionele organisatie om dingen uit te stellen. Financiering van een project wordt vaak als probleem genoemd. Hans denkt dat niet geld het probleem is, maar motivatie. De mensen vinden het niet belangrijk genoeg, of kunnen het belang niet goed genoeg overbrengen. Bij het Pendrechtse project was voldoende geld beschikbaar vanuit de deelgemeente.

< Heb je tips voor mensen die een locatie voor natuurlijk spelen op de agenda willen krijgen?

> Als je interesse hebt speelnatuur te ontwikkelen, is de eerste stap het voeren van gesprekken met de burens in de wijk om meer draagvlak te krijgen. Daarna ga je pas naar de gemeente en de woningbouwcoöperaties om te vragen of ze leefbaarheidbudgetten kunnen creëren om zo een traject op te zetten met professionals. De aanvraag komt binnen via de sociale of de fysieke hoek (soms uitsluitend van ambtenaren). Dan moet je een team opzetten uit beide hoeken

en met alle organisaties daaromheen. Het project moet een gemeenschappelijk doel hebben dat iedereen belangrijk vindt en waar iedereen door gemotiveerd is. Het is belangrijk voor een integrale projectaanpak te kiezen en flexibel te blijven. Je maakt een stap, kijkt waar je dan bent, en daarop voortbouwend plan je de volgende stap.

< Heb je ideeën over de toekomst en de optimale speelnatuur?

> Hans hoopt dat de golf van natuurspeelplekken die nu aan het ontstaan is, doorgroeit en goed wordt ingebed in de gemeentes en organisaties. Er moet een modus gevonden worden om met speelnatuur om te gaan en om volwassen buurtbewoners verantwoordelijkheid te laten voelen. Volgens hem moet het een netwerk worden van spelende kinderen, betrokken volwassenen en organisaties die samen zo'n locatie vormgeven en beheren. Hij denkt aan mobiele teams die de buurtbewoners kunnen motiveren betrokken te raken bij het beheren van een locatie. Hans heeft geen precies beeld van optimale speelnatuur, behalve dat het met natuur van doen heeft. De hoofdzaak is natuurlijk spelen en ontmoeten. Soms zijn er speeltoestellen, maar dat hoeft niet. Echt elke groene ruimte kan ervoor gebruikt worden. Het uiteindelijke doel is sociale integratie (van alle buurtbewoners); de weg daartoe begint vaak bij de kinderen. Zijn toekomstvisie is een netwerkorganisatie van mensen die vanuit de inspiratie bezig zijn en allemaal op het gebied van gebruiksnatuur werken. Ze schakelen elkaar in, zijn heel flexibel en staan niet in concurrentie met elkaar, maar creëren echt samen de projecten. Ze zouden een voorbeeld kunnen zijn voor de gemeentes en de bureaucratie van de gemeentes. ■

GESPREK MET: HÜSEYİN KALYONCU DEELGEMEENTE CHARLOIS ROTTERDAM, 22.09.08

Hüseyin werkte destijds bij de Rotterdamse deelgemeente Charlois als beheercoördinator. Hij was voornamelijk verantwoordelijk voor beheer en openbare ruimte.

< **Hoe is de Avonturentuin Stellenbos in Pendrecht tot stand gekomen?**

> Er waren eigenlijk al veel speellocaties in Pendrecht, maar er lag nog een terrein braak dicht bij metrostation Slinge. Die nabijheid van het metrostation had een nadeel: elke woensdagochtend stond er een methadonbusje voor drugsverslaafden. Dit is inmiddels weg. Vroeger was er op dit terrein al een traditionele speeltuin geweest met een klein clubgebouwtje met beheer en een club. Met het wegvallen van de vrijwilligers is het beheer ingeslapen. Nadat het gebouw in vlammen is opgegaan, lag er bij de deelgemeente een plan voor herontwikkeling van de locatie. Het oorspronkelijk idee was alleen het gebouw op te knappen, of de locatie te laten gebruiken door een wijkkunstenaar (die wilde een oude

boot verbouwen en er een clubhuis van maken). Maar toen kwam het idee om iets totaal anders te maken op deze locatie. Iets wat gebruikt zou worden door alle buurtbewoners. Niet weer een traditionele speellocatie, maar iets unieks dat er nog niet is in Pendrecht en dat de kinderen uitnodigt buiten te spelen. Naar aanleiding van een bezoek van kinderen (georganiseerd door Thuis op Straat, TOS) aan de Speeldernis in Rotterdam Blijdorp kwam men op het idee de Speeldernis 'na te bouwen' in Pendrecht. Via TOS kwam Hüseyin in contact met BuitenKans: participatieve groenprojecten die niet alleen ontwerpen, maar ook een grote sociale competentie hebben. Men begon met een inventarisatie van de buurtbewoners en er werd een startbijeenkomst gehouden voor de buurt om de plannen uit te leggen. Zomer 2008 werd de tuin officieel geopend. BuitenKans heeft de plek ontworpen en Gemeentewerken heeft hem aangelegd. Gemeentewerken is ook verantwoordelijk voor het beheer. Het sociale onderhoud wordt opgepakt binnen het reguliere werk van de deelgemeente (door opbouwwerkers, jongerenwerk, kinderwerk). Het terrein valt ook bin-

nen de zogenaamde ecologische zone. Die loopt via het Zuiderpark en heeft een groene uitloper.

< **heeft u ideeën over de toekomst en de optimale speelnatuur?**

> Buurtbewoners en kinderen werden vanaf het begin bij het plan betrokken. TOS ging met een aantal kinderen en ouders naar de Speeldernis om het thema te laten zien en ideeën op te doen voor een eigen avonturentuin. Hüseyin organiseerde samen met TOS en BuitenKans ook een startbijeenkomst voor de burens om de plannen van de Avonturentuin uit te leggen. De mensen waren enthousiast. Ze werden daarna op de hoogte gehouden om het enthousiasme en daarmee de participatie op peil te houden. De Avonturentuin is niet uitsluitend geschikt als speellocatie voor kinderen, maar ook als openbare ontmoetingsruimte voor volwassenen en senioren (evenementen, picknicks etc.). In het ontwerp is daarom ingebouwd dat de buurtbewoners een deel

van de tuin zelf kunnen aanvullen, bijvoorbeeld in de vorm van een moestuin. Zo krijgt de tuin de kwaliteit van een ontmoetingsplek en staat de tuin centraal bij sociale cohesie. De deelgemeente moet er voor zorgen dat dit blijft bestaan (sociaal beheer). Het is belangrijk dat bestaande bewoners nieuwe bewoners hier weer bij betrekken.

< Welke actoren waren/zijn bij de realisatie van de Avonturentuin betrokken?

> Vanuit de deelgemeente waren voornamelijk twee afdelingen betrokken: wijkzaken en beheer openbare ruimte. Daarnaast zijn van begin af aan TOS, BuitenKans en de buurtbewoners en kinderen betrokken geweest. En indirect ook jongerenwerk, opbouwwerk en woningbouwcoöperatie Nieuwe Unie via de seniorenflats. Gemeentewerken (voornamelijk de werf Charlois) beheert de gebruikte grond van de deelgemeente. Oorspronkelijk hoorde de braakliggende grond bij het gemeentelijk Ontwikkelingsbedrijf (OBR), dat de grondstukken beheert die braak komen te liggen voor een lange periode. Zodra de locatie weer gebruikt wordt, wordt deze overgedragen aan de deelgemeente. Gemeentewerken kreeg zo meer grond te beheren en had hiervoor extra geld nodig. Daarom werden ze van begin af aan bij het project betrokken. Gemeentewerken keek naar de ontwerpplannen of ze realistisch waren in onderhoud. Ook deed zij de controle in het kader van de ecologische zone (soorten planten enz.). Gemeentewerken deed ook zelf de aanleg en uitvoering van de tuin. In de meeste gevallen besteedt zij het werk uit aan (onder-)aannemers door middel van openbare aanbestedingen. Als de aanneemsom boven een bepaald bedrag uitkomt, is de gemeente (dus ook Gemeentewerken) zelfs

verplicht om Europees aan te besteden. In de loop van het project had de deelgemeente contact met het waterschap, omdat de Avonturentuin aan een pond grenst die door hen onderhouden wordt. Omdat het waterschap het een goed plan vond, heeft het uit eigen budget iets aan de rietgrasbeplanting gedaan. Er is ook nog een aantal groenspecialisten en veiligheids-specialisten bij betrokken.

< Welke rol speelde het (speelruimte) beleid?

> De dienst Sport en Recreatie van de gemeente Rotterdam zorgt ervoor dat de bewoners van Rotterdam kunnen sporten, bewegen, en recreëren. Deze dienst maakt het beleid. Hüseyin is ooit een speelruimtebeleid/visie tegengekomen maar had hier weinig aan omdat het abstract was en geschreven vanuit theorie. Hij is toen zelf logisch gaan nadenken. Het is handig om de buurtbewoners erbij te betrekken en hen met ideeën te laten komen. Hüseyin is gaan kijken wat er al is, wat er mist en hoe dat ingevuld kan worden. Als hoofdregel werd aangehouden dat de ruimte dicht bij de woonlocatie moet zijn en de plekken voor de oudere jeugd aan de randen van de wijk. Zo kwam ook het project van de Avonturentuin Stellenbos tot stand. De herinrichting van openbare ruimtes zoals speellocaties en ook schoolpleinen sluiten trouwens goed aan bij het concept van de brede school. Dit concept houdt in, dat er een breed aanbod in de buurt is voor kinderen (voorschoolse opvang, de lessen zelf, naschoolse opvang, buiten spelen, andere hobbyactiviteiten etc.). Schoolpleinen worden heringericht en mede in dienst gesteld van de buurt.

< Tegen welke drempels en knelpunten is de Avonturentuin aangelopen, en hoe werd daarmee omgegaan?

> Volgens Hüseyin is het hele project vrij snel gegaan (vooral als je denkt aan het grote aantal betrokkenen en de complexiteit van het project). Daardoor werd ook de betrokkenheid van de mensen hoog gehouden. Over het algemeen is het project goed gelopen. Er waren nauwelijks meningsverschillen en geen problemen in de planning. Als er al wat was, dan was dat bij de start. Men was niet bang voor ontbrekend enthousiasme bij de kinderen, maar wel voor de reactie van de senioren in de seniorenflats (die bang waren voor een voetbalveld). Dit kwam uiteindelijk goed. Ook was het belangrijk dat er een representatieve groep bij betrokken werd: verschillende sociale niveaus, culturen etc. In het begin was dat best moeilijk. Ze zijn van deur naar deur gegaan om mensen aan te spreken en zo is uiteindelijk een evenwichtige groep opgezet. De moeite zat eerder in de technische zaken. Bijvoorbeeld het regelen van zaken met het waterschap. Het grootste probleem was het vinden van voldoende financiën. Voor het opknappen van het gebouw was wel wat geld beschikbaar, maar voor het nieuwe plan van de Avonturentuin werden de kosten met een kleine 40.000 euro verhoogd. Het geld was er wel, maar moest bij elkaar geraapt en geregeld worden en dat kostte veel tijd. Het hele project kostte bij elkaar 120- à 140.000 euro. Volgens Hüseyin kun je nooit helemaal voorzien hoe mensen gebruik gaan maken van een bepaalde voorziening. Dus zouden er nog problemen of klachten kunnen ontstaan. Een goed netwerk (wijkwerkers etc.) kan de problemen oplossen. Hüseyin ziet geen reden waarom het project geen duurzaam succes zou kunnen worden.

< Wat zijn uw tips voor collega's of mensen die een locatie voor natuurlijk spelen op de agenda willen krijgen?

> Als je een brief aan de deelgemeente schrijft, kun je het beste de afzender groter maken door een groep mensen te benaderen en deze erbij te betrekken (bewonersvereniging, opbouwwerk, jongerenwerk etc.). De gemeentelijke ambtenaren gaan er dan mee aan de slag. Het gaat er niet om van het begin af aan de hele financiering rond te hebben, maar de startkosten moeten gedekt zijn. Hierbij gaat het om kosten voor bijeenkomsten, de ontwerpers etc. Uiteindelijk laat je een plan zien aan het bestuur en die onderhandelen dan over de financiering.

Voor de gemeente heeft Hüseyin als tip gebruik te maken van de optie een natuurspeellocatie te ontwikkelen. Sluit aan bij de behoeften en ga dingen realiseren die de creativiteit bij kinderen naar boven halen in plaats van gebruiksklare toestellen neerzetten waarmee de kinderen na vijf minuten uitgespeeld zijn.

< Heeft u ideeën over de toekomst en de optimale speelnatuur?

> Volgens Hüseyin staat de toekomst vrij open, maar hij denkt dat de jeugd steeds meer gestimuleerd moet worden om dingen te gaan doen. Hij herinnert zich zijn eigen jeugd: "Toen wij kinderen waren, vonden wij creatieve oplossingen om te spelen. Als er geen doel was, legden we jassen neer om te voetballen". Natuurlijk hebben jongeren tegenwoordig andere uitdagingen, zoals computers en internet. De jeugd gaat weinig meer naar buiten. Je moet je als overheid afvragen of wat je op straat biedt, ook is wat de kinderen

willen. Kleintjes vinden wippen nog super, maar als ze ouder worden hebben ze andere behoeften. Je hebt als jongere ook een eigen plek nodig om samen te komen en niet bij de ouders zijn. Op dit punt vindt Hüseyin dat gemeentes nog te afstandelijk reageren. Het is bijna een taboe, omdat gemeentes in het verleden slechte ervaringen hebben gehad. De gemeentes moeten meer openstaan voor de wat oudere jeugd.

Hüseyin ziet graag meer natuurspeelplekken zoals de Avonturentuin Stellenbos ontstaan, waar er ruimte voor is. ■

GESPREK MET: MARCEL DE JONG THUIS OP STRAAT (TOS) ROTTERDAM, 19.09.08

Marcel is directeur van Thuis op Straat (TOS). TOS werkt aan de leefbaarheid en een prettig sociaal klimaat op straat en in de wijk. Daarbij moet je voornamelijk denken aan de speelbare buitenruimte (pleinen en pleintjes, trapveldjes enz.). De doelgroep is in principe iedereen die van de buitenruimte gebruik maakt. Dat is voornamelijk de jeugd. TOS heeft als missie deze locaties terug te geven aan te jeugd. De omgeving is daarbij heel belangrijk; daarom is de tweede missie van TOS deze locaties terug te geven aan de buurt.

TOS voldoet aan zijn missie op drie manieren:

- Dagelijks gaan teams van 2 á 3 mensen naar de pleinen, veldjes enz. toe met een tas met allerlei speel- en sportmateriaal, om daar met de jeugd te gaan spelen. Dat gaat heel erg vraaggericht. De TOS-sers bekijken tegelijkertijd of de jeugd veilig kan spelen, ze zorgen voor toezicht en bemiddelen bij ruzies. De ervaring leert dat de meeste speeltoestellen voor kinderen niet aantrekkelijk zijn; voor kinderen gaat het voornamelijk om samen spelen en dat wordt door de meeste toestellen niet bevorderd.
- Daarnaast hebben de TOS-sers zorg voor de buitenruimte op fysiek én sociaal vlak. Fysiek controleren ze of alles schoon en veilig is. Is dit niet het geval, dan geven ze het door aan de verantwoordelijke instanties. Sociaal letten ze vooral op of de bezoekers van de locatie het er naar hun zin hebben.
- Alleen met de doelgroep aan de slag gaan is niet voldoende, je hebt iedereen nodig. Door samenwerken proberen de TOS-sers contact te leggen met iedereen die van doen heeft met de buitenruimte of met de jeugd. TOS werkt intensief samen met scholen, maatschappelijk werkers, politie, gemeentewerkers, bouwvakkers.

< **Hoe is de Avonturentuin Stellenbos in Pendrecht tot stand gekomen?**

- > TOS probeert een buurt te betrekken als het gaat om de inrichting van een groene locatie. Ze hebben de FOP-methodiek (Fijn Op het Plein). Hierin gaat het stapsgewijs van contact met kinderen over naar contact met hun ouders en de buurt. De methodiek probeert te zorgen dat ouders en kinderen in een comité komen te zitten met de missie het plein terug te geven aan de buurt. De buurtbewoners beginnen zelf dingen te regelen en te onderhouden. Na een tijd probeert TOS zichzelf overbodig te maken. Meestal beslaat dit stappenplan drie jaar. Op die manier zijn ze de afgelopen jaren met een aantal plekken in de wijk aan de slag gegaan. Pendrecht is een oude, ruim opgezette naoorlogse wijk waar de laatste jaren veel gebouwen (op-) nieuw gebouwd werden en dus veel herstructureringen plaatsvonden. Zo was er ook een oud en lelijk stuk grond in de wijk dat al eerder een speellocatie was. De deelgemeente vroeg TOS iets

met de grond te doen. Daarmee heeft TOS gewacht tot de herstructureringen in de wijk afgerond waren. Met de buurt overlegden ze wat er met de grond zou gebeuren. Voor oude en nieuwe wijkbewoners organiseerden ze een kennismaakshow met als thema spelen. Aan het eind van de middag hebben ze een comité opgericht van mensen die er al lang wonen en mensen uit de nieuwbouw; allemaal volwassenen die meestal zelf kinderen hadden.

< Hoe verliep/verloopt de participatie van kinderen en buurtbewoners?

> De stagiaire organiseerde middagen op scholen en een aantal middagen op de speellocatie waarbij ze een aantal vormen van spelen liet zien. Dit gebeurde op twee basisscholen in de buurt. Zo liet ze ook natuurspelen als een mogelijke vorm van spelen zien. Ze liet onder meer foto's zien van de Speeldernis. Alle kinderen en ouders, ook Marcel zelf, voelden zich door dit idee het meest aangesproken, ook omdat er nog niet zoiets was in de buurt. Het comité en andere ouders en kinderen gingen een middag spelen op de Speeldernis en iedereen was enthousiast. Daarom besloten ze zoiets ook in Pendrecht neer te zetten. De stagiaire ging in vervolg met een groepje (zo'n vijftien kinderen en tien ouders) een aantal weken allerlei dingen ontwerpen en maken wat een link had met natuurspelen (tekeningen, met klei enz.). Van de woningbouwcoöperatie hebben ze hiervoor een container gekregen die op de locatie werd neergezet. De container werd tevens een museum om de stukken van de kinderen aan de buurtbewoners te laten zien. Op een gegeven moment wisten ze precies wat ze wilden. Omdat de deelgemeente er steeds bij betrokken was, hebben ze een startbijeenkomst gehad (zo'n drie jaar geleden) en kregen ze

groen licht. Op zoek naar een ontwerper, kwamen ze via de Speeldernis in contact met BuitenKans. BuitenKans ging aan de slag met het ontwerp; de wensen van de kinderen en ouders werden daarin opgenomen. Bij de aanleg liep de participatie van de bewoners door. Ze hebben verschillende werkdagen gehad waar kinderen en ouders meededen met het bouwen van hun speelnatuur. Uiteindelijk werd de tuin in juni 2008 officieus geopend. Ze hebben toen weer een show gemaakt, om te overleggen hoe de speelnatuur gebruikt zal worden en wat wel en niet kan. Deze regels worden nu nog verwerkt in de speelnatuur (als 'huisregels'), opdat iedereen weet wat wel en niet mag. Daarnaast zijn de bewerkingen van de speelnatuur nog niet afgerond, ze hebben nog steeds ondersteuning van BuitenKans, de kinderen en buurtbewoners. Het valt Marcel op dat mensen uit huurwoningen meer betrokken zijn dan mensen uit koopwoningen. Volgens hem heeft dat ermee te maken met dat de laatste vaak een drukke baan hebben en dus minder tijd. Dit wil overigens niet zeggen dat ze niet in de Avonturentuin zijn geïnteresseerd.

< Welke actoren waren/zijn bij de Avonturentuin betrokken?

> Natuurlijk de buurtbewoners en de kinderen. Het hele onderwijs was betrokken bij de participatie, plus de kindercampus (een verbinding van alle voorzieningen voor de Pendrechtse kinderen door de dag heen). De Avonturentuin is voor kinderen van de kindercampus één van de buitenschoolse activiteiten van TOS. Daarnaast gebruiken verschillende groepjes bewoners de Avonturentuin voor hun eigen clubs. TOS zelf en de ontwerpers van BuitenKans zijn natuurlijk betrokken partijen. Verder de deelge-

meente en de woningbouwcoöperatie en een groenbedrijf daarvan.

< Tegen welke drempels en knelpunten is de Avonturentuin Stellenbos aangelopen en hoe werd daarmee omgegaan?

> Het hele traject van ideeën verzamelen tot de officiële opening duurde ongeveer drie jaar. Voor een project met veel bewonersparticipatie is dat heel lang. Binnen deze tijd waren de kinderen die in de beginfase betrokken waren eigenlijk al te oud om de speelnatuur nog te gebruiken. Toch denkt Marcel niet dat het project bij de buurtbewoners in slaap is gevallen; de betrokkenheid is er nog en gebeurt op andere manieren dan intensieve medewerking. Het valt hem wel wat tegen dat dat weinig op werkdagen gebeurt. Als reden voor de trage ontwikkelingen ziet Marcel de hele bureaucratie. De uitvoering van het project werd gedaan door de gemeentelijke dienst. Deze heeft volgens hem gebrek aan know-how voor zoiets specifiek, maar liet het niet door iemand anders uitvoeren. Een ander probleem was de overdracht naar een andere ambtenaar: voor je het weet zit je een half jaar zonder aanspreekpersoon. Grondoverdracht van het OBR (Ontwikkelings Bedrijf Rotterdam) naar de deelgemeente was ook een probleem. Er waren ook steeds financiële vraagstukken. Het geld voor de realisatie kwam van de deelgemeente en de woningbouwcoöperatie. De gemeente heeft weliswaar structurele subsidies om in buitenruimte te investeren, maar zoekt vaak naar extra geldstromen omdat ze niet genoeg mogelijkheden heeft voor financiering van speellocaties. Dat is volgens Marcel de reden dat de tuin door derden is meegefinancierd. Een ander probleem was dat de uitvoering van het project heel anders verliep dan de getekende ontwerpen van BuitenKans

eisten. Volgens Marcel liep dit mis, omdat de uitvoerende partijen te weinig betrokkenheid hadden bij de filosofie van natuurspelen en omdat er te weinig geld was bij de deelgemeente. BuitenKans kon de uitvoering niet begeleiden door gebrek aan financiering en zo liep het mis.

Er waren dus veel vertragingen; je hebt echt uithoudingsvermogen en doorzettingsvermogen nodig.

< Bij welke andere projecten van natuurspelen was/is TOS betrokken?

> Naast de Avonturentuin Stellenbos zijn TOS en BuitenKans ook betrokken bij een natuurspeellocatie in een ander deel van de wijk. Hier ligt een groot erf braak. De woningbouwcoöperatie heeft TOS en BuitenKans gevraagd deze grond tijdelijk in te richten. Dit nieuwe project was een gevolg van het eerste project. Je ziet dus dat er een balletje begint te rollen. Van de vertragingservaringen van de Avonturentuin Stellenbos hebben ze geleerd. Dit nieuwe project liep snel en zonder betrokkenheid van de deelgemeente en haar diensten. Die waren vervangen door het groenbedrijf dat altijd voor de woningbouwcoöperatie werkt.

Ook bij de natuurspeellocatie Clarabos was TOS betrokken. Clarabos is oorspronkelijk aangelegd door een arts van het Clara Ziekenhuis. Die heeft een stichting opgericht om aan de zuidrand van Rotterdam een speellocatie aan te leggen voor de zieke kinderen van het ziekenhuis. Toen het bestuur van het Clarabos merkte dat de speellocatie weinig gebruikt werd, schakelden ze TOS in. TOS liet met voorbeelden zien hoe de locatie intensiever gebruikt kon worden. Het Clarabos is nu bekend onder alle kinderen in de wijk.

< Heb je tips voor mensen die een locatie voor natuurlijk spelen op de agenda willen krijgen?

> Je moet vooral overtuigd zijn van je ideeën en eraan vasthouden. Heb veel geduld, maar je mag ook boos worden als iets tegenvalt. Zoek medestanders en partners die betrouwbaar zijn. Vergeet niet dat de instanties er zijn voor jou, en niet dat jij er bent voor de instanties.

< Heb je ideeën over de optimale speelnatuur?

> Speelnatuur zou op een locatie moeten zijn die niet geïsoleerd is, maar goed bereikbaar en met bebouwing eromheen. Ontwerp eerst de speellocatie en bouw dan de huizen passend bij de speellocatie, zodat het de basis vormt voor de hele buurt.

Bij de ideale speelnatuur komen alle basis ingrediënten van avontuur en spelen, natuur, mogelijkheid om te sporten en groene omgeving bij elkaar. In de ideale situatie heb je ook water, modder en gras.

De ideale speelnatuur houdt ook in dat de bewoners er bij betrokken zijn en onderling afspreken wie wat wanneer van het erf onderhoudt.

De plek moet geschikt zijn voor de leeftijd van 4 tot 24 jaar. Speelgebieden voor wat oudere jongeren liggen vaak geïsoleerd aan de rand van de wijk, terwijl de ideale speellocatie midden in de wijk ligt en mogelijkheden biedt voor iedereen. Jongeren hoeft je niet te isoleren. Als ze op dezelfde grond zijn, kunnen de ouderen ook nog op de jongeren letten. Geef jeugd de ruimte, ook al ben je daar bang voor. Het valt Marcel op dat gemeentelijke instanties de neiging hebben de bekende angsten rondom jongeren teveel mee te laten

wegen in dit soort beslissingen. Vervolgens missen jongeren plekken waar ze kunnen zijn en wordt de afstand tussen jongeren en volwassenaars nog groter.

Probeer ook tussen jongeren en natuur de link te leggen. Natuurspelen hoeft niet alleen maar voor de kleinere kinderen te zijn. ■

GESPREK MET: MARIEKE VAN ESCH AVONTURENTUIN STELLENBOS IN PENDRECHT ROTTERDAM, 29.08.08

Marieke heeft tijdens haar studie aan de Design Academy de opdracht gekregen de wijk Pendrecht te onderzoeken en 'iets' voor kinderen te doen. Het viel haar vooral op dat er veel kale plekken waren in de wijk en dat bewoners weinig verbondenheid met de wijk ervaren. Het resultaat van haar onderzoek was een idee een speelplek voor de kinderen in te richten in samenwerking met de bewoners. Om te weten te komen hoe de kinderen hier tegenover zouden staan, heeft ze een 'proefdag' georganiseerd: via Scouting werden kano's geregeld, de gemeente zorgde voor takken en Thuis Op Straat (TOS) werd in de plannen betrokken. De middag was geslaagd. Daarmee was haar studieproject feitelijk afgerond. Al doende had Marieke echter het plan opgevat om werkelijk een natuurlijke speelplaats in de wijk voor elkaar te krijgen en is ze doorgegaan.

< *Wat zijn je ervaringen met het beleid?*

> Ambtenaren hebben een andere manier van kijken dan Marieke als ontwerpster. Speeltuinen bestaan uit glijbanen en schommels etc. Zij moeten, net als kinderen overigens, op een ander spoor worden gezet. De eerste reactie van betrokken ambtenaren was terughoudend: kinderen worden vies, is de combinatie van water en kinderen wel veilig, er zijn allerlei regeltjes waaraan we ons moeten houden, het kost geld etc. Mariekes indruk is dat de ambtenaren weinig naar andere plaatsen kijken waar vergelijkbare initiatieven zijn ontplooid. Uiteindelijk is het gelukt de deelgemeente mee te krijgen en subsidie te krijgen. TOS heeft daarin een rol gespeeld.

< *Hoe verloopt de participatie van kinderen en buurtbewoners?*

> Uit het gesprek met Marieke wordt duidelijk dat in Pendrecht de ouders een belangrijke rol speelden, maar dat de rol van scholen cruciaal was. Marieke heeft de directeurs van basisscholen in de wijk benaderd met haar plan en kreeg de gelegenheid haar verhaal te komen doen. Ze heeft de groepen 6, 7 en 8 bezocht en merkte dat het belangrijk is kinderen eerst op het spoor van natuurlijke speelplaatsen te zetten. Doe je dat niet, dan gaan de ideeën en wensen in de richting van wat ze kennen: 'gewone' speelplaatsen. Het 'op natuurlijke ideeën brengen' is gelukt door foto's te laten zien van 'gewone' speeltuinen naast die van natuurlijke en door het gesprek in de richting van de laatste te sturen. Daarop kwamen er veel ideeën, die zijn getekend en benoemd.

Na de proefdag realiseerde Marieke zich dat ze het project wilde voortzetten en is ze in contact getreden met TOS. Die bleken eenzelfde mening te zijn toegedaan en zijn naar de deelgemeente en een ontwerp bureau (BuitenKans) gestapt. Het was duidelijk dat er een speelplaats zou komen en dat het tijd nodig zou hebben. Om die tijd te overbruggen heeft Marieke activiteiten-middagen georganiseerd om met de bewoners (ouders en vooral kinderen) plannen te maken voor de speelplek. In een keet richtte ze een museum in waar de resultaten van de workshops (tekeningen, knutselwerken) werden tentoongesteld. Kinderen vonden dat erg leuk, ook al was het museum maar 1x per week open. In alle fasen werd duidelijk gemaakt welke ideeën waarom wel/niet realistisch waren. Voor de kinderen bleek het moeilijkste te zijn dat er zoveel tijd overheen ging voordat de plannen werden uitgevoerd (start voorjaar 2006 en opening van de avonturentuin half 2008). In feite waren ze een ontwerp aan het maken voor een speelplek waar ze zelf niet veel meer aan zouden hebben.

Ouders en kinderen werden op de hoogte gebracht van de plannen en activiteiten door de wijk in te gaan, flyers op te hangen bij ingangen van flatgebouwen en scholen en flyers in brievenbussen te stoppen, langs te gaan, vooral bij buurtbewoners die al actief waren bij TOS. Via deze weg werden knutselmiddagen en informatieve bijeenkomsten aangekondigd. De actieve groep bewoners werd ook via e-mail op de hoogte gehouden en er was een weblog op internet waar de bewoners de ontwikkelingen konden volgen.

Gaandeweg was duidelijk geworden dat de gemeente het ontwerp en de uitvoering van het plan in handen van een bestaand bureau wilde leggen. Concreet betekende dit dat BuitenKans aan de slag moest gaan met informatie die Marieke

had verzameld. Voor beide partijen was dat lastig. Marieke had contacten opgebouwd met ouders en kinderen en ideeën verzameld. BuitenKans moest het doen met andermans informatie terwijl het gewend is die zelf te verzamelen voordat een ontwerp wordt gemaakt. Er is een avond georganiseerd waarop deze partijen samen met de mensen in de wijk in gesprek gingen. Voor meer gezamenlijke optredens en bijeenkomsten met buurtgenoten was het budget niet toereikend.

Volgens Marieke hebben bewoners zeker het gevoel gehad dat er naar hen en hun ideeën werd geluisterd en hebben ze zich gehoord gevoeld. De betrokkenheid heeft vooral gespeeld in de periode voordat met de uitvoering werd gestart. Kinderen zijn weinig direct bij het ontwerp betrokken. De uitvoering is in eerste instantie met groot materieel gebeurd, zonder inzet van kinderen of hun ouders. Later zijn wel een plantdag georganiseerd en workshops voor de kinderen, waarbij bijvoorbeeld met wilgentenen is gewerkt en is gemozaïekt.

< Tegen welke drempels en knelpunten is de Avonturentuin Stellenbos aange- lopen en hoe werd daarmee omgegaan?

> Lastig was dat meerdere partijen betrokken waren; vooral dat een ander moest voortborduren op de informatie die Marieke had verzameld. Dat bleek in de communicatie niet handig. Normaal zou het ontwerp bureau de sessies met betrokkenen hebben georganiseerd. Nu was er weinig gelegenheid met alle betrokkenen samen te komen en de voortgang te bespreken. Een ander punt is dat voor de kinderen het traject te lang duurde.

< Heb je tips voor mensen die een locatie voor natuurlijk spelen op de agenda willen krijgen?

> Heb je een idee, twijfel dan niet, maar ga aan de slag. Door ergens met de kinderen en volwassenen te gaan kijken worden mensen enthousiast. En specifiek voor kinderen: breng ze eerst in de wereld van speelnatuur voordat je naar ideeën en wensen vraagt. Communicatie is belangrijk. Bewoners moeten goed weten wat er gebeurt en hoe de zaken lopen. De kinderen werden naar hun mening over de ideeën gevraagd. Er werd steeds besproken welke ideeën uitvoerbaar waren en geselecteerd zouden worden en waarom. Het is belangrijk de mensen betrokken te houden door steeds terug te gaan, te laten zien dat er werkelijk iets met de plannen gebeurt en ze te waarderen. ■

Succesvolle speelnatuur sluit altijd aan op de context en kan dus niet zonder meer gekopieerd worden van de ene naar de andere locatie.

4.2 SUCCESVOLLE SPEELNATUUR

Voor realisatie van meer speelnatuur in de stad, moet het besef van de waarde ervan en de ervoor nodige randvoorwaarden groeien. Iedereen die bij het proces betrokken is, moet de voordelen van speelnatuur voor ogen hebben. Zonder dit draagvlak blijft speelnatuur een fenomeen van enkele gedreven mensen, die met veel energie enkele plekken realiseren.

4.2.1 Draagvlak

Het succes van speelnatuur hangt dus in grote mate af van het draagvlak. Kinderen zijn de eerste bondgenoot: speelnatuur voldoet aan hun behoeftes. Bij volwassenen daarentegen is het draagvlak niet vanzelfsprekend. Daarom is het voor de start van het proces nodig het krachtenveld van de verschillende actoren in kaart te brengen en te analyseren. De voorbeelden in dit hoofdstuk en hoofdstuk 2 laten zien hoe dat bij de opzet kan en hoe je er tijdens het project mee omgaat. Hoofdstuk 6 beschrijft instrumenten die daarbij ingezet kunnen worden.

Een mogelijkheid voor het creëren van draagvlak is participatie. Laat mensen bij het maken van de plannen mee denken, laat ze mee zoeken naar ideeën en oplossingen. Hou er rekening mee dat ook in de participatie verschillende belangen en motivaties spelen. Het creëren van draagvlak wekt verwachtingen. Door vooraf een realistisch beeld te schetsen, kun je teleurstellingen achteraf voorkomen. Het is raadzaam plannen in een vroeg stadium op de agenda te zetten door informatie te geven en inspraakronden te houden. Het opstellen van een communicatieplan kan daarbij handig zijn.

Draagvlak is geen stabiele factor. In de verschillende fasen van een project kunnen voortschrijdend inzicht en veranderingen in de ruimtelijke of sociale context, de positie of het belang van een bepaalde actor, het draagvlak veranderen. Het voorbeeld van het natuurspeelterrein am Bächle laat zien hoe belangrijk het is continu voor voldoende draagvlak te zorgen.

Een goed voorbeeldproject is een beproefd middel voor het creëren van draagvlak voor verdere ontwikkeling. Een valkuil is dat het als blauwdruk gaat fungeren. Succesvolle speelnatuur sluit altijd aan op de context en kan dus niet zonder meer gekopieerd worden van de ene naar de andere locatie.

PROJECTGROEP AM BÄCHLE

NATUURSPEELTERREIN, VAIHINGEN, DUITSLAND

Planning, processturing en creëren van draagvlak vanuit een privé initiatief

Am Bächle is een natuurlijke speel- en bewegingsruimte van ca. 1 ha groot in de buurt van Stuttgart. Het werd in 2003 aangelegd op een stuk akker buiten het dorp Kleinglattbach. Kinderen kunnen hier de natuur met alle zintuigen ervaren en zelf vormgeven. Uitgangspunt is het vrije spel dat niet door speeltoestellen bepaald en niet door volwassenen georganiseerd en gecontroleerd wordt.

Doel: kinderen een terrein ter beschikking stellen voor vrij spel en natuurervaring.

Het gebied wordt gestructureerd door een oorspronkelijk rechte, diepe watergang. Deze watergang werd over een lengte van 220m omgevormd in een meanderende beek met vlakke oevers, met verbredingen en eilanden. De ruimte

eromheen wordt gestructureerd door een gemodelleerd landschap en door de beplanting. Er wordt uitgegaan van deze elementen:

- weilanden voor spel;
- een braakliggend terrein voor observeren en spelen;
- open grond en zand om te graven en te bouwen;
- bomen en heesters delen de ruimte, markeren een plek, beschermen een rustige plek, geven schaduw, zijn om in te klimmen en bieden materiaal om mee te bouwen. De heesters vormen een duidelijke begrenzing met het aangrenzend akkerland;
- boomstammen en keien om op te zitten, om af te grenzen;
- natuurlijke losse materialen om kinderen uit te dagen om met simpele middelen vrij te spelen.

Toestellen en ander meubilair worden niet gebruikt (ook geen prullenbak);

Voor

Na

foto's: Bettina Marx

Werkwijze

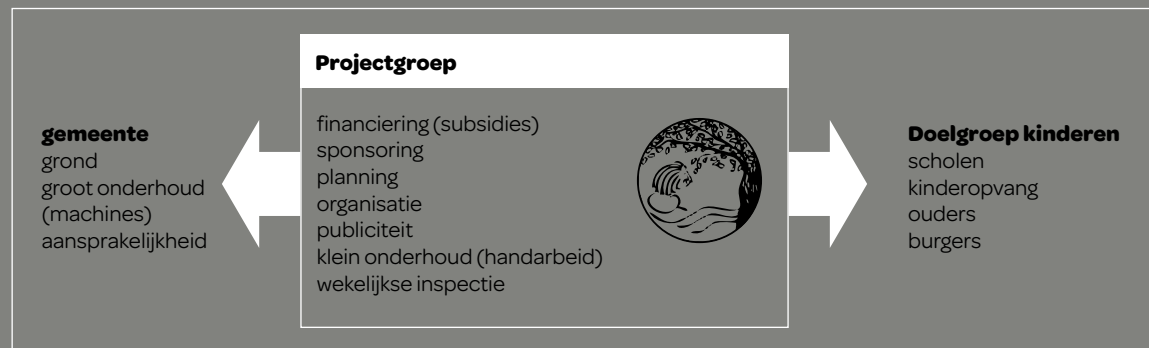
Het project is gestart en draait geheel op eigen initiatief van ouders en de plaatselijke BUND - Bond voor milieu en natuurbescherming. Zij richtten een projectgroep op met alleen de realisatie van een natuurspeelterrein als doel. Dat is:

- zoeken van een geschikte plek en opstellen van een plan van aanpak;
- overleg met de gemeente aangaan (ter beschikking stellen van grond, aansprakelijkheid, groot onderhoud);
- start van een publiciteitscampagne (ontwerp van een logo, actiedagen en artikelen in de lokale pers);
- aanvragen van subsidies (Lokale Agenda 21);
- werving van sponsorgelden (lokale bedrijven).

Na het vaststellen van randvoorwaarden en middelen heeft de groep samen met kinderen en burgers een plan ontworpen en dit zelf uitgevoerd. Klein onderhoud wordt gedaan door ouders en omwonenden op speciale werkdagen (door de projectgroep georganiseerd), door scholen en door de projectgroep zelf. Groot onderhoud met machines wordt uitgevoerd door een lokale boer die door de gemeente betaald wordt.

Er is geen dagelijks toezicht op het gebied; wekelijkse inspecties voert de projectgroep zelf uit.

Naast groepen kinderen gebruiken ook scholen en kinderopvang het terrein regelmatig en wordt het voor vakantie-activiteiten gebruikt. Bij een uitbreiding van het bestemmingsplan is vastgesteld dat dit terrein de bestemming groen/speelvoorziening krijgt.

Financiering

Alle werkzaamheden van de projectgroep zijn op vrijwillige basis. De kosten voor planning en inrichting zijn geheel door de werkgroep gedragen. De basis daarvoor was een subsidie van € 15.000 van de provincie in het kader van Lokale Agenda 21. Verder waren er bijdragen van de milieustichting van de landelijke bank, van de milieustichting van een grote brouwerij, de LEG (Landesentwicklungsgesellschaft) en de lokale BUND (Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland). Lokale bedrijven hebben het project met materiaal en werkzaamheden ondersteund. Aanplant en onderhoud werden door de projectgroep en door middel van acties met de burgers gedaan. Ook het activiteitenprogramma wordt met name door de projectgroep georganiseerd op basis van donaties, en door de gemeente vanuit het Lokale Agenda 21-budget.

Instrumenten

- publiciteit en voorlichting
 - _ voor start van het project: persberichten, actiedagen en voorlichting voor ouders, scholen en gemeente;
 - _ tijdens het project: actiedagen, persberichten, info-avonden;
 - _ openingsceremonie, na realisatie: persberichten, actiedagen en gerichte informatie naar de gemeente voor een duurzame verankering van het project.
- infobord aan het terrein met regels
- oprichting van een vereniging voor de continuering van het project
- planning van bijzondere activiteiten en verdere ontwikkeling, aanpassingen
- gestructureerd overleg met de gemeente
- projectcoördinatie, beheer en onderhoud

foto's: Bettina Marx

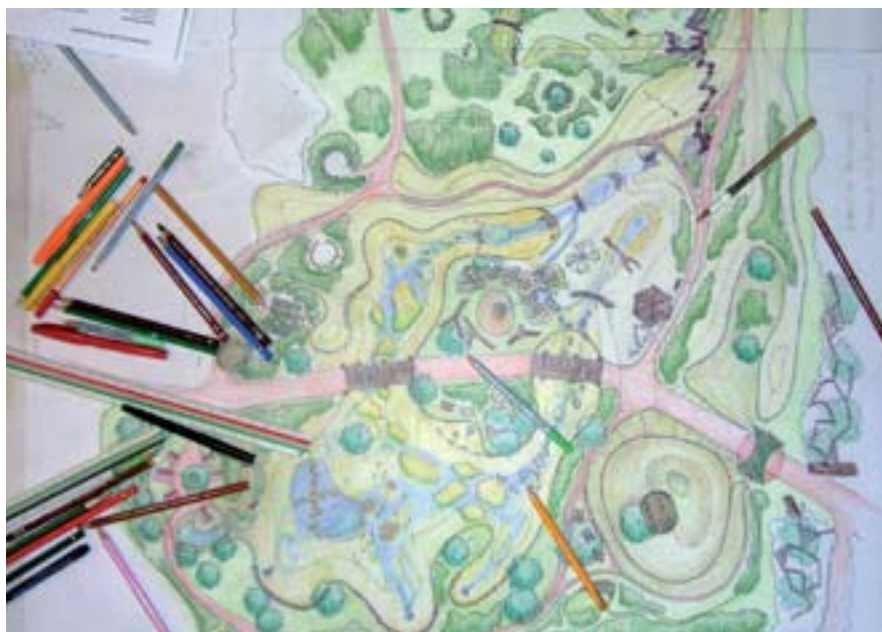
Projektgruppe

"Naturerlebnisraum am Bächle"

Contact:

Bettina Marx,
xmarx63285@aol.com
Stadtverwaltung Vaihingen Enz,
Uta Wamsler,
agenda21@vaihingen.de

Als het lukt mensen op inspiratieniveau te laten samenwerken, is het zelfs mogelijk aan de bureaucratie te ontsnappen.

4.2.2 Inspirerende initiator

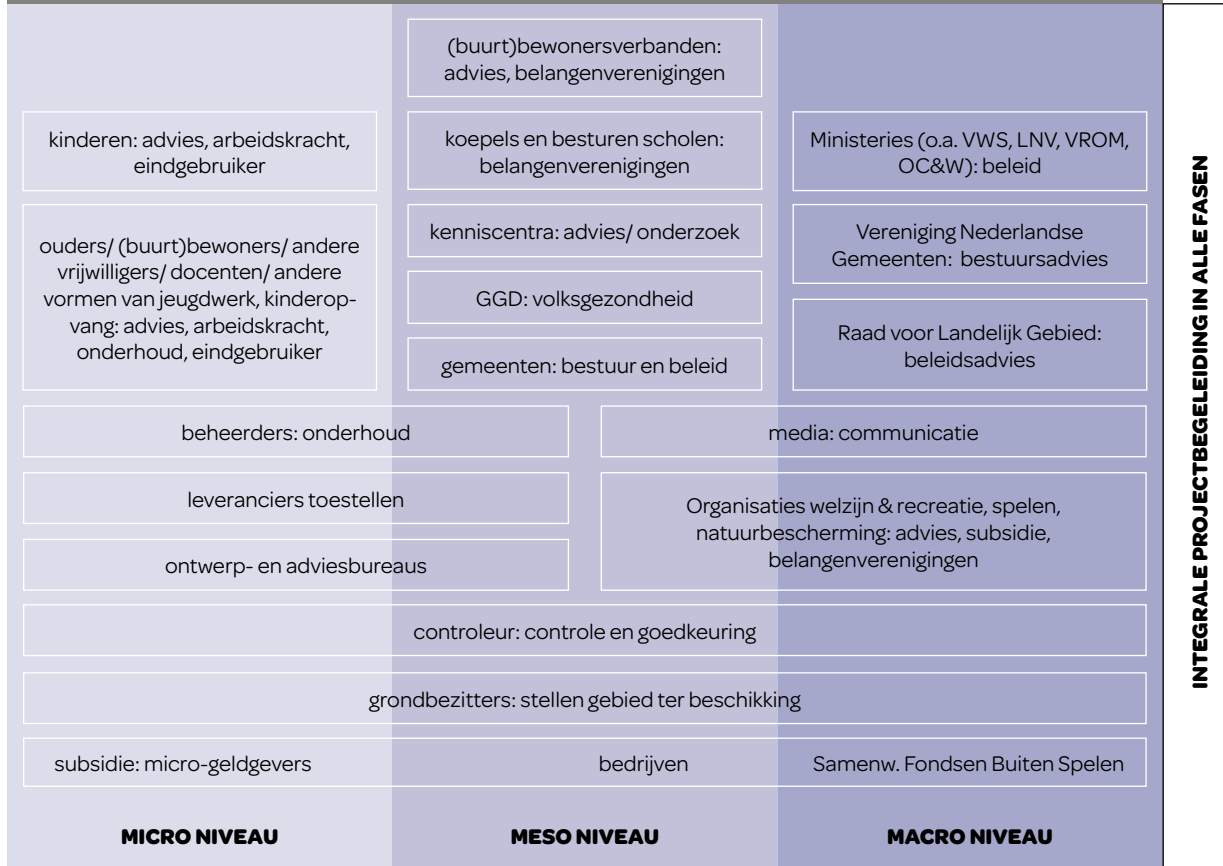
Een inspirerende initiator doet wonderen als het om draagvlak gaat. Een initiator bedenkt en coördineert wie op welke wijze voor het ontwikkelen van draagvlak en de implementatie van het project zelf kan zorgen. Wie gaat wanneer welke actor beïnvloeden, wat zijn mogelijke allianties of verbindingen om aan te gaan, wat zijn daarvoor geschikte middelen en hoe kunnen de actoren met elkaar in contact gebracht worden?

Het is één verantwoordelijke persoon (of maximaal één klein team), die vanuit een sterke betrokkenheid handelt. Dit kan zowel een ambtenaar, een lid van een maatschappelijke organisatie, als een betrokken burger zijn. Deze persoon is in staat om de taak integraal, en duurzaam naar binnen en buiten toe te benaderen. En hij heeft de ambitie en het enthousiasme de kennis en betrokkenheid te verzamelen, te verspreiden, te laten werken en duurzaam te verankeren in de fysieke en de sociale omgeving van het project.

4.2.3 Integrale projectaanpak en samenwerking

Naast draagvlak is een integrale projectaanpak van cruciaal belang voor het slagen van de realisatie van speelnatuur. (Zie voorbeeld CNME Maastricht in hoofdstuk 5). Ook hier is een rol weggelegd voor de inspirerende initiator die, naast het creëren van draagvlak en van belangstelling op verschillende niveaus, zorgt dat de onderlinge samenwerking geregisseerd wordt. Als het lukt mensen op inspiratieniveau te laten samenwerken, is het zelfs mogelijk aan de bureaucratie te ontsnappen (zie ook voorgaand interview met Hans Pijls). Daarbij gaat het om bundelen van kennis en krachten van de verschillende disciplines die door alle fasen van het project heen met de ontwikkeling van speelnatuur te maken hebben: ontwikkelen

PRODUCT: SUCCESVOLLE SPEELNATUUR

Als binnen dit schema een startpunt gedefinieerd wordt (afhankelijk van situatie en niveau waarin het project zich bevindt), kan bij het doorlopen van het project een route gevolgd worden van een partij naar de volgende, passend bij de situatie. Je kunt het schema uitknippen en de actoren in hun relatie tot dit project plaatsen (met voldoende vrijheid voor flexibiliteit). Het einddoel is vastgelegd: succesvol gerealiseerde en beheerde speelnatuur. Het schema is te vergelijken met een wandelroute door een wildernis waar de juiste weg gevonden moet worden en waarbij actoren als middel ter realisatie gevonden en gebruikt moeten worden.

van plannen, participatie, inrichting, onderhoud, beheer, begeleiding en nazorg. (Zie ook stappenplan hoofdstuk 6). Het is samenwerking tussen de actoren door de verschillende niveaus heen. Het mesoniveau schakelt daarbij tussen het micro- en macroniveau.

Het processchema maakt duidelijk welke partijen bij de realisatie van speelnatuur betrokken zijn. Een indeling per projectfase is lastig, omdat het bijna onmogelijk is een project in zulke vaste banen te sturen dat de fases duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn. De voorbeelden uit de praktijk laten zien dat alleen een integrale projectaanpak tot succes leidt. Betrek alle partijen zo mogelijk vanaf het begin bij het project. De aanpak moet flexibel genoeg zijn om zich aan de specifieke situatie aan te passen. De grenzen tussen de verschillende fasen zijn bij een integrale projectaanpak niet hard. Vaak wordt pas gedurende het proces duidelijk welke actoren in welke situatie een rol hebben. Punten als subsidie, veiligheid, en management spelen in alle fasen een rol. Na realisatie moet met gemeente, woningbouwcoöperatie en welzijnsorganisatie verder samengewerkt worden. En steeds moet aansluiting gezocht worden bij wat in de wijk gebeurt. **Speelnatuur is geen eiland, maar moet inspelen op wat er gaande is in een wijk.** Veel actoren zijn dus in alle fasen te vinden, maar kunnen, afhankelijk van hun rol, hun input veranderen. Een ontwerper kan in de opzetfase de trekker zijn, en later in de onderhoudsfase nog eens gevraagd worden voor een advies. Volgens Nebbing (2008) gaan veel actoren ermee akkoord dat de gemeente een hoofdactor is op het gebied van buitenspelen, in combinatie met scholen, buurt- en speeltuinverenigingen.

HET GROENE SPOOR

AMERSFOORT, NEDERLAND

Bundelen van initiatieven en programma's

De Stichting Het Groene Spoor is ontstaan uit de werkgroep Groene Ruimte met als doel een Groen Spoor te realiseren op het oude spoorwegterrein met de monumentale Wagenwerkplaats in Amersfoort. Uitgangspunt was om het spoorwegmonument en de daarbij horende spoorweg-natuur te behouden en als natuurgebied toegankelijk te maken. Het gebied met de oude spoorbermen en zijn grote diversiteit biedt ideale mogelijkheden voor inbedding van een verbindende wandelroute, een natuurspeelplaats en spoortuinen, zodat natuur en cultuurhistorie elkaar kunnen versterken. Het Groene Spoor wordt het verbindend element tussen de binnenstad van Amersfoort en het bos Birkhoven/Bokkeduinen.

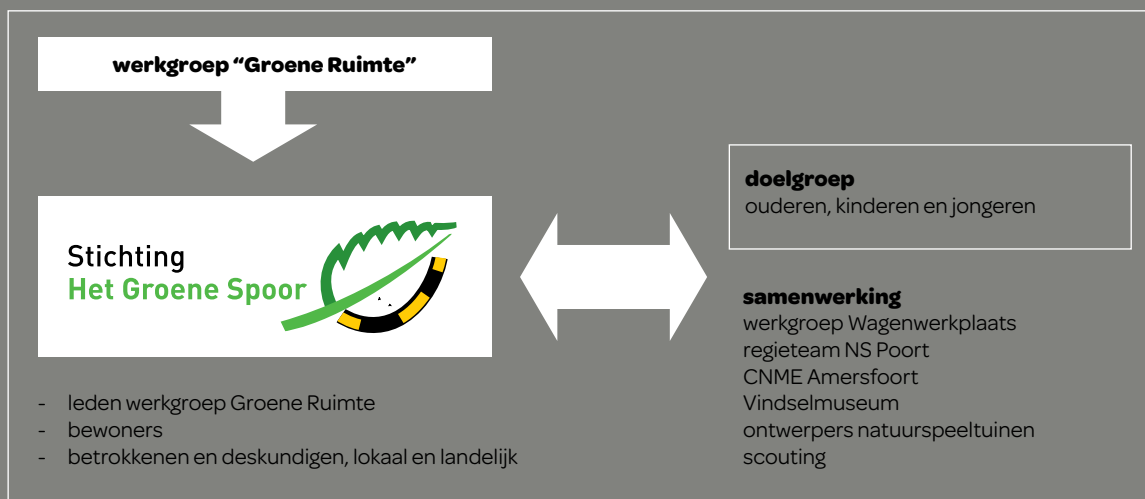
Doel: de combinatie van cultuurhistorie met natuurlijke speel- en sportaanleidingen en een wandelroute die een verbinding legt tussen stad en bos.

Inrichting en Programma

De speelaanleidingen worden gecombineerd met cultuurhistorische elementen op het terrein, zoals bijvoorbeeld de rolbaan. Een centraal gelegen picknickplaats kan gecombineerd worden met een amfitheater voor het geven van openluchtvoorstellingen en bijvoorbeeld workshops Kunst uit de Natuur of techniek- en natuureducatie voor schoolklassen. Voor het gebied rond de wagenwerkplaats wordt een open terrein met op enkele plaatsen heuvels en bosjes voorgesteld.

Werkwijze

Initiator

Tijdens het evenement SIESTA in april 2007 over het behouden van het cultureel erfgoed rond de spoorlijn in Amersfoort kregen mensen uit de buurt de gelegenheid hun ideeën daarover te presenteren. Toen ontstond het idee voor de werkgroep Het Groene Spoor en presenteerde Magda Bannink een plan om het gebied met de groene ruimte rondom de gebouwen te verbinden met het buitengebied van Amersfoort (Utrechtse Heuvelrug). De werkgroep Het Groene Spoor bestaat uit bewoners van de wijk Soesterkwartier en andere betrokkenen uit de stad en het land. De deskundigheid ligt op het vlak van speelruimte, natuur, groen, huttenbouw, kruiden, educatie en onderwijs. De werkgroep werkt enthousiasmerend in de richting van uiteenlopende doelgroepen zoals ouderen, scholen, jongeren en tieners, kinderen en hun ouders en streeft ernaar deze groepen te laten meewerken in het proces van visievorming, ontwerpen, inrichten en beheren.

Belangrijk is de samenwerking en afstemming met andere werkgroepen van de Wagenwerkplaats, met het regieteam aangestuurd door NS Poort en met de stichting Nederlands Kindermuseum. De Werkgroep zoekt verder samenwerking met speelse organisaties zoals het Centrum voor Natuur en Milieu in Park Schothorst, het Vindselmuseum, ontwerpers van natuurspeeltuinen en de scouting.

Financiering

De werkgroep bestaat uit (onbetaalde) vrijwilligers. Alle acties worden met fondsaanvragen en subsidies gefinancierd op het moment dat onderdelen concreet worden (bijvoorbeeld 350 euro buurtbudget voor het oprichten van de stichting, 5000 euro van de wethouder voor het uitzetten van een wandelroute en/of natuurspelelementen, 5000 euro van de gemeentelijk projectleider natuurspelen voor een eerste natuurspeelplek in het groene spoor). De website, het logo en het opstellen van een vlekkenplan

werd door betrokken deskundige wijkbewoners gedaan/ gesponsord. De wandelroute-actie en de startmanifestatie zijn gefinancierd door gemeente en NS (in het kader van een grotere organisatie: 'de week van de wagenwerkplaats'). De Buitenmarkt 2007 is door sponsoring van lokale bedrijven gefinancierd.

Grondeigenaar

Het eerste deel van het Groene Spoor (vanaf station naar het eind van de wagenwerkplaats) is van NS Poort. Het tweede deel (van station naar de Eem) is van gemeente Amersfoort.

Instrumenten

- oprichten van samenwerkingsverbanden en netwerken, contacten met gemeenten;
- het oprichten van een stichting voor sturing, coördinatie en communicatie;
- bewonersbetrokkenheid;
- actiedagen met uitzetten van een wandelroute, een workshop voor kinderen over hun ideeën hoe zij in de groene ruimtes willen spelen;
- publiciteit via logo, weblog en websites, lokale pers.

Conclusies, leermomenten

Zie gesprek met Magda Bannink op de volgende bladzijden.

Contact:

Magda Bannink

Links:

www.groenespoor.blogspot.com/
[www.amersfoort.nl/
smartsiteshtml?id=192470](http://www.amersfoort.nl/smartsiteshtml?id=192470)
www.wagenwerkplaats.eu

GESPREK MET: MAGDA BANNINK HET GROENE SPOOR AMERSFOORT, 01.09.08

Magda is mede-oprichtster van de Werkgroep Het Groene Spoor in Amersfoort. De werkgroep is gestart in april 2007. De kerngroep wisselt tussen de 5 en 15 mensen en bestaat uitsluitend uit vrijwilligers. Magda heeft een werkplan ontwikkeld waarin de missie, visie, en de doelstellingen van Werkgroep het Groene Spoor uitgelegd worden. De werkgroep is organisch ontstaan, en is ook nu nog heel flexibel. Het streven is een echte Stichting te worden met een bestuur, met iemand als leidinggevende en verbindend element, en met wat groepen met deeltaken. Naast de kerngroep zijn er binnen de gehele wijk nog ongeveer 90 mensen die echt geïnteresseerd zijn in wat hier allemaal gebeurt.

< **Hoe zijn de Werkgroep het Groene Spoor en de groene wandelroute tot stand gekomen?**

> Magda heeft in Deventer Milieukunde gestudeerd (natuur- en landschapsbeleid en beheer). Daarna werkte ze een tijdje bij Natuurmonumenten en bij een milieu-adviesbureau in de gemeente Amersfoort. Zo leerde ze de weg kennen. Na de geboorte van haar kinderen bleef ze een jaar thuis en begon ze het aanleggen van speellocaties in de buurt te initiëren. Zo is ze in de speeltuinwereld gerold en is ze begonnen groen en natuur te combineren met spelen. Op een gegeven moment is het idee van de Werkgroep Het Groene Spoor ontstaan. Op 3 april was er een evenement van SIESTA over cultureel erfgoed, over het behouden van de oude gebouwen rond de NS spoorlijn van Amersfoort. Buurtbewoners

waren in de gelegenheid hun ideeën te presenteren voor dit gebied. Er was toen niemand die iets vertelde over het groen en de openbare ruimte rondom die gebouwen. De werkgroep maakte een zogenaamd vlekkenplan van het gebied, met daarop weergegeven hoe je de groene ruimte rond de gebouwen kunt verbinden met het buitengebied van Amersfoort (Utrechtse Heuvelrug). Op die manier haal je het groen de stad in en maak je tegelijkertijd een recreatief-toeristisch verhaal voor de binnenstad. Deze verbinding noemden ze een groene wandelroute, die nu loopt vanaf het buitengebied van Amersfoort (Utrechtse Heuvelrug) naar het centrum van Amersfoort, onder andere via de groene ruimtes rond de oude gebouwen en de Wagenwerkplaats van de NS naast de spoorwegen. De Wagenwerkplaats was vroeger een rangeerterrein waar treinen ook opgeknapt werden.

¹ *Siesta staat voor Stichting Industrieel Erfgoed in de Stad Amersfoort. Stichting Siesta is als eerste begonnen met de Wagenwerkplaats (zie ook www.siesta-amersfoort.nl).*

De visie voor enkele groene ruimtes op de Wagenwerkplaats zoals beschreven in het vlekkenplan, is door de werkgroep uitgewerkt. Dit deel wordt nu De Wachtkamers genoemd: omdat het zo dicht bij het station ligt, heeft de Werkgroep Het Groene Spoor de verschillende (toekomstige) groene gebieden 'eerste, tweede en derde wachtkamer' genoemd, om in het thema van de NS te blijven. De wachtkamers worden ingedeeld in een stukje bos, een open ruimte, weer een stukje bos en een open stukje, en zo verder. In één van de ruimtes zullen speelmogelijkheden zijn, een andere wordt een ruimte voor honden om vrij te lopen, een andere ruimte is voor rust en ontmoeting (bijvoorbeeld een kruidentuin voor ouders, volwassenen zonder kinderen). Voor de langere termijn ligger er plannen om op deze grond kantoren te bouwen. Dan zouden de groene grondstukken van de wachtkamers de daken van de kantoren kunnen worden, die gebruikt kunnen worden ter ontspanning van het personeel. De groene verbinding blijft op die manier bestaan en gaat alleen maar de hoogte in. In het voorjaar van 2008 heeft de Werkgroep Het Groene Spoor een datum geprikt om hun werk zichtbaar te maken in de openbare ruimte. Ze hebben mensen uitgenodigd van de gemeente, van de NS en van de wijk en hebben paaltjes uitgezet langs de wandelroute, om deze te markeren en te beschrijven. Het mooie van de wandelroute is dat veel bestaande dingen gebruikt kunnen worden: oude spoorwegen of materiaal van treinen waar kinderen mee kunnen spelen. Langs de spoorwegen groeien bijzondere planten (getransporteerd door de treinen), die je nergens anders in deze regio vindt. Daarvan kun je tuinen maken, met informatie over deze planten en bloemen. Zo kun je techniek en natuur combineren. Het is het plan om langs de wandelroute een locatie voor natuurspelen op te zetten. Er moet nog een keuze worden gemaakt uit drie mogelijke locaties.

Het Groene Spoor krijgt ondersteuning van de gemeente voor de plannen. De vrijwilligers uit de werkgroep en andere betrokkenen hebben veel contact met verschillende ambtenaren van de gemeente waaronder Jan Stolk, projectleider voor het opzetten van natuurspeelplekken in Amersfoort (zie interview met Jan Stolk in hoofdstuk 5). Van wethouder van Daalen en van de 'natuurspeel' ambtenaar heeft Het Groene Spoor reeds twee maal een toezegging van 5.000 Euro gekregen voor het oprichten van speelnatuur. De gemeente is ook een actieve partner bij het kiezen van een locatie voor deze speelnatuur.

< **Hoe verloopt de participatie van kinderen en buurtbewoners?**

> De groene wandelroute werd uitgestippeld door de mensen van de Werkgroep Het Groene Spoor. Het uitzetten van de paaltjes om de route te markeren, werd gezamenlijk met kinderen gedaan (voorjaar 2008). De nazorg (instandhouding van de paaltjes) is een probleem, omdat ze verdwijnen: paaltjes worden weggegooid, gestolen en beschadigd. De plannen voor meer speelnatuur zitten nu nog in de ontwikkelingsfase. Maar ook hierbij worden kinderen en buurtbewoners betrokken. In 2009 willen ze de speelnatuur gerealiseerd hebben. Je kunt scholen, kinderen, ouders, bureaus en buurtorganisaties bij een langdurend project betrokken houden door het realiseren van kleine concrete deelprojecten (opzetten van paaltjes, laten meedenken bij natuurspelen en ontmoeting, straks helpen bij het aanleggen en onderhouden van de speelnatuur). Er zijn zo'n drie scholen betrokken. Meestal is het door tijdgebrek of gebrek aan vrijwilligers niet mogelijk alle scholen te betrekken.

< **Welke actoren zijn betrokken?**

> Zowel bij het ontwerpen/realiseren van de wandelroute als ook bij de planning van de speelnatuur langs de wandelroute waren/zijn dezelfde partijen betrokken: NS, gemeente Amersfoort, Werkgroep Het Groene Spoor, SIESTA, twee kleine ontwerpbedrijfjes uit Amersfoort, kinderen, ouders en andere buurtbewoners. Afhankelijk van de locatie die wordt gekozen voor de realisatie van de speelnatuur, verschuift de impact van de actoren. En omdat sommige actoren sneller of langzamer werken dan andere is moeilijk te voorspellen wanneer de speelnatuur gerealiseerd kan worden, Jantje Beton heeft toegezegd het project financieel te ondersteunen als ze een aanvraag indienen. Dan willen ze ook vrij snel een inspecteur van een (door de VWA) erkende keuringsinstantie erbij betrekken. Stichting Oase ondersteunt het project met kennis. De mensen van de Werkgroep Het Groene Spoor hebben ook weer hun eigen achtergronden. Zo zit Magda zelf in het bureau Samenspel-Natuurlijk! De opleiding Van Hall Larenstein wordt betrokken in de vorm van stageopdrachten. De Hogeschool Utrecht zit in het centrale stadsgebied. Die gaan ze straks zeker ook benaderen als ze in de onderhoudsfase terecht komen. Verder werden nog benaderd: Utrechts Landschap, Scouting, Landschapsbeheer NL en dieren tuin Amersfoort (deze investeert zelf ook in biodiversiteit en milieu; bezoekers die met de trein komen, kunnen wellicht in de toekomst via de wandelroute van Het Groene Spoor naar de dieren tuin) en overige lokale bedrijven.

< Tegen welke drempels en knelpunten is Het Groene Spoor aangelopen, en hoe werd daarmee omgegaan?

- > De gemeente ondersteunt de Werkgroep Het Groene Spoor door subsidie, denkt mee, en is een gesprekspartner. De NS moet er soms aan herinnerd worden de werkgroep uit te nodigen voor een overleg. Een algemeen probleem is de communicatie tussen de partijen (gemeente, NS en particulieren zoals de Werkgroep Het Groene Spoor, SIESTA en de buurtbewoners). Die verloopt langzaam en moeizaam, omdat de partijen zo verschillend zijn. Enerzijds is er grote betrokkenheid, maar anderzijds is het een opgave ze betrokken te houden. Je moet proberen op korte termijn concrete resultaten te presenteren (bijvoorbeeld het uitzetten van de wandelroute) of andere activiteiten te organiseren, zoals feesten. Je moet de wandelroute laten zien en het werk van Het Groene Spoor zichtbaar maken (plannen laten zien, iets erover vertellen), en tegelijk het langdurige proces niet uit het oog verliezen.

Een knelpunt kan geïllustreerd worden aan de hand van de afloop van projecten als Nimmerdor en Galgenberg, twee andere speelnatuurlocaties in Amersfoort. Er werd (naar Magda's mening) teveel door de gemeente zelf aangelegd. Een gemiste kans. Als er meer vanuit burgerinitiatieven gebeurt, wordt het sneller een locatie van en voor iedereen.

Bij gewone speeltuinen bestaat al snel eenvormigheid. Nu worden de locaties voor speelnatuur als een variatie hierop gepresenteerd. Daardoor heb je dan wat meer variatie voor kinderen om te spelen, maar eigenlijk zie je ook daarin weer een trend of een tendens ontstaan. Iedereen

gaat naar de Speeldernis als voorbeeldlocatie kijken en iedereen heeft het inspiratieboek van Stichting Oase. Het is belangrijk speelnatuur uniek te maken, bijvoorbeeld door aan te sluiten bij cultuurhistorische waarden van het specifieke gebied. Het Groene Spoor wil natuur, sport en recreatie, natuurspelen en cultuurhistorie combineren.

< Welke speelnatuur locaties in en rond Amersfoort ken je nog meer?

- > Nimmerdor en Galgenberg, verder is het Centrum voor Natuur- en Milieueducatie bezig bij Landgoed Schothorst. De speeltuin Rivierenwijk in Soesterkwartier zit in de planfase. Dat wordt een combinatie van toestellen en natuurspelen. De speeltuin in het Kruiskampkwartier heeft ook een combinatie van toestellen en natuurspelen. Er is nog een aantal projecten voorgenomen, en enkele schoolpleinen gaan vergroenen.

< Heb je tips voor mensen die een locatie voor natuurlijk spelen op de agenda willen krijgen?

- > Een goede tip zou zijn om (naast dit boek) het boek te lezen door Stichting Oase: *Vrij spel voor natuur en kinderen*. Achterin zit een stappenplan dat Magda gebruikt voor de ontwikkeling van de natuurspeelplaats langs de wandelroute. Je moet je weg weten te vinden binnen de gemeente, of iemand hebben die de weg weet. Je moet op de hoogte blijven van beleidsontwikkelingen, want als je subsidie wil van de gemeente moet je aansluiten bij wat op dat moment bij de gemeente speelt. Thema's als sport, beweging

en buitenspelen zijn nu landelijk belangrijk, daarmee moet je proberen binnen te komen. Je moet weten hoe het spel gespeeld wordt, hoe je de Raad moet benaderen, met de wetgeving om moet gaan, welke ambtenaren je moet benaderen, enzovoort. En je moet heel veel geduld hebben.

< Wat zijn je ideeën over de toekomst en de optimale speelnatuur?

- > In de speelnatuur zelf moet ruimte zijn voor zaken als omgetrokken bomen, de mogelijkheid om hutten te bouwen, in bomen te klimmen, verstopplekjes, en de locatie moet spanning en avontuur oproepen bij de kinderen zodat de ouders het ook leuk vinden en mee kunnen spelen. Het moet uitnodigen om in beweging te komen en bij te dragen aan de motorische ontwikkeling. Wat speelnatuur biedt, is afhankelijk van de grootte. Bij Het Groene Spoor worden de verschillende kleine stukjes door groen verbonden. Een stukje heeft een bepaald thema en daagt uit iets te doen. Dan ga je naar een ander stukje om iets anders te doen. Een oppervlak van 1 ha is een leuke grootte voor samenhangende speelnatuur, maar dat kan niet overal. Magda vindt de combinatie van traditionele speellocaties en natuurspelen ook helemaal niet verkeerd. De speeltuinverenigingen zeggen: "We willen onze toestellen en daarnaast ook natuurspelen." Dat kan gewoon een goede combinatie zijn. ■

4.3 PARTICIPATIE

Een manier om draagvlak bij en samenwerking tussen de verschillende niveaus te bevorderen is participatie. *Participatie* betekent: actief deelnemen aan een proces. Historisch gezien is *participatie* het vervolg op *inspraak*, een situatie waarbij burgers hun mening inbrengen, zonder dat de vragende partij verplicht is iets met de verkregen informatie te doen. Burgers willen echter ook structureel en actief meedoen. Daarvoor is het begrip participatie in gebruik genomen (Wikipedia).

Om meerdere redenen kan het slim (verstandig) zijn gebruikers te betrekken bij een project. Het ministerie van VROM noemt de volgende drie redenen (VROM, 2005:7):

- participatie geeft kwaliteit;
- participatie leidt tot meer draagvlak;
- participatie leidt tot een grotere betrokkenheid (bij de buurt en de burens).

Wat kinderen betreft, zijn twee goede redenen toe te voegen (Van Straten, 2008):

- participatie is een recht, opgenomen in het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind;
- participatie vergroot het gevoel van eigenwaarde van de kinderen.

Deze paragraaf zoomt in op participatie door kinderen.

4.3.1 Dimensies van participatie

Participeren kan binnen verschillende dimensies en op verschillende niveaus. Sinclair (2004; beschreven in Van Straten, 2008) onderscheidt de volgende **vier dimensies**:

1. het niveau van participatie.
2. het terrein waarop de te nemen beslissingen gericht zijn, bijvoorbeeld openbaar gebied zoals ruimtelijke planning en speeltuinen.
3. de manier waarop participatie wordt toegepast, variërend van een eenmalige bijeenkomst tot structurele participatie gedurende het hele proces.
4. de kinderen zelf: wat geschikt is voor de ene groep kinderen, hoeft dat voor de andere groep niet te zijn.

Eerste dimensie – het niveau

De niveaus van participatie kunnen op verschillende manieren worden ingedeeld. Eén manier is die van Gladwin (2004):

- a. het gevoel geven iets te zeggen te hebben (maar in werkelijkheid geen invloed hebben), bijvoorbeeld om in een goed blaadje te komen bij de politiek (*bogus-participation*).
- b. een compleet voorstel aanbieden dat geaccepteerd of verworpen kan worden, maar waarbij de kinderen wel volledig worden geïnformeerd (*informed choice*).
- c. *consultation*, waarbij kinderen binnen door volwassenen gestelde grenzen hun voorstel mogen doen en waarbij serieus wordt geprobeerd deze voorstellen te implementeren.
- d. *participation*, waarbij kinderen hun eigen projecten kunnen uitvoeren, gesteund door volwassenen. In dit geval opereren kinderen en volwassenen op gelijkwaardig niveau, terwijl in de situatie onder c. de volwassene uiteindelijk beslist.

We kijken verder naar de participatie bij speelgroen in drie steden: Rotterdam, Maastricht en Amersfoort. Overal nemen kinderen deel aan de ontwerpfase. Meestal op het niveau van 'consultation'. Kinderen brengen wel wensen in, maar een volwassene maakt het uiteindelijke plan. De mate waarin kinderen betrokken zijn bij de volgende fasen verschilt per locatie. Op de meeste plaatsen helpen kinderen bij de aanleg van de speelplaats. Ze helpen met sjouwen, zaaien stukken grond in, met zaden die ze zelf verzameld hebben. Een enkele keer onderhouden kinderen ook het groen.

In **Rotterdam** (Avonturentuin Stellenbos) is eerst contact gezocht met schoolkinderen in de buurt om hun ideeën over een nieuwe speelplek te inventariseren. In een later stadium is alle verzamelde informatie door volwassenen gebruikt om een ontwerp te maken. Idem dito in **Maastricht**: leerkrachten hebben kinderen de gelegenheid gegeven een maquette te maken van hun droomspeelplek, het ontwerp zelf is door de specialist gemaakt. Daarin zijn de kinderwensen uiteraard wel verwerkt, voor zover de omstandigheden dat toelieten. In **Amersfoort** is het al niet anders. Kinderen vertellen wat ze willen doen op de speelplaats, dat is input voor een vlekkenplan. Van participatie zoals bedoeld onder d. zijn we in deze verkenning bij de drie steden geen voorbeelden tegengekomen. Het voorbeeld van het Kinderwoud in Hannover (zie voorbeeld Kinderwoud) laat zien hoe dit wel kan. Van de eerste twee niveaus zien we overigens ook weinig.

NIVEAUS VAN PARTICIPATIE

DE 'PARTICIPATIELADDER'

“De participatieladder is door Arnstein (1971) ontwikkeld omdat er toentertijd veel onduidelijkheid was over wat participatie precies inhield. Het is met behulp van de ladder duidelijk wanneer er wel en geen sprake is van echte gedeelde macht. Als deze participatieladder wordt toegepast in beleid en de evaluatie van processen wordt het moeilijker voor besluitvormers om te zeggen dat er sprake is geweest van burgerparticipatie terwijl dit niet echt het geval is. Het geeft bovendien een leidraad voor de gekozen vorm van participatie.

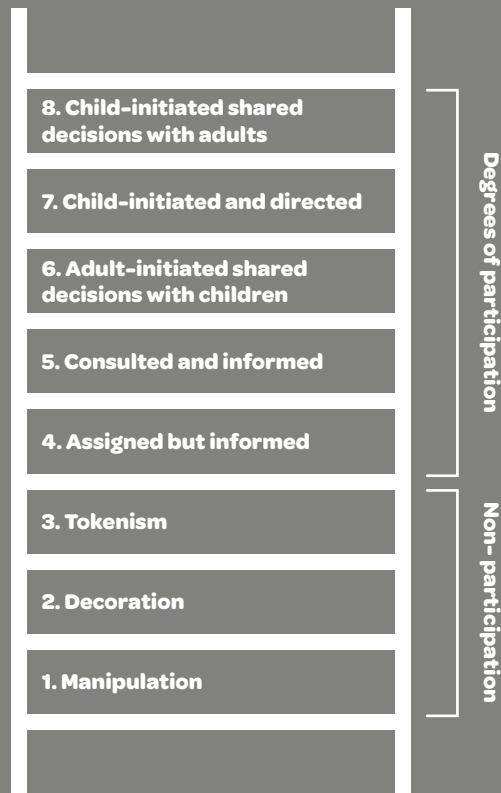

Participatieladder van Arnstein (Bron: Arnstein, 1971)

De participatieladder voor kinderen is ingedeeld in non-participatie en participatie en loopt van ‘manipulatie’ naar ‘het initiatief is door kinderen genomen, gedeelde beslissingen met volwassenen’ (Hart, 1992) (zie volgende pagina). De participatieladder zou aan het begin van een project moeten worden gebruikt om te beslissen welk niveau van participatie geschikt is. Ook kan de participatieladder worden gebruikt om aan het einde van een project (of halverwege) het project te evalueren. Aan de hand van de participatieladder kan antwoord gegeven worden op de vragen: Welk niveau van participatie is geschikt voor welke activiteiten, welk niveau probeert een project te bereiken en op welk niveau zit het project echt (Kirby et al, 2003). Hart (1992) geeft een duidelijke waarde aan de ladder, de onderste drie treden zijn zoals hij het noemt “non-participation”. Onderzoekers twijfelen hierom aan de validiteit van het model. De ladder suggereert een hiërarchie met als doel het streven naar de hoogste trede, terwijl verschillende niveaus geschikt zijn in verschillende situaties (Sinclair, 2004, Shier, 2001). Dit kan afhangen van bijvoorbeeld tijd, geld, beschikbaarheid van kinderen etc. In het gebruik van deze participatieladder worden de onderste drie treden zelfs vaak weggelaten. (PJ partners) (Stichting jeugd en jongerenwerk midden-holland, 2005).

De ladder bestaat uit acht treden, die hier besproken zullen worden.

Met de eerste trede, “*manipulation*” (manipulatie), wordt bedoeld dat kinderen worden ingezet om iets te bereiken waar zij eigenlijk niets vanaf weten; er wordt gedaan alsof kinderen het initiatief hebben genomen. Ook kan het betekenen dat kinderen wel wordt gevraagd naar hun mening maar dat ze geen feedback krijgen over wat er verder met hun input wordt gedaan. Kinderen tekeningen

De participatieladder voor kinderen. (Bron: Hart, 1992)

laten maken van hun ideale speeltuin is hier een voorbeeld van. Deze tekeningen worden gebruikt door volwassenen om een plan te maken voor een speeltuin die 'door kinderen is ontworpen'. Op deze manier hebben de kinderen geen idee wat er precies met hun tekeningen is gebeurd. Als dit alleen een tekenwedstrijd zou zijn geweest, zou het geen voorbeeld meer zijn van manipulatie, omdat hier niet wordt gesuggereerd dat de speeltuin 'door kinderen is ontworpen'. De tweede trede, "*decoration*" (decoratie), is bijna gelijk aan de eerste. Het verschil is dat er bij decoratie niet door volwassenen wordt gedaan alsof kinderen het initiatief hebben genomen.

De derde trede is "*tokenism*", hier lijkt het alsof de kinderen een stem hebben, maar zij hebben weinig invloed op wat ze doen of hoe ze participeren.

De vierde tot en met de achtste trede zijn volgens Hart (1992) echte participatie. Er zijn vier belangrijke voorwaarden om een project 'participerend' te noemen:

- de kinderen snappen de bedoelingen van het project;
- de kinderen weten wie de beslissingen neemt over hun betrokkenheid en waarom;
- de kinderen hebben een nuttige rol (dus geen decoratieve rol);
- de kinderen zijn vrijwillig betrokken bij het project, nadat is uitgelegd wat het project inhoudt.

Bij de vierde trede, "*assigned but informed*", krijgen kinderen een specifieke rol toegewezen en worden ze geïnformeerd over hoe en waarom ze worden betrokken bij het project.

De vijfde trede heet "*consulted and informed*". Hier worden kinderen gebruikt als consultants. Het project is ontworpen door en wordt geleid door volwassenen, maar kinderen snappen het proces en hun meningen worden serieus meegenomen.

"*Adult initiated, shared decisions with children*" is de zesde trede op de ladder. Hier worden de beslissingen mede door kinderen genomen. Het initiatief van het proces ligt nog steeds bij volwassenen.

Bij de laatste twee treden, "*Child initiated and directed*" en "*child initiated, shared decisions with adults*", komt het initiatief van de kinderen. Bij de zevende trede leiden de kinderen hun eigen project. Volwassenen hebben hierbij een ondersteunende rol. Volgens Hart (1992) kunnen alle kinderen samenwerken in grote groepen, als de ondersteuning maar goed is.

De achtste trede is het hoogste niveau van participatie. Hier ligt het initiatief bij de kinderen en worden beslissingen samen met volwassenen genomen. Dit soort projecten empoweren kinderen en zorgen er tegelijk voor dat zij gebruik kunnen maken van de kennis en ervaringen van volwassenen. Vaak zijn het alleen oudere tieners die in de door hen zelf ontworpen projecten volwassenen betrekken. Deze laatste trede is dus voor jongere kinderen lastig om te halen (Hart, 1992).

Wanneer het doel van (kinder-)participatie is vastgesteld, kan worden nagegaan op welke trede van de participatieladder het project kan worden geplaatst. Daarmee wordt de mate van participatie vastgesteld. Het biedt houvast om tijdens het project in de gaten te houden in hoeverre kinderen invloed hebben op het project. De participatieladder kan ook worden gebruikt bij de evaluatie van een project (Van Straten, 2008).

Tweede dimensie - het terrein

De participatie is gericht op de totstandkoming van groene, natuurlijke speelplaatsen.

Derde dimensie - de manier

Worden kinderen gevraagd hun wensenlijstje in te dienen en dan pas weer uitgenodigd bij de opening? Of worden ze ook betrokken bij de stappen die daartussen liggen? De manier kan verschillen per locatie. We illustreren dit met de vele projecten uit Maastricht. (Zie hoofdstuk 5). Bij flink veel scholen is het schoolplein of een deel daarvan (her-)ingericht als natuurlijke speelplaats. De gemeente vraagt in het begin de kinderen altijd naar hun wensen voor de nieuwe speelplaats. Vaak maken de kinderen daarna

onder leiding van de leerkrachten een maquette. Alle informatie gaat in het ontwerp. Dit ontwerp legt de gemeente voor aan alle betrokkenen en uiteindelijk komt er een definitief plan.

De verschillen in de manier van participatie zitten met name in de volgende fasen. Op de ene school helpen de kinderen bij de realisatie van het ontwerp, op de andere school leggen vooral de volwassenen het aan. Als de speelplaats klaar is, volgt het beheer. Op één school onderhouden de kinderen de speelplaats. Over het algemeen komt het onderhoud voor rekening van volwassenen of van stagiaires.

Vierde dimensie - de kinderen zelf

De participatie vorm moet aansluiten bij de kinderen (Van Straten, 2008). Ook hele kleine kinderen kunnen participeren. Het moet dan meer om een afgebakend gebied gaan. Kleine kinderen kunnen best op volwassenen overbrengen wat ze graag doen als ze spelen. Naarmate kinderen ouder worden, kunnen ze zich langer ergens voor inzetten, kunnen ze meer complexiteit aan, krijgen ze ook een kijk op dingen die verder weg liggen en zijn ook andere participatiemethoden geschikt. Het bouwen van een maquette vraagt bijvoorbeeld al meer van kinderen.

* Lokale Agenda 21 is een programma van de Verenigde Naties met betrekking tot duurzame ontwikkeling. Het is een uitvoerig actieplan dat globaal, nationaal en plaatselijk moet worden nageleefd door organisaties van de V.N., de overheden, en de belangrijkste organisaties op elk gebied waarbij de mensen het milieu beïnvloeden.

Werkwijze

**Vereniging Kinderwald e.v.
Stad Hannover afd. Groen en Milieu
Projectbureau Lokale Agenda 21***

Samenwerkingsnetwerk

stad Hannover
ouders en kinderen
pedagogen
bosbeheerders
landschapsarchitecten
maatschappelijk werkers
kunstenaars

foto: Kinderwald

Het Kinderwald biedt kinderen de mogelijkheid om in aanraking met natuur te komen en ervaringen met en in de natuur te hebben. Het doel van Kinderwald Hannover is kinderen en jongeren in hun ontwikkeling tot mondige leden van de maatschappij te bevorderen. Het aanbod richt zich op jeugd van 4 tot 18 jaar uit de regio Hannover. In kampen, workshops, acties en projecten kunnen kinderen en jongeren op uiteenlopende manier ervaringen in de natuur opdoen. Het is een plek waar kinderen kunnen ravotten, met water spelen en vies mogen worden. Zij bouwen wilgenhutten, takkenbanken en bruggen. Zij planten bomen en struiken, maken wegwijzers, dromenvangers en boomgezichten. Zij beleven de natuur met alle zintuigen. Op speelse manier leren kinderen natuur en milieu te waarderen.

Doel: meer natuurbeleving en medezeggenschap voor kinderen en jongeren in de stad Hannover.

Organisatie: Samenwerking van bestaande pedagogische, maatschappelijke, culturele en ecologische initiatieven in een nieuw netwerk om natuur en natuurervaring op verschillende manieren voor kinderen en jeugd toegankelijk te maken. De stad Hannover vormt samen met ouders en kinderen, pedagogen, bosbeheerders, landschapsarchitecten,

foto: Kinderwald

maatschappelijk werkers en kunstenaars een breed netwerk. Het project wordt gedragen door de vereniging Kinderwald Hannover e.V. en de stad Hannover, afdeling milieu en groen en het lokale bureau Agenda 21, waar het project deel van uitmaakt.

Participatie: het Kinderwald is een door kinderen vormgegeven terrein waar participatie de hoogste prioriteit heeft. Kinderen leren hun behoeftes te articuleren en ideeën te ontwikkelen voor de vormgeving van het Kinderwald en van hun leefomgeving. Het streven is om bij de kinderen en jongeren vormen van betrokkenheid, verantwoordelijkheid en continuïteit te ontwikkelen die van belang zijn voor het participatieproces. In toekomstworkshops leren zij (ruimtelijke) ideeën te ontwikkelen, maquettes te bouwen en die ideeën te realiseren. Creatieve, muzikale en artistieke activiteiten in de natuur spelen daarbij een belangrijke rol.

Pedagogisch concept:

- Kinderen op uiteenlopende manier kennis laten maken met de natuur (motto: ik bescherm wat ik ken, natuur als iets waardevols), via creatieve, artistieke of natuurkundige activiteiten. De kinderen verzamelen kennis die

ze direct bij de inrichting van het terrein kunnen inzetten.

- Kinderen leren ideeën en wensen formuleren en vormgeven
- Het betrekken van de leeftijdsgroep van 4 t/m 18 jaar (er zijn kinderen die sinds 10 jaar in het Kinderwald actief zijn en nu als begeleider zelfstandig projecten trekken)

Instrumenten

- Nieuw, breed **samenwerkingsnetwerk**.
- **Kinderparticipatie**.
- **Activiteiten** door het hele jaar voor kinderen en jongeren, rond 200 projectdagen en acties per jaar. Activiteiten zijn bijvoorbeeld: theater, muziek, beeldhouwen, dieren en planten zoeken en bestemmen, natuurlijke processen observeren, wilgen snoeien, bouwen uit wilgen en hout, groenonderhoud, terreinverkenningen etc.
- **Professionalisering** voor zogenaamde multiplicatoren: methoden, ideeën en praktische voorbeelden hoe zij met kinderen en jongeren het bos kunnen ontdekken.
- **Workshopprogramma** voor scholen en kinderopvang.
- **Opleiding** voor jongeren als activiteitenbegeleider.
- Vaste **onderhoudsgroep** van kinderen en jongeren.

Coördinatie:

Susanne Wildermann,
Fachbereich Umwelt und Stadtgrün,
Beratung und Kommunikation,
kinderwald@hannover-stadt.de

Förderverein Kinderwald Hannover e.V.

Irmtraud Lohs,
ilohs@htp-tel.de
www.kinderwald.de

Links:

www.kinderwald.de,
www.bibb.de/de/nh_28557.html
www.unmada.de/unmada/projekte/
kinderwald.html
www.klimaschutz-hannover.de/
Kinderwald.1537.0.html

afbeelding: Kinderwald

4.3.2 Succesvolle participatie

Een aantal essentiële onderwerpen komt steeds terug:

- Mensen denken in voor hen bekende patronen. Als je kinderen vraagt wat in hun nieuwe speelplaats te vinden moet zijn, noemen ze meteen schommels, glijbanen en zandbakken. Hetzelfde geldt voor volwassenen. Probeer de bekende patronen te doorbreken. Om een wensenlijstje te krijgen voor een natuurlijke speelplaats, kun je andere voorbeelden laten zien of een excursie organiseren. Het denken in bekende patronen uit zich ook in het maken van werkstukken of maquettes door de kinderen. Krijgen ze vouwblaadjes en wc-rollen aangeboden, dan maken de kinderen andere droomspeeltuinen dan wanneer ze met zand, steentjes, takjes en bladeren mogen werken. Soms is het nodig ook de begeleiders op het goede spoor te zetten. (zie interview met Paul Janssen).

- Lobst (2004) geeft in haar stuk aan dat ook de vraagstelling aan de kinderen van groot belang is. Vraag vooral naar concrete, begrensde zaken: wat vind je van het schoolplein, wat wil je er kunnen doen, hoe zouden we dat samen kunnen maken? In plaats van de open vraag te stellen naar wat de kinderen op het schoolplein willen.
- Communiceren met alle betrokkenen is belangrijk. Iltus en Hart (1994) pleiten ervoor het hele proces van planning en ontwerp transparant te houden. Maak alle deelnemers duidelijk in welke fase ze zitten en wat er precies met hun inbreng gaat gebeuren. Mensen vinden het prettig te zien wat met hun voorstellen is gedaan. Daar hoort bij dat wordt uitgelegd waarom het ene idee wel en het andere niet uitvoerbaar is.
- Voor kinderen kan het traject van ontwerp tot realisatie van een plan lang duren. Daar is wat aan te doen door tussenresultaten te organiseren, die verband houden met de nieuwe speelplaats. Bij speelplaats Stellenbos in Rotterdam richtten ze een keet bij het toekomstige speelterrein in als museum waar tekeningen en werkstukken van de kinderen tentoon worden gesteld. Ook organiseren ze knutselmiddagen en bijeenkomsten voor de ouders (zie interview met Marieke van Esch). De kinderen die meedachten over de aanleg van de Speeldernis (Rotterdam) konden stempels verdienen met een aantal activiteiten. Als je genoeg stempels had, kreeg je een jaar lang gratis toegang tot de Speeldernis. De tussentijdse activiteiten varieerden van het meedoen aan een enquête aan de hand van foto's tot het meewerken aan een maquette, het verzamelen van zaden en het maken van een voederplek (Lobst, Maas & De Gruijter, 2002; Van Straten, 2008)

Henk Zoeteman (haalbaarheidsstudie waterboerderij Beverwaard, Rotterdam), noemt de volgende succesfactoren (Van Straten, 2008:41):

1. Kies voor laagdrempelige activiteiten;
2. Laat activiteiten in de wijk of op locatie plaatsvinden;
3. Kies voor een open locatie;
4. Gebruik bestaande netwerken in de wijk;
5. Benader mogelijke deelnemers op een actieve en persoonlijke manier;
6. Bied mogelijkheden voor spontane contacten tussen bijvoorbeeld bewoners en gebruikers onderling en andere partijen;
7. Kies voor vrijblijvende en kortlopende activiteiten;
8. Denk positief, ga uit van kansen en mogelijkheden;
9. Beloof wat je waar kunt maken en maak waar wat je belooft.

Bij dat alles is timing belangrijk. Betrek je deelnemers te vroeg in het proces, dan kan het zeker voor kinderen veel te lang duren voordat er resultaten worden geboekt. Dat kan zelfs tot gevolg hebben dat de kinderen bij de opening van de speelplaats te groot zijn om er nog gebruik van te maken. Haal je deelnemers er te laat bij, dan kan het gevoel ontstaan dat alles al geregeld is en participatie een loos begrip is (Van der Loo e.a., 2006).

De stad laat hier een ander gezicht zien: zacht, speels, verwonderend, met een ander tempo en zonder prestatiedruk.

4.4 SOCIALE SPIN-OFF

Niet zozeer een sociale voorwaarde maar een effect is de sociale spin-off die speelnatuur kan hebben. Dit wordt in de literatuur nog weinig genoemd, maar is zeker waardevol. We staan er hier kort bij stil.

Groene, natuurlijke speelplaatsen ademen een andere sfeer dan gebruikelijk in de gebouwde omgeving. Het zijn 'oases in het beton'. Voor kinderen en ouders, en voor meer mensen. Dit geldt ook voor parken in de stad. De nadrukkelijker mogelijkheid om als bewoner betrokken te zijn voegt een speelnatuur iets unieks toe. Natuurlijke speelplaatsen geven mensen kansen op ontmoeting, op contact met groen en zingeving. Juist mensen die dit in de dynamische stad minder makkelijk vinden, kunnen hier tot hun recht komen.

Bij natuurspeeltuinen, dus plekken met geregeld beheer en toezicht, gaat dat een stap verder. De ervaring leert, dat deze betekenisvol kunnen zijn voor mensen die om verschillende redenen niet goed meekomen in de maatschappij. Mensen met een lichte handicap – lichamenlijk of mentaal –, mensen met angsten of depressie, met onrust of verdriet: in een gastvrije natuurspeeltuin vinden zij veilige overzichtelijkheid. De stad laat hier een ander gezicht zien: zacht, speels, verwonderend, met een ander tempo en zonder prestatiedruk.

Hetzelfde geldt voor stagiaires. Binnen de gangbare stageplekken van opleidingen is speelnatuur een tamelijk afwijkende setting. Studenten die moeite hebben om in bureau-achtige settings te functioneren, kunnen soms in de ongedwongen groene setting van speelnatuur wel tot hun recht komen. In een stad zijn dergelijke stageplekken dun gezaaid, terwijl de behoefte en noodzaak er zeker zijn. Ook bij middelbare scholieren is een groene speelse

Speelnatuur is een bijzondere aanvulling op het stedelijk aanbod van speel- en sportmogelijkheden in de openbare ruimte.

invulling van hun ‘maatschappelijke stage’ welkom. Het vraagt sociale vaardigheden van de beheerders om met deze bezoekers, deze vrijwilligers of deze stagiaires om te gaan; ze in hun waarde laten. Als zij die vaardigheden hebben, of zich daarin hebben bekwaamd en eventueel gesteund weten, zijn natuurspeeltuinen ook in maatschappelijk opzicht pareltjes voor de stad.

Verder doordenkend zouden natuurspeeltuinen in de stad ook voor therapeutische doeleinden benut kunnen worden. Dit vraagt specifieke professionaliteit en financiering.

4.5 CONCLUSIE

De ruimtelijke voorwaarden (hoofdstuk 2) en de sociale voorwaarden zijn van even groot belang bij de realisatie van speelnatuur. Je moet met de verschillende belangen van de diverse actoren rekening houden. Het is verstandig om de uiteenlopende belangen voor aanvang in beeld te brengen. Zij leggen de basis voor samenwerking in het proces.

Draagvlak is cruciaal om meer speelnatuur te krijgen: het moet duidelijk worden dat speelnatuur veel te bieden heeft, niet alleen aan kinderen maar ook aan volwassenen en organisaties. En daarmee aan de gemeente. Het gaat om zoveel meer dan het voldoen aan een kwantitatieve eis voor speelruimte en om ‘motorische vaardigheden’ en ‘bewegen’. Al zijn dat terecht belangrijke thema’s. Het gaat bij speelnatuur om spelen in al zijn rijkheid, om een oase tussen de stenen, om sociale ontmoeting en ‘lucht, licht en ruimte’ in al zijn interpretaties. En als de kinderen niet meer naar de natuur komen, moet de natuur weer dichterbij de kinderen. Natuurlijke speelplaatsen in de stad moeten net zo vanzelfsprekend worden als parkeren

of de toegankelijkheid van gebouwen. Speelnatuur draagt bij aan een beter woonklimaat in de steden. Het is uitnodigend voor gezinnen met jonge kinderen, die juist door het ontbreken van speelgroen de stad ontvluchten en zo het gewenste evenwicht in de bevolkingssamenstelling aan het wankelen brengen. Een goed woonklimaat met kwaliteitsvol ingerichte groene buitenruimte geeft status aan de buurt. In tegenstelling tot veel andere voorzieningen in een stad is de waardering van de bestemming groen bij verschillende bevolkingsgroepen hetzelfde.

Speelnatuur is niet zomaar een opwaardering van een plek. Speelnatuur is ook niet de vervanger van alles wat tot nu toe onder de noemer buitenspelen bestaat. Speelnatuur is een bijzondere aanvulling op het stedelijk aanbod van speel- en sportmogelijkheden in de openbare ruimte. Speelnatuur moet een weloverwogen en bewuste keuze zijn (zie ook hoofdstuk 2 conclusies).

Een natuurspeelplek in de stad moet breed gedragen worden. Het is maatwerk – elk project is anders, afhankelijk van de medespelers en de bijzonderheden van de locatie. Het is geen kant-en-klaar product uit een catalogus, maar vraagt op een aantal niveaus draagvlak en ondersteuning.

DRAAGVLAK, EEN
INSPIRERENDE INITIATOR
EN SAMENWERKING ZIJN
DE SLEUTELS VOOR
SUCCESVOLLE
SPEELNATUUR.

Is er **geen echt draagvlak en betrokkenheid**, of kan deze alleen met veel inzet in leven worden gehouden, dan kan het beter zijn om te kiezen voor een **consumptiemodel** van speelnatuur in de vorm van een natuurspeeltuin. Dat betekent een top-down proces (actie op macro- en mesoniveau) voor de inrichting van speelnatuur, al dan niet met participatie in de vorm van consultation. Ook in dit model is het uitermate belangrijk dat er een inspirerende initiator, professionele begeleiding, betekenisvolle volwassenen voor de kinderen, pedagogische kwaliteit en geregeld toezicht zijn. Dit is vooral van belang in een omgeving met gebruikers die eerst kennis moeten maken met deze manier van spelen en natuur.

Is er **wel draagvlak en betrokkenheid** en sprake van een 'bottom up' initiatief vanuit het microniveau, dan is de rol op meso- en macroniveau vooral professioneel ondersteunen en faciliteren. In deze situatie zijn er al ouders of bewoners die initiatieven voor speelnatuur hebben. Nu is een echt **participatiemodel** te hanteren. De aanleg van openbaar toegankelijke speelnatuur zonder formeel toezicht is nu ook mogelijk, omdat omwonenden en gebruikers verantwoordelijkheid nemen.

Op gemeentelijke niveau verdient het formuleren van een duurzame strategie voor de implementatie van speelnatuur de voorkeur. Ad hoc acties bieden minder mogelijkheid voor het sturen en bewaken van de kwaliteit. Het is beter om te investeren in goede voorbeelden, de effecten ervan in kaart te brengen en vanuit daar verder te ontwikkelen.

Als de speelnatuur is opgeleverd, moet zij net als haar gebruikers de tijd en de ruimte krijgen om zich te kunnen ontwikkelen. Iedere ontwikkeling brengt veranderingen met zich mee, speelnatuur is net als een huis of een stad nooit af. Er moet mogelijkheid blijven op deze veranderingen te kunnen reageren. Het traject stopt dus niet met de oplevering. Goede nazorg houdt de mensen gemotiveerd en betreft nieuwe mensen erbij. (zie ook voorbeeld CNME Maastricht in hoofdstuk 5).

Het nut van participatie

Ongeacht de vorm of mate van participatie, de inbreng van kinderen werkt verrijkend op de input van volwassenen. Kinderen zijn immers de experts in spelen! Om de participatie van de kinderen tot een succes te maken, is een aantal aspecten essentieel. In de ontwerpfase moet je kinderen op het spoor van groene, natuurlijke speelplaatsen zetten. Kinderen en volwassenen zitten vast in hun bekende denkpatronen. Zonder hulp kunnen ze vaak niet meer in termen van *natuurlijke* speelelementen denken. Dat is te doorbreken door voorbeelden te laten zien, of door ze natuurlijke materialen te geven om hun wensen en ideeën vorm te geven. Het is daarnaast belangrijk dat kinderen weten waar ze invloed op kunnen uitoefenen, om welke reden bepaalde wensen (niet) uitvoerbaar zijn en wat er met

hun bijdragen gebeurd is. In de vaak lange tijd tussen de aanvang van een project en het openingsfeest kunnen kinderen bij het proces betrokken blijven door tussentijdse resultaten te organiseren die verband houden met de nieuwe speelplaats.

Of participatie ook tot grotere betrokkenheid en beter gebruik van de speelplek leidt is onduidelijk. Het lijkt vooral de kwaliteit van het proces te zijn, die bepaalt of het grotere betrokkenheid en beter gebruik oplevert. Zo laat het Spielplatzbüro in (Neder-) Oostenrijk bij de evaluatie van de reeds gerealiseerde 150 projecten zien dat participatie wel degelijk effect op de betrokkenheid van de gebruikers kan hebben. (zie voorbeeld Spielplatzbüro hoofdstuk 5).

Participatie kan dus een belangrijk instrument zijn om draagvlak te ontwikkelen. Vooral bij plekken in de directe woonomgeving is dit relevant. Het is cruciaal als het om de inrichting van openbare plekken zonder toezicht gaat, die met name op de betrokkenheid en verantwoordelijkheid van de gebruikers en omwonenden moeten draaien. Participatie is een belangrijk middel zijn om het andere perspectief van spelende kinderen te beseffen. Zo is professioneler op de behoeften en belevingswereld van kinderen in te spelen. Een wereld waar de meeste 'grote' mensen verder van verwijderd zijn geraakt dan ze zelf denken.

1 2 3 4 5 6 7

BELEIDS-
INSTRUMENTEN
EN VOOR-
WAARDEN

Foto: Els Huigens

5. BELEIDSINSTRUMENTEN EN VOORWAARDEN

Wie met groene, natuurlijke speelplaatsen aan de slag wil, krijgt onvermijdelijk met beleidszaken te maken. Beleid kan ondersteunen: bijvoorbeeld in geld of expertise. Het kan ook beperken of remmen: het veiligheidsbeleid stelt grenzen en kan leiden tot terughoudendheid. Dit hoofdstuk gaat over de beleidsinstrumenten die ter beschikking staan: communicatie, het treffen van voorzieningen en wet- en regelgeving.

5.1 COMMUNICATIE

Communicatie is van belang voor het uitdragen van de visie op speelnatuur en het bij elkaar brengen van partijen.

Speelnatuur sluit aan op verschillende beleidsdoelen. Landelijk raakt het de doelstelling van meerdere ministeries. Er is nog geen samenwerking. Er is zelfs geen gezamenlijke

visie. Acties blijven ad hoc, kennis raakt versnipperd, krachten blijven ongebundeld, en subsidiestromen ongericht. Ook op lokaal niveau bestaan plannen naast elkaar. Eventueel speelruimtebeleid sluit meestal niet aan op groenbeleid. Het heeft onvoldoende positie in het ruimtelijk planningsproces. Het blijft daarmee een sluitpost.

SPEELNATUUR PAST BIJ BELEIDSDOELEN EN VAN MEER MINISTERIES

- LNV - draagvlak voor natuur, groen en de stad
- VROM - krachtige steden met een gezond leefmilieu
- OCW - leerlijn groen
- VWS - preventie overgewicht
- Jeugd en Gezin - gezond opgroeien
- VNG - kindvriendelijke steden

Een gezamenlijk gedragen visie, bundeling van krachten en budgetten op macroniveau werken positief door naar het meso- en microniveau (zie schema 4.2.3 Integrale projectaanpak). Op mesoniveau gaat het er vooral om het draagvlak te vergroten en actief te houden. Onder meer door:

- voorlichting over nut en noodzaak van speelnatuur;
- het helpen op het spoor van een natuurlijke speelplaats te komen (en tot bruikbare ideeën te komen);
- het zoeken en ondersteunen van inspirerende initiatiefnemers;
- procesbegeleiding in de zin van verbindingen leggen en ondersteunen;
- professionalisering op het gebied van speelnatuur en natuurspelen aansturen;
- participatie als instrument inzetten om het draagvlak bij de realisatie te vergroten.

De prijsvraag rond groene natuurlijke speelplekken door Entente Florale in 2009 is een mooi voorbeeld van de gewenste inzet op mesoniveau.

5.2 VOORZIENINGEN

Uiteenlopende voorzieningen helpen bij de realisatie van speelnatuur in de stad. Het is belangrijk dat ze aansluiten bij de stand van het gewas. Ze kunnen dus veranderen of verdwijnen na verloop van tijd. Er zijn voorzieningen op landelijk niveau en op lagere schaal.

5.2.1 Landelijke voorzieningen om natuurspelen in de stad te bevorderen

Financiën

De financiering van speelnatuur kan op verschillende manieren vorm krijgen. Het Rijk kan stimuleringsgelden inzetten. Maatschappelijke organisaties zijn in staat om fondsen te vormen. Groen is voor commerciële partijen en projectontwikkelaars interessant. Zorgverzekeraars zijn aanspreekbaar op grond van de positieve relatie tussen gezondheid en natuur. Men kan daarbij de langdurige economische effecten voor omgeving en maatschappij voor ogen houden.

Onderzoek

Onderzoek optimaliseert speelnatuur op verschillende manieren. De inpassing in verschillende settings (school, kinderopvang, woonbuurt etc), de effecten op gezondheid, de ecologische waarde, de bezoekfrequentie, de realisatie (procesonderzoek) en kosten e.a. Onderzoek legt een fundament onder alle praktische activiteiten.

Opleiding

Professionalisering geeft meer kwaliteit aan natuurspelen. Zowel langs de groene weg (aanleg en onderhoud), als langs de pedagogische (jeugdwerk, kinderopvang onderwijs). Opleidingsinstituten pakken het hier en daar al op. Het Rijk kan dit verder stimuleren.

Onderwijs

Door natuur- en milieueducatie (NME) voor schoolkinderen verbetert de latere houding en het gedrag ten aanzien

van natuur en milieu aantoonbaar (Jansen e.a., 2006). Dit langetermijneffect maakt het aantrekkelijk om NME overall als een vast onderdeel in het basisonderwijs in te voeren. Speelnatuur binnen handbereik maakt het scholen veel gemakkelijker om deze taak te realiseren.

Praktisch kenniscentrum

Een praktisch kenniscentrum ontsluit de ervaring met en de kennis over speelnatuur. Een open netwerk voedt het centrum en bestaat uit:

- speelnatuurwerkers;
- andere professionals (pedagogen, biologen, ontwerpers, aannemers/ hoveniers, leerkrachten/ kinderleidsters, nme-medewerkers);
- leken (de kinderen zelf, hun ouders, betrokken bewoners).

Praktijk en theorie komen hier samen. Zo kan er meer en betere speelnatuur komen. Het centrum werkt vraaggericht en adviseert zowel naar boven als naar beneden. Naar boven adviseert het kenniscentrum de overheid beleidsmatig, naar het veld als praktische raadgever, naar het bedrijfsleven als bemiddelaar. Het heeft een landelijke taak en coördineert regionale steunpunten (zie verder hoofdstuk 6).

Borging kwantiteit speelnatuur

Speelruimte komt vaak in het gedrang bij (her-)inrichtingsplannen (Aarden, 2006). Gemeenten moeten een goede beleidsmatige onderbouwing hebben voor het belang van buitenspeelruimte, om tegenwicht te bieden aan andere 'sterke' bestemmingen (Van der Loo e.a., 2006:28). De minister van VROM adviseert gemeenten om 3% van nieuwe bouwlocaties als buitenspeelruimte te reserveren. Dit is niet dwingend, omdat het in strijd is met de eigen rol van gemeenten hierin. En omdat het niet per se de kwaliteit van de speelruimte ten goede komt.

Onder meer Rotterdam heeft daarom een eigen, genuanceerdere spreidingsnorm ontwikkeld (gemeente Rotterdam 2008).

De landelijke groennorm van 75 m² per bewoner is als instrument vergelijkbaar. Deze is evenmin dwingend. In de praktijk volgen gemeenten hem heel verschillend.

Borging kwaliteit speelnatuur

Als de basale vierkante meters voor groene speelruimte geborgd zijn, gaat het natuurlijk om de kwaliteit van de ruimte. Als er genoeg ruimte is, blijkt kwaliteit vaak een struikelblok. Het is ontoegankelijk, sociaal onveilig of daagt kinderen en jongeren niet uit (Van der Loo e.a., 2006).

De kwaliteit moet tot nu toe vooral komen van bezielde ontwerpers, pionierende aannemers en bevoegen beheerders. Nu speelnatuur een breder gedragen onderwerp wordt en 'ontdekt' wordt door de grotere marktpartijen is bewaking van de kwaliteit nodig. We moeten voorkomen dat we speelnatuur, gedragen door een golf van belangstelling, (te) grootschalig, snel en onzorgvuldig aanleggen. Speelnatuur van slechte kwaliteit leidt gauw tot een slechte reputatie. Speelnatuur verdient een duurzame inbedding in gemeentebeleid en in het kinderleven. Speelnatuur mag geen modeverschijnsel worden, vergelijkbaar met de hausse aan trimbanen in de jaren 70.

Landelijke experts ontfermen zich over de kwaliteit van groene speelruimte. Voor de Entente Florale prijsvraag voor de beste groene speelplek van Nederland (www.ententeflorale.nl) ontwikkelden zij toetsingscriteria. Dit zijn de handvatten voor de kwaliteit van speelnatuur. (Zie kader). (Bij veiligheid passen we de originele prijsvraagcriteria aan op de visie hoe om te gaan met risico's uit hoofdstuk 3.2.5).

HANDVATTEN VOOR KWALITEITSBORGING SPEELNATUUR IN DE STAD

(BRON: ENTENTE FLORALE 2008)

Kindperspectief (*natuurlijk avontuurlijk spelen*)

1. Herkenbaar als speel- en ontmoetingsplek (bijvoorbeeld door poort, totempaal, etc.)
2. Toegankelijk en bereikbaar voor zoveel mogelijk – in principe alle – kinderen
3. Afwisseling in de ruimte = 'landschap' (bijv. hoog/laag, donker/licht, open/gesloten, droog/nat)
4. Diverse materialen kunnen worden ingezet
 - bodem: klei, zand, modder
 - water: pomp, fontein, beek, moeras, plas, ...
 - beplanting: kruiden (bloemen!), struiken, bomen
 - hout, steen, andere materialen
5. Er wordt recht gedaan aan behoeften van kinderen
Denk bijvoorbeeld aan:
 - uitdaging tot intensief bewegen zoals klimmen, rennen, etc.
 - rustig ergens kunnen zitten, samen met anderen spelen en herrie maken, jezelf kunnen terugtrekken in stilte, je kunnen verstoppen
 - graag gezien worden
 - kunnen zien zonder gezien te worden
 - je thuis voelen, geborgenheid, in de seizoenen, de bomen, e.a.
 - 'verandering en veranderbaarheid' ('speelsheid') van de omgeving
 - de vele ongevormde 'losse dingen' die natuur biedt als speelmateriaal en die uitnodigen om in vele combinaties dingen van te maken

- iets nuttigs of moois maken van natuurlijk materiaal
 - ervaren van grond, water, zon en wind, vuur
6. Veelzijdige uitdaging tot bewegen door niet bedachte en onverwachte, natuurlijke verschillen: in het terrein, in klimbomen, in klimconstructies van boomstammen, e.d.
 7. De speelruimte biedt speelse groene educatieve mogelijkheden
 8. Kinderen zijn actief betrokken bij het ontwerptraject en bij de realisering, het beheer/onderhoud en de wijze van gebruik

Aanleg- en beheer

1. *Beplanting*
Het beplantingsplan houdt rekening met de standplaats (bodemtype, grondwaterstand, licht en ruimte), de juiste boom op de juiste plaats. Groen moet centraal staan, functioneel zijn en meer bieden dan allen esthetische waarde.
2. *Ecologische waarde*
Vrucht, kleur en structuur zijn belangrijke dragende elementen in het plan. De beplanting is aantrekkelijk voor fauna. Aandacht voor inheemse beplanting is eveneens een overweging.
3. *Sortimentskeuze*
Bij de keuze van beplanting wordt rekening gehouden met speel en educatiemogelijkheden, aantrekkelijkheid door de seizoenen heen en veilig.
4. *Beheerplan*
Het beheerplan beschrijft de onderhoudshandelingen en houdt rekening met milieuaspecten. De beplanting is afgestemd op het beheerplan.

5. *Eindbeeld*

Het ontwerp heeft een bepaalde mate van flexibiliteit. Het eindbeeld is inzichtelijk en wordt eventueel aan gebruikers en omwonenden gepresenteerd. Het eindbeeld wordt gerealiseerd binnen een reëel tijdstip van 3 tot 5 jaar.

6. *Sociale functie*

De speelplek vervult een multifunctionele toepassing. De openbare of semi-openbare ruimte wordt op een creatieve manier gebruikt door aansluiting te hebben op bijvoorbeeld waterberging, volkstuinten, ecologische verbindingzones of educatieve functies.

7. *Omgeving*

Qua dimensie en uitvoering is de speelplek een integraal onderdeel van en passend bij de omgeving en de bewoners.

Uitdaging en veiligheid

1. Uitdaging en veiligheid staan in een gezond evenwicht.
2. Kinderen worden gestimuleerd tijdens het spel veiligheidsbevorderende vaardigheden aan te leren.
3. Het gebied is getoetst op onaanvaardbare risico's.
4. Er is een risicobeheersplan uitgewerkt als onderdeel van een onderhoudsbeheersplan.
5. Er worden regelmatige controles uitgevoerd.

SPIELPLATZBÜRO NIEDERÖSTERREICH

NEDEROOSTENRIJK, OOSTENRIJK

Centrale kwaliteitszorg en processturing

De provincie Nederooostenrijk ondersteunt gemeentes bij het opzetten van natuurlijke speeltuinen. Sinds 2000 wordt ieder jaar voor 25 gemeentes een subsidie van € 10.000 ter beschikking gesteld. Het doel daarvan is om de realisatie van natuurlijke openbare speeltuinen die aan de behoeftes van de kinderen voldoen, te bevorderen en kinderen actief bij het inrichtingsproces te betrekken. Een speciaal daarvoor ingericht Spielplatzbüro coördineert het proces eromheen en waakt over de kwaliteit. Vanaf 2009 wordt het programma uitgebreid en wordt de deelname van openbaar toegankelijke schoolterreinen mogelijk.

Politieke motivaties

- De initiatieven van burgers stimuleren en professionele ondersteuning bieden. De participatie van kinderen en ouders is door het ministerie als norm vastgelegd en is daarmee een randvoorwaarde voor het verkrijgen van subsidie
- Evaren dat de identificatie met iets waar aan meegewerkt is, groter is en dat vervolgens de zelfregulatie beter werkt. Mensen hebben meer binding met de plek en nemen verantwoordelijkheid

- Coördineren en processturing – een speciaal ervoor ingericht Spielplatzbüro coördineert het proces eromheen en waakt over de kwaliteit
- Financiering – sinds 2000 wordt ieder jaar voor 25 gemeentes een subsidie van € 10.000 ter beschikking gesteld voor de realisatie van natuurlijke speeltuinen
- Betrokkenheid creëren – naast kinderen als gebruikers worden ook de gemeentes, de ouders en de scholen actief bij het proces betrokken en voorgelicht
- Kwaliteit bewaken – duidelijke criteria: natuurlijke speeltuinen moeten aan de behoeftes van de kinderen voldoen en kinderen actief bij het proces betrekken

Werkwijze

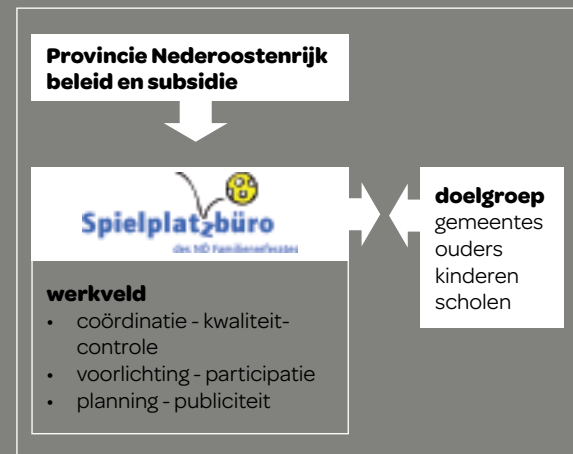

foto: Spielplatzbüro

Instrumenten

- Prijsvraag: als middel om ontwikkelingen te stimuleren en om subsidie te verdelen (gemeentes)
- Spielplatzbüro: als centraal aanlooppunt voor alle vraagstukken rond het onderwerp, kenniscentrum, procesorganisatie (gemeentes, scholen, ouders, kinderen)
- Publiciteit: handboek speelruimte, publicaties, website, persberichten, organisatie van actiedagen, openingen, prijsuitreiking, digitale geomap met alle speeltuinen
- Workshops: kinderen verkennen het terrein en gaan onder begeleiding plannen maken voor de inrichting van hun speelplaats (kinderen, scholen, ouders)
- Seminars: over het kernidee van natuurlijke spelen, de betekenis, de inrichting, het onderhoud en het omgaan met risico's (ouders en gemeentes)
- Plantdag: gezamenlijke actie waar samen bomen en heesters geplant worden (ouders, kinderen, gemeentes)

foto: Spielplatzbüro

SPIELPLATZ TELEFON
 02742/9005-19001
 spielplatzbuero@noef.gv.at
 www.noe-spielplatz.at

Links:
www.noe-spielplatz.at/
www.noe-spielplatz.at/Informationsbrochuere2008.pdf

5.2.2 Wat kan de gemeente zelf doen?

1. Speelruimtebeleid

De gemeente heeft visie en voert beleid uit op speelruimten, waarvan groen spelen een onderdeel is. Verschillende beleidssectoren (groenbeleid, sport en recreatie, NME, stedenbouw, jeugdbeleid, gezondheid) zijn daarbij betrokken; hun sectorale visies sluiten erop aan. Er is samenhang op gemeentelijk niveau.

De visie gaat in op het bereik van de verschillende plekken, en koppelt daar capaciteit en niveau van laagdrempeligheid aan vast. Speelruimtebeleid sluit aan op de prioriteiten in het landelijk en gemeentelijk beleid (bijvoorbeeld kracht-wijken, stimuleren van bewegen, stadslandbouw).

2. Stimulering

Gemeente stimuleert groene (kwaliteits-)speelplekken, met bijvoorbeeld subsidies, inhoudelijke ondersteuning/expertise, of het faciliteren van bewonersparticipatie. De gemeente koppelt het subsidiebeleid aan kwaliteits-eisen, zodat speelnatuur niet zo'n misser wordt als de fietscrossbanen in de jaren 80.

3. Locatiekeuze

De locatie moet bewust gekozen, toegankelijk en bereikbaar zijn. De locatie is niet milieubelast (luchtkwaliteit, geluid, electromagnetische velden, bodem e.d.).

4. Financiering

De kosten zijn inzichtelijk, berekend voor langere termijn en uitgesplitst in ontwikkel-, realisatie- en beheerkosten. De gemeente zorgt ervoor dat niet alleen de investering geregeld is, er is ook geld voor het onderhoud en de sociale programmering (activiteiten, participatie, combinaties met buurt/jeugdwerk, vormen van toezicht en aanwezigheid stimulerende volwassenen).

5. Communicatie extern

De gemeente gaat een interactief participatietraject aan bij het initiatief, ontwerp en beheer van speelgroen. Dit betreft

kinderen, ouders, omwonenden en andere belanghebbende. De gemeente moedigt nieuwe groene speelplekken aan. Er is in de gemeente één aanspreekpunt voor initiatiefnemers speelgroen.

6. Communicatie intern

Er is een gemeentelijk projectleider met een team of netwerk. Er zijn heldere verantwoordelijkheden. De verschillende beleidssectoren werken samen in het verlengde van de speelruimtevisie en weten elkaar te vinden.

7. Professionalisering

De gemeente stimuleert de inzet van professionele krachten bij speelnatuur en de pedagogische kwaliteit van het werk. De deskundigheden van betrokkenen in de gemeente worden verhoogd door groenbeheerders bij te scholen over speelnatuur en veiligheid; door leerkrachten te trainen; en door de procesvaardigheden van betrokkenen bij participatieprojecten te verbeteren.

Met eventueel steun van het praktisch kenniscentrum (zie 5.2.1.) werkt er lokaal een slagvaardig expertiseteam. Dit team werkt intersectoraal en laagdrempelig.

8. Overig

- De gemeente bewaakt de snelheid en zorgvuldigheid van het proces van initiatief tot realisatie.
- In het hondenbeleid staat 'honden zijn op de speellocatie niet welkom'.
- Het bestemmingsplan formuleert de bestemmingen zó dat er ruimte is voor speelnatuur.

GESPREK MET: **RON ESMAN EN RIEN HORDE** **NATUURTUIN VARSSEVELD** LEERDAM, DOOR ECOPLAN NATUURONTWIKKELING

Ron en Rien werken als groenbeheerders bij de gemeente Leerdam.

< **Hoe verschilde het natuurspeel terrein Varsseveld van andere projecten bij de dienst?**

> Het project betekende voor de dienst groenbeheer toch een extra belasting. Er was geen capaciteit om dergelijke projecten naast de gewone werkzaamheden uit te voeren. Bovendien vraagt het ontwikkelen van zo'n gebied een heel andere manier van denken. De gemeente Leerdam heeft de firma Ecoplan de opdracht gegeven om het gebied een natuurvriendelijke invulling te geven. We stonden in het begin nog wel eens raar te kijken van de suggesties van Ecoplan, maar die bleken achteraf toch goed uit te pakken. Zij hebben de uiteindelijke plannen gemaakt en ze hebben

de complete uitvoering begeleid (inclusief de natuurbouw, de takkenwal, de bosvorming enzovoort). Ze hebben de schapen geleverd en voeren daar nog steeds het beheer over. Ieder jaar adviseren ze ons over het beheer, wat we wel zelf uitvoeren. Het project is nu zover dat we het helemaal hebben overgenomen en dat Ecoplan steeds minder hoeft bij te sturen.

< **Wordt er niet veel kapot gemaakt door de jeugd?**

> De jeugd heeft hier veel schik maar maakt ook best veel kapot. Er worden veel hutten gebouwd. Vooral de oudere kinderen gebruiken over het algemeen meer materiaal, ze gebruiken takken van het hele terrein. Natuurlijk is daar het natuurspeel terrein ook voor bedoeld, hoewel het gebied voor dit soort hutten toch iets te klein is. In principe laten we de hutten zitten als het niet

te gek wordt, zeker als er materiaal van het terrein zelf gebruikt wordt. Maar vaak wordt op een gegeven moment ook plastic gebruikt om de hut waterdicht te maken, of worden er complete matrassen aangevoerd. Dan wordt er vaak ook nog een vuurtje bij gestookt en dat is voor ons het teken om de hut op te ruimen. Om vandalisme te voorkomen moeten we corrigerend optreden. De schapen zorgen er zichtbaar voor dat het terrein met rust gelaten wordt. De jeugd heeft duidelijk meer respect voor het terrein als er dieren rondlopen.

< **Hoeveel kinderen zie je nou op een vrije woensdagmiddag rondlopen?**

> Dat hangt natuurlijk sterk van het weer af, maar zodra het wat warmer wordt lopen op het terrein al snel zo'n 25 kinderen rond. Zodra het water van de Linge wat warmer wordt, gaan de kinderen zwemmen en wordt het vanzelf een stuk drukker.

< Zie je vooral kinderen van een bepaalde leeftijd?

> Kinderen in de leeftijd van 6 tot 14 jaar zijn de grootste gebruikers van het natuurspeelterrein. De hele jonge kinderen zullen uiteraard nooit uit zichzelf naar zo'n gebied komen. Onder begeleiding van ouders zie je wel de nodige jonge kinderen spelen. Ze zijn vooral te vinden in het voorste gedeelte.

Wat ons aangenaam verrast heeft, is dat het gebied ook goed gebruikt wordt door de oudere jeugd. Het gaat ook heel goed samen met de jongere kinderen. Het nadeel van de oudere jeugd is wel dat je ze regelmatig moet corrigeren op hun gedrag. Vervelend is dat er regelmatig met scooters wordt gereden op het voetpad vóór het terrein en een enkele keer komen ze zelfs met die scooters het terrein op. Ze slagen er blijkbaar in om met die scooters door het dubbele klaphek te komen. Zodra dat gebeurt, wordt er ogenblikkelijk ingegrepen. Daarvoor zoeken we op dit moment samen met de politie naar een oplossing.

< Zie je verschillen tussen meisjes en jongens in het gebruik van het terrein?

> Het avontuurlijke gedeelte van het terrein wordt vrijwel uitsluitend door jongens gebruikt. Maar ook daar zie je nooit jongens alleen spelen, altijd in een groepje. Het gebied is blijkbaar erg spannend. De meisjes blijven meer aan het begin en zijn vaak te vinden aan de waterkanten en bij de paddenpoel.

< Hoeveel werk hebben jullie jaarlijks aan het natuurspeelterrein?

> We lopen iedere dag een rondje door het gebied om even naar de schapen te kijken.

< Je kunt het terrein op met honden; er zitten wel van die dubbele klaphekjes maar dat houdt een hond niet tegen.

> Ja, er staat wel een bordje bij de ingang, dat je de honden aan de lijn moet houden. Je mag ze dus niet los laten lopen. Er zijn natuurlijk altijd mensen die zich er niets van aantrekken. Zelf vinden we het niet prettig dat men daar met honden komt, vanwege de hondenpoep. Op een speelterrein mag gewoon geen hondenpoep liggen. De ontlasting van schapen is overigens geen enkel probleem. De schapenkeutels zijn veel harder van samenstelling en drogen veel sneller op. Bovendien moet je echt zoeken om schapenkeutels te vinden.

< Worden de schapen wel eens opgejaagd door een loslopende hond?

> Met de Soay-schapen valt niet te spotten. Ze zijn dan wel klein, maar kunnen bijzonder fel zijn en laten zich beslist niet door een hond opjagen. We hebben in al die jaren nog geen enkel vervelend incident meegemaakt met loslopende honden. Dit jaar hebben we er geen ram bij lopen, omdat daar veel kinderen toch bang van waren. De schapen zijn helemaal niet mensenschuw en zijn er inmiddels goed aan gewend dat er mensen rondlopen en spelen op het terrein.

< Wat zouden jullie nu anders hebben gedaan, nu je inmiddels zo'n vijf jaar ervaring hebt met het natuurspeelterrein?

> De oevers van de balkgaten lopen steil af. Het zou leuk zijn geweest, wanneer daar op enkele plekken een flauw talud was gemaakt, waardoor er een soort moerasvegetatie had kunnen ontstaan. Dat zou aan die lange oevers een extra accent gegeven hebben. Nu loopt de oever alleen aan het einde glooiend af en daar is een soort strandje gemaakt. Dat strandje had dus verderop een keer terug moeten komen. Misschien was het ook aardig geweest om de Soay-schapen te vervangen door heideschapen. Je hebt dan een inlands dier op een inlands natuurterrein. Nadeel zou wel zijn dat deze schapen jaarlijks geschoren moeten worden en waarschijnlijk ook iets minder gehard zijn dan de Soay-schapen. Ook is niet helemaal duidelijk hoe dit ras zich gedraagt met honden.

< Wat kost Varsseveld jaarlijks aan onderhoud?

> Het toezicht kost een paar uur in de week. Er wordt verder twee keer in de week papier geprikt om het gebied goed schoon te houden. Twee maal per jaar wordt langs de paden het gras wat weggemaaid met de zeis. We schatten dat we jaarlijks veertien dagen aan groenonderhoud nodig hebben, inclusief het opnieuw opzetten van de houtrillen. De schapen doen eigenlijk het meeste werk voor ons. Zouden we de schapen niet hebben, dan moesten we enkele keren per jaar het hele terrein maaien en ook struiken en zacht hout terugzetten. We corrigeren vooral bij de paddenpoel in de

zomer, om voldoende doorgang naar de poel te houden. Dat doen we gewoon met de zeis. Voor het beheer van het gebied is echt iemand nodig die er gevoel voor heeft.

We hebben dus maar weinig onderhoud. We laten de natuur haar werk doen. Natuurlijk kun je er net zoveel werk in steken als je zelf wilt, maar wij vinden, afgezien van het kostenaspect dat regelmatig ingrijpen in strijd is met de doelstelling om een natuurterrein te maken.

Voor de schapen hebben we een beheerovereenkomst, wat ons jaarlijks een bedrag kost. Afgezien van de dagelijkse rondgang hebben we aan de schapen verder geen kosten.

< Denk je dat je het gebied open kunt houden of dat het in de loop van de jaren steeds verder zal dichtgroeien?

> We hebben de afgelopen winter de schapen eruit gehaald omdat we bang waren dat de beplanting teveel van de schapen te lijden zou hebben. Schapen eten in de herfst de boombast, om bepaalde stoffen die ze tekort komen aan te vullen. Je kunt dat maar in zeer beperkte mate ondervangen door ze bij te voeren of door een likblok op te hangen. Er staan in een gebied dikke essenbomen die steeds weer geschild worden door de schapen; blijkbaar vinden ze die heel lekker. Ook de wilgen in de zachthoutzone moeten het behoorlijk ontgelden. Zelfs een plek die helemaal overgroeid was met klimop, is door de schapen kaalgevreten. Soms maken we met de zeis een doorgang naar de Linge, om een doorrijke te geven vanuit het gebied naar de rivier. Dat doen we zo af en toe volgens eigen inzicht.

< Hebben jullie in Leerdam deze principes op meer plaatsen kunnen toepassen?

> Je hebt wel wat ruimte nodig, dus kleine plantsoenen zijn eigenlijk niet geschikt. Bovendien zijn binnen de dienst de meningen over deze natuurlijke aanpak nog verdeeld. Wij vinden het zelf erg geslaagd, maar niet iedereen deelt die mening. Daar komt bij dat het openbaar groen in Leerdam vaak een kwestie is van lange stroken met rijen bomen en struiken.

Wel zijn we op verschillende plaatsen voorzichtig bezig met een wat meer ecologisch beheer. Je moet dat stapsgewijs doen om de mensen uit de buurt aan het nieuwe uiterlijk te laten wennen. Bij het natuurspeel­terrein was dat geen probleem, omdat de wijk in dezelfde tijd werd gebouwd als dat het terrein werd aangelegd. Het is één groot project geweest: woningbouw en de aanleg van het natuurspeel­terrein. De omwonenden waren dus geen andere situatie gewend.

> Wie heeft er destijds voor gezorgd dat dit gebied er kwam?

> Die eer komt toe aan wethouder Vemey (nu gepensioneerd), die er destijds voor pleitte om op het gebied een heemtuin te realiseren. Maar dat bleek zo problematisch te zijn voor wat betreft het onderhoud en ook voor het verbouwen van het terrein, dat we uiteindelijk toch hebben gekozen voor een natuurtuin. Wat ook meespeelde was dat het een hele volle wijk was met heel weinig ruimte voor de kinderen.

< Wat zijn kritische zaken voor het slagen van zo'n project?

> Het is belangrijk dat de beheerder gevoel heeft voor het project. Zo'n project is toch sterk afwijkend van het normale werk van een afdeling groenbeheer, het is niet glad en strak. Je moet oog hebben voor de natuurlijke processen en ook het geduld hebben om niet meteen in te willen grijpen. Soms is het dan ook nodig de bezoekers uit te leggen waarom je bepaalde dingen doet, zoals het afbreken van een hut.

< Zien jullie het gebied ieder jaar mooier worden?

> Beslist. Hoewel je nog wel een paar jaar verder moet zijn, voordat het gebied zijn uiteindelijke schoonheid heeft. Sommige gebieden zijn nog vrij kaal, vooral de hoger gelegen zandheuvel groeit maar langzaam dicht. Zo langzamerhand komt er een steeds grotere verscheidenheid aan soorten.

Direct na de oplevering waren grote delen van het gebied één grote zandvlakte. Wij vroegen ons destijds wel af hoe dat ooit groen zou moeten worden. Binnen één jaar was het gebied al helemaal bedekt met allerlei pioniersgewassen die daar spontaan waren opgekomen. Al het eerste jaar na oplevering kon er volop door de kinderen gespeeld worden. Drie jaar na de oplevering zijn de schapen in het gebied geplaatst. Dat was voor ons het moment waarop het gebied officieel in gebruik werd genomen.

< *Wie komen er vooral spelen, zijn dat kinderen uit de buurt of ook kinderen uit andere wijken?*

> Dat zijn over het algemeen kinderen uit de buurt. Er worden echter ook veel verjaardagspartijtjes gehouden en die kinderen komen ook vaak uit andere buurten. Er wordt dan voor eten en drinken gezorgd en de kinderen kunnen vrijuit in het park spelen. Vaak is er dan wel toezicht van één of meer ouders. Je ziet ook vaak dat scholen gebruik maken van het gebied in het kader van biologieonderwijs of gewoon om er even op uit te trekken.

< *Verschraalt het grasland niet door de continue begrazing?*

> Nee, dat blijkt erg mee te vallen. Het gebied is in het vroege voorjaar op zijn kaalst. Pas in het begin van het voorjaar begint het weer te groeien. De schapen kunnen die enorme aangroei van groen met geen mogelijkheid bijhouden, waardoor het gras steeds hoger wordt. Langs de paden maaien we het dan een beetje af, hoewel het strikt genomen niet nodig is. Pas aan het einde van de zomer, als de aangroei duidelijk minder wordt, wordt het gras lager. De schapen geven de voorkeur aan jonge en zachte delen van grassen en kruiden. In vergelijking met een koe bijten de schapen het gras zeer dicht aan de grond af. Ook zie je hier en daar wel kale plekken in het grasland door het uittrekken van de planten uit de grond.

< *Wat vinden collega's van andere gemeenten van het project?*

> Wij krijgen regelmatig excursies van andere gemeenten, vaak in het kader van een cursus waar men mee bezig is. Vrijwel iedereen is erg te spreken over de opzet van het gebied en over de toepasbaarheid van dit soort ideeën. We hebben de indruk dat het de mensen aanzet om dit soort principes ook in hun eigen gemeente toe te passen. Of dat er uiteindelijk ook van komt, is natuurlijk altijd afwachten. Veel hangt af van de beschikbare locatie en ook wel van het politieke klimaat. Zo'n project vraagt iedere keer weer om een voortrekker die het project van de grond krijgt.

< *Zijn jullie tevreden over het project?*

> Wij zijn uitermate tevreden over het project, we ontdekken ieder jaar weer nieuwe ontwikkelingen en er vallen ons ook steeds meer dingen op. Het terrein blijft ons dus steeds weer boeien. Er wordt zeer veel gebruik van gemaakt door kinderen. Ook voor de directe omwonenden levert het terrein geen problemen op. De kleine ergernissen die er zijn, worden door ons snel tot ieders tevredenheid opgelost. De gemeente zelf vindt het een erg geslaagd project. De beheerkosten blijven ver onder de planning en ook de duurzaamheid van het terrein heeft zichzelf inmiddels bewezen. ■

5.3 WET- EN REGELGEVING

Verschillende nationale (en internationale) wetten en regels gelden bij speelnatuur (zie ook Visser, 2008). Het oogt complex. De vrees voor regels drukt veel creativiteit weg. Om tot uitdagend speelgroen te komen loont het echt de moeite om je in de regelgeving te verdiepen. Vaak blijkt er dan veel meer te kunnen, je moet alleen wel goed weten wat je doet.

5.3.1 Publiekrecht

Verdrag inzake de rechten van het kind van 20 november 1989

Naast recht op zorg en liefde, genoeg en gezond eten, scholing, geloof, verenigingskeuze en meer, zijn het recht op spelen (artikel 31), het recht op informatie over wat voor het kind belangrijk is (art 17) en het recht daar een eigen mening over te hebben (art 13) vast verankerd in de internationale verdragen over de rechten van het kind.

Natuurbeschermingswet- en regelgeving

Deze omvat onder andere de Flora- en Faunawet, Natuurbeschermingswet, Boswet, gemeentelijke bomenvordering. Het gaat om de bescherming van natuur- en landschapswaarden. Denk aan bescherming of verstoring van waardevolle planten of dieren, kapverbod, kapmelding of kapvergunning, beschermde leefomgeving of beschermde natuurgebieden.

Bij de ontwikkeling van speelnatuur in bestaande groenstructuren moeten de natuurlijke randvoorwaarden in kaart worden gebracht. Ook spelende kinderen kunnen soms tot verstoring van de flora en fauna leiden. Het gaat er dan om in hoeverre dit juridisch als ‘verstoring’ wordt opgevat. De beheerder kan de afweging maken of spelende kinderen de natuur in het terrein schade toebrengen, onverschillig zijn of juist gunstig bevorderen.

Ruimtelijke wet- en regelgeving

Deze omvat onder andere de Wet op de ruimtelijke ordening, Woningwet, Bouwbesluit, gemeentelijke bouwverordening,

bestemmingsplan. Het gaat om de toestemming of verplichtingen of een bepaald gebied voor spel of recreatie gebruikt mag worden en of vergunningen nodig zijn voor bepaalde aanleg of bouwwerken.

De Wet ruimtelijke ordening (WRO) gaat over het maken van ruimtelijke plannen. Rijk, provincies en gemeenten stellen samen één structuurvisie op. Dit is een strategisch beleidsdocument over de ruimtelijke ontwikkelingen in een bepaald gebied. Het bestemmingsplan realiseert de beleidsdoelen uit de structuurvisie. De gemeente stelt in principe het bestemmingsplan zelf op. Rijk en provincie kunnen gemeenten algemene regels geven, die de gemeente in acht moet nemen. Vinden Rijk en provincie dat ze zelf verantwoordelijk zijn voor een bepaalde ontwikkeling of gebied, dan kunnen ze zelf het bestemmingsplan vaststellen.

Warenwetbesluit Attractie- en Speeltoestellen (WAS)

Het Warenwetbesluit Attractie- en Speeltoestellen (WAS; ook wel ‘Attractiebesluit’ genoemd) is sinds 1997 van kracht en van invloed bij het maken van beleid rond buitenspeelruimte. Het gaat ongelukken met attractie- en speeltoestellen tegen. Een speeltoestel mag zelf geen aanleiding zijn voor ongelukken. En als je erop speelt moet het zo min mogelijk ongelukken veroorzaken (VWS, 2007). Nieuwe toestellen moeten gekeurd worden door één van de keuringsinstanties die door de overheid zijn aangewezen. De keuze voor een keuringsinstantie is vrij; de ene instantie is beter bekend met natuurlijke speelmaterialen dan de andere (Langers e.a., in voorbereiding). De beheerder van het speelterrein moet een logboek bijhouden van elk speeltoestel, met daarin onder meer het oordeel van de keuringsinstantie. De Voedsel- en Waren Autoriteit ziet toe op de naleving van de eisen aan speeltoestellen en het wetmatige beheer daarvan.

Het is nog steeds moeilijk om precies aan te geven voor welke natuurlijke elementen in een speelbos of een natuurspeelplaats de WAS wel of niet geldt. (Leufgen en van Lier, 2007). Sinds 2007 is er een reikwijdtenotitie bij de WAS. Met daarin

De keuze voor een keuringsinstantie is vrij; de ene instantie is beter bekend met natuurlijke speelmateriaal dan de andere.

een stroomschema, waarmee je per object kunt bepalen of het wel of niet onder de WAS valt.

Een Speeltoestel in de zin van de wet is een constructie of materiaal dat:

- Expliciet uitnodigt tot spelen; (geen meubilair of natuur-elementen dus).
- Vanwege de grootte of het gewicht niet of moeilijk door kinderen te verplaatsen is; (geen losse materialen zoals stenen en takken, boomstamstukjes e.a.).
- Permanent bespeelbaar is; (in tegenstelling tot tijdelijke speelobjecten).
- Alleen gebruikmaakt van fysieke kracht of zwaarte-kracht; (geen motor dus).
- Zich bevindt op een terrein voor publiek. (Leufgen & van Lier, 2007: 240).

Ondanks dit stroomschema blijft het van veel speelmogelijkheden de vraag of ze wel of niet onder de WAS vallen. Want

in speelnatuur is het juist de bedoeling, dat kinderen met alle aanwezige objecten, materialen en elementen kunnen spelen. De VWA probeert daarom praktijkvoorbeelden uit speelbossen en natuurspeelplaatsen in te delen als speeltoestel of als natuurlijke speelaanleiding. Een speeltoestel moet wél voldoen aan het WAS, een natuurlijke speelaanleiding niet. (Hiervoor gelden wel de verplichtingen, die voortkomen uit de algemene zorgplicht van de beheerder, zie ook 6. 2.5 van deze studie. De resultaten zijn te lezen in een *factsheet* van de VWA (2008). De belangrijkste criteria voor een speeltoestel, dat onder het WAS valt, zijn hier:

- Het element is *doelbewust* geplaatst opdat kinderen ermee kunnen spelen.
- Materialen zijn *in een constructie verwerkt*; twee of meer delen zijn samengevoegd en met elkaar of met de omgeving bevestigd en niet door kinderen los te maken.
- De elementen *nodigen expliciet uit tot spelen*.

Natuurlijke speelelementen, waarop het WAS dus niet van toepassing is, zijn (VWA, 2008:5):

1. Toestellen die als element van hun spel door kinderen onder toezicht worden vervaardigd, zoals boomhutten of bouwsels van scouting.
2. Speeltoestellen die alleen in de sfeer van de particuliere huishouding worden gebruikt.
3. Datgene wat niet als een constructie is aan te merken, zoals omgetrokken bomen, tenzij het door een doelbewuste bewerking door de mens een speelobject is geworden of daarvoor is bestemd.
4. Constructies zonder duidelijke speelwaarde en speelrisico's, zoals doolhoven, vogeluitkijkplaatsen, etc.
5. Constructies die door de natuur zelf zijn ontstaan, zoals tegen elkaar gevallen bomen.
6. Tijdelijke constructies, die door kinderen, bezoekers of groepen zelf zijn gebouwd.

Europese normen voor veilige speeltoestellen

Naast Nederlandse zijn er ook Europese normen waaraan speeltoestellen moeten voldoen. Deze zijn vastgelegd in NEN-EN (NEderlandse Normen – Europeese Normen).

NEN-EN 1176-1 beschrijft algemene veiligheidseisen bij vallen, beknelling, verstikking. Een toestel moet zo gebouwd zijn dat hoofd en nek niet bekneld kunnen raken. Naast deze algemene normen zijn er extra eisen gesteld aan specifieke speeltoestellen als glijbanen, schommels en draaitoestellen. (IPMB, website 2008). Deze normen zijn geen wetten, maar overtreden kan wel bestuursrechtelijke en strafrechtelijke gevolgen hebben.

De VWA bepaalt de te nemen maatregel aan de hand van de ernst van de risico's. Zo kan er een termijn worden vastgelegd waarbinnen de gevaarlijke situatie moet zijn opgelost. Een toestel kan gesloten en verzegeld worden. Of je krijgt een boete via de afdeling Bestuurlijke Boetes van het ministerie van VWS (Langers e.a., in voorbereiding).

Wet Milieubeheer

Verbod om vuur te maken (= afvalstoffen verbranden), tenzij er ontheffing is verkregen op grond van de Algemene Plaatselijke Verordening (art. 10.2 en 10.63 Wet Milieubeheer).

Nadere ontheffingsvoorschriften verschillen per gemeente. In sommige APV's is een vuur maken voor het bereiden van voedsel vergunningvrij.

Wet en besluit hygiëne en veiligheid badinrichtingen en zwemgelegenheden

Eisen voor de inrichting van zwemplekken en criteria voor veilig zwemwater. Niet van toepassing op speelwater.

Waterleidingbesluit

Behandelt de eisen waaraan de kwaliteit van drinkwater en (niet drinkbaar) huishoudwater moeten voldoen.

Provinciale verordening

De meeste provincies hebben een grondwaterverordening, waarin is geregeld dat na melding het slaan van waterpompen met een geringe capaciteit is toegestaan.

5.3.2 Privaatrecht

Burgerlijk Wetboek

Het Burgerlijk Wetboek regelt de schade en aansprakelijkheid. Dit is de zogenaamde onrechtmatige daad, ook wel algemene zorgplicht of algemene aansprakelijkheid genoemd. Enkele punten:

- **Algemene aansprakelijkheid**

Art. 6:162 betreft de algemene verplichting van een schadeveroorzaker (eigenaar of beheerder) om bij schade (beschadiging, letsel of overlijden) in geval van onrechtmatig handelen (bijvoorbeeld bij schuld of nalatigheid) die schade aan de benadeelde te vergoeden.

- **Gebrekkige opstal**

Art. 6:174: de bezitter (beheerder of eigenaar) heeft een verhoogde aansprakelijkheid voor gebrekkige opstallen.

- **Kinderen**

Artikelen 6:164 en 169: aansprakelijkheid voor het gedrag van kinderen.

Art. 6:164: een kind onder de 14 jaar kan nooit zelf aansprakelijk zijn.

Art. 6:169 lid 1: voor een kind onder de 14 jaar is de ouder volledig aansprakelijk.

Aangezwengeld door het natuurspelen is in Engeland inmiddels met alle betrokkenen de discussie over het veiligheidsbeleid rond spelen opnieuw gevoerd. Dit heeft geleid tot omkering van het paradigma: er wordt nu gesproken over ‘the health benefits of risks’.

Art. 6:169 lid 2: voor een kind van 14 tot 16 jaar is de ouder alleen bij verwijt aansprakelijk.

- **Productaansprakelijkheid**

Artikelen 6:185 t/m 193: producenten zijn in beginsel aansprakelijk voor schade door gebrekkige producten. Dit geldt ook voor de ontwerpers en producenten van speeltoestellen.

- **Dieren**

Art. 6:179: de bezitter (begeleider/beheerder/eigenaar) is in beginsel aansprakelijk voor schade veroorzaakt door dieren.

5.3.3 Wetgeving en praktijk

Bij speelnatuur blijken over veiligheid en aansprakelijkheid veel misverstanden, angsten en tegengestelde opvattingen te bestaan. Dit vertraagt en frustreert aanleg en beheer. De regelgeving hoeft echter geen belemmering te zijn om een natuurlijke speelplaats te ontwikkelen. Zie in paragraaf 6.2.5 hoe.

Je kunt binnen de regels blijven, en tegelijkertijd benadrukken dat spelen nu eenmaal risico's met zich meebrengt. Dat juist dat bijdraagt aan het leren omgaan met risico's. Er is dus geen reden om terughoudend te zijn in het realiseren van speelnatuur. (zie interview met Jan Stolk in dit hoofdstuk).

Vaak laten ambtenaren zich wel beperken. Het is belangrijk dat de regels (of de uitleg ervan) simpel en helder zijn. Anders interpreteren velen het zo streng dat het vrijwel onmogelijk is om natuurlijke speelplaatsen aan te leggen. Er

zijn zelfs ambtenaren die het spel van kinderen met losse, natuurlijke elementen (takken, keien, etc.) gestopt hebben met de komst van het WAS.

Een voorbeeld uit het interview met Paul Janssen in dit hoofdstuk: een eenvoudige klimboom is 'not done'. Misschien ziet de VWA de klimboom wel als speeltoestel en wordt de gemeente aansprakelijk gesteld. Nieuwe klimbomen komen er vanuit die houding dus niet. Het wrange is dat er tegelijkertijd in het stadspark in Maastricht een grote boom staat, waar iedere Maastrichtenaar heeft leren klimmen. Die boom mag wel als klimboom worden gebruikt, maar niet zo worden genoemd. Gevraagd wat die boom dan wel is, reageerde de ambtenaar verbaasd: "Ja, maar dat is een monumentale boom..." (Inmiddels is de VWA overigens helder: een klimboom is geen speeltoestel).

Aangezwengeld door het natuurspelen is in Engeland inmiddels met alle betrokkenen de discussie over het veiligheidsbeleid rond spelen opnieuw gevoerd. Dit heeft geleid tot omkering van het paradigma: er wordt nu gesproken over 'the health benefits of risks' (Suttcliff, 2008). Een speelplek móet risico's bieden, omdat dit kinderen uitdaagt en doet groeien, en hun veilig gedrag aanleert. Onaanvaardbare risico's mogen niet voorkomen.

GESPREK MET: **PAUL JANSSEN** **CNME** MAASTRICHT, 02.09.08

Paul Janssen is ecooloog en sinds 1995 verbonden aan het Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie (CNME) te Maastricht. We hebben hem vooral benaderd voor een gesprek in verband met zijn grote inzet voor en betrokkenheid bij het creëren van groene, natuurlijke speelplekken in de stad. Inmiddels zijn de nodige Maastrichtse schoolpleinen veranderd in een groene speelgelegenheid en is zijn naam ook buiten de regio bekend. Vanuit steden als Amersfoort, Leusden, Dordrecht, Utrecht en Den Bosch wordt er een beroep gedaan op zijn kennis en kunde.

< **Wat zijn je ervaringen met betrekking tot het beleid?**

> Door de WAS 'zitten gemeenteambtenaren klem'. Met andere woorden: ambtenaren zouden wel willen, maar voelen zich door regels beperkt. Naar Paul's idee maakt met name hun interpretatie van de veiligheidsregels het vrijwel onmogelijk om natuurlijke speelplaatsen aan te leggen. Een voorbeeld: een eenvoudige klimboom is 'not

done', omdat een klimboom een speeltoestel is naar de regel van het WAS. Tegelijkertijd is er in het stadspark in Maastricht een boom waar iedere Maastrichtenaar heeft leren klimmen. Die boom mag wel als klimboom gebruikt worden, maar niet zo worden genoemd. Het WAS legt regels op, maar het wordt nog moeilijker door de verschillende interpretaties en invullingen van die regels door verschillende mensen. Tegelijkertijd ervaart Paul dat het positieve effect van spelen in de natuur wel tot de ambtenaren is doorgedrongen. Dat is zeker het geval op het moment dat zij worden uitgenodigd om deel te nemen aan excursies die bijvoorbeeld op verzoek van medewerkers van andere gemeenten worden georganiseerd. Op zo'n moment realiseren de Maastrichtenaars zich dat het toch wel iets betekent, waar ze in hun stad mee bezig zijn. Tot een subsidiebeleid heeft dat echter niet geleid. Als een buurt echt iets wil, komt het er wel, maar wat geld betreft is er vaak sponsoring van particulieren nodig om tot uitvoering te komen. Bij de aanpak van schoolpleinen gaat het ook vaak om herinrichting waarvoor al geld was gereserveerd.

< **Welke actoren zijn bij natuurspeelplaatsen betrokken?**

> Om een speelplaats te kunnen realiseren is niet alleen veel tijd nodig maar ook betrokkenheid van derden. Soms zijn dat vrijwilligers die al veel voor hun buurt betekenen (de 'burgemeesters' van die buurten) en door middel van excursies van het CNME bekend met en warm worden gemaakt voor groene speelplaatsen. In andere gevallen speelt een schooldirectie een essentiële rol. In de wijk Daalhof voelde de directie van de basisschool bijvoorbeeld veel voor een natuurlijke speelplaats. Het CNME stelde voor een nabijgelegen weilte dat nergens anders voor werd gebruikt, in de plannen te betrekken. Een actieve voorzitter van het wijkplatform droeg een steentje bij door de buurtbewoners erop te wijzen dat hun kinderen niet in de reguliere speeltuinen speelden, maar letterlijk over de grens trokken om daar op de landjes bij de steenfabriek te gaan spelen. Deze voorzitter heeft bij de wethouder aangeklopt en te kennen gegeven wat de wensen

van de buurt waren. De gemeente heeft op haar beurt voor de benodigde faciliteiten gezorgd. Uiteindelijk tekende CNME voor het ontwerp, bood een vader aan het grote werk tegen een schappelijke prijs te doen en ontstond er op een deel van het schoolterrein een groene, natuurlijke speelplaats. Buiten schooltijd is die ook toegankelijk dankzij de medewerking van zeventien vrijwilligers die bij toerbeurt toezicht houden. Actoren komen dus voor op alle niveaus, in dit geval: gemeente, scouting, scholen, ouders, buurtbewoners / wijkplatform, en de kinderen niet te vergeten.

< **Hoe verloopt de participatie van kinderen en buurtbewoners?**

> In elke fase die te onderscheiden is in het proces van wensen tot gebruiken van een natuurlijke speelplaats spelen andere actoren een hoofdrol. In Daalhof werd de kiem gelegd door de schooldirectie, later gesteund door het wijkplatform. De gemeente werd benaderd; buurtbewoners, ouders en scouting werden bij de plannen betrokken; kinderen werden naar hun wensen gevraagd; voor een deel van het onderhoud werd contact gezocht met een school en in de buurt werden vrijwilligers gevonden om toezicht te houden. Op andere plekken is er een rol weggelegd voor het kindervakantiewerk, buurtwerk of een school die zich aanmeldt om 'ambassadeur' van een speelplek te worden. Sommige actoren blijven van de beginfase tot na de oplevering bij het project betrokken, andere tijdens een enkele fase. Zodra duidelijk is dat plannen gestalte kunnen krijgen, worden over het algemeen voorlichtingsbijeenkomsten voor (in het geval van schoolpleinen) ouders gehouden, waar voorbeelden worden gepresenteerd en wensen en ideeën verzameld. Paul maakt aan de hand van alle infor-

matie en de mogelijkheden van het gebied een ontwerp, dat weer met de betrokkenen wordt besproken.

De kinderen worden in het verhaal niet vergeten, zij het dat hun wensen niet door Paul/CNME, maar door de leerkrachten worden geïnventariseerd. Dat gebeurt onder andere door te knutselen. Paul heeft ervaren dat hij leerkrachten erop moet wijzen daarbij natuurlijke materialen – takjes, steentjes, zand, bladeren – aan te bieden in plaats van de vouwblaadjes en wc-rollen waarmee vaak wordt gewerkt. Het blijkt dat reguliere handenarbeidmaterialen tot droomspeeltuinen leiden die weinig van doen hebben met de natuurlijke speelplaats die er zal worden aangelegd. Werken met natuurlijke materialen levert wel bruikbare ideeën op.

Naast hun aandeel bij het aandragen van ideeën en wensen worden kinderen soms ook betrokken bij de inrichting en het onderhoud. De participatie verschilt per locatie. Zo is er in Bunde een school die een beheerploeg van kinderen heeft. Op die school is er een kindersparlement dat over dergelijke zaken meedenkt en meebeslist. Over het algemeen is de participatie van kinderen in de trajecten waar Paul bij betrokken was echter beperkt. Hijzelf heeft in zo'n traject vooral contact met de volwassenen die op hun beurt weer de kinderen begeleiden.

Hoe hou je de buurt, die verantwoordelijk is voor het gebied, betrokken? Volgens Paul gaat dat vooral via de kinderen. Ouders zien wat het spelen op natuurlijke terreinen met de kinderen doet. Overal zijn ook wel ouders die met glimmende ogen kunnen vertellen over hoe ze vroeger zelf buiten hebben kunnen spelen. Dat desondanks de vraag om een natuurlijke speelplaats bij een school zelden uit de ouders voortkomt, verklaart Paul uit het feit dat de ouders van nu vaak ook al weinig ervaring hebben met spelen in een natuurlijke omgeving. Die ouders moeten leren dat het

belangrijk is voor hun kinderen. Paul kent een voorbeeld waar ouders van mening zijn dat school en leren efficiënt moet zijn en kinderen op school geen vieze kleren mogen krijgen. Buiten spelen gebeurt wel in het weekend en de vakanties, als de ouders de kinderen meenemen naar de Ardennen. Het voorstel van de leerkrachten om de speelplaats natuurlijk in te richten, haalde het niet...

< **Op welke manier ga je te werk bij het ontwikkelen van een natuurspeelplaats?**

> Bij het CNME is er sprake van een integrale aanpak: een heel traject, van ontwerp tot (gespecialiseerd) beheer en onderhoud, kan door eigen mensen worden uitgevoerd. Bovendien hebben de verschillende medewerkers contacten op verschillende niveaus. Zo kan er gebruik worden gemaakt van een groot netwerk en kan bijvoorbeeld via een collega het buurtwerk van een wijk waar plannen zijn voor een natuurlijke speelplaats worden bereikt. Door een integrale aanpak kunnen mensen en inhouden aan elkaar worden gekoppeld. De aanpak maakt het bijvoorbeeld ook mogelijk om met kinderen zaden te verzamelen op een terrein dat door het CNME wordt beheerd, die vervolgens in de les te bestuderen en op hun eigen toekomstige speelterrein te zaaien. Ook de lessen kunnen door het CNME worden verzorgd. Per plek wordt bekeken welke bijdrage het CNME levert en wat door andere betrokkenen wordt gedaan.

Afgezien van de integrale aanpak van het CNME speelt in Maastricht ook nog het toezicht een rol. Alle natuurlijke speelplaatsen zijn omheind en alleen toegankelijk als er toezicht is. Dat heeft te maken met het feit dat schoolpleinen onder de verantwoordelijkheid van de scholen/schoolbesturen vallen. Elders in het land zijn de gemeentes zelf verantwoordelijk.

< Tegen welke drempels en knelpunten liep je aan en hoe ging je daarmee om? Wat zie je als succesfactoren?

> De integrale aanpak van het CNME kan gerust als succesfactor worden beschouwd. En verder is het van belang contact te houden met de betrokkenen en de problemen die zij ervaren, op te lossen. Als faalfactor noemt Paul de 'verkeerde interpretatie' van het WAS. Door het WAS worden allerlei regels opgelegd, maar het wordt nog moeilijker als de betrokken ambtenaren vervolgens die regels op hun eigen manier interpreteren. Het zou een goed plan zijn om een bijeenkomst met beleidsambtenaren te organiseren over dit onderwerp.

< Heb je ideeën over toekomstvisies en de optimale speelnatuur?

> Er zijn twee onderwerpen die Paul speciaal aan het hart gaan: spelen met losse dingen en veel meer aandacht voor de omgeving van al die 'supersonisch vormgegeven', nieuwe brede scholen die op dit moment worden gebouwd. Wat de brede scholen betreft: naar de mening van Paul zijn de speelplaatsen te vergelijken met luchtplaatsen. De omgeving is er dor. Dat zou zo snel mogelijk moeten veranderen. Het spelen met losse elementen, vooral in de stad, zou weer mogelijk moeten zijn. In de stad wordt alles opgeruimd en architecten plannen ook een soort vaste wereld. Daar komt nog bij dat het WAS beperkingen oplegt, al wordt op grond van de onlangs verschenen factsheet over spelen in bossen (VWA, 2008) misschien meer mogelijk. Er zou meer aandacht moeten zijn voor veranderbaarheid van dingen — dus takken en keien aanbieden in plaats van kant en klare klimtoestellen van natuurlijke materialen. Paul realiseert zich dat zijn wens om plekken vorm te geven waar 'losse dingspel' mogelijk is, zowel een beheer — als een inrichtingsprobleem in zich heeft, maar daarvoor zullen vast oplossingen worden gevonden. ■

PRAKTIJK VOORBEELDEN

Tijdens een rondgang door Maastricht heeft Paul op drie verschillende locaties voorbeelden van natuurlijke speelplaatsen laten zien. Bij OBS Binnenstad was er gelegenheid om met een juf te praten. In vergelijking met de oude situatie is haar vooral opgevallen dat ze minder ruzies te sussen heeft, dat jongere en oudere kinderen zonder problemen met elkaar spelen en dat de kinderen veel meer ontspannen zijn. Er wordt meer gespeeld en minder geruzied. Het is Paul opgevallen dat er altijd wel kinderen buiten zijn, ongeacht op welk moment in de week hij bij de school is. De buitenruimte wordt ook als lesruimte gebruikt en de kruiden bij het maken van bijvoorbeeld een heerlijke soep. Op het terrein is ook een waterpoel. De juf vertelde dat het in het begin wel voorkwam dat drie kinderen op een dag nat werden. Tegenwoordig valt er niemand meer in. Er wordt zeker gebruik van gemaakt, al lijkt dat op de foto anders.

Meer informatie over het CNME en andere voorbeelden van natuurlijke speelplaatsen waar zij bij betrokken waren, is te vinden op www.cnme.nl.

¹ Voedsel en Waren Autoriteit, Regio Zuidwest, 2008. *Spelen in de bossen; van natuurlijke materialen tot veilige speeltoestellen; factsheet*. Verkregen via http://www.vwa.nl/portal/page?_pageid=119,1639827&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_file_id=29562

CNME MAASTRICHT

MAASTRICHT, NEDERLAND

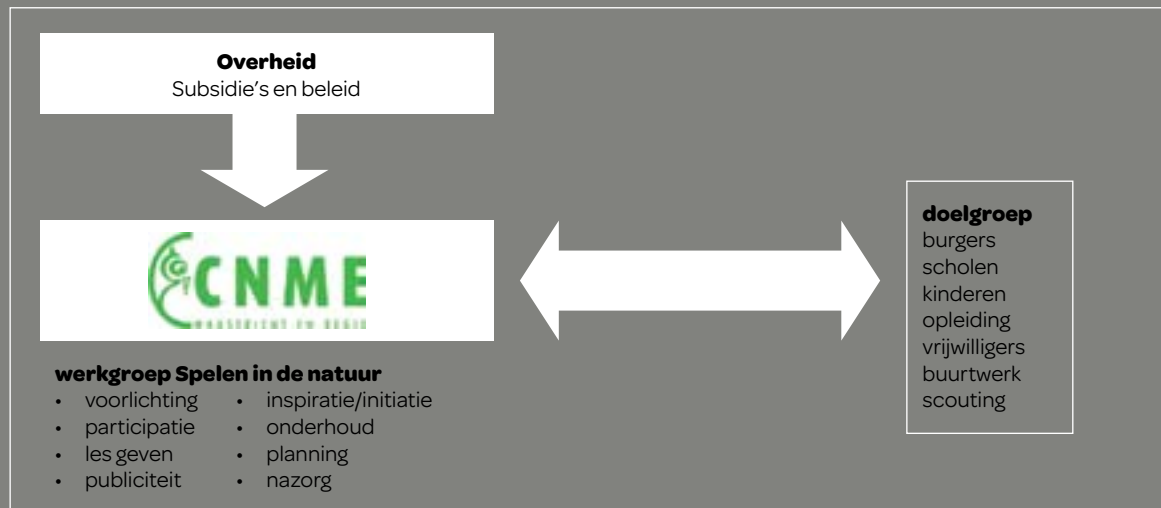
Integrale aanpak op verschillende niveaus

Het CNME Maastricht is een privaat publiek samenwerkingsverband van particuliere natuur- en milieu-organisaties en gemeentelijke diensten. Op basis van jarenlange ervaring realiseert het CNME, samen met partners en kinderen, nieuwe natuurspeelplaatsen. De vorm van participatie verschilt per locatie.

Doelstelling - vergroten van het draagvlak voor natuur en een gezond milieu in het stedelijk gebied.

Betrokkenheid creëren - mensen bij de processen eromheen betrekken (vormgeven en beheren), als inspirator werken, begeleiding van vrijwillige toezichthouders voor openbare speelnatuur.

Plannen - een centrale en ervaren partner zijn bij het plannen en realiseren van speelnatuur, een integrale, sectoren overschrijdende aanpak gericht op advies, educatie, beheer en voorlichting.

Inrichten en beheren - uitvoering van groot onderhoud van de terreinen (dagelijks onderhoud door de instelling zelf of door vrijwilligers in de buurt), kenniscentrum natuuronderhoud, plantenkwekerij met inheemse planten, begeleiding van stagiaires natuurbeheer.

Onderwijs - coördinatie van het NME-aanbod voor de scholen in de regio, inrichting van schooltuinen, workshops voor leerkrachten en natuurouders, veldlessen en adoptieprojecten.

Financiering van de projecten

Naast de subsidie voor het CNME worden de projecten zoveel mogelijk door de opdrachtgevers betaald. Voor het CNME is het van strategisch belang om op deze plekken extra tijd en aandacht te kunnen steken in wat door bezuinigingen op de subsidie onder druk komt te staan. Voor de inrichting is er heel vaak sprake van een klein eigen budget van de opdrachtgever waar creatief mee omgegaan wordt. Er wordt veel met vrijwilligers gewerkt. De ondersteuning bij groot onderhoud hoort nu nog bij de taken van het CNME maar deze werkzaamheden staan door bezuinigen onder druk.

Instrumenten:

- **Coördinatiegroep** van particuliere organisaties en de gemeentelijke diensten die zich bezighouden met natuur- en milieueducatie, voor het afstemmen van taken en werkzaamheden van alle betrokkenen. Deze werkwijze voorkomt versnippering en biedt een meerwaarde in de samenwerking. Een onderdeel van de coördinatiegroep is de **werkgroep Spelen in de natuur**.
- **Excursies, workshops en voorlichtingsbijeenkomsten** voor verschillende doelgroepen.
- **Netwerk** met contacten op verschillende niveaus.
- **Vrijwilligersnetwerk** dat in hun werkzaamheden door het CNME begeleid wordt.
- **Nazorg** als onderdeel van de projecten (alle projecten worden regelmatig nagelopen en indien nodig wordt een plan voor extra begeleiding gemaakt). Het CNME is tevens aanspreekpunt bij problemen.
- **Publiciteit (brochures, website etc.)**

Contact:

Paul Janssen CNME Maastricht,
Planning Ecologisch beheer,
email: janssen@cnme.nl,

Links:

www.cnme.nl/

GESPREK MET: **JAN STOLK** **GEMEENTE AMERSFOORT** AMERSFOORT, 16.09.08

Jan Stolk is werkzaam bij de afdeling projectontwikkeling van de gemeente Amersfoort en sinds voorjaar 2008 als projectleider betrokken bij de natuur-speelplaatsen in de gemeente. Daarvoor lag de ontwikkeling van deze speelplaatsen in handen van de afdeling groenbeheer. Vanwege een te volle portefeuille van deze laatste afdeling zijn de werkzaamheden overgedragen aan de afdeling projectontwikkeling.

< **Hoe is de ontwikkeling van natuurspeelplaatsen in Amersfoort tot stand gekomen?**

> De ontwikkeling van natuurspeelplaatsen binnen de gemeente Amersfoort komt ondermeer voort uit 'Operatie Amersfoort Jong' (www.amersfoort.nl/Smartsiteshtml?id=165822&ch=TER). De gemeente verwacht dat de komende jaren grote groepen jongeren moeten worden begeleid (Jan spreekt van 'gekanaliseerd') en ziet daarin nadrukkelijk een rol voor zichzelf weggelegd. Met Operatie Amersfoort Jong werkt

de gemeente aan de hand van vijf thema's aan een jeugdbeleid dat problemen voor kinderen en jongeren zoveel mogelijk voorkómt. Met programma's en activiteiten wil de gemeente ze onder andere een zinvolle tijdsbesteding en doelen bieden. De kinderen en jongeren kunnen zelf ideeën indienen, bijvoorbeeld voor een plek waar ze elkaar kunnen ontmoeten. Daarnaast speelt de ontwikkeling van natuurspeelplaatsen in op de actie Amersfoort Vernieuwt, waarin de gemeente samen met woningbouwcorporaties diverse buurten binnen Amersfoort opknapt. Een ander aandachtspunt van de gemeente is bewegen en spelen met/in de natuur. De gemeente vindt het belangrijk dat kinderen en jongeren met natuur in aanraking komen en heeft beweging hoog in het vaandel staan. Het belang dat wordt gehecht aan deze onderwerpen komt tot uiting in onder andere het realiseren van natuurspeelplaatsen. In de periode 2007-2008 is daarvoor een bedrag van € 360.000 beschikbaar.

< **Hoe verloopt de participatie van kinderen en buurtbewoners?**

> Zoals uit de *Nota Natuurspeelplaatsen in Amersfoort* blijkt, zijn er plannen voor natuurspeelplaatsen op verschillende soorten plekken en met diverse uitwerkingen. In Klein Zwitserland (Galgenberg) en Nimmerdor zijn ze al gerealiseerd. Snelle realisatie was mogelijk, omdat de afstand tussen de speelplaatsen en de bebouwing overleg met omwonenden niet nodig maakte. Aan kinderen is wel achteraf een kaart gestuurd om ze attent te maken op deze twee speelplaatsen en om reacties te kunnen geven. Uit de reacties is naar voren gekomen dat de kinderen water missen bij de gerealiseerde speelplaatsen. Bij de aanleg van nieuwe speelplaatsen wordt met deze wens rekening gehouden. Op andere plaatsen in de gemeente is er wel overleg met de buurtbewoners en/of met speeltuinverenigingen.

Een nieuw project is dat op Landgoed Schothorst, waarvoor groepen 8 van twee basisscholen idee-

en hebben aangeleverd. Onder begeleiding van het Centrum voor Natuur- en Milieueducatie (CNME) hebben zij onder andere maquettes gebouwd. De ideeën zijn aan de verantwoordelijke wethouder en een ontwerp bureau voorgelegd en verwerkt in het definitieve ontwerp van de speelplaats.

Verder wordt september 2008 de aftrap gegeven voor een prijsvraag rond het herinrichten van een schoolplein. Alle basisscholen kunnen aan deze prijsvraag deelnemen. Na een informatiemiddag, waarin één en ander wordt toegelicht, kunnen scholen ideeën verzamelen en uitwerken. In oktober/november kunnen ze via de gemeente een expert uitnodigen om samen te bekijken in hoeverre de ideeën haalbaar en praktisch uitvoerbaar zijn. Begin volgend jaar worden de plannen gepresenteerd en vervolgens een winnaar bekend gemaakt. Op die school mag het ontwerp ook worden uitgevoerd. In feite blijft de manier waarop dat gebeurt in handen van de scholen. De gemeente faciliteert het geheel door expertise beschikbaar te stellen en uiteindelijk ook, geheel of gedeeltelijk, de financiën om het winnende plan te kunnen uitvoeren. Voordat de gemeente met geld over de brug komt, toetst de gemeente of er voldoende groene elementen aanwezig zijn en moet de realisatie van het plan daadwerkelijk starten.

< Hoe verloopt het beheer op de natuurspeelplaatsen?

> Het beheer van de natuurspeelplaatsen is nu nog onderdeel van het gewone groenbeheer van de gemeente. Het is echter de bedoeling dat bijvoorbeeld het beheer van het winnende schoolplein een plek krijgt in het onderwijs, dus voor rekening van de school zelf komt. Een andere suggestie waar de gemeente over

wil nadenken, is het organiseren van een natuurwerkdag voor bewoners in de buurt van een natuurspeelplaats. Deze suggestie heeft Willy Leufgen (Stichting Oase) gedaan tijdens een presentatie in de wijk Randenbroek. Een natuurwerkdag draagt bij aan de betrokkenheid van de buurtbewoners.

< Hoe wordt omgegaan met veiligheid op de natuurspeelplaatsen?

> Wat opvalt in de nota van de gemeente over de natuurspeelplaatsen is de opstelling ten aanzien van veiligheid en risico's. De gemeente maakt niet alleen melding van het WAS en van Europese veiligheidsnormen, maar draagt ook uit dat kinderen met risico's moeten leren omgaan. Dat komt ook in informatieve bijeenkomsten naar voren. Jan vertelde dat hij een bijeenkomst eens startte met de slogan 'elk kind heeft recht op een kapotte knie'. Bij de ontwikkeling van speelplaatsen wordt ervan uitgegaan dat risico's door kinderen moeten kunnen worden ingeschat, ook als er geen ouders in de buurt zijn. Desgevraagd antwoordt Jan nog dat er bij de huidige speelplaatsen Nimmerdor en Galgenberg geen sprake is van toezicht. De wijkopzichter schenkt nu wel meer aandacht aan deze plekken dan toen er nog geen natuurspeelplaats was.

< Welke actoren zijn bij de uitvoering van het beleid betrokken?

> Bij de realisatie van de speelplaatsen is een heel scala aan actoren betrokken, variërend van schoolkinderen, hun ouders, overige buurtbewoners en speeltuinverenigingen, tot het CNME, ontwerp bureaus en de afdeling beheer van de gemeente.

< Heb je tips voor mensen die een locatie voor natuurlijk spelen op de agenda willen zetten?

> Haal Stichting Oase erbij. "Die man (Willy Leufgen, red.) praat zo enthousiast dat je je haast schaamt dat er nog niets is!" ■ www.stichtingoase.nl

GEMEENTE AMERSFOORT

AMERSFOORT, NEDERLAND

Nota en budget voor natuurspeelplekken

De gemeente Amersfoort is bezig het aantal speel- en ontmoetingsplekken voor kinderen en jongeren uit te breiden en te verbeteren. Het aanleggen van natuurspeelplaatsen is daarbij één van de speerpunten. De gemeente heeft een aantal plekken aangewezen die geschikt zijn om als natuurspeelplaats in te richten om zo de kinderen weer meer in contact te brengen met de natuur, hun creativiteit te stimuleren en te bevorderen dat ze goed bewegen. De realisatie van de plekken is ingebed in een uitgebreid voorbereidingsproces samen met kinderen en burgers. Daarbij wordt de deskundigheid van de kinderen ingezet bij het tot stand komen van een breed gedragen plan.

Doelstelling - stimuleren van samen spelen, natuur- en milieueducatie, creativiteit, noodzakelijk bewegen, ontmoeten

Uitgangspunten

- veilige, gemakkelijke bereikbaarheid
- het terrein moet minimaal 0,5 ha groot zijn
- de terreingesteldheid, de mogelijkheden voor variatie in inrichting en dus ook het gebruik etc.
- de inrichting moet bij de natuurlijke situatie aansluiten (hoog / laag; droog / nat; dicht / open etc.).
- variatie, uitdaging en avontuur zijn belangrijk maar veiligheid ook > inzet van veilige speelvoorzieningen en speeltoestellen (moeten voldoen aan het Attractiebesluit van 1997)
- geen georganiseerd toezicht, daarom is zichtbaarheid van belang, combineren met of situeren nabij een bezoekerscentrum, een school, speeltuin of scoutinggebouw.
- zo min mogelijk regels, (bijna) alles mag behalve een vuurtje stoken

Opdrachtgever: afdeling beheer projectgroep projectontwikkeling

ruimtelijke ontwikkeling, ecologie, communicatie,
nieuwe aanleg

doelgroepen

kinderen	CNME
burgers omwonenden	jeugdinstellingen
scholen	

werkveld

Plan van aanpak
Communicatieplan
Samenwerking met andere instellingen
Projectcoördinatie

Financiering

De kostenraming voor drie natuurspeelplekken ligt rond € 330.000 (bij een beschikbaar budget van € 50.000.- uit de reguliere begroting en een extra bedrag van € 120.000.- conform een amendement van de raad). Mogelijkheden voor interne kostendekking of voor sponsoring (in geld of natura) worden onderzocht.

Planning

- Opstellen van een plan van aanpak.
- Oriënteren op succesvolle voorbeelden elders.
- Zoeken naar geschikte locaties (in overleg met betrokkenen). Daarbij wordt een verschil gemaakt in plekken die op korte termijn te realiseren zijn (op afstand van de woonomgeving, zonder effecten voor de omwonenden), op langere termijn (dichter bij bebouwde omgeving, met participatieproces) en in samenwerking met andere organisaties (met oogmerk op NME, speeltuinverenigingen, scouting, kinderboerderijen, scholen etc.).
- Uitwerking nadere voorstellen voor concrete inrichtingsplannen en een bijbehorend onderhouds- en beheerplan.
- Ontwikkeling en uitwerking van de plannen in overleg met betrokkenen, de jeugd zelf maar ook jongerenorganisaties bijvoorbeeld scouting, speeltuinvereniging, kinderboerderij, scholen en aangrenzende burens.

Foto: Gemeente Amersfoort

Instrumenten

- **Nota Natuurspeelplaatsen**
- Functie **projectleider Natuurspeelplaatsen** (0,2 fte voor een jaar)
- **Budget** voor natuurspeelplaatsen als onderdeel van begroting
- **Communicatieplan:** voor het succes van natuurspeelplaatsen is draagvlak onder bewoners en gebruikers cruciaal. Het communicatieplan is onderdeel van het plan van aanpak
- **Publiciteit** (via huis-aan-huis brieven, website, stadsberichten, werken met sfeerimpressies van huidige en toekomstige situaties, plannen in de krant publiceren, feestelijke openingen)
- Informatiebijeenkomsten
- **Participatie**
- Wedstrijd 'Het schoolplein als natuurspeelplaats'

Contact:

Jan Stolk, Projectleider
Natuurspeelplaatsen,
Gemeente Amersfoort,
j.stolk@amersfoort.nl

Links:

www.amersfoort.nl/docs/bis/college/besluiten/2007/week%2022/2419236%20-%20Startnotitie%20speelplaatsen.pdf
www.amersfoort.nl/smartsite.shtml?id=183699&ch=TER

5.4 SAMENWERKEN EN HET CREËREN VAN WIN-WIN SITUATIES: DE PRAKTIJK

In de provincie Utrecht werken negen gemeenten in het Bestuur Regio Utrecht (BRU) samen aan verbetering van de bereikbaarheid, leefbaarheid en economische ontwikkeling van het gebied. Recreatie en groen staan onder de noemer Ruimtelijk Beleid op de agenda. Het BRU-verband subsidieert de “Superspeelplaats” (natuurspeelzone nabij A2, met veel waterspel) in Maarssenbroek. Ook de gemeente Houten krijgt een substantieel bedrag van het BRU om een natuurlijk speelterrein te ontwikkelen (bron: website BRU). Hier vindt men binnen een bredere context – beleid en middelen om de bereikbaarheid, leefbaarheid en economische ontwikkeling van een groter gebied te verbeteren – mogelijkheden om natuurlijke speelplaatsen te ontwikkelen. Wat in Utrecht op regionaal/provinciaal niveau speelt, is voorbeeldstellend voor gemeentes, en ook voor de landelijke overheid.

Op gemeentelijk niveau is veel winst te halen uit samenwerking tussen verschillende afdelingen. Een gemeente van de omvang van Maastricht heeft een ambtenaar die zich bezighoudt met beleid op het gebied van groen en een andere ambtenaar die het beheer van het groen in zijn portefeuille heeft. Weer anderen buigen zich over onderwijs, over de inrichting van de stad en over de publieke gezondheid.

Inmiddels zijn de Maastrichtse ambtenaren bekend met het fenomeen van de natuurlijke speelplaatsen en weten ze elkaar te vinden. Het is voorspelbaar dat een groep ouders die elders in het land een dergelijke speelplaats bij een school wil aanleggen, langs vele loketten moet voordat de eerste boom kan worden geplant. Speelnatuur draagt bij aan belangrijke beleidsonderwerpen als het tegengaan van overgewicht, duurzaamheid en milieu, verbeteren van de leefomgeving, de ontwikkeling van kinderen, het verbeteren van de achterstandswijken. De veelheid en uiteenlopendheid van al die onderwerpen, maakt dat samenwerking veel win-win situaties oplevert. Op dit moment liggen er bijvoorbeeld kansen bij brede scholen waar veel nieuwbouw wordt gepleegd. Vele (ouders,

	STRENGTHS / STERKTES	WEAKNESSES / ZWAKTES
INTERNAL INTERN	<ul style="list-style-type: none"> - Wetenschappelijk bewijs voor verbetering van gezondheid - Enthousiasme voor natuurlijke speelplaatsen binnen gemeenten - Integratie van verschillende politieke / beleids terreinen - Genoeg geld beschikbaar - Verbetering kwaliteit van de woonomgeving 	<ul style="list-style-type: none"> - Bronnen en kennis - Huidige WAS en veiligheidsbeleid - Gebrek aan terminologie - Afhankelijk van enthousiasme van mensen - Stadsontwikkeling: competitie rond bestaande groene ruimte - Nieuw en onbekend beleidsterrein - Invloed en controle van de gemeente
	OPPORTUNITIES / KANSEN	THREATS / BEDREIGINGEN
EXTERNAL EXTERN	<ul style="list-style-type: none"> - Rapport van het Ministerie van LNV <i>Jeugd en natuur, voedsel en gezondheid</i> - Regering streeft een gezonde maatschappij na (groen is 'hot') - Regering stelt bijdragen beschikbaar voor groene gebieden - De VWA verbetert criteria voor natuurlijke speelplaatsen WAS - Participatie van de gemeenschap - Aantrekkingskracht van de stad 	<ul style="list-style-type: none"> - Huidige WAS - 'Strijd' om de ruimte (groene ruimte) - Beschikbare tijd

SWOT analyse van de beleidscontext voor het realiseren van speelnatuur (Franken e.a., 2008)

ambtenaren, deskundigen) vinden dat een groene, bespeelbare omgeving bij een brede school hoort. Om de kans te verzilveren moeten beleidsinstrumenten worden ingezet. Dat is tot nu toe niet gebeurd.

Op landelijk niveau geldt hetzelfde: terwijl LNV de opdracht geeft voor deze studie, overleggen VWS en de VWA over richtlijnen voor speelbossen en veiligheid. VROM is aanzet als het gaat om de beschikbare ruimte voor spelen, bijvoorbeeld in het kader van gebiedsontwikkeling.

De samenwerking tussen de ministeries is zeer beperkt (Langers e.a., in voorbereiding). Ook op dit niveau zijn er dus kansen, want aspecten als groen, bewegen, gezondheid en gebiedsrichting komen allemaal aan de orde bij het aanleggen van groene speelplaatsen. Betere samenwerking zou ook tot bundeling van geldstromen moeten leiden.

Een sterkte/zwakte (SWOT) analyse van de beleidscontext van speelnatuur laat zien dat er reële mogelijkheden zijn voor zogenaamde win-winsituaties. Zie tabel.

Speelnatuur in de stad mag niet tussen wal en schip komen. Een departement moet de verantwoordelijkheid nemen om speelnatuur op de agenda te zetten en te houden.

Geld met geld maken

Een veelgehoorde klacht is de oneindigheid van allerlei potjes en financieringsmogelijkheden. De keerzijde van deze klacht is dat een eerste bijdrage wel een echt vliegwiel kan worden. Andere haken aan en financieren mee. Het vergt veel energie en doorzettingsvermogen om te blijven zoeken naar dit soort combinaties.

Speelnatuur kan soms al met een klein startkapitaal beginnen. Een haalbaarheidsstudie is een realistische basis om naar andere geldbronnen te zoeken. Investeringsvolume is vaak nog wel te vinden. De 'worst' van een grote investering moet voorgehouden worden om ook de financiering voor langere termijn te regelen. Financiering van beheer en van activiteiten moeten op orde zijn, voordat je begint met de aanleg.

Het is gebruikelijk dat de gemeente de jaarlijkse kosten van een speelvoorziening subsidieert. Sponsoring, het inzetten van vrijwilligers, samenwerking met scholen, bijdrage in natura (zoals het beschikbaar stellen van machines en personeel tegen een vriendenprijs), en stagiaires inzetten bij het onderhoud zijn allemaal andere middelen. Soms moet je ook creatief zijn, gebruik zaden die elders zijn verzameld, of gebruik het geld dat is gereserveerd om een speeltoestel te vervangen om er keien, grond en zaden van te kopen.

5.5 CONCLUSIES

Het aantal kinderen in de stad dat kan genieten en groeien van speelnatuur kan een flinke impuls krijgen als de verschillende ministeries meer onderling en met maatschappelijke (koepel-) organisaties samen werken. Maatschappelijke organisaties moeten niet elkaar concurreren, maar gezamenlijk het gesprek aangaan met mogelijke partners. Op lokaal niveau moeten de verschillende afdelingen binnen een gemeente elkaar veel beter gaan vinden en zich faciliterend en herkenbaar opstellen naar maatschappelijke en burgerinitiatieven.

Het Rijk en eventueel de provinciale/regionale overheid, heeft belangrijke taken in het waarborgen van speelnatuur in de stad. Zij moeten de trend zetten: visie innemen over het belang van speelnatuur voor de jeugd. Deze visie kan tot uiting komen in de verschillende beleidsnota's met betrekking tot groen en de stad, ruimtelijke ordening, jeugd, recreatie, gezondheid en grote steden. Ze moeten

bewaken: dat 'speelnatuur in de stad' niet tussen wal en schip komt. Een departement moet de verantwoordelijkheid nemen om speelnatuur op de agenda te zetten en te houden. En zij moeten stimuleren: een landelijke of provinciale stimuleringsmaatregel voor lokaal beleid en lokale initiatieven kunnen werken als een vliegwielt.

De veiligheidseisen voor speeltoestellen en -terreinen worden als drempel ervaren. Natuurlijke speelmaterialen zijn lastig in definities te vangen. In hoeverre de factsheet (VWA, 2008) hier in de praktijk het antwoord op is, valt af te wachten. Het begint tijd te worden om het paradigma om te keren. Ga risico's niet langer uit de weg. Ga risico's bewust aan. Profiteer en leer ervan.

Natuurlijke speelplaatsen passen prima in een aantal speerpunten van gemeenten zoals een aantrekkelijk woonmilieu bieden voor gezinnen, aandacht voor de groene ruimte, het tegengaan van overgewicht, de ontwikkeling van de jeugd, participatie, gezondheid en ook letterlijk om binding met de stad te krijgen. In de huidige verkokerde structuren van de overheid is deze integrale kans eerder een nadeel dan een voordeel. Om te beginnen moet iemand speelnatuur in zijn volle omvang zich toeëigenen.

Gezondheid is voor betrokkenen niet het eerste argument om voor speelnatuur te kiezen. Speelnatuur wordt in eerste instantie niet in verband gebracht met gezondheid. Dit terwijl de gezondheidswinst meervoudig is, zowel in fysiek en sociaal opzicht als wat de pedagogische waarde betreft (zie hoofdstuk 3). Gezondheid kan het verbindende beleid vormen tussen de verschillende afdelingen, omdat het een sterke relatie heeft met speelnatuur en geen machtspositie heeft in de realisatie ervan.

Uit de gesprekken blijkt het enorme belang van enthousiasme en doorzettingsvermogen van de betrokkenen. Zonder dat is het traject naar een natuurlijke speelplaats eigenlijk niet vol te houden. Ook een bevoegde ambtenaar maakt veel verschil (zie ook Franken e.a., 2008). Substantieel meer speelnatuur moet een zaak zijn voor meer dan de bevoegde eenlingen (hoe gedreven ze ook zijn). Om vanuit deze werkelijkheid tot opschaling van natuurlijke speelplaatsen te komen, is een praktisch kenniscentrum nodig.

Gezondheid kan het verbindende beleid vormen tussen de verschillende afdelingen, omdat het een sterke relatie heeft met speelnatuur en geen machtspositie heeft in de realisatie ervan.

1234567

COMMUNICATIE

6. COMMUNICATIE

In het voorgaande is een aantal knelpunten en tekorten aan kennis en informatie geconstateerd. Deze zorgen voor verwarring en vertraging, en belemmeren zo de realisatie van speelnatuur. De kennis zit nu vooral verspreid bij ervaringsdeskundigen. Dit hoofdstuk geeft instrumenten die de kennis op een praktische manier toegankelijk maken voor de verschillende medespelers.

6.1 DOELGROEPEN

In het hele traject van voorwaarden en initiatief tot aan beheer kunnen als doelgroepen voor communicatie drie hoofdgroepen worden onderscheiden: de politiek, de praktijk en het publiek. Voor elke groep wordt een aantal uiteenlopende communicatie-instrumenten voorgesteld. De instrumenten worden in de volgende paragrafen op hoofdlijnen, of bij wijze van voorbeeld, uitgewerkt

De te ontwikkelen communicatie-instrumenten zijn praktisch van aard. Voor uitwerking van de instrumenten adviseren wij gebruik te maken van de aanwezige praktijk-

kennis en aan te sluiten bij bestaande organisaties, netwerken, media, congressen, structuren e.a. De uitwerking, het beheer en eventuele doorontwikkeling van de instrumenten zou via een centrale kunnen gebeuren, zoals een 'praktisch kenniscentrum speelnatuur'. (Zie hoofdstuk 5).

In dit hoofdstuk zijn de meeste van bovengenoemde instrumenten per doelgroep omschreven en zo ver uitgewerkt, dat ze in een vervolg of op maat ontwikkeld kunnen worden.

6.2 COMMUNICATIE INSTRUMENTEN

6.2.1 Stappenplan en processchema speelnatuur

Doel:	Initiatiefnemers en projectleiders een eerste checklijst aanreiken, zodat zij mogelijke partners kunnen vinden en een eerste planning kunnen maken.
Vorm:	Folder of hoofdstuk van website/ brochure
Titel:	Stappenplan en processchema realisatie Speelnatuur
Doelgroep:	Politiek, publiek, praktijk

Toelichting

Het processchema laat zien wie mogelijke medespelers zijn bij een speelnatuurproject en hoe hun positie in het proces gedefinieerd is.

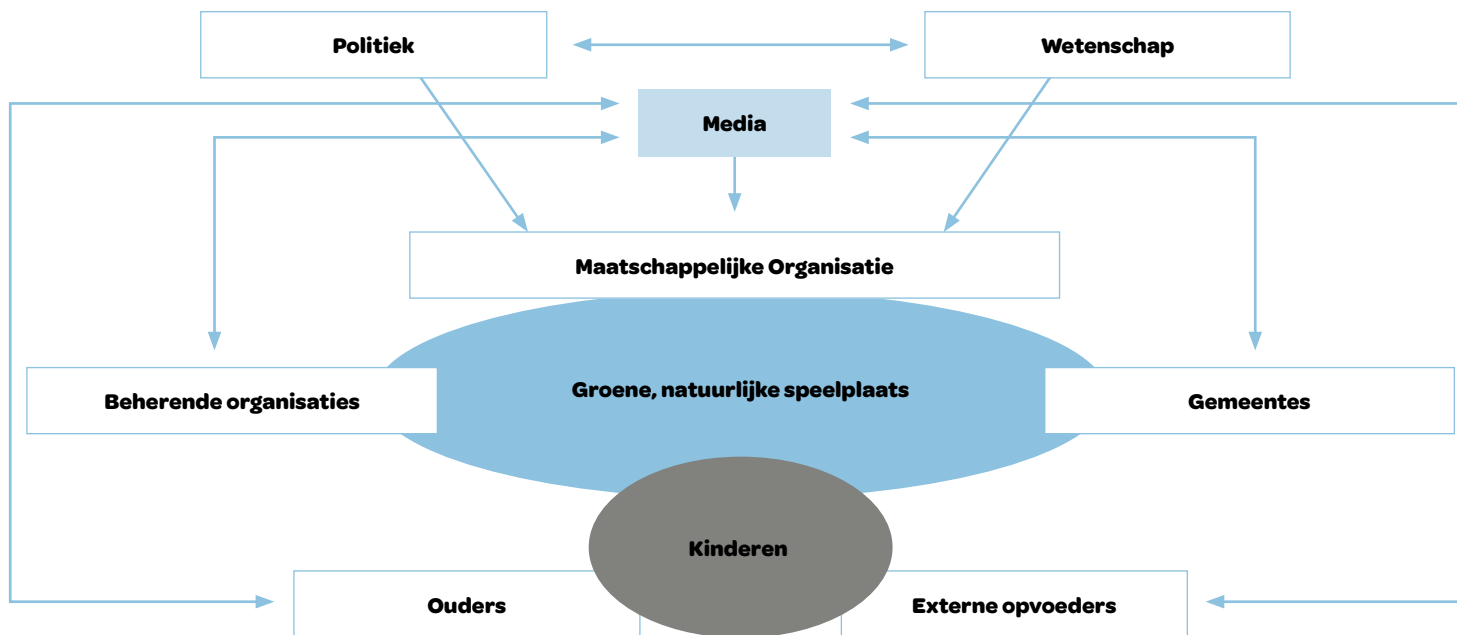
De tabel op de navolgende bladzijden geeft een klassiek stappenplan weer. De rolverdeling sluit aan bij de bestaande structuren. Echter: elk project is anders, afhankelijk van de medespelers, de bijzonderheden van de locatie, de tijdsgeest enz. Het stappenplan geeft dus een mogelijk projectverloop weer, per project moet het bijgeschaafd worden. Processchema en stappenplan geven initiatiefnemers en projectbetrokkenen een aanzet voor de planning van hun eigen traject.

Algemene uitgangspunten die als succesfactoren kunnen worden gezien:

- het project kent één (of maximaal een kleine groep) hoofdverantwoordelijke perso(o)n(en), die uit persoonlijke betrokkenheid handelt; dit kan zowel een ambtenaar, een lid van een maatschappelijke organisatie, als een betrokken burger zijn
- deze verantwoordelijkheid gaat verder dan de grenzen van de kernfunctie van die perso(o)n(en); zij moeten de taak integraal, diepgaand en duurzaam naar binnen en buiten benaderen
- succes en duurzaamheid van het project hangen in sterke mate af van hoe het deze perso(o)n(en) lukt ambitie en enthousiasme, kennis en betrokkenheid te verzamelen, te verspreiden, te laten werken en duurzaam te verankeren in de fysieke en de sociale omgeving van het project

Processchema groene, natuurlijke speelplaatsen:

vanaf trap tot doelschot elkaar het balletje toespelen...

STAP 1

STAP

WIE (actoren)

WAAROM (doelen)

WAT (instrumenten)

Initiatief

- kinderen en/of burgers, gemeente, organisatie, terreinbeheer

- ideeën en doelen duidelijk formuleren en onderbouwen
- in kaart brengen van aanwezige krachten en kennis
- zoeken van medestanders

- zo mogelijk bezoek inspirerende referentieprojecten
- netwerk opbouwen
- informatiebijeenkomst
- rondzendbrief/ folder
- enquête
- lokale pers en omroep
- huis-aan-huisblad

STAP 2

STAP	WIE (actoren)	WAAROM (doelen)	WAT (instrumenten)
Start/aftrap	<ul style="list-style-type: none">- initiatiefnemer- alle mogelijk betrokkenen	<ul style="list-style-type: none">- kennis geven van het project aan het brede publiek (en potentiële geldgevers/ sponsors)- krachtvolle eerste stap	<ul style="list-style-type: none">- ludieke bijeenkomst- persbericht- persverslag- opening website

STAP 3

STAP

WIE (actoren)

WAAROM (doelen)

WAT (instrumenten)

Vorbereiding planning

werk-/ stuurgroep
(professionals en
'super'vrijwilligers)

- ambtenaren
- ontwerper
- beheerder

- in beeld brengen
randvoorwaarden
- verfijnen doelen
en doelgroepen

- analyse locatie
- fysieke voorwaarden
- sociale voorwaarden
- financiële
voorwaarden
- rolverdeling,
benoeming 'regisseur'

klankbord (betrokkenen)

- kinderen
- ouders
- eigenaar
- buren
- organisaties

- droomfase/
brainstorm

- enquête
- maquette
- excursie
- speurtocht

foto: Henni Bunnik/ Perspectief PPI

STAP 4

STAP

WIE (actoren)

WAAROM (doelen)

WAT (instrumenten)

Afstemming PVE (programma van eisen) start/aftrap

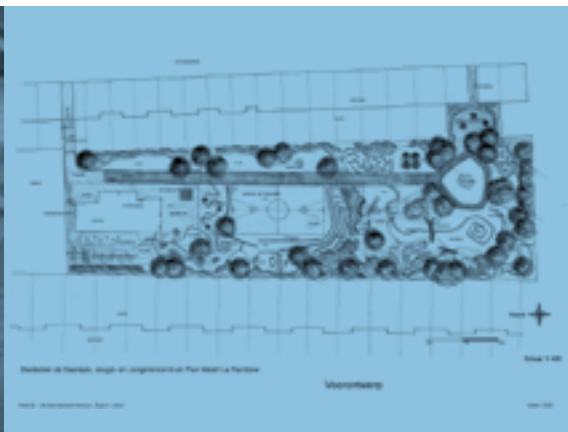
werk-/ stuurgroep en
klankbord

- naast elkaar legen van voorwaarden en wensen
- knelpunten en belangenconflicten opsporen
- argumenten afwegen
- keuzes maken of voorbereiden

- inspirerende bijeenkomst al dan niet o.l.v. een ervaren moderator
- evt. tussenfase en vervolg bijeenkomst
- eindproduct: Programma van Eisen (PVE)

foto: Roderik Koenis

STAP 5

STAP

WIE (actoren)

WAAROM (doelen)

WAT (instrumenten)

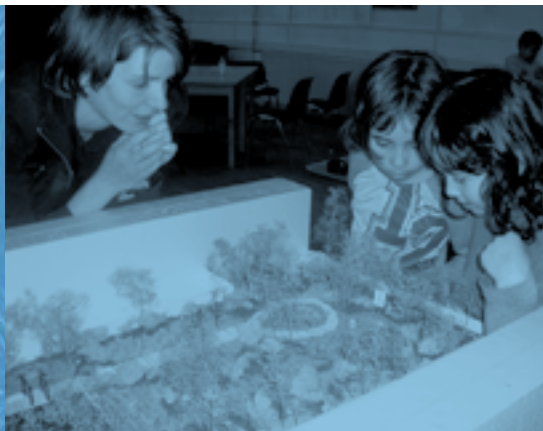
Planvorming

- werk-/ stuurgroep
- ontwerper

- uitwerken voorontwerp en planning op basis van PVE

- tekeningen, maquettes,
- begroting
- plan van aanpak
- presentatie met referentiebeelden

STAP 6

STAP

WIE (actoren)

WAAROM (doelen)

WAT (instrumenten)

Inspraak

- werk-/ stuurgroep en klankbord

- presentatie van conceptontwerp en -planning

- tekeningen, maquettes,
- begroting
- plan van aanpak
- presentatie met referentiebeelden

foto: Roderik Koenis

STAP 7

STAP

WIE (actoren)

WAAROM (doelen)

WAT (instrumenten)

Vorbereiding uitvoering

- werk-/stuurgroep

- uitwerking definitief ontwerp en planning
- uitwerking onderhoud/ontwikkelingsplan
- beschikbaar stellen budget

- tekeningen, details
- begroting
- materiaallijsten
- zo nodig bestek
- gesprekken met aannemers (nota van inlichtingen)
- aanbesteding
- contacten met andere partners dan aannemers in de uitvoering

STAP 8

STAP	WIE (actoren)	WAAROM (doelen)	WAT (instrumenten)
Aanleg	<ul style="list-style-type: none">- werk-/ stuurgroep- aannemer- andere uitvoerders, ook vrijwilligers- toekomstige beheerders	<ul style="list-style-type: none">- gefaseerde aanleg van het project door de verschillende participerende partijen	<ul style="list-style-type: none">- regelmatig bouwoverleg- vormgevend overleg tijdens de uitvoering- uitvoering deelproject(en) door participanten

STAP 9

STAP

WIE (actoren)

WAAROM (doelen)

WAT (instrumenten)

(Tussen) Opening(en)

- eerste spade
- hoogste punt
- eerste druppel
- eerste bloei
- etc.

iedereen

- participanten in het zonnetje zetten
- het project publiek maken
- interesse wekken/aandacht trekken
- mogelijkheden van het project laten zien

- feest(je)
- speurtocht o.i.d.
- publiciteit
- aanwezigheid politiek

STAP 10

STAP	WIE (actoren)	WAAROM (doelen)	WAT (instrumenten)
Dagelijks gebruik	<ul style="list-style-type: none">- beheerder- gebruikers	<ul style="list-style-type: none">- genieten van de tuin- nieuwe plannen smeden- ontwikkeling stimuleren	<ul style="list-style-type: none">- vrij spel en recreatie- georganiseerde activiteiten- reisjes en feestjes

STAP 11

STAP

WIE (actoren)

WAAROM (doelen)

WAT (instrumenten)

Onderhoud en beheer

- beheerder
- evt. gemeentelijke diensten of particulier onderhoudsbedrijf
- betrokken gebruikers, ook kinderen

- ondersteunen van de spontane groei en ontwikkeling van het groen
- inspelen op 'voortschrijdend inzicht'
- identificatie met de plek vergroten
- veiligheid waarborgen
- bijkomende wensen de ruimte geven
- nieuwe 'generaties' gebruikers betrekken

- logboek over dagelijks gebruik
- onderhouds/ontwikkelingsplan bijhouden en aanvullen
- regelmatige inspecties
- vaste en incidentele feesten en activiteiten
- communicatie met de omgeving
- publiciteit
- uitwisselen ervaringen andere projecten/deskundigen
- structureel onderhoud
- gezamenlijke onderhouds en verderbouwbeurten

6.2.2 Excursies op maat

Overdracht van kennis en ervaringen werkt het beste via het goede voorbeeld.

Daarbij is het zelf zien en luisteren, het voelen van de sfeer en de mogelijkheid vragen te stellen aan de projectmedewerkers essentieel.

Doel: **Inspireren en informeren van initiatiefnemers in de beginfase door eerstehands ervaringen**

Vorm: een of meerdaagse begeleide excursies

Titel: **Gluren bij de burens**

Doelgroep: Politiek, Praktijk, Publiek

Inhoud:

- Excursies naar inspirerende voorbeelden van speelnatuur
- Afgestemd op de vraagstelling van de deelnemers
- Participatieve excursies met meerdere betrokken projectpartijen

Op aanvraag worden de excursies samengesteld en begeleid.

Hierbij wordt gekozen uit een catalogus van geschikte projecten, die wordt bijgehouden en geactualiseerd. In de catalogus is relevante informatie beschikbaar die de keuze mogelijk maakt: bijvoorbeeld type speelnatuur, beheersconstructie, ontwerp en inrichting, foto's, kostengegevens etc.

Aanbevelingen

- de excursies uitwerken en begeleiden vanuit een praktisch kenniscentrum speelnatuur

foto: Jeroen Onck

6.2.3 'Patterns' Speelnatuur

Plannen van speelnatuur is maatwerk. Ruimtelijke en sociale randvoorwaarden en behoeftes zijn belangrijke uitgangspunten. Een beproefd hulpmiddel om de behoeftes van de gebruikers naar een ruimtelijk uitgangspunt te vertalen is het werken met 'patterns'.

Doel:	Complexe inhoudelijke vraagstukken inzichtelijk en bespreekbaar maken en een duurzame ontwerp oplossing aandragen.
Vorm:	Handleiding, Handboek, Website, Brochure n.t.b.
Titel:	
Doelgroep:	Praktijk
Inhoud:	<ul style="list-style-type: none">- Inleiding- Handleiding 'patterns maken'- Pattern-boom- Voorbeeld patterns

Inleiding:

In de jaren zeventig heeft architect Christopher Alexander de patterns ontwikkeld als hulpmiddel om op expliciete wijze *niet-fysiek-ruimtelijke uitgangspunten te vertalen in fysiek-ruimtelijke uitgangspunten*. Deze methode staat voor een ruimtelijke benadering die vooral op de behoeftes van de gebruikers georiënteerd is.

De 'patterns' worden vooraf gemaakt of ontstaan tijdens het participatieve ontwerpen. 'Patterns' verhelderen begrippen van verschillende schaal-/abstractieniveaus, zoals te zien in de 'pattern'-boom op de volgende pagina's.

Handleiding 'patterns maken':

Iedere 'pattern' wordt op dezelfde wijze weergegeven:

1 Afbeelding

Afbeelding van een archetypische ruimtelijke oplossing van een probleem.

2 Inleiding

Inleidende paragraaf waarin de context van het patroon wordt gegeven. Er staat hoe het patroon behulpzaam is bij het afmaken van bepaalde patronen van wijdere strekking.

3a Probleem

Sleutel passage die de essentie van het probleem in een of twee zinnen beschrijft.

3b Het probleem in zijn geheel

Beschrijving van de achtergrond van het probleem en aandachtspunten voor de verschillende manieren waarop de oplossing van een probleem in een ontwerp tot uitdrukking kan worden gebracht.

4 Oplossing

De kern van het patroon. Beschrijving van de fysieke en sociale relaties die nodig zijn om het probleem binnen de context tot een oplossing te brengen. Deze oplossing wordt steeds verwoord in de vorm van een instructie.

5 Diagram/Schets

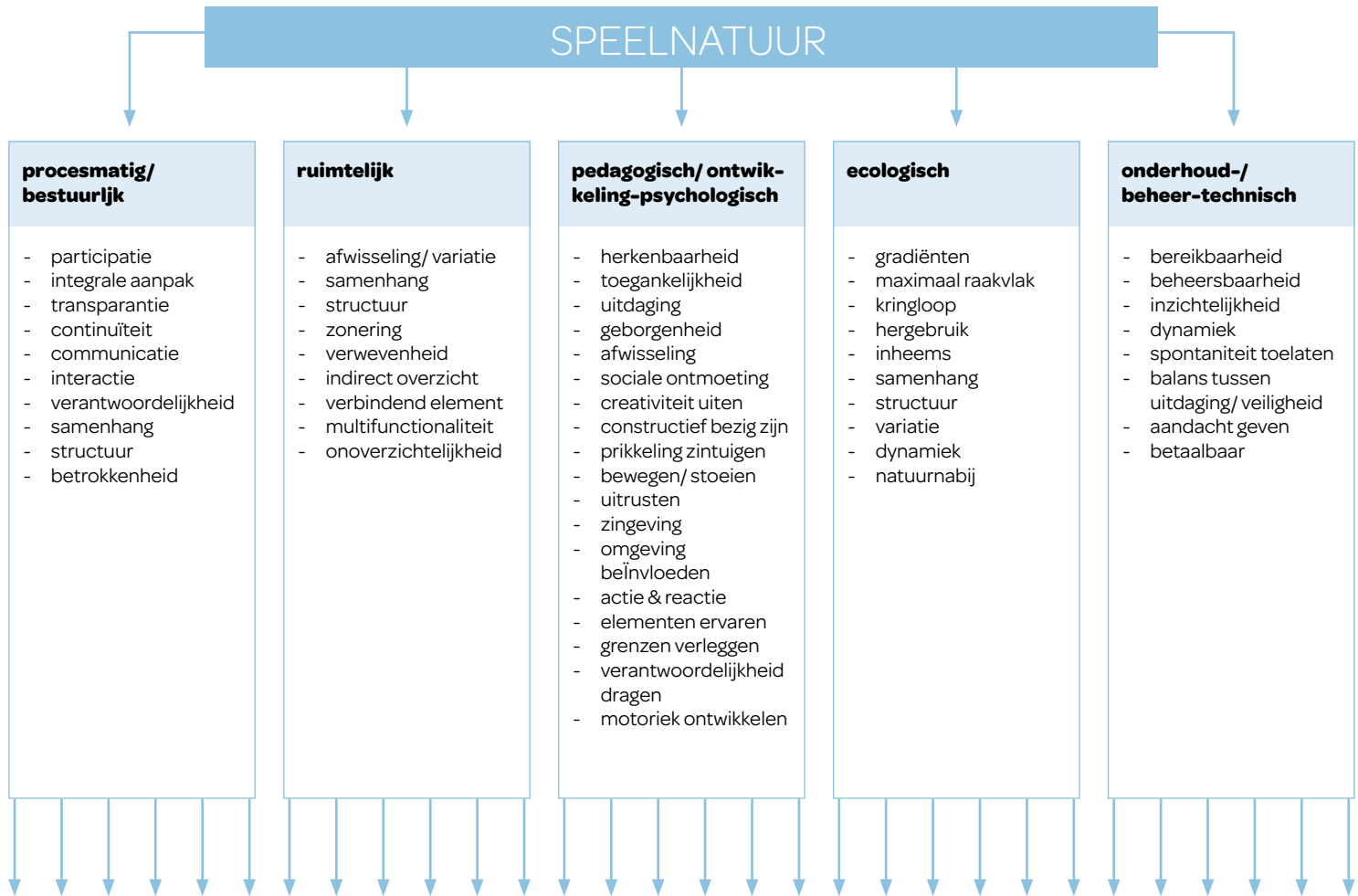
Schematische weergave van de oplossing met tekstjes die de belangrijkste onderdelen aangeven.

6 Verbinding met andere patterns

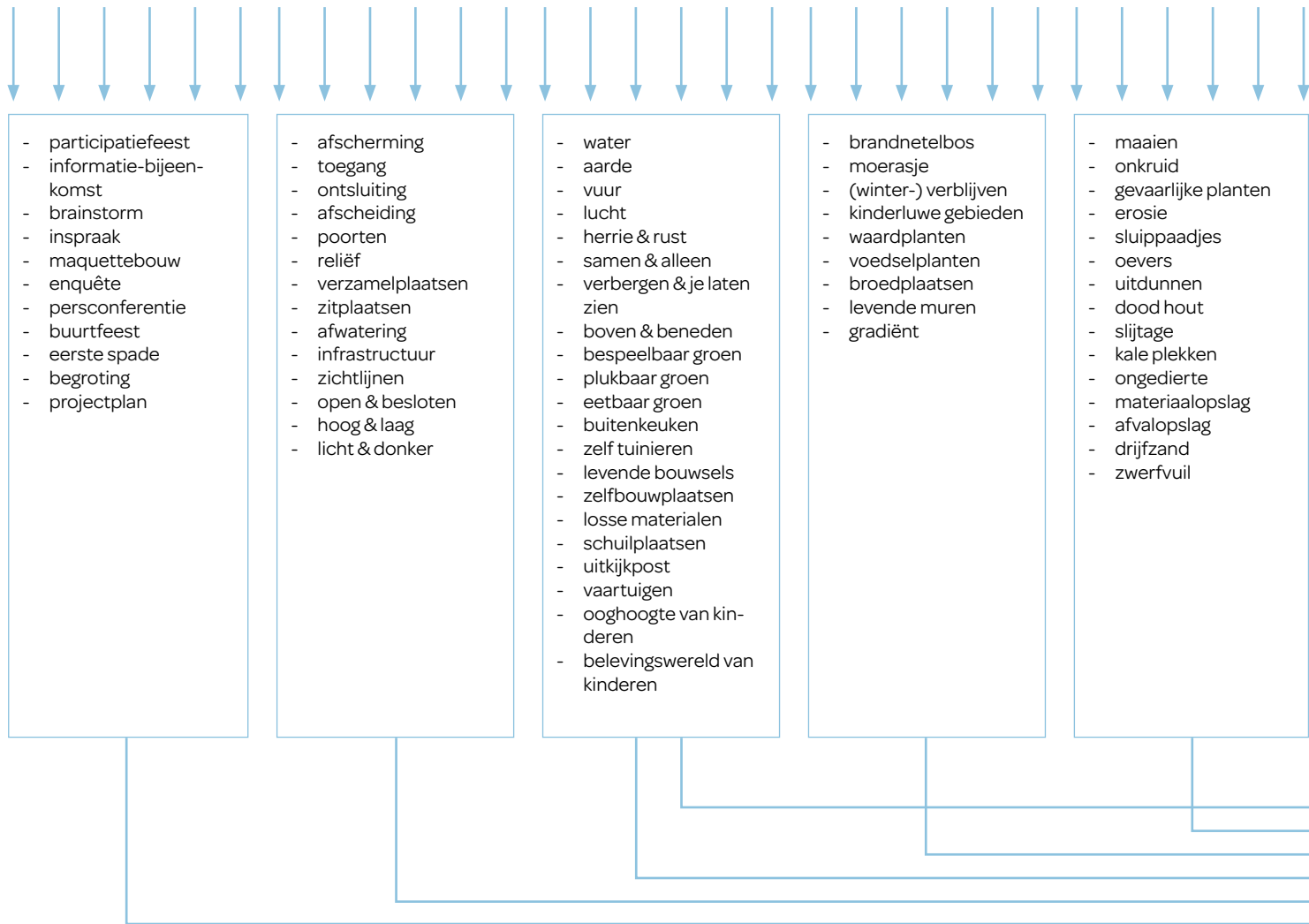
Een paragraaf waarin het patroon verbonden wordt met andere patronen.

'Pattern'-boom:

ontwerpen door de verschillende schalen en niveaus heen

zie volgende pagina >

insectenhotel... klimboom... brandnetelbos... leemoven... zandkuil... zwerfkeien... vogelbosjes... moestuin...
maquettebouw... takkenbank... zitkuil... grashelling... vogelflat... takkenril... mozaiekfontein... zwengelpomp... wilgenhut...
moerasje... kleibakkerij... rietveld... onderstebovenboom... tunnel... ondergrondse hut... leemkuil... driepootpan...
buitenwerkplaats... ringwal... totempaal/baken... verzamelvruchten... vleermuizenkelder kast... gereedschapschuur...
botaniseergroen... holle boom... podium... doolhof... nachtkamp... ligweide... vlaggenboom... windklankspel... stinzentuintje...
feestelijke opening... hangbrug... schelpenpad... boomgaard... kruidenspiraal... modderpoel... glijheuvel... schorsbootje...
seizoensfeest... stuifzandveldje... stapelmuur... gevelperkje... beestenboom... springsloot... vlottenvijver...
huttentakkenhoop... bankje... vlechtkek... enquête... bloemenweide... snipperpad... konijnenhok... hooiberg...
boomstamschijfjes... takkentrap... houtdrumstel... graszodenwal... bamboebos... waterbron... kikkerpoel... grindkuil...
regenplassen... labyrint... slingertouw... stammenfort... boom-tot-boom-touw... schuilplek... klautertrap... knuppelpad...
tuinslangdouche... tuindoedag... plateau... droge beek... autobandschommel... regenwatergoot... klimpaal...
pottenbakkersoven... mollenhoop... houtsnippers... informatiebord... keienberm... vogelbosje... paddestoelenstam...
uitkijkpost... watergeul... boomhut... palletvlot... papierbootje... takkenvlot... brugboom... broedkastjes... wormenpotje...
bonentent... vuurplaats... broodoven... composthoop... egelhoop... kiezelbeek... watertrog... boomreus... leemstamppek...
naambord... wilgentunnel... regenton... mozaiekbank... boomxylofoon... wilgentipi/iglo... amfiteatertje... schoolnatuurdag...
overloopstammen... griendkuil... kuiltuinen... balancerboom... reuzennest... visvlonder... wind/watermolen... stromend
beekje... kikkerpoel... snoepplanten... heksentuin... kabouterpad... bladerhoop... zonnepaneelpomp... boomstamtrap...
prikkelbosjes... zwerfhout... drinkfontein... zitmuur... kippenren... wortelkulturburcht... stapstenen... knikkerheuvel...
crossbaan... holleboomstamtrommel... reuzennest... vlechthaag... lantarenoptocht... hunebed... notenboom... theetuin...
geurplanten... gifplantentuin... vlinderbui... frambozenhaag... langste dag... bloemendans... struinruigte... blauwalg...
kriekenbos... paasvuur... grote oude boom... geurplanten... stekelbosjes... huttenkamp... bramenheuvel... vennetje...
regenwaterafvoer... bijenvolk... rattenplaag... maaskeien... open plek... rotsblokken... brandneteltuin... kaalpluk...
wespennest... nestkastje... kastanjeboom... kastanjes roosteren... sneeuwbalgevecht... hazelaarbos... modderpoel...
huisdieren... botulisme... lichtjesfeest... geneesplanten... hangmat... fruitbomen... terrarium... takkensofa...

Pattern actie en reactie

Inleiding

Het meeste plezier beleven kinderen als zij kunnen zien welke reactie hun actie veroorzaakt. Dit principe van actie-reactie is één van de meest basale natuurwetten. Het is belangrijk voor het kind te beseffen dat het bereikte resultaat door zijn eigen wil en inzet tot stand is gekomen en daarmee het eigen kunnen reflecteert. Dit besef draagt bij aan de ontwikkeling van een dynamisch zelfbeeld en zelfvertrouwen.

Probleem

Voor een zichtbaar resultaat moet actief invloed op de omgeving uitgeoefend kunnen worden (bijvoorbeeld steen in het water gooien, draagkracht van drijvende objecten testen).

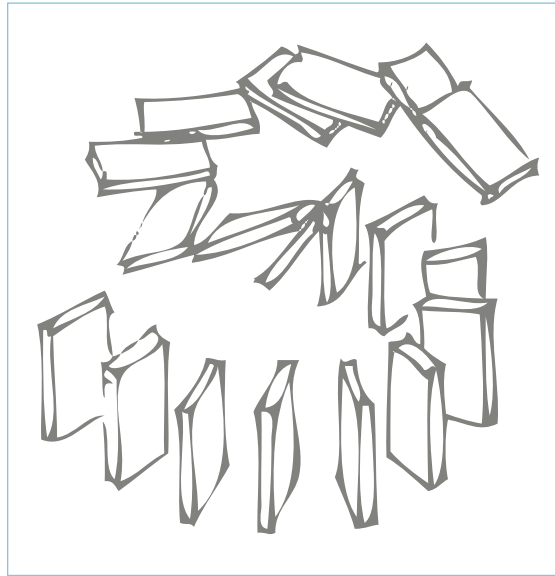
Deze veranderingen worden vaak niet gewaardeerd, zijn verboden of er is simpelweg geen mogelijkheid voor.

Het probleem in zijn geheel

- in openbaar gebied is actief invloed uitoefenen op de omgeving nauwelijks nog mogelijk, de inrichting ervan is vooral gericht op het voorkomen van ongewenst gedrag en is gebaseerd op een vast eindbeeld;
- het spel wordt snel saai als er weinig mogelijkheden zijn om zichtbare resultaten van het eigen handelen te krijgen;
- bij spel met water, zand en modder worden kinderen nat en vies;
- de acties of reacties kunnen gevaarlijk/ onveilig zijn;
- er zijn geen losse elementen die gebruikt kunnen worden;
- er zijn geen veranderbare elementen aanwezig;
- het oorspronkelijke ontwerp wordt aangetast, veranderen heet vaak vernielen;
- het is moeilijk te sturen en onder controle te houden.

Oplossing

- los materiaal aanbieden voor het spel, voor de bouw van hutten, dammen etc.;
- spel en bewegingssituaties zo opzetten dat het kind door zijn handelingen een verandering teweeg kan brengen;
- speelelementen bewust selecteren op mogelijkheden die ze bieden om dit principe te ontdekken;
- bij de inrichting met de veranderbaarheid rekening houden;
- voldoende ruimte aanbieden voor eigen, zelf bestemd spel;
- makkelijk veranderbaar materiaal aanbieden zoals zand en water;
- beplanting aanbrengen, dat steeds weer voor spel-materiaal zorgt (dennenappels, kastanjes, eikels e.a. fruit, loofbomen, bloemen, kaardenbol, klitten, etc.);
- plekken met "rommel-mogelijkheden" in rustigere gebieden van het terrein aanbieden, uit het zicht van het brede publiek;
- door schaal en vormgeving een evenwicht van uitdaging en veiligheid bereiken;
- beheer aanpassen op het faciliteren van "rommel-spel" en vast verankeren in onderhoudsontwikkelingsplan (zie: 6.2.6), opnemen in het pedagogisch beleid.

Actie-reactie: een basale natuurwet en belangrijke drijfveer voor ons handelen

Verbinding met andere patronen

- speeltoestellen
- risico's
- water
- zandspeelplaats
- beheer

verder zie Pattern-boom

Pattern Beheer

Inleiding

Speelnatuur is heel gedifferentieerd en biedt kinderen een veelheid van uitdagende speelmogelijkheden en de vrijheid om zelf de speelomgeving te veranderen.

Probleem

Er is weinig en versnipperd kennis over aanleg en onderhoud van speelnatuur.

Het probleem in zijn geheel:

- speelnatuur vraagt meer en specifiekere groenonderhoud dan een betegeld speelplein;
- gestandaardiseerde onderhoudsplannen zijn niet mogelijk, het onderhoud is maatwerk, dat om brede kennis vraagt; iedere plek is anders en ontwikkelt zich steeds;
- er is beperkte kennis over de inzet van inheemse planten en technieken van ecologisch groenbeheer, en helemaal niet over de combinatie met speeldoel-einden;
- in de huidige opleidingen groenbeheer is nauwelijks aandacht voor deze vraagstukken;
- handmatige onderhoudswerkzaamheden blijken vaak kostenintensiever dan grootschalig machinaal werk;
- het afvoeren van maaisel bij minder maaibeurten kost meer, dan het veelvuldige maaien zonder afvoer
- speelnatuur lijkt onoverzichtelijk en onveilig;
- het terrein ziet er rommelig en slecht onderhouden uit;
- er slingeren losse delen rond, de kans op brandstichting is groot;
- er komen in speelnatuur nauwelijks of geen standaard speeltoestellen die al goedgekeurd van de fabrikant komen;
- er is weinig kennis over de veiligheidsaspecten van speelnatuur;
- de natuurwaarde van het groen lijdt onder het spel van de kinderen.

Oplossing

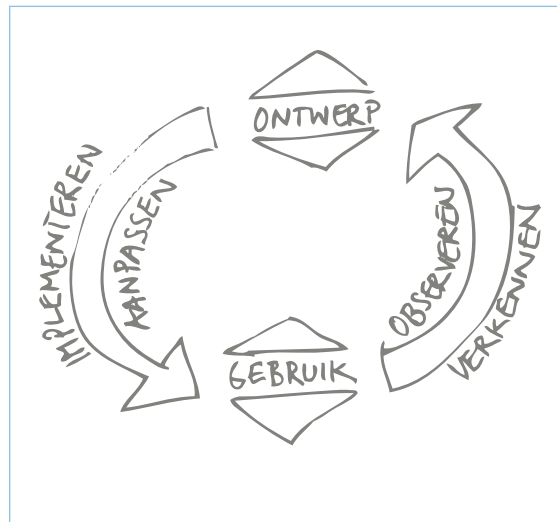
- beheer als uitdaging zien en gedifferentieerde onderhoudsontwikkelingsplannen maken met een overzicht van onderhoudsdoelen, plekken voor periodiek terugkerende maatregelen en gebieden waarvan het onderhoud in de loop der tijd wijzigt, (bijvoorbeeld ontwikkeling bosjes/bos, tunnelhaag);
- bevordering van diversiteit en afwisseling;
- losse delen om mee te spelen zijn belangrijk voor het spel, maken het spel rijker en waardevoller. Altijd ervoor zorgen dat er voldoende losse materialen zijn, zo kan bijvoorbeeld snoeihout van andere locaties bewust bij speelnatuurplekken ingezet worden;
- in opleidingen en door bijscholingen extra kennis opbouwen over inrichting Beheer en onderhoud van speelnatuur en het omgaan met de daarin aanwezige elementen aansluiten bij de bekende technieken van ecologisch groenbeheer;
- gedifferentieerd maaien en snoeien, daarbij vooral ervoor zorgen dat de paden en bepaalde ruimtes open blijven (deze bijvoorbeeld van te voren samen met de ruimtelijk ontwerper vastleggen);
- het maaisel van een speeltuin kan ter plekke gecomponeerd worden, het is minder verontreinigd dan bij straatbermen (dit maaisel zou ook in een biogasinstallatie gebruikt kunnen worden en zo geld opleveren);
- een veiligheidsbeheersplan opstellen als onderdeel van het onderhoudsontwikkelingsplan met daarin de maatregelen voor het onderhouden van de veiligheid;
- ontwikkeling speelwaarde en veiligheid als prioriteit
- risicoanalyse doen of laten doen, een logboek bijhouden, regelmatige inspecties doorvoeren;
- een expert binnen de gemeente die regelmatig de plekken inspecteert;
- evenwicht vinden tussen natuurwaarde en speelwaarde;
- bij plekken zonder toezicht vuur verbieden, evt. aange troffen verbrand hout direct verwijderen (evt. in andere open gebieden veilige vuurplaatsen aanbieden);
- voordelen zien: hoog gras voorkomt hondenpoep (honden vinden gras hoger dan 10 cm niet fijn);

- bewoners en ouders informeren over het idee en de baten van speelnatuur;
- duidelijkheid scheppen over het veiligheidsbeleid en de visie dat kinderen de mogelijkheid moeten krijgen zelf risicocompetentie te ontwikkelen (bijvoorbeeld infobord met regels bij de ingang).

Verbinding met andere patronen

- heesters
- bomen
- actie en reactie
- veiligheid en uitdaging

verder zie Pattern-boom en de beheerswijzer

Beheer: betekent: er goed voor zorgen. Ofwel: het gebruik blijven observeren en de nodige aanpassingen doen.

Pattern Zand

Inleiding

Zand is een oneindig veranderbaar natuurlijk element en daarom een elementair speelelement voor kinderen van alle leeftijden. Kinderen kunnen uren bezig zijn met graven, vormen en bouwen.

Probleem

Een normale zandbak biedt maar beperkte mogelijkheden om de potenties van het materiaal te benutten.

Het probleem in zijn geheel:

- de plek is te klein en beperkt in mogelijkheden;
- er is geen reliëf; een vlakke bak die ruimtelijk nergens op aansluit, die geïsoleerd is;
- er zijn geen losse materialen aanwezig om bij het spel te betrekken;
- er is geen combinatie met andere elementen zoals water mogelijk;
- er is geen goede drainage, het water blijft staan;
- de plek is niet diep genoeg om te kunnen graven;
- de plek is niet voldoende beschermd tegen de zon;
- de plek is te open, te dicht op andere activiteiten (geen rustige plek voor fantasiespel);
- de zandsoort is verkeerd en plakt te veel of te weinig;
- in de bebouwde kom is er vaak een probleem met kattenpoep en andere vervuiling;
- is de plek te dicht bij bomen dan kan er last zijn van wortels, bladeren en vogelpoep.

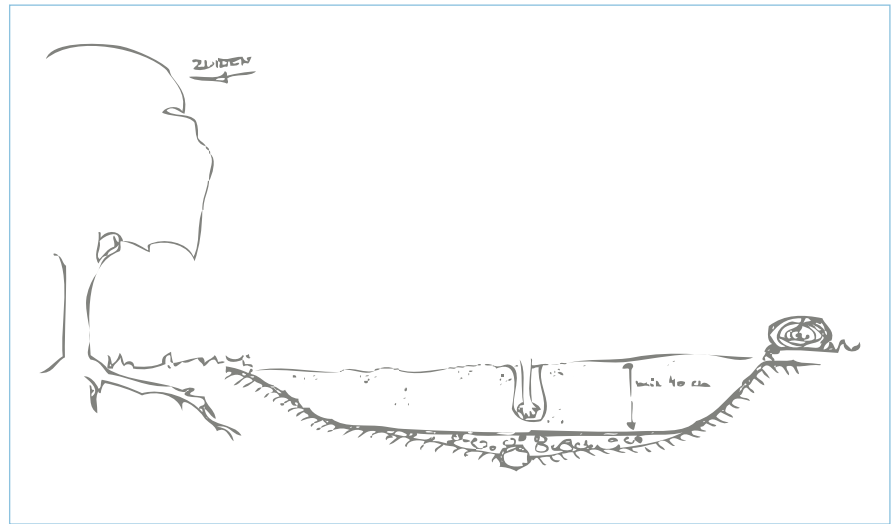
Oplossing

- een speellandschap met voldoende ruimte voor verschillende speel- en bouwactiviteiten naast elkaar;
- de mogelijkheid om water erbij te betrekken of naartoe te leiden, de mogelijkheid waterwegen te kunnen bouwen; dit wordt nog spannender bij niveauverschillen;
- het zand moet diep genoeg zijn om te kunnen graven, om kuilen te kunnen maken; te grote diepte is af te raden i.v.m. instortingsgevaar van diepe kuilen;
- afhankelijk van de ondergrond voor een goede drainage zorgen, een scheidingslaag aanbrengen;
- creëer zitmogelijkheden aan de rand (zitgelegenheid voor ouders meer op de achtergrond maar met goed zicht);
- zorg voor natuurlijke schaduw;
- afschermen van plekken met veel beweging / activiteit in een rustig gebied;
- verschillende overgangen naar aansluitende gebieden (stenen, gras, hout etc.);
- mogelijkheid verschillende materialen bij het spel te betrekken, samenhang creëren;
- ongewassen kleihoudend zand gebruiken dat goed plakt (is het kleiaandeel te hoog dan wordt het zand te vast);
- minimaal 20% van de oppervlakte van het hele terrein zonder vaste elementen (onbepaald).

Verbinding met andere patronen

- water
- speelruimte inrichten
- beheer
- actie-reactie

verder zie Pattern-boom

Zand: bij de aanleg van een zandspeelplek moet met een aantal zaken rekening worden gehouden.

Pattern Heesters

Inleiding

Heesters definiëren ruimtes en bakenen het gebied af. Zij vormen op natuurlijke wijze een toegangsbarrière en zijn leefruimtes voor uiteenlopende dier- en plantensoorten.

Probleem

Heesters hebben veel ruimte nodig en zijn sociaal onveilige plekken.

Het probleem in zijn geheel:

- heesters trekken zwerfvuil aan;
- zij maken toezicht moeilijk;
- heesters moeten regelmatig en vakkundig gesnoeid worden;
- ze hebben veel ruimte nodig, deze kan niet meer direct voor spel gebuikt worden;
- het duurt een tijd voordat heesters groot genoeg zijn om als ruimtelijk element of afscheiding te functioneren;
- er zijn heesters met giftige bessen en doornen.

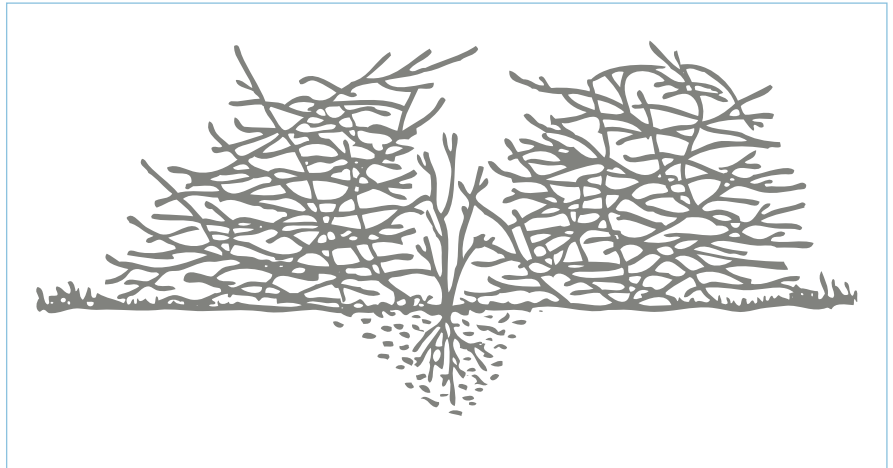
Oplossing

- wanneer de heesters tussen takkenhopen worden aangeplant krijgen de planten tijd om te groeien; de takkenhopen werken tijdelijk als afscheiding;
- heesters kunnen heel goed als ruimtelijk structurerend element ingezet worden;
- een dubbele beplanting met heesters biedt bij voldoende diepte de mogelijkheid om gangen, holletjes en geheime plekken te maken;
- de heesters zijn een bron van spelmateriaal in de vorm van takken, blaadjes en vruchten;
- een bewuste keuze van soorten maken, geen sterk giftige soorten gebruiken, soorten met doornen bewust als barrière inzetten;
- heesters kunnen ingezet worden om wind, kou en geluid te weren;
- doordat heesters leefruimte bieden voor uiteenlopende dier- en plantensoorten maken zij een rijke natuurervaring mogelijk;
- het aanplanten van heesters met eetbare bessen biedt de mogelijkheid te oogsten;
- door aanplant van heesters kan erosie van heuvels worden voorkomen en wordt infiltratie van regenwater bevorderd;
- langs de heesters ontstaat ruimte voor kruidige, geurige planten.

Verbinding met andere patronen

- beheer
- natuureducatie
- rust
- geheime plekken
- giftige planten
- afscheiding
- verstoppen

verder zie Pattern-boom

Heesters: nieuw geplante heesters kunnen in de eerste tijd worden beschermd door takkenrillen/hopen

6.2.4 Ontwerpwijzer Speelnatuur

De vertaling van ontwikkelingspsychologische inzichten over inrichtingseisen van speelnatuur naar concrete ruimtelijke ontwerpen vraagt van de ontwerper specifieke kennis. Het werken met referentiebeelden is een efficiënte en onder ontwerpers gebruikelijke manier van kennisoverdracht.

Doel: Ondersteuning beeldvorming en verbreding kennis bij ontwerpers. Handvatten geven voor doelmatig ontwerpen van gezonde speelnatuur

Vorm: Poster met begeleidende tekst

Titel: **Natuurlijk en gezond ontwerpen voor kinderen**

Doelgroep: Praktijk (initiatiefnemers, gemeentes, ontwerpers, organisaties)

Inhoud:

- Overzicht geven van de belangrijkste ontwikkelingsfasen van het kind
- Ontwerpthema's voor speelnatuur benoemen en per ontwikkelingsfase verduidelijken
- De ontwerpthema's invullen met referentiefoto's per thema en per ontwikkelingsfase
- De beelden voorzien van een korte uitleg

Aanbevelingen:

- uitwerking inhoud door ontwikkelingspsycholoog, pedagoog, ontwerper
- vormgeving poster door ontwerper, vormgever, reclamebureau oid

Op de volgende bladzijde staat een voorbeeld van een ontwerpwijzer. De tekst is deels ingevuld; het maken van referentiebeelden vraagt om uitwerking.

ONTWERP-THEMA	1-1,5 JAAR	1,5-4 JAAR	4-8 JAAR	8-13 JAAR	13-18 JAAR
Reliëf (speel-heuvels)	<ul style="list-style-type: none"> - eenvoudige vorm - korte hellingen, - zachte grond hoogte +/- 11m, hellingshoek <1:4 	<ul style="list-style-type: none"> - zachte uitloop +/- 12m, <1:3 	<ul style="list-style-type: none"> - complexe vorm +/- 13m, <1:2 	<ul style="list-style-type: none"> - complexe vorm, - combinaties met water +/- 15m, zo steil mogelijk 	<ul style="list-style-type: none"> - complexe vorm - min. 5m, zo steil mogelijk
Tunnels	<ul style="list-style-type: none"> - kort - licht 				<ul style="list-style-type: none"> - lang, vertakt - donker
Water	<ul style="list-style-type: none"> - voelen - spetteren < 5cm - schoon 	<ul style="list-style-type: none"> - lopen - zand/water - observeren < 10cm - schoon 	<ul style="list-style-type: none"> - bouwen - stromen - ontdekken < 20cm - redelijk schoon 	<ul style="list-style-type: none"> - graven, verleggen - zwemmen < 40cm - redelijk schoon 	<ul style="list-style-type: none"> - surfen, kanoën - alle dieptes & kwaliteit
Aarde	...				
Vuur	...				
Bloemen	...				
Snoepgroen					
Bomen					
Dieren					
Ontmoeting					
Zingeving					
Losse spelmateriaal					
Etc...					

6.2.5 Trajectaanpak duurzaam, natuurlijk veilig

Het thema veiligheid wordt vaak als een van de grootste obstakels bij de realisatie van speelnatuur genoemd. Gezondheid en veiligheid, risico's en aansprakelijkheid zijn onderwerpen waar de maatschappelijke aandacht op focust. Een bewuste, zorgvuldige aanpak rond deze thema's is daarom voor ieder speelnatuurproject cruciaal.

Doel:	De vrees voor de veiligheids- en aansprakelijkheids- discussie vanwege ontbrekende kennis ombuigen naar één integrale veiligheidsaanpak
Vorm:	Folder of hoofdstuk website/ brochure
Titel:	'Duurzaam, natuurlijk veilig' als rode draad
Doelgroep:	Politiek, praktijk

Inleiding

Over de veiligheid van speelnatuur doen veel verhalen de ronde. Er wordt in dit verband wel gesproken van een grijs gebied in de regelgeving en handhaving. De laatste tijd is gewerkt aan het transparanter maken van de regelgeving en –toepassing. In opdracht van de ministeries van VWS

en LNV zijn in 2008 twee stukken verschenen die meer duidelijk maken over het veilig aanleggen en beheren van speelnatuur (VWA en Visser e.a.,). Toch is de informatie ook hiermee nog versnipperd en blijkbaar voor zowel (semi-)professionals als leken en betrokken burgers, laat staan kinderen moeilijk toegankelijk.

Onderstaande tekst is een samenvatting van verschillende aspecten van veiligheid waarmee men in het kader van speelnatuur te maken krijgt. Doel is te laten zien dat het veilig aanleggen, gebruiken en beheren van speelnatuur mogelijk en haalbaar is.

Hiervoor moet het thema veiligheid, of liever het thema gezonde speelomgeving als een rode draad door het hele traject van initiatief tot beheer lopen en is kennis van de belangrijkste termen en bronnen een vereiste. Meer gedetailleerde informatie over dit onderwerp is onder meer te vinden in het recent verschenen rapport *Speelnatuur en veiligheid. Richtlijnen en aanbevelingen voor terreinbeheerders* (Visser e.a., 2008). Hierin staan grotere natuurspeelterreinen en –zones centraal, vaak buiten de stad gelegen.

Veiligheid en risico's in speelnatuur

Doel van de veiligheidsaanpak moet zijn kinderen en andere gebruikers een gezonde speelomgeving te bieden.

Belangrijk middel voor bewustwording en risicobeheersing is de communicatie van dit specifieke risicobeleid van speelnatuur, dat met de term duurzaam, natuurlijk veilig omschreven kan worden.

Uitgangspunt daarvan is dat spelen in speelnatuur niet louter vermaak en ontspanning is, maar dat speelnatuur het speels aanleren van gezondheids- en veiligheidsbevorderende vaardigheden mogelijk maakt. Dit betekent dat niet het vermijden van risico's op zich, maar het mijden van onaanvaardbare risico's nodig is. Want risico's zijn nodig in een gezonde speelruimte.

Risico's zijn nodig om gezondheids- en veiligheidsbevorderende vaardigheden te ontwikkelen door:

- ervaringen en kennis op te doen van materiaaleigenschappen, weersomstandigheden, constructies, planten en dieren e.a.;
- alertheid te oefenen;
- motoriek te ontwikkelen;
- zelfvertrouwen op te bouwen;
- verantwoordelijkheid te leren nemen;
- te leren omgaan met bedreigende situaties;
- grenzen te leren verkennen en verleggen.

Een risico is onaanvaardbaar wanneer:

1. het risico voor kinderen niet of nauwelijks herkenbaar, dus verborgen is.
2. de ernst van het mogelijk letsel niet in verhouding staat tot de speel/leerwaarde van het risico.
3. er geen of niet voldoende maatregelen zijn genomen om het mogelijke letsel te beperken.

Een risico wordt als aanvaardbaar beschouwd zodra:

1. het mogelijke letsel niet ernstig/ blijvend is.
2. het risico de speelwaarde verhoogt.
3. het risico niet verborgen is.

Veiligheidsaanpak per projectfase

Hieronder is per fase van een speelnatuurtraject de veiligheidsaanpak omschreven.

Initiatief/ Voorbereiding:

- definieer het veiligheidsniveau dat je wilt realiseren (welk type speelnatuur, welke doelgroep, welk soort toezicht);
- wat wil je dat de kinderen kunnen meemaken/ ervaren/ leren = pedagogische visie;
- welk niveau van beheer en onderhoud zal gerealiseerd worden;
- laat ook bij de keuze van de locatie veiligheidsoverwegingen een rol spelen.

Participatie:

- laat alle in de toekomst mogelijk betrokken partijen participeren in het vooroverleg;
- betrokkenen uit de omgeving beschikken vaak over belangrijke informatie;
- een breed draagvlak zorgt voor betrokkenheid en sociale veiligheid;
- mensen kunnen vroegtijdig kennismaken met de visie van duurzaam, natuurlijk veilig en hun verwachtingen daarop aanpassen.

Ontwerp:

- in het ontwerp zullen verschillende elementen aan de orde komen die elk een ander veiligheidsaanpak vereisen:
 - o de algemene inrichting (hierbij horen: reliëf, paden, zitbanken, beplanting, installaties, loopbruggen, prullenmanden etc)
 - o officiële speeltoestellen:
 - kant-en-klaar gekocht bij een fabrikant
 - zelf gebouwd door kunstenaars, ouders, kinderen e.a.
 - o speelaanleidingen (dat zijn (natuur-)elementen, die niet vallen onder de definitie van speeltoestel, maar wel een duidelijke speelwaarde hebben)
- leg je uitgewerkte plannen ter beoordeling voor aan een aangewezen keuringsinstantie (AKI) (een actuele lijst vind je op de website van de VWA)
- de AKI kan reageren en adviseren bij de uitwerking van de plannen (hiervoor moet ruimte in het budget gemaakt worden)

foto: Gina Kranendonk

Uitvoering:

- let er bij de uitvoering op, dat de aannemer/ uitvoerder zich houdt aan de tekeningen en afspraken;
- laat van ondergrondse en later onzichtbare constructies/ funderingen e.d. goede foto's maken voor de keuringsinstantie en het logboek;
- voordat de speelnatuur in gebruik genomen wordt, moeten alle als speeltoestellen aangemerkte objecten een veiligheidskeuring ondergaan (het beste door de AKI die al eerder adviserend betrokken was bij het ontwerp);
- als je toestellen van een fabrikant koopt, moeten deze reeds gekeurd zijn. Mee geleverd dienen te worden:
 - een montagehandleiding van het toestel
 - het certificaat van keuring
 - een logboek voor de toekomstige beheerder
- o controleer het certificaat op geldigheid (verloopdatum, is het keuringsbedrijf in Nederland erkend?)
- voor de rest: van algemene inrichting en speelaanleidingen kan het beste een risicoanalyse uitgevoerd worden (dat kan zelf gedaan worden, maar beter door de keuringsinstantie of door een onafhankelijk inspecteur)

Beheer:

- het beste kan een veiligheidsbeheersplan opgesteld worden (als onderdeel van een Onderhoudsontwikkelingsplan (OOP, zie 6.2.6))

Inhoud:

- communicatiemiddelen: folder, website, bebording etc. (communicatie bepaalt mede het verwachtingspatroon van gebruikers);
- belangrijke informatie en contactgegevens (bijvoorbeeld hulpdiensten);
- beschikbaarheid EHBO, regelmatig opfrissen;
- procedure bij ongelukken;
- rooster van inspecties (wie? wat? wanneer?);
- arbeidsmiddelen: logboek, inspectielijsten, ongevallenregistratie;
- bijhouden aanpassingen, reparaties etc.

Onderhoud:

- de maatregelen voor het onderhouden van de veiligheid van het gebied zijn onderdeel van het Onderhoudontwikkelingsplan (OOP, zie 6.2.6);
- in dit plan worden de beheersdoelen geformuleerd en nader omschreven per deelgebied en onderdeel/ element;
- als format hiervoor kunnen de logboeken van voor-gefabriceerde toestellen worden gebruikt .

Voorbeelden van werkzaamheden in het kader van de borging van veiligheid:

- constructies van de kinderen controleren (manueel, door te schudden e.a.);
- controleren van de waterkwaliteit (visueel of door monsteronderzoek);
- verwijderen van vreemde, onnatuurlijke materialen bijvoorbeeld plankhout, autobanden, spijkers, schroeven, zeil etc.;
- vuil opruimen, verloedering voorkomen;
- puntige takken en ander voorwerpen uit valzones verwijderen;
- stekende en irriterende planten verwijderen in kleinkind- en kernzones;
- geen sterk giftige planten in het bereik van jonge kinderen; grotere kinderen moeten het gevaar leren kennen (informatie en communicatie);
- omwisselen van elementen van onbehandeld hout om de 5 à 10 jaar (afhankelijk van houtsoort en toepassing);
- stormschade opruimen, wanneer deze gevaar oplevert.

Veiligheidsaanpak per type speelnatuur

Speeltoestellen in openbaar gebied moeten altijd en overal voldoen aan de eisen omschreven in het WAS. Bij de algemene zorgplicht die geldt voor de overige speel- en inrichtingselementen in een natuurspeelgebied, kunnen verschillende te realiseren veiligheidsniveaus worden onderscheiden.

Factoren die het veiligheidsniveau en –beheer bepalen:

- de omgeving en de ligging ten opzichte van die omgeving;
- de vorm van toezicht;
- het type speelnaam en de geldende regels hiervoor;
- het verwachtingspatroon van de gebruikers.

Hieronder een overzicht van de in deze studie (zie 1.3) omschreven typologieën van speelnaam en de daarbij behorende veiligheidsniveaus.

	- ZONE	- PLAATS	- TUIN	- TERREIN
Omschrijving	- een deelgebied van een groenvoorziening of natuurgebied (tuin, speeltuin, park, schoolplein, bos, duinen, strand etc.), dat voor natuurspelen geschikt (gemaakt) is	- een openbaar toegankelijk gebied, meestal bij of tussen(woon-) bebouwing met natuurspelen als hoofdbestemming	- een omheind gebied, dicht bij de (woon-) bebouwing en zelfstandig bereikbaar voor kinderen met natuurspelen als hoofdbestemming	- een groot, extensief ingericht en beheerd gebied, meestal aan de rand van de (woon-) bebouwing met natuurspelen als hoofdbestemming
Toezicht	afhankelijk van omgeving kan in principe tot elke van de hiernaast genoemde categorieën behoren	- incidenteel informeel/ sociaal - mogelijk in combinatie met 'natuurdop' (uitleen van speelnaam)	- formeel en continu - professioneel geschoold en/of vrijwilligers	- incidenteel en informeel/ sociaal
EHBO		evt. 'pleisterplek' en telefoon bij omliggende winkel, restaurant, bewoners o.a. afspreken	- EHBO en telefoon altijd aanwezig	- niet - evt. een EHBO-kist
Toegankelijkheid		openbaar	afgesloten	openbaar
Onderhoud		intensief	intensief, mogelijk gedeeltes extensief	extensief
Veiligheids-niveau		II (middel)	I (hoog)	III (laag)
Veiligheids-inspecties		minimaal wekelijks	minimaal dagelijks	minimaal maandelijks

Veiligheidsniveaus per typologie speelnaam

Terminologie:

Ten slotte helderheid over een paar termen en begrippen die vaak verwarring veroorzaken:

WAS Warenwetbesluit Attractie- en Speeltoestellen, geeft aan waaraan speel- en attractietoestellen in de zin van de wet moeten voldoen. In het kort:

- ze mogen geen aanleiding geven tot een ongeval;
- en ze moeten zo min mogelijk letsel veroorzaken bij ongevallen die voortkomen uit gedrag dat niet overeenkomstig is met de bestemming van het toestel, maar wel redelijkerwijs te verwachten;
- hierbij wordt uitgegaan van ernstig letsel door bijvoorbeeld vallen, afklemmen, botsen, verstrikken en biologische en/of chemische gevaren.

Reikwijdtenotitie met stroomschema geeft aan wat wel of niet een speel- of attractietoestel in de zin van de WAS is.

Factsheet “Spelen in de bossen” van de VWA geeft handvatten speciaal voor de beoordeling van natuurlijke speel-elementen, en voorbeelden.

Europese Normen of NEN zijn technische omschrijvingen die zijn ontwikkeld om aan te geven onder welke omstandigheden aan de WAS voldaan kan worden. De uitvoering van speeltoestellen mag afwijken van deze normen, zolang ze aantoonbaar aan de wet voldoen.

Certificatie is een verplichting die voortvloeit uit het WAS. Alle objecten die in aanmerking komen als zijnde speeltoestellen volgens het WAS moeten gecertificeerd worden. De beheerders van gecertificeerde speeltoestellen hebben vervolgens de zorgplicht. Ze dienen hun gecertificeerde toestellen te beheren door het regelmatig uitvoeren van inspecties, verrichten van onderhoud en eventuele reparaties. Deze handelingen moeten in een logboek vastgelegd worden.

Aangewezen keuringsinstanties (AKI) alleen deze bedrijven zijn door de minister bevoegd een certificaat van goedkeuring af te geven.

Een actueel overzicht staat op de site van de VWA.

Inspecties worden uitgevoerd ivm veiligheids- en risico-beheer. Inspecties gebeuren op verschillende niveaus met regelmaat bijvoorbeeld:

- dagelijkse inspectierondgang door medewerkers of vrijwilligers;
- wekelijkse inspectie door de beheerde;r
- kwartaalinspectie door b.v. beheerder en bestuurslid o.i.d.;
- jaarlijkse inspectie door een extern opgeleide inspecteur.

Inspecteur mag zich iedereen noemen die hiervoor een cursus heeft gevolgd (vaak zijn dit (gemeente-)ambtenaren of medewerkers van speeltoestellenbedrijven of (groen)jaanemers). Inspecteurs hebben een adviserende rol en geen bevoegdheid om dingen goed of af te keuren (doen zij het toch, dan heeft dit geen formele status).

VWA (Voedsel en Warenautoriteit) is door het Rijk ingezet om de naleving van de wet te controleren; alleen de VWA is bevoegd om speeltoestellen af te keuren. De VWA is in regelmatig overleg met de AKI's.

GGD de gemeentelijke gezondheidsdiensten hebben de taak de collectieve gezondheid van burgers te bevorderen en te bewaken. Zij ondersteunen gemeenten, instellingen en burgers onder meer bij het ontwikkelen en beheren van een gezonde leef- en speelomgeving. Dit kan gevraagd en ongevraagd worden gedaan.

Consument en veiligheid is een onafhankelijke stichting die werkt aan het verbeteren van de veiligheid door het voorkomen van ongelukken thuis, in de woonomgeving en op het werk. Ze doen dit door onderzoek en voorlichting.

NUSO is de landelijke vereniging van speeltuinen en adviseert (hun leden) o.a. over de veiligheidsbelangen in de speeltuin.

Speeltoestellen een inrichting bestemd voor vermaak of ontspanning waarbij uitsluitend van zwaartekracht of van fysieke kracht van de mens gebruik wordt gemaakt. Wat een speeltoestel is of niet bepaalt de Reikwijdtenotitie en de Factsheet *Spelen in de bossen* van de VWA. Speeltoestellen dienen gecertificeerd en beheerd te worden volgens de WAS.

Natuurlijke speelaanleidingen vallen niet onder het WAS. Hiervoor geldt de algemene privaatrechtelijke zorgplicht van de eigenaar zoals verankerd in het Burgerlijk Wetboek. Het is de verantwoordelijkheid van de beheerder/ eigenaar om de risico's in kaart te brengen en deze op te lossen c.q. te beheersen.

BRONNEN

- WAS, Warenwetbesluit Attractie- en Speeltoestellen, 1997
- Reikwijdte notitie WAS met stroomschema, VWS, 2007
- EN/ NEN 1176 en 1177, Europese veiligheidsvoorschriften inzake speeltoestellen
- "Spelen in de bossen. Van natuurlijke materialen tot veilige speeltoestellen". Factsheet, Voedsel- en Warenautoriteit, Regionale Dienst Zuidwest, Afdeling Signalering en Ontwikkeling, 2008
- Visser BM e.a. "Speelnatuur en veiligheid. Richtlijnen en aanbevelingen voor terreinbeheerders". In opdracht van LNV; 2008 (in dit document is een uitgebreid overzicht van de wet- en regelgeving te vinden die ivm speelnatuur geldt)

Relevante websites:

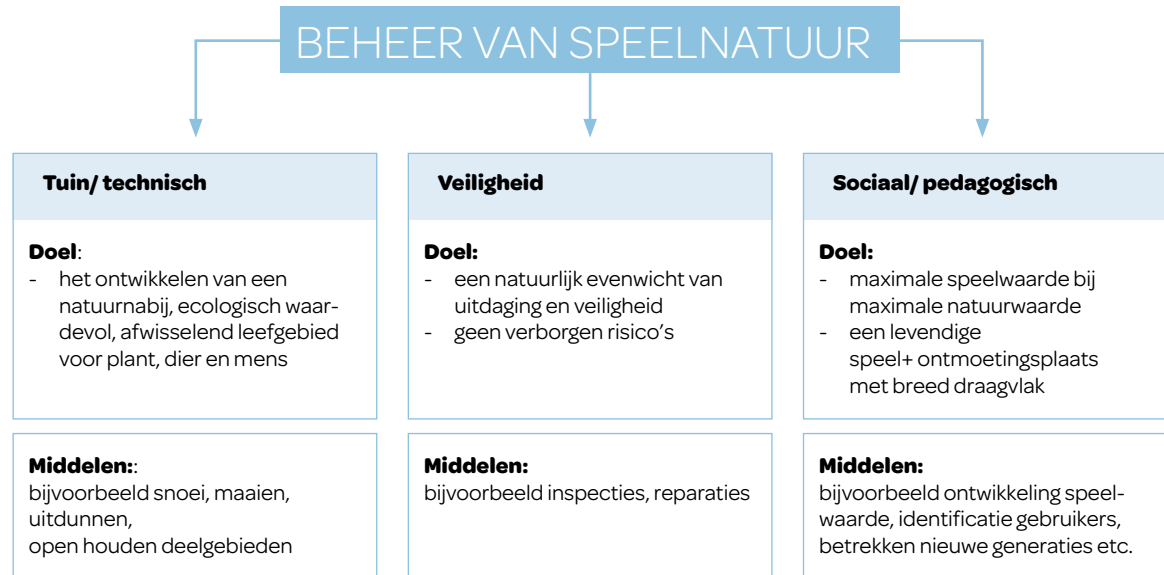
www.vwa.nl
www.allesoverspelen.nl
www.veiligheid.nl

6.2.6 Handleiding Onderhouds-ontwikkelingsplan (OOP)

Een onderhoudsontwikkelingsplan (OOP) blijkt het meest geschikte instrument om het beheer van speelnatuurgebieden beleidsmatig te sturen. Ontwerper en projectgroep kunnen daarin de ontwikkelingspotentie omschrijven en overdragen. Met een OOP kan de continuïteit van een project worden bevorderd.

- Doel:** Projectmedewerkers in staat stellen zelfstandig een opzet te maken voor een OOP voor hun locatie.
- Vorm:** Folder of hoofdstuk op website/ in brochure n.t.b.
- Titel:**
- Doelgroep:** Politiek, praktijk (bestuurders en beheerders van speelnatuur i.o.)
- Inhoud:**
- uitleg over de aspecten van het beheren van speelnatuurgebieden
 - beschrijving van het OOP als doelmatig instrument

Onderhoudsontwikkelingsplan

Door het OOP parallel aan het ontwerp te ontwikkelen en tijdens uitvoering, gebruik en onderhoud bij te stellen is het mogelijk ook over de grenzen van persoonsgebonden verantwoordelijkheden heen het natuurspeelgebied volgens een bepaalde visie en aanpak te beheren en te onderhouden. Het OOP kan dus ook bij wisseling van medewerkers, eigenaren of bestuurders zorgen voor een optimale ontwikkeling.

Hieronder de belangrijkste inhoud van een OOP:

Omschrijving algemene doelstelling, bijvoorbeeld:

- ontwikkelen van een ecologisch waardevol, natuurlijk veilig speelgebied met een breed en duurzaam draagvlak;
- grootst mogelijke vrijheid voor kinderen om deze speelomgeving te veranderen, aan te passen, vorm te geven naar hun behoeftes en wensen.

Deelplannen:

A. Werkzaamheden, die ecologische ontwikkeling van het gebied bevorderen:

- doelgericht en gedifferentieerd maaien en snoeien;
- diversiteit stimuleren.

Plattegrond:

- overzicht van onderhoudsdoelen per deelgebied;
- plekken voor periodiek terugkerende maatregelen;
- gebieden waarvan het onderhoud in de loop der tijd wijzigt, bijvoorbeeld ontwikkeling bosjes/bos, (tunnel) hagen, zomen, wilgenbouwsels e.a.

Omschrijving periodiek terugkerende maatregelen:

- doel van de maatregel;
- wanneer/ hoe vaak uit te voeren?;
- werkwijze en aandachtspunten;
- ruimte voor aanvullingen, ervaringen, inzichten, wijzigingen en/of omschrijving maatregelen per onderdeel/ inrichtingselement.

B. Werkzaamheden in het kader van de borging van veiligheid:

Algemene werkzaamheden op het hele gebied:

- hier worden de werkzaamheden in het kader van de algemene zorgplicht en het WAS omschreven;
- zie ook de paragraaf 'Veiligheid als rode draad' in 6.2.5;
- zie hiervoor ook de Richtlijnen en aanbevelingen voor terreinbeheerders, in opdracht van LNV (Visser e.a. 2008).

Aandachtspunten voor inrichtingselementen en natuurlijke speelaanleidingen:

- benoeming van het element met foto en omschrijving;
- benoeming van aandachtspunten voor de inspecties;
- benoeming te verwachten afwijkingen en bijbehorende maatregelen;
- bijhouden ongevallen en oneigenlijk gebruik;
- samenvatting in een overzichtelijk en goed hanteerbaar logboek.

C. Werkzaamheden in het kader van de borging van de pedagogische kwaliteit:

- kinderen moeten vertrouwd zijn met het personeel en met de plannen van het onderhoud;
- het onderhoud moet met respect voor de activiteiten van de kinderen worden uitgevoerd ;
- als er maatregelen moeten worden genomen die grote impact hebben op bouwsels of vrijheden van de kinderen moeten deze goed overwogen worden en met de beheerder en/of ontwerper afgestemd worden;
- regelmatig nieuwe elementen toevoegen bijvoorbeeld materiaal storten, vegetatie verwijderen, gaten graven etc.;
- toegankelijkheid van elementen waarborgen bijvoorbeeld door vrij houden van vegetatie;
- in de natuurlijke kringloop verdwenen objecten en materialen aanvullen (stammen, takken, hooi etc.).

Aanbevelingen:

- verder uitwerken inhoud en in een passende vorm gieten;
- bijvoorbeeld door praktisch kenniscentrum speelnatuur;

Bron:

H. Deguenther, "Naturnahe Spielräume in Rheinland-Pfalz-Flächenkategorie für grosse, extensiv genutzte Spielräume in Wohnungsnähe" in Kinder und Natur in der Stadt, H.-J. Schemel, T. Wilke e.a., BfN-Skripten 230, 2008

6.2.7 (Handboek) regels voor speelnatuur

Het opstellen en communiceren van duidelijke gedragsregels kan verwachtingen en gedrag van bezoekers van speelnatuur beïnvloeden. Als de regels herkenbaar zijn en op soortgelijke terreinen dezelfde regels gelden, kunnen gebruikers, vooral kinderen, zich deze makkelijker eigen maken.

Doel: Opstellen van een catalogus van algemene regels die kan dienen als 'plukboom' voor ieder speelnatuurgebied

Vorm: Boek of website

Titel: Regelcatalogus Speelnatuur

Doelgroep: Praktijk (Beheerders van speelnatuur-gebieden)

Inhoud:

- algemene en bijzondere regels per type speelnatuur;
- voorstellen over aansprekende presentatie van de regels/ handleiding (bord, folder, speurtocht, etc.);
- communicatieplan.

Basisregels:

- geen onnatuurlijke, onvergankelijke voorwerpen/ materialen (geen spijkers, schroeven, behandeld hout, kunststof, rubber, zeilen etc) gebruiken;
- vuur maken alleen tijdens feestelijke activiteiten onder begeleiding;
- alle vuil wordt opgeruimd en mee naar huis genomen;
- geen honden, ook niet aan de lijn;
- hier kom je met minimaal één ander kind, nooit alleen.

Aanvullende tips hebben een meer vrijblijvend karakter in het kader van gezond spelen.

Algemeen:

- spelen met natuur in tegenstelling tot spelen met speeltoestellen;
- kleding van de kinderen (gevaar van verstrengeling en bescherming voor insecten en zon);
- allergieën.

Bomen:

- klimmen en klauteren
- boomhutten
- beschadigingen

Water:

- diepte en oevers
- kwaliteit
- ziektes en verontreinigingen

Planten:

- eten en weten
- verwondingen en irritaties (berenklauw e.a.)
- plukken en oogsten
- allergieën

Dieren:

- respect en zorg
- niet verstoren
- broedplekken en verblijven
- insecten en teken
- woedende moederdieren

Los speelgoed:

- takken, stenen e.a. zijn om te bouwen, doe elkaar geen pijn ermee;
- waar wel, waar niet.

Aanbevelingen:

- Onderzoek naar de regels van bestaande speelnatuurgebieden;
- Verzamelen en sorteren naar typen speelnatuur;
- Voorbeelden van communiceren van de regels verzamelen of uitwerken;
- Beschikbaar stellen, bijvoorbeeld door praktisch kenniscentrum speelnatuur.

6.2.8 Cursus educatieve potenties speelnatuur

Veel onderwijzers en professionele opvoeders zijn nog onbekend met de potenties van speelnatuur. Angsten en onzekerheden weerhouden velen om met groepen kinderen speelnatuurgebieden te bezoeken.

Doel: Professionele opvoeders (leerkrachten, leidsters, kinderwerkers) vertrouwd maken met de educatieve potenties van speelnatuur

Vorm: Cursus voor leerkrachten/ kinderleidsters

Titel: Speelnatuur als educatieve locatie

Doelgroep: Publiek (leerkrachten van basisonderwijs, leidsters kinderopvang, kinderwerkers buurtwerk e.a.)

Inhoud:

Op locatie van een dichtbijzijnd natuurspeelgebied worden aan onderwijzers en leidsters de educatieve potenties van speelnatuur theoretisch en praktisch toegelicht.

- algemene informatie over speelnatuur;
- toelichting van het concept ;duurzaam, natuurlijk veilig;
- algemene pedagogische waarde van speelnatuur;
- uitleg leerlijn groen;
- aansluiting op lesprogramma's en onderwijsdoelen (resp. curriculum kinderopvang);
- praktische oefeningen van (educatieve) activiteiten in de speelnatuur;
- opstellen van een jaarprogramma afgestemd op de persoonlijke mogelijkheden van de onderwijzers/ leidsters.

De cursus wordt gegeven op locatie door medewerkers van het natuurspeelgebied of externe cursusbegeleiders. Vorm, tijdstip en inhoud van de cursus zijn maatwerk en afgestemd op de behoeftes van de (onderwijs-)instellingen. De cursusdata moeten in ieder geval verspreid zijn over minimaal een heel jaar, om alle seizoenen aan bod te laten komen. Optimaal is een jaarlijkse herhaling of een doorlopende cursus om steeds up to date te blijven voor wat betreft de aansluiting aan onderwijsinhouden.

Aanbevelingen

- de cursus uitwerken in nauwe samenwerking met de praktijk;
- inventariseren wat op dit gebied al wordt aangeboden (IVN, Stichting Ark, Het bewaarde land e.a.).

6.2.9 Voorlichtingscampagne speelnatuur

Op een kindvriendelijke, frisse manier delen ervaringsdeskundige natuurspelers hun ervaringen en kennis met de toeschouwende kinderen.

- Vorm:** TV-serie in het kader van schoolTV
- Titel:** **(Gezond) Spelen met natuur – doe je zo**
- In de vrije natuur
 - Op natuurspeelplaats, natuurspeeltuin, natuurspeelterrein of natuurspeelzone
- Doelgroep:** Publiek (kinderen en leerkrachten, indirect ouders)

Inhoud:

Aan hand van concrete voorbeelden worden de belangrijkste regels voor buitenspelen behandeld. De regels van duurzaam, natuurlijk veilig moeten net zo vertrouwd zijn als de verkeersregels. Spelende en handelende kinderen communiceren de boodschap, zonder al te veel woorden te hoeven gebruiken.

Algemene regels:

- ga nooit alleen, neem altijd één of meer vrienden of familieleden mee;
- neem een mobiele telefoon en de natuurspeelapothek mee - als er enge dingen gebeuren, blijf rustig en zoek hulp (roepen of per telefoon);
- etc.

Algemene informatie:

- bijzonderheden van natuur;
- algemene regels voor spelen in natuurlijke omgevingen*;
- belangrijke noodroep nummers, (giftelefoon, infectieziektencentrum etc.);
- belangrijke informatiebronnen en links;
- etc.

*Thema's:

- kliminstructies
- spelen aan en in het water
- giftige planten en enge beesten
- blootgesteld aan zon en lucht
- etc.

Aanbevelingen:

- uitwerken door TV-makers en speelnatuurdeskundigen
- vaste verankering in het lesprogramma gewenst, liefst in combinatie met uitstapje naar speelnatuur

6.2.10 Speelnatuurwijzer

Net zoals de Gifwijzer kan een Speelnatuurwijzer informeren over gevaren en te nemen maatregelen bij ongelukken in de (speel-)natuur. De inhoud van de natuurspeelapothek is afgestemd op veel voorkomend letsel in (speel-)natuur.

Doel: Angsten en 'killerargumenten' wegnemen, door goed te informeren.
Ongelukken vermijden en EHBO faciliteren.

Vorm: Korte folder voor kinderen en uitgebreide versie (brochure) voor ouders/ begeleiders

Titel: **(Gezond) Spelen met natuur – doe je zo**
- In de vrije natuur
- Op natuurspeelplaats, natuurspeeluin of natuurspeelsterrein

Doelgroep: Publiek (scholen, scouting, kampeerterreinen, natuurorganisaties, bezoekerscentra, speeltuinen, consultatiebureau)

Inhoud:

Algemene regels:

- ga nooit alleen, neem altijd één of meer vrienden of familieleden mee ;
- neem een mobiele telefoon en de natuurspeel-apotheek mee;
- als er enge dingen gebeuren, blijf rustig en zoek hulp (roepen of per telefoon).

Algemene informatie:

- bijzonderheden van natuur;
- algemene regels voor spelen in natuurrijke omgevingen*;
- belangrijke noodroep nummers, (giftelefoon, infectieziektencentrum etc.);
- belangrijke informatiebronnen en links.

*Thema's:

- kliminstructies
- spelen aan en in het water
- giftige planten en enge beesten
- blootgesteld aan zon en lucht
- etc.

Aanbevelingen:

- uitwerken door de GGD
- mogelijk in combinatie met een kleine natuurspeelapotheek
(een handig EHBO-tasje voor onderweg met de belangrijkste benodigdheden voor typische natuurspeelverwondingen)

De speelnatuurwijzer kan los worden ontwikkeld of als onderdeel van de voorlichtingscampagne *Gezond spelen met natuur* (zie 6.2.9).

1234567

AANBEVELINGEN

7. AANBEVELINGEN

Speelnatuur is meer dan een leuke, groene speelomgeving voor kinderen. Het is meer dan de zoveelste toevoeging aan het immense aanbod aan thema's voor kinderen. De waarde reikt verder dan voor kinderen alleen; en uiteenlopende partijen hebben wat aan speelnatuur. Tot slot aanbevelingen om de randvoorwaarden te versterken voor het realiseren van speelnatuur in de stad.

7.1 KERNPUNTEN

Het versterken van de randvoorwaarden voor de realisatie van speelnatuur moet zich voltrekken langs vijf dimensies:

COMMUNICATIE & MEDIA

SPEELNATUUR ZELF

BETROKKENHEID & DRAAGVLAK

VOLWASSENE VAN MORGEN

SAMENHANG & SAMENWERKING

De volwassene van morgen

Het 'scharrelkind' moet weer vanzelfsprekend worden. Kinderen hebben het in hun ontwikkeling nodig fysiek en mentaal de ruimte te krijgen. We zijn verkeerd bezig wanneer redenen als natuurbescherming, dreigende schadeclaims, hygiëne of 'schoon, heel en veilig' worden misbruikt om kinderen hun vrij spel met de natuur te onthouden. Wanneer we begrippen als duurzaamheid en 'cradle to cradle' serieus willen nemen, moeten we aan de wieg van de jeugd beginnen. Ook toekomstige generaties zullen kundige, betrokken en sociale burgers en beleidsmakers nodig hebben om zich voor een gezonde leefomgeving

in te zetten. Nu ervaren kinderen dagelijks dat de belangen van infrastructuur, huisvesting, bedrijfsterreinen en winkelcentra zwaarder wegen dan die van schoolpleinen, speeltuinen en plantsoenen. En dat in de inrichting van de openbare ruimte uitgangspunten als onderhoudsarm, overzichtelijk, ordentelijk en risicolos nog altijd belangrijker zijn dan levendig, groen, speels en natuurlijk.

Speelnatuur zelf

Speelnatuur is ieder stukje natuurlijk groen waar gespeeld mag worden!

Het maken van nieuwe speelnatuur begint lang voor en eindigt ver na de aanleg van natuurspeel-voorzieningen.

Om te beginnen is het goed dat je weet waar je het over hebt en wat je kunt verwachten. Wij stellen een terminologie voor, met de volgende typologie voor speelnatuur:

- plek/zone
- plaats
- tuin
- terrein

De kwaliteitscriteria voor het ontwerp van deze typen zijn:

- ruimtelijke opbouw
- hoog/laag (reliëf)
- veranderbaarheid
- overzicht/verborgen plekken
- complexiteit

Het is goed de terminologie en criteria te blijven gebruiken. De kern van speelnatuur is erin gevat. Om de kwaliteit duurzaam te waarborgen, is een aantal basisvoorwaarden nodig:

- het project wordt ook na de opening gedragen door (een brede groep) betrokken mensen (medewerkers, burgers, ambtenaren, politici, kinderen etc.);
- er zijn beheers- en ontwikkelingsdoelen geformuleerd en er is een onderhoudsbudget gereserveerd;
- beheer en onderhoud worden uitgevoerd of aangestuurd door vakbekwame mensen met (basis-)kennis van speelnatuur (pedagogisch, ecologisch, technisch, juridisch etc.).

Samenhang & samenwerking

Speelnatuur is een hot item. Steeds meer mensen zien iets in speelnatuur. Vaak gebeurt dit nog ad hoc, zonder samenhang en structuur. Zo zien veel mensen op weg weer dezelfde beren en wordt vele keren het wiel opnieuw uitgevonden. Langzamerhand bouwen enkele professionals ervaring en kennis op door *trial and error*. Vaak ontstaan hierbij boeiende projecten; net zo vaak blijven kansen liggen of worden krachten en middelen verspild. Voor goede ruimtelijke ontwerpers is hier een taak te vervullen.

We denken vaak in termen van sprekende eindresultaten. Uitvoering, onderhoud en beheer lijken vergeten te worden. Speelnatuur begint eigenlijk pas met de oplevering. Verdere ontwikkeling en groei van speelnatuur is één van zijn kernwaarden. Dus moeten we ook op het niveau van uitvoering, onderhoud en beheer samenwerken; kennis en krachten bundelen.

"Gemiste kans"

Speelnatuur begint eigenlijk pas met de oplevering. Verdere ontwikkeling en groei van speelnatuur is één van zijn kernwaarden. Dus moeten we ook op het niveau van uitvoering, onderhoud en beheer samenwerken; kennis en krachten bundelen.

Samenhang kan worden aangebracht door de volgende stappen:

- centrale coördinatie van ontwikkelingen en bewegingen in het veld;
- open netwerk van (semi-)professionals en betrokken leken;
- bundeling van kennis en ervaring in een landelijk praktisch kenniscentrum met regionale loketten (adviseert de politiek, informeert de praktijk);
- intersectoraal beleid, samenwerking op alle niveaus;
- openen van een internet portaal voor speelnatuur, met links naar (internationale) kennissites, projecten, professionals, literatuur, activiteitenagenda's etc.

Een praktisch kenniscentrum kan deze stappen zetten en de schakel vormen tussen alle procespartijen.

Betrokkenheid & draagvlak

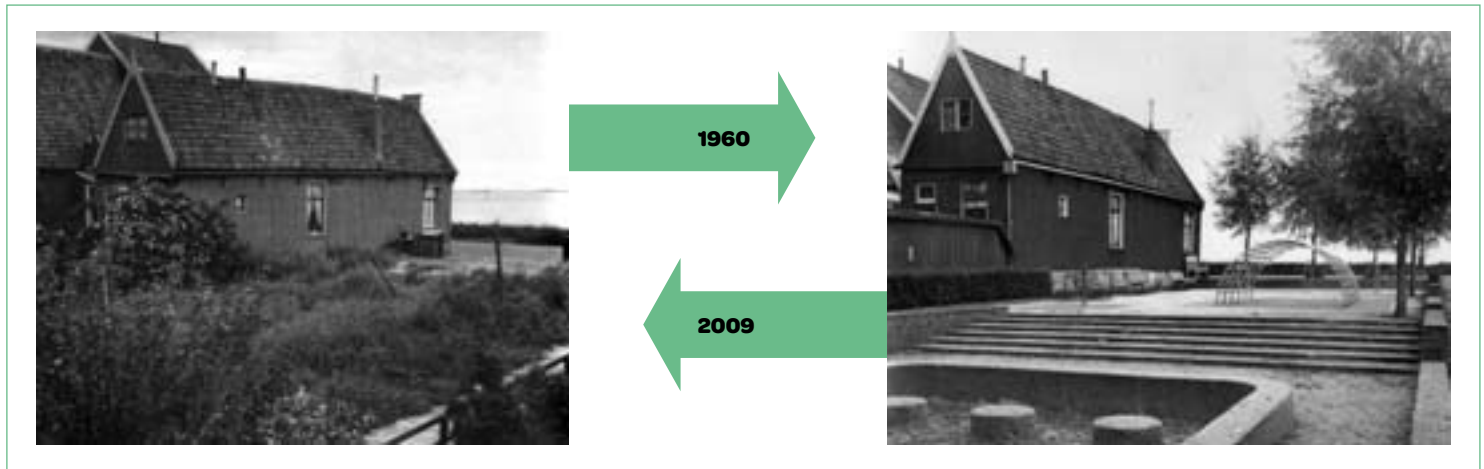
Persoonlijke betrokkenheid, aanstekelijk enthousiasme en ijzeren doorzettingsvermogen zijn de eigenschappen van succesvolle initiatiefnemers van speelnatuur. Om echt meer speelnatuur te realiseren, moeten naast de volhardende eenlingen veel meer actoren opstaan. Hiervoor zijn volgens ons de volgende stappen effectief:

- ruimte maken voor maatschappelijke, groene 'projectontwikkelaars' in beleid en praktijk, ook in financiën;
- aanmoediging en ondersteuning van initiatiefrijke mensen;
- professionele ondersteuning van startende projecten;
- opleiden van inspirerende projectcoaches;
- aanreiken en faciliteren van succesvolle technieken en methoden op het gebied van communicatie en coördinatie.

Communicatie & media

Om de typologie en kwaliteiten van speelnatuur kracht bij te zetten kan een logo worden gemaakt. Mensen weten dan wat ze kunnen verwachten. Het leren omgaan met risico's en natuurlijk gezond spelen zijn hierin vaste waarden.

We moeten kennis, feiten over de baten en waarde van speelnatuur blijven verspreiden. Breder dan nu gebeurt. Kinderen hoeven we eigenlijk weinig te vertellen, natuurspelen zit ze nog steeds goed in de genen. Ouders en opvoeders (leerkrachten, leidsters, oppas) blijken vaak wel over de drempel te moeten worden geholpen. Het onderwerp gaat leven als het wordt verspreid via media die kinderen en ouders/ opvoeders gezamenlijk bereiken: lesprogramma's, boeken, (school)tv, films, liedteksten, tijdschriften, computerspelletjes etc. Speelnatuur moet een vanzelfsprekend onderdeel zijn van de dagelijkse leefwereld van kinderen en hun ouders/ opvoeders. Er moet aandacht en waardering zijn voor ervaringen en belevenissen in de natuur. En gelegenheid om deze te delen met leeftijdgenoten, maar ook met volwassenen. De kracht zit in herhaling en verdieping, en in uitwerking naar specifieke doelgroepen (interviews, talkshows, internetspelletjes, documentaires, features, terugkerende programma's zoals 'huisje, boompje, beestje', 'de achtertuin van Jan Wolkers' of struinen met Klokhuis, stripverhalen, lessen, etc).

foto's: Aldo van Eyck, *De speelplaatsen en de stad*, p12 en 13 (2002)

7.2 LANDELIJK: AANSLUITING BIJ BESTAAND BELEID EN ONDERZOEK

Speelnatuur draagt bij aan beleidsdoelen van verschillende ministeries. Samenwerking tussen hen levert veel op. Het begint met eenduidige agendering. Ook om speelnatuur zelf verder te helpen moeten de krachten op rijksniveau elkaar beter vinden. Samenwerking is een vereiste, maar één departement zou de verantwoordelijkheid op zich

moeten nemen om vaart in de samenwerking te brengen en te houden.

Naast de voordelen die het heeft, raakt speelnatuur ook gevoelige maatschappelijke thema's:

- speelnatuur versus natuurbescherming
- veiligheid en risico's
- aansprakelijkheid en claimcultuur
- ruimteclaims van verschillende bestemmingen

Juist daarom is een afweging van belangen en verantwoordelijkheden geboden, en eenduidigheid in de visie. De visie moet tot uiting komen in de beleidsnota's met betrekking tot groen en de stad, ruimtelijke ordening, jeugd, recreatie, gezondheid en grote steden.

Samenwerking is een vereiste, maar één departement zou de verantwoordelijkheid op zich moeten nemen om vaart in de samenwerking te brengen en te houden.

De ontwikkeling en doorvoering van de normeringen, inspecties en keuringen moeten onafhankelijk zijn en dus los van commerciële belangen komen te staan. Nu speelnatuur steeds bredere toepassing vindt, moeten ook natuurspeelexperts zitting nemen in de commissies voor wetgeving en normering.

Landelijke en eventueel provinciale/regionale overheden hebben een taak in het waarborgen van speelnatuur in de stad (en het land). Zij moeten beleidsmatige en financiële voorwaarden creëren voor de opschaling van speelnatuur. Een landelijke of provinciale stimuleringsmaatregel voor lokaal beleid en lokale initiatieven kan als vliegwiel werken.

Vervolgstappen

Naast aansluiting bij bestaand beleid en onderzoek, zien wij een aantal stappen voor in de toekomst.

Vervolgonderzoek op het gebied van veiligheid en aansprakelijkheid

- vervolg op onderzoek *Invulling veiligheid en zorgplicht speelbossen* (2008), gericht op speelnatuur in de stad;
- onderzoek naar mogelijkheden voor een collectieve aansprakelijkheidsverzekering voor terreinbeheerders en/of gemeenten;
- juridische mogelijkheden nagaan van (lokale) interpretatie van veiligheidsregels;
- het in kaart brengen van reële gevaren van speelnatuur; vergelijken met ongevalcijfers van conventionele speelruimten;
- (longitudinaal) onderzoek naar de gezondheidsbaten van natuurspelen;
- onderzoek naar de mogelijkheden om veiligheidseisen voor speelnatuur los te koppelen van het WAS vanuit de overweging dat het bij natuurspelen om meer gaat dan louter vermaak en recreatie zoals omschreven in het WAS, namelijk om het aanleren van veiligheidsbevorderende vaardigheden.

De ontwikkeling en doorvoering van de normeringen, inspecties en keuringen moeten onafhankelijk zijn en dus los van commerciële belangen komen te staan. Nu speelnatuur steeds bredere toepassing vindt, moeten ook natuurspeelexperts zitting nemen in de commissies voor wetgeving en normering.

Open discussie over 'play safety'

Er is behoefte de maatschappelijke discussie over uitdaging en veiligheid bij (natuur-)spelen op te pakken en te structureren. Dit kan naar Engels voorbeeld waar onder meer de Engelse pendanten van het ministerie voor Jeugd en Gezin, speelorganisaties, VWA en GGD betrokken waren. Zij kwamen uit op een nieuw veiligheidsparadigma: "the health benefits of risk". De discussie kan ook in Europees verband worden getrokken via bijvoorbeeld het European Play Safety Forum.

Nu is in Nederland de wet- en regelgeving rond veiligheid van speelgelegenheden geconcentreerd rond het ministerie van VWS en haar VWA. Pedagogische, filosofische en sociologische aspecten van veiligheid en uitdaging spelen een ondergeschikte rol. Dit moet veranderen.

Verdiepende/ aanvullende vervolgstudies

- de aanleg en transformatie van speelplekken bij wijze van natuurlijke experimenten benutten voor onderzoek;
- studie naar de meerwaarde van pedagogische begeleiding op een speelplek. En: hoe kan pedagogische aandacht voor vrij spel in de natuur worden ingebed in bestaande opleidingen;

-
- *Patterns* speelnaatuur uitwerken (zie 6.2.3). Met name de *patterns* van het hoger abstractieniveau kunnen als eerste worden uitgewerkt. Deze tezamen vormen een soort basisboek/site, waarop kan worden doorgebouwd met meer verfijnde *patterns*. De verfijning kan het beste met lokale deelnemers worden ingevuld; (het maken van) *patterns* wordt dan effectief ingezet als communicatiemiddel en voor betrokkenheid.

7.3 LOKAAL: RUIMTE MAKEN EN BENUTTEN VOOR INTEGRALE DOELSTELLINGEN

Natuurlijke speelplaatsen passen in meerdere speerpunten van gemeenten zoals aandacht voor een aantrekkelijk woonmilieu voor gezinnen, veilig spelen, groene ruimte, participatie, en gezondheid. Met bestuurlijke visie en ambtelijke inzet kunnen kansen voor integraal denken worden verzilverd. Het begin van het planmatig maken van speelnaatuur is het leggen van de koppeling met die andere beleidsdoelen en planologische bestemmingen.

Lokale maatschappelijke organisaties spelen een rol bij speelnaatuur. Via hun leden/klanten is het zo broodnodige draagvlak te vinden. Lokale allianties zorgen voor inbedding in de sociale structuur. Maatschappelijke organisaties, bijvoorbeeld woningcorporaties kunnen optreden als beheerders van speelnaatuur, maar ook bijvoorbeeld personeel beschikbaar stellen of expertise aanreiken.

Om te bepalen waar in een gemeente de meeste kansen voor speelnaatuur liggen, kunnen eenvoudig het speelruimteplan en het groenstructuurplan over elkaar worden gelegd. In de overlap tussen beiden worden potentiële natuurspeelgebieden zichtbaar. Deze gebieden kunnen zowel aan de natuurwaarde als de speelwaarde een bijdrage leveren.

In een gemeentelijke speelnaatuurstructuur keren de typologieën van speelnaatuur (zie 7.1) terug. De kwaliteitscriteria die bij het type horen, worden uitgewerkt door er beleids- en beheerstructuren aan op te hangen. Bijvoorbeeld: welk typen speelnaatuur streven we na inpassing op locaties; wie is voor welk type groene speelplek verantwoordelijk qua beheer, financiën etc.

Gemeenten kunnen duurzame speelnaatuur binnen hun grenzen bevorderen door:

- de mogelijkheden hiertoe te communiceren met bewoners;
- één aanspreekpunt te vormen voor initiatieven;
- brede expertise te leveren voor initiatieven en daarmee kwaliteit te waarborgen;
- structuren en budgetten beschikbaar te stellen voor deskundig en duurzaam beheer en onderhoud.

Sponsoring, het inzetten van vrijwilligers en samenwerking met scholen zijn mogelijkheden om met minder kapitaal toch tot resultaten te komen. Heeft een gemeente plannen om een natuurlijke speelplaats te ontwikkelen, dan kan ook een regionale regeling mogelijkheden bieden.

Lokale allianties zorgen voor inbedding in de sociale structuur. Maatschappelijke organisaties kunnen optreden als beheerders van speelnaatuur.

LITERATUUR

HOOFDSTUK 1

Beltzig G. Child-like, Childish, Child-friendly: is there such a thing as children's aesthetics? www.beltzig-playdesign.de

Day C (2007). *Environment and Children* (2007), Oxford

Guenther H de (2008). In: *Kinder und Natur in der Stadt*, BfN-Skripten, Schemel HJ en Wilke T, Bonn.

Herz O (1996). KINDER leben RECHTE, in *Die Grundschriftzeitschrift* 1996, S. 4/5, Friedrich Verlag, Seelze/Velber. www.otto-herz.de/kinderrechte
Rotterdamse Jongerenraad (2007). Groen en speelruimten advies. Een advies aan B&W en gemeenteraad van Rotterdam. R.JR.

SmartAgent Company (2008). Groenbeleving Rotterdam. In opdracht van gemeente Rotterdam. Leusden

Steeemers M. (2006). Vrij spel. Interne notitie Dienst Sport en Recreatie, Rotterdam

Visser BM, de Baaij GBJ, Bouwens S (2008). Speelnatuur en veiligheid. Richtlijnen voor terreinbeheerders. In opdracht van Ministerie van LNV, directie Natuur.

HOOFDSTUK 2

Baer J.T. (1998). A veterinary perspective of potential risk factors in environmental enrichment. In *Second Nature, Environmental Enrichment for Captive animals*, ed. D.J. Sheperdson, J.D. Mellen, and M. Hutchins., 277-301

Berg A van den/Berg M van den (2001). Van buiten wordt je beter. *Alterra Jaarboek 2001*, Wageningen

Day, C (2007). *Environment and Children*. Oxford Elsevier Ltd.

Beltzig, G, Child-like, Childish, Child-friendly: is there such a thing as children's aesthetics? www.beltzig-playdesign.de

Blinkert, B (1993). *Aktionsräume von Kindern in der Stadt*. - Freiburg (FIFAS)

Both, K/Jansen P (2008). Wilde mogelijkheden: Het beheer van speelnatuur. In: Groen, januari 2008, www.vakbladgroen.nl/1800_Groen_06-10_C_p1_LR.pdf

Hoff M/Maple TR (1995). "Post-Occupancy Modification of a Lowland Gorilla Enclosure at Zoo Atlanta". *International Zoo Yearbook*. 34:153-160

NÖ Familienreferat (2007), *Das Spielplatzbuch für Niederösterreich*, St. Pölten

Pappler M/Witt R (2001). *NaturErlebnisRäume, Neue Wege für Schulhöfe, Kindergärten und Spielplätze*. Kallmeyer Seelze-Velber

Reidl K/Schemel HJ/Blinkert B (2005). *Naturerfahrungsräume im besiedelten Bereich – Ergebnisse eines interdisziplinären Forschungsprojekts*. Nürtinger Hochschulschriften Nr. 24

Schemel HJ/Wilke T (ed.) (2008). *Kinder und Natur in der Stadt Spielraum Natur: Ein Handbuch für Kommunalpolitik und Planung sowie Eltern und Agenda-21-Initiativen*, Bundesamt für Naturschutz, BfN – Skripten 230, Bonn

Verboom, J (2005). *Kinderen en de natuur*, Ouders Online - www.ouders.nl/mdiv2005-natuur.htm

Worstell C/Fiby M (ed.) (2003). *Reconciling User Needs in Animal Exhibit Design. Gorilla Exhibits as a Case Study*. ZooLex Zoo Design Organization. Vienna, Austria.

HOOFDSTUK 3

Bakker I, De Vries SI, Van den Bogaard CMH, Van Hirtum WJEM, Joore JP, Jongert MWA (2008). Playground van de toekomst. Succesvolle speelplekken voor basisscholieren. TNO Kwaliteit van Leven.

Berg AE van den (2007). Kom je buiten spelen? Een advies over onderzoek naar de invloed van natuur op de gezondheid van kinderen. Wageningen, Alterra

Berg A van den, Berg M van den (2001). Van buiten word je beter. Essay over de relatie tussen natuur en gezondheid. Wageningen, Alterra.

Berg AE van den, Koenis R, Berg MMHE van den (2007). Spelen in het groen. Effecten van een bezoek aan een natuurspeeluin op het speelgedrag, de lichamelijke activiteit, de concentratie en de stemming van kinderen. Wageningen, Alterra

Bogaard J van den (2007). Speelwater en Gezondheid. Kwaliteit, veiligheid, speelwaarde en regelgeving. GGD Rotterdam-Rijnmond.

Both K (2005). Kinderen in beweging. Motorische ontwikkeling en schoolnatuurtuinen. De wereld van het jonge kind, december 2005.

Both K (2008). Buitenspel met losse dingen. De wereld van het jonge kind, mei 2008.

Both K en Bogaard J van den (2008). Buitenspelen is ook bewegen. Pedagogiek in Praktijk, september 2008, 8-13.

Chawla L (2007). Childhood Experiences Associated with Care for the Natural World: A Theoretical Framework for Empirical Results. Children, Youth and Environments 17(4):144-170.

Fjørtoft I (2001). The natural environment as a playground for children: the impact of outdoor play activities in pre-primary school children. Early childhood education journal 29(2): 111-117.

Fjørtoft I (2004). Landscape as Playscape: The Effects of Natural Environments on Children's Play and Motor Development. Children, Youth and Environments 14(2): 21-44.

Gemeente Rotterdam (2008). Eindrapportage Rotterdamse norm voor buitenspeelruimte. Dienst Sport en Recreatie.

Gezondheidsraad en Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (2004). Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden. Den Haag: Gezondheidsraad en RMNO (publicatie nr 2004/9)

Gleave J (2008). Risk and Play: a literature review. Playday 2008 Give us a go! (www.playday.org.uk)

Hajer F en Keesom J (2008). Tijd voor spelen. Jantje Beton gaat door. Uitgeverij SWP, Amsterdam

Hoekstra E, Van Liempd I, De Vos F (2000). Vrijbuiten. Buitenspeelruimten voor 4 tot 12 jarigen. Werkboek voor buitenschoolse opvang en basisscholen. Uitgeverij Elsevier.

Hoekstra E, Van Liempd I, De Vos F (2000). Het Buitenland. Buitenspeelruimten voor 0 tot 4 jarigen. Werkboek voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. Uitgeverij Elsevier.

Hurk K van den, Hirasig RA (2005). Prevalentie van overgewicht en obesitas bij jeugdigen 4-19. TNO Kwaliteit van Leven, Leiden.

Janssen P, Both K, Van den Bogaard J (2008). De boom in! Klimbomen in de stad. Vakblad Groen, augustus 2008.

Karsten L (2002). Oases in het beton. Aandachtspunten voor een jeugd-vriendelijke openbare ruimte. Uitgeverij Koninklijke van Gorcum, Assen.

Karsten L, Kuiper E, Reubsat H (2001). Van de straat? De relatie jeugd en openbare ruimte verkend. Uitgeverij Koninklijke van Gorcum, Assen.

unz T (1993). Weniger Unfälle durch Bewegung. Mit Bewegungsspielen gegen Unfälle und Gesundheitsschaden bei Kindergartenkindern. Reihe Motorik, band 14. Uitgeverij Karl Hofmann, Schondorf

Kuypers V/De Vries B (2008). Groen voor klimaat. Alterra, Wageningen.

Leufgen W/Van Lier M (2007). Vrij spel voor natuur en kinderen. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht.

Lobst S (2004). Samen doen en samen groeien. Op weg naar een levendig schoolplein. Mensen-Kinderen, november 2004.

Louv R (2007). Het laatste kind in het bos. Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht.

LNV (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit) Consumentenplatform (2006). Jeugd en Natuur. Opinieonderzoek en panelverslagen.

Malone K/Tranter P (2003). Children's Environmental Learning and the use, design and management of schoolgrounds. Children, Youth and Environments 13(2).

Platform Ruimte voor de Jeugd (2005). Netwerkdokument Ruimte voor de Jeugd.

Raad voor het Landelijk Gebied (2008). Groen opgroeien. Advies over meer samenhang in groen jeugdbeleid. Publicatie RLG 08/08.

Tovey, H. (2008). Playing outdoors; Spaces and Places, Risk and Challenge. McGraw Hill: New York

Vries SI de/Bakker I/Van Overbeek/Boer ND/Hopman-Rock M (2005). Kinderen in prioriteitswijken: lichamelijke (in)activiteit en overgewicht. TNO Kwaliteit van Leven.

White, J. (2008). Playing and learning outdoors; Making provision for high-quality experiences in the outdoor environment. Routledge; London & New York.

Wilde JA de/Verkerk PH/Van Buuren S/HiraSing RA (2006). Prevalentie van overgewicht en obesitas bij jeugdigen 4-15 jaar in de periode 2002-2004. TNO Kwaliteit van Leven.

Methode: Voor deze literatuurstudie is in verschillende databases gezocht naar wetenschappelijke artikelen: In de database ERIC via de Thesaurus met Motor Development, Outdoor Activities, Physical Fitness, Play en Playgrounds en met de losse termen 'natural environment', 'parks', 'green' en 'nature', gecombineerd met 'Play' of 'Playgrounds'.

In de database Psycinfo is via de Thesaurus gezocht met Childhood-Development, Urban Planning, Playgrounds, 'Urban Environments', 'Recreation-areas en Wilderness-experience en met de losse termen:

'playscape' + natural environment', 'parks', 'green', 'nature', gecombineerd met 'Play' of 'Playgrounds'.

In de database Pubmed/Medline is via de Thesaurus gezocht met Play-and-Playthings en in de database Embase met Play. Bij beide zijn dezelfde 'losse termen' gebruikt als in de databases ERIC en Psycinfo. Referenties uit de gevonden literatuur zijn gebruikt voor het zoeken van aanvullende artikelen. Naast deze artikelen zijn een aantal Nederlandstalige achtergrondrapporten gebruikt, zoals de review 'Natuur en Gezondheid' van de Gezondheidsraad uit 2004.

HOOFDSTUK 4

Gemeente Amersfoort (2007). *Natuurspeelplaatsen in Amersfoort; eerste stappen naar een scala van bijzondere plekken*. Documentnr. 2564952. Auteur onbekend. 15-9-2008 verkregen via www.amersfoort.nl/smartsite.shtml?id=183699

Gladwin, M. (2004). *Consulting Children about Play*. London: Children's Play and Information Service; factsheet

Illus, S. & Hart, R. (1994). Participatory planning and design of recreational spaces with children. *Arch. & Compot. / Arch. & Behav.*, 10, 4, 361-370

Lobst, S., Maas, R., & De Gruijter, M. (2002). *Participatie herinrichting natuurspeeluin De Botte Spijker; ontwerpfase*. Rotterdam: Sport en Recreatie Gemeente Rotterdam.

Lobst, S. (2004). Samen doen en samen groeien; op weg naar een levendig schoolplein. *Mensen-Kinderen, november 2004*.

Loo, P. van der (eindredactie) (2006). *Spelen met ruimte; handboek gemeentelijk speelruimtebeleid*. Amsterdam: Mets & Schilt

Ministerie van VROM (2005). *Ruimte van ons allemaal; participeren in beheer van de openbare ruimte*. Den Haag: VROM. Verkregen via: www.wweni.nl/get.asp?file=docs/publicaties/ruimte5132.pdf&dn=5132&b=vrom

Straten, P. van (2008). *"Experts in spelen"; hoe kinderen kunnen worden betrokken bij het ontwerpen van een groene speelplaats*. Ongepubliceerde thesis; Wageningen Universiteit en Researchcentrum

Geraadpleegde websites:
nl.wikipedia.org/wiki
www.amersfoort.nl/smartsite.shtml?id=183699

Methode participatie onderzoek: Gelijktijdig met deze deelstudie naar participatie heeft een student van de opleiding Gezondheid en Maatschappij van Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR) zich in hetzelfde onderzoek 'kinderen betrekken bij het inrichten van groene speelplaatsen' verdiept door literatuurstudie en interviews. Ook heeft zij de gang van zaken rond kinderparticipatie zelf ervaren, door een groepje Esta's (scouting) een groene speeltuin te laten ontwerpen. De resultaten zijn beschreven in een bachelorscriptie (Van Straten, 2008). In deze scriptie gaat Van Straten dieper in op de theorie met betrekking tot (kinder)participatie. De informatie uit de interviews wordt vervolgens in verband gebracht met de theorie. De scriptie biedt ook veel praktische informatie over hoe kinderen betrokken kunnen worden en blijven bij het hele traject van ontwerp tot opening van de nieuwe speelplaats. Voor het onderzoek over participatie is, behalve van de informatie uit de scriptie, gebruik gemaakt van literatuur die via zoekmachines is gevonden en er is gebruik gemaakt van websites. Naar literatuur is gezocht aan de hand van de (combinatie van) zoektermen: participatie, kinderparticipatie, spelen, speeltuinen, speelplaatsen, natuurlijke speelplaatsen, natuurlijk spelen, speelruimte. Daarnaast is een aantal sleutelfiguren in relatie tot groene, natuurlijke speelplaatsen geïnterviewd. Om de omvang van het totale onderzoek binnen haalbare grenzen te houden, is door de projectgroep besloten het onderzoek te concentreren op drie steden in Nederland, namelijk Amersfoort, Maastricht

en Rotterdam. Van deze steden is bekend dat er natuurlijke speelplaatsen zijn die op verschillende manieren tot stand zijn gekomen en ook in uitwerking van elkaar verschillen. Dat maakt het mogelijk meerdere situaties in kaart te brengen.

In alle drie de steden zijn mensen bereid gevonden met ons in gesprek te gaan. We interviewden Magda Bannink (Het Groene Spoor) en Jan Stolk (gemeente) in Amersfoort, Marieke van Esch (onderzoek en ontwerp), Hans Pijls (BuitenKans), Marcel de Jong (TOS) en Hüseyin Kalyoncu (indertijd: deelgemeente Charlois) die in Rotterdam betrokken zijn geweest bij de ontwikkeling van Avonturentuin Stellenbos, en Paul Janssen (Centrum voor Natuur- en Milieu Educatie, CNME) in Maastricht. Elke gesprekspartner was vanuit een eigen achtergrond betrokken bij de ontwikkeling van natuurlijke speelplaatsen in de genoemde steden, bijvoorbeeld als ontwerper, projectleider, of procesbegeleider. In alle gesprekken zijn onderwerpen aan de orde gekomen die te maken hebben met vier verschillende deelstudies binnen het onderzoek, te weten: inventarisatie van bestaande plekken, beleidsmatige aspecten, onderzoek naar de actoren die van belang zijn bij de realisatie van de speelplaatsen, en de participatie van kinderen/jongeren. Om zoveel mogelijk informatie te verzamelen, is ervoor gekozen in de interviews vragen over alle vier de onderwerpen aan bod te laten komen, ongeacht de expertise van de geïnterviewde.

HOOFDSTUK 5

Aarden M (dec. 2006). Homo vinex mist wild groen. de Volkskrant/Kennis, p. K05.

Franken F, Harting L, Kuerschner F, Nanninga T en De Zeeuw B (2008). Whatever is playing in a country – let it be the children. Ongepubliceerde thesis; Wageningen Universiteit en Researchcentrum.

Gemeente Amersfoort (2007). Natuurspeelplaatsen in Amersfoort; eerste stappen naar een scala van bijzondere plekken. Documentnr. 2564952. Auteur onbekend. www.amersfoort.nl/smartsite.shtml?id=183699

Jansen P, Smit W, Koppen van CSA, Bulten M, Damen ML, Custers C (2006). Hoe duurzaam is NME? Een explorerend kwantitatief onderzoek naar langetermijneffecten van Natuur- en Milieueducatie op scholen, Veldwerk Nederland en Universiteit Utrecht.

Langers, F., van Blitterswijk, H., Brinkhuijsen, M., & Westerink, J. (2009). Groene kinderopvang; praktijkgeoriënteerd onderzoek naar de mogelijkheden van uitdagende speelnatuur binnen de buitenschoolse kinderopvang. Wageningen: Alterra, rapport 1713

Leufgen, W., & van Lier, M. (2007). Vrij spel voor natuur en kinderen. Utrecht: Uitgeverij Jan van Arkel.

Loo, P. van der (eindredactie) (2006). Spelen met ruimte; handboek gemeentelijk speelruimtebeleid. Amsterdam: Mets & Schilt

Ministerie van VROM (2005). Ruimte van ons allemaal; participeren in beheer van de openbare ruimte. Den Haag: VROM

Ministerie van VWS (2007). Vaststelling reikwijdtenotitie bij Warenwetbesluit attractie- en speeltuintoestellen. Staatscourant 2 maart 2007, nr. 44 / pag. 18

Raad voor het Landelijk Gebied (2008). Groen opgroeien! Utrecht: publicatie RLG 08/08

Suttcliff, R (2008). Playsafety in the UK. Presentatie op congres "Child in the city" 3-5 november 2008, Rotterdam
Visser BM, de Baaij GBJ en Bouwens S (2008). Speelnatuur en veiligheid. Richtlijnen voor terreinbeheerders. In opdracht van LNV.

Voedsel en Waren Autoriteit Regio Zuidwest (2008). Spelen in de bossen; van natuurlijke materialen tot veilige speeltoestellen. Factsheet

Methoden: In de beginfase van het onderzoek is door studenten van Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR), in het kader van het mastervak 'Settings for Health', een sterkte-zwakke-analyse (SWOT-analyse) gemaakt voor beleid in relatie tot het realiseren van natuurlijke speelplaatsen (Franken, Harting, Kuerschner, Nanninga, & De Zeeuw, 2008). Deze analyse is gebaseerd op literatuurstudie en interviews. Uit het onderzoek van de studenten is naar voren gekomen dat de veiligheidseisen met betrekking tot speeltoestellen de belangrijkste belemmering zijn bij het ontwikkelen van natuurlijke speelplaatsen. Daarnaast speelt de invulling van de beschikbare ruimte een rol. Een speelplaats legt het vaak af tegen de bouw van woningen, industrie-terreinen, of wegen. Verder is gebleken dat niet iedereen even bekend is met de term natuurlijke speelplaatsen, waardoor miscommunicatie dreigt en betrokkenen niet altijd eenzelfde doel voor ogen hebben. Als positief punt komt naar voren dat de gesprekspartners van de studenten aangeven dat financiën over het algemeen geen probleem zijn. Als er een goed onderbouwd plan kan worden overlegd, zijn er vaak wel fondsen te vinden.

Het rapport waarin deze bevindingen zijn vastgelegd, vormde de basis voor verder onderzoek, dat in dit hoofdstuk wordt beschreven. Bij het vervolgonderzoek is gebruik gemaakt van literatuur, op internet gevonden via zoekmachines, en websites. Daarbij is onder meer gezocht aan de hand van de (combinatie van) zoektermen: beleid, spelen, speeltuinen, speelplaatsen, natuurlijke speelplaatsen, natuurlijk spelen, speelruimte, speelruimtenorm, speelruimtebeleid, visie speelruimte, WAS. Naast de literatuurstudie zijn er interviews afgenomen met een aantal sleutelfiguren vanwege hun betrokkenheid bij natuurlijke speelplaatsen. Om de omvang van het totale onderzoek binnen haalbare grenzen te houden, is door de projectgroep besloten het onderzoek voor Nederland te concentreren op drie steden in Nederland, namelijk Amersfoort, Maastricht en Rotterdam. Van deze steden is bekend dat er natuurlijke speelplaatsen zijn die op verschillende manieren tot stand zijn gekomen en ook in uitwerking van elkaar verschillen. Dat maakt het mogelijk meerdere situaties in kaart te brengen.

COLOFON

Opdrachtgever

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit;
directie Kennis
Projectbegeleiding:
Ellen Reuver en Marie-Thérèse Lammers

ONDERZOEK

De Speeldernis

Sigrun Lobst
Landschapsarchitect, coördinator Speeldernis
Margit Schuster
Stedenbouwkundige, bestuur Speeldernis
Suzanne Borgharts
Ontwikkelingspsycholoog, projectmedewerker Speeldernis

GGD Rotterdam-Rijnmond

Josine van den Bogaard
Senior beleidsadviseur Gezond bouwen en wonen
Jennie Odink
Medisch milieukundig adviseur

Wageningen Universiteit en Research Centrum, Expertisecentrum Gezondheid, Landbouw en Groen

Lenneke Vaandrager
Universitair hoofddocent Gezondheid en Maatschappij
Mariëtte Custers
Omgevingspsycholoog / onderzoeker
Dorit Haubenhofner
Scientist Agriculture, Care and Health

Klankbordgroep

Rob Aartsen
Gemeentewerken Rotterdam
Magda Bannink
Werkgroep 'Het Groene Spoor', Amersfoort

Henk Blijendaal
NUSO Speelruimten
Annemieke Fontein
Dienst Stedenbouw, Wonen en Verkeer, Rotterdam
Marie-Thérèse Lammers
Directie Natuur, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Willy Leufgen
Netwerk Springzaad, Stichting Oase
Ellen Reuver
Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Marlyns Schild
Beleidsmedewerker gemeente Houten
Frank van Suchtelen
All Round Communications

Met dank aan

Jean-François Van den Abeele
Fris in het Landschap, Gent
Kees van den Aarsen
Secretaris Speelruimtenvereniging Vogelwijk Leiden
Magda Bannink
Werkgroep 'Het Groene Spoor', Amersfoort
Sjanine Dingelhoff en Magriet van der Linden
OBS Bloemhof, Rotterdam
Machiel van Dorst
Universitair hoofddocent Environmental design, TU Delft
Marieke van Esch
Grafisch vormgever en betrokken bij de Avontuurtuin Stellenbos
Suzanne van Ginneken
Ontwerpstudio van Ginneken
Angela R. Glatston
Curator diergaarde Blijdorp, Rotterdam
Paul Janssen
CNME Maastricht, Planning Ecologisch beheer
Marcel de Jong
Thuis op Straat Charlois, Rotterdam
Hüseyin Kalyoncu
Gemeente Schiedam
Gina Kranendonk
Fotograaf & Horticultureel onderzoeker
Marianne Labre
Speelruimteambtenaar Gent

Hans van der Lans
Ecoplan Natuurontwikkelingen
Bettina Marx
Projektgruppe "Naturerlebnisraum am Bächle"
Hans Pijls
Buitenkans participatieve groenprojecten
Marjolein Steemers
dienst Sport en Recreatie, Rotterdam
Jan Stolk
Projectleider Natuurspeelplaatsen, Gemeente Amersfoort
Paulien van Straten
Student Gezondheid en Maatschappij, WUR
Cees Uittenbogaard
Gemeente Leerdam

Inhoudelijk advies:

Klaas Hulst

Tekstredactie:

Josien Stehouwer, Josine van den Bogaard, Suzanne Borgharts

Omslagfoto

Sigrun Lobst

Foto's en ander beeldwerk

Van de projectgroep, anders zie onderschriften

Druk

Haasbeek

Vormgeving

StudioSpas, Rotterdam
www.studiospass.com

Uitgever

Uitgeverij Jan van Arkel
Griffoek 151, 3514 JK Utrecht
telefoon: +31 30 273 18 40
e-mail: info@janvanarkel.nl
zie ook www.hetlaatstekindinhetbos.nl

© 2009

SPEELNATUUR IN DE STAD

HOE MAAK JE DAT

Weet je nog hoe eindeloos je speelde op dat veldje, met die geurende struiken, die boom waarvan het je lukte erin te klimmen, hoe je het ijs voelde kraken bij die sloot? Hoe je daar met je vriendjes je fantasie kon laten gaan en de tijd vergat?

Ondanks de toenemende aandacht en zorg voor het opgroeiende kind, verdwijnen groene, avontuurlijke speelplekken en -plekjes steeds meer uit de woonomgeving. Dat moet veranderen.

Speelplezier, natuur ervaren, ruimte voor creativiteit en bewegen, sociaal-emotionele ontwikkeling, frisse buitenlucht, uitdaging: allemaal zaken die belangrijk zijn om je als kind gezond te ontwikkelen. En allemaal zaken die speelnatuur te bieden heeft!

Maar hoe ziet goede, beheersbare, uitdagende speelnatuur er uit? Hoe initieer je, ontwerp je, maak je, beheer je deze in de woonomgeving?

Voor een antwoord op deze vragen combineert dit boek de kennis van Wageningen Universiteit en Researchcentrum en de inzichten van de GGD Rotterdam-Rijnmond met de praktijkervaringen van Natuurspeeltuin de Speeldernis.

Het resultaat is een zeer leesbaar, rijk geïllustreerd, overzichtelijk verhaal, dat speelnatuur van al zijn kanten belicht. Het nodigt uit zelf het avontuur van het realiseren van speelnatuur in de stad aan te gaan: als initiatiefnemer, als ambtenaar, als ontwerper, als beheerder, als ouder of gewoon als 'homo ludens', de spelende mens...

ISBN 978-90-6224-498-0

9 789062 244980 >

Uitgeverij Jan van Arkel